

О.Ю. Дяків, М.Й. Петришин

VIA LATINA

(посібник з латинської мови для студентів
гуманітарних факультетів та учнів гімназій)

м. Івано-Франківськ
– 2003 –

ББК 81.461.

Д 99

Via Latina (посібник з латинської мови для студентів гуманітарних факультетів та учнів гімназій). – Івано-Франківськ, 2003. – 388 с.

Уклали: О.Ю. Дяків, М.Й. Петришин.

Посібник містить виклад граматики латинської мови, вправи, тексти та завдання для самостійної роботи, тести для індивідуального контролю, афоризми, відомості з міфології, літератури, історії, античного віршування, кросворди та загадки.

Посібник становитиме інтерес для студентів гуманітарних спеціальностей та учнів гімназій.

Друкується згідно з рішенням Вченої ради Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (протокол №10 від 2.07.2003 року).

Рецензенти: Л.М. Глушенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри класичної філології Львівського національного університету ім. І. Франка.

В.В. Лазарович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

© Дяків О., Петришин М. *Via Latina*, 2003

© “Нова Зоря”, українське видання, 2003

ISBN 966-8265-04-1

П Е Р Е Д М О В А

Латинська мова – це стара шкільна дисципліна, яка викладається у Європі ще з часів середньовіччя. Минали століття, змінювалися епохи та устрої, однак залишалися інтелектуальні та культурні надбання, мовою яких була латина. Латинська мова стала містком між античністю та новітньою європейською культурою. Введення латинської мови до системи навчальних дисциплін гімназій на теренах України – це тільки відновлення перерваної традиції. Вона завжди була там обов’язковою дисципліною і її значення важко переоцінити. Латинська мова є важливим джерелом загальнонародської культури. Вона сприяє кращому засвоєнню нових мов Європи, сучасної наукової термінології, передбачає естетичний вплив на учнів, розвиває логічне мислення.

Побутує думка, що латина – це щось важке, нецікаве, мертве. Проте автори пропонують учням скромний доробок, концепція якого дещо відмінна. Крім граматичних тем, лексико-граматичних вправ та текстів для перекладу, в підручнику є рубрика “**Otium post negotium**”, в якій юний студент знайде чимало латинських загадок, кросвордів, ребусів, античних жаргів.

Зрозуміло, що будь-який посібник – робота узагальнюючого плану, а не оригінальна розвідка. Це перш за все вдала компіляція, бо навіть найбільший знавець латини “стоїть на плечах своїх попередників”, коли змушений вирішувати питання навчання інших.

При написанні посібника автори використовували матеріали наступних видань:

1. Винничук Л. Латинский язык. – М., 1985.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М., 1976. – 1096 с.
3. Кацман Н.Л., Ульянова И.Л. Латинский язык. Учебник для лицеев и гимназий. – М.: Владос, 1999. – 455 с.
4. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Из сокровищницы античной мудрости. – К., 1988. – 317 с.
5. Литвинов В.Д., Скорина Л.П. 500 крылатых высловий. Тексти. Латино-український словник + англійські, німецькі, французькі, іспанські відповідники. – К., 1993. – 320 с.
6. Оленич Р. Латинська мова. – Львів, 2001. – 349 с.
7. Покровская З.А., Кацман Н.Л. Латинский язык. Учебник для вузов. – М., 1987. – 368 с.
8. Скорина Л.П., Сенів М.Г., Постова Н.С. Porta antiqua. Підручник з латинської мови для ліцеїв, гімназій і коледжів. – К., 1994. – 272 с.

9. Словник античної міфології // І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. – К., 1989. – 238 с.

10. Цимбалюк Ю.В., Краковецька Г.О. Крилаті латинські вислови. – К., 1976. – 191 с.

11. Initiation aux lettres latines / Baudiffier, Gason, Thomas. – Paris, 1979. – 256 p.

12. Kowalski J., Galias M. Iuvenis Romānus. – Lwow, 1934. – 165 s.

13. Kowalski J., Galias M. Puer Romānus. – Lwow, 1934. – 103 s.

14. Lewicki G.M. Wstępna nauka języka łacińskiego. – Lwow, 1931. – 160 s.

Висловлюємо подяку усім авторам (живим і покійним) названих підручників.

В С Т У П

Давайте подумки перенесемось в Італію на два тисячоліття назад. Перше, що приверне нашу увагу, – мелодійна мова, у якій ми почуємо дуже багато знайомих слів. Це і є латинська мова, мова жителів стародавньої Італії, а передусім – мешканців Рима. Звісно, ви можете запитати: “Чому римляни розмовляли не римською чи італійською, а латинською мовою?” А річ ось у чому. Латинська мова (*lingua Latina*) отримала свою назву від невеликої області Лації (*Latium*), розташованої в центральній частині Апеннінського півострова вздовж нижньої течії річки Тібр у сучасній Італії. Центром цієї області було місто Рим (*Roma*), засноване за римською історіографією у 753 році до н.е. братами Ромулом і Ремом. Мешканці нового міста стали називатися римлянами (*Romāni*) і дали початок наймогутнішій рабовласницькій державі, що простягалася з заходу на схід від Піренейського півострова до Молдови, а з півночі на південь – від Британських островів до узбережжя Африки й Малої Азії. У різні часи римські війська підкоряли народи, які населяли території сучасних Іспанії, Португалії, Франції, Англії, Швейцарії, країн Балканського півострова, Малої Азії, Північної Африки та інших. У підкорених регіонах римляни зустрілися з різними культурами місцевих народів. Якщо у західних регіонах рівень культури був набагато нижчий від римського, то на сході римляни зіткнулися з високою культурою давніх греків. Вони активно сприйняли досягнення еллінської культури, пристосовуючи її до потреб своєї держави і культури.

Латинська мова має унікальну історію. Найдавніші письмові пам'ятки латинської мови належать до VII-VI століть до н.е. Це, насамперед, пренестинська фібула, датована VI століттям до н.е., знайдена в місті Пренести, та сакральний напис на уламку кам'яного стовпа, знайденого під час розкопок римського форуму. В історії розвитку латини виділяють декілька періодів.

Архаїчний період (IV-III століття до н.е.) історії латинської мови характеризується енергійними процесами як у галузі фонетики, так і в галузі морфології та синтаксису. Словниковий склад латинської мови архаїчного періоду надто різноманітний не лише в лексико-семантичному відношенні, але і в словотворчих засобах, більшість із яких є в стадії становлення і відбору. Найбільш визначним представником архаїчного періоду в області літературної мови є комедіограф Плавт, від якого до нашого часу дійшло 20 комедій повністю і одна – в уривках, Теренцій, Катон Старший та Варон. До кінця архаїчного періоду латинська мова стає загальною для всього населення Італії і починає розпо-

всюджуватися в завойованих до того часу Римом середземноморських країнах.

I століття до н.е. – I століття н.е. відоме в історії мови як вік “класичної латини”. Саме в цей період латинська мова досягла завершеності й системності в утворенні морфологічних форм, синтаксичних конструкцій, а римська література збагатилася творами Лукреція, Катулла, Цезаря, Цицерона, Вергілія, Горация, Овідія, Проперція, Тібулла та інших. Завдяки таланту й майстерності цих видатних письменників латинська мова на цьому етапі розвитку набула яскравої виразності, лаконізму, стилістичної різноманітності. Латина класичного періоду стала еталоном, нормою літературної мови для всіх наступних епох.

У гімназіях, ліцеях, на гуманітарних факультетах університетів вивчається класична латинська мова I століття до н.е.

Післякласична латина (I-II століття н.е.) називається “срібною латиною”. Найбільш відомі поети і письменники цього часу – Марціал, Ювенал, Тацит, Сенека, Петроній. Мова цих авторів відрізняється від мови їх попередників деякою своєрідністю синтаксичних форм.

Латинська мова II-V століть н.е. називається пізньою латиною. Цей період представлений численними творами з історії, архітектури, сільського господарства, творами християнської літератури.

476 року Західна Римська імперія припинила своє існування. Італію давно вже поряд із римлянами населяли варвари, і наприкінці V століття Рим майже непомітно злився із варварським світом. Населення західних провінцій було романізоване, тобто засвоїло латинську мову та здобутки римської цивілізації. Мова римлян витіснила місцеві, стала загальнопоширеною. Але класична літературна латинська мова відрізнялася від її народної форми, так званої “вulgарної латини” (*sermo vulgāris*). Саме з народної латини, яка мала різні локальні особливості, розвинулися в середні віки романські мови Західної Європи (французька, італійська, іспанська, португальська, румунська, молдавська та інші). Для них латина є базовою мовою, вони зберігають її риси в лексиці і морфології.

Літературна латина залишається мовою держави, науки, школи у ранньофеодальному Франкському королівстві, що виникло наприкінці V століття. Після його розпаду в IX столітті на самостійні держави Італію, Францію та Германію латинська мова стала ще й мовою дипломатії, міждержавних стосунків.

Визначальним чинником духовного життя європейського середньовіччя виступає католицька церква. Цим пояснюється засадниче культурне значення християнської латиномовної літератури (починаючи з

творів отців церкви св. Ієроніма та св. Августина). Монополією церкви на освіту пояснюється й те, що вживана нею латинська мова стала мовою вчених кіл суспільства в різних країнах.

Латинською мовою користується середньовічна історіографія, нею написані “Історія готів” Іордана, “Історія франків” Григорія Турського, “Життєпис Карла Великого” Ейнхарда, “Діяння датчан” Саксона Грамматика тощо.

Вивчення античних авторів у середні віки визначалося канонами християнського вчення і не було повноцінним. Проте саме церкви та монастирі займались переписуванням, коментуванням і врешті-решт збереженням античної спадщини.

З середини XIV століття в Італії, а згодом і в інших країнах Європи починається широкий культурний рух – рух Відродження, спрямований проти середньовічної теократії, схоластики, аскетизму. Латинська культурна традиція набула нового змісту. Діячі Відродження звернулися до духу античних творів. Гуманістами створена так звана неолатинська література, в якій вони прагнули відтворити досконалість античних зразків. Латинською мовою писали Томас Мор, Еразм Роттердамський, Томазо Кампанелла. У добу Відродження латина була не мертвою, а рмовною мовою для освічених людей різних національностей.

До XVIII століття включно латинська мова залишається мовою дипломатії та науки. Латинською мовою побачили світ праці Б. Спінози, І. Ньютона, К. Ліннея, М. Ломоносова та інших вчених. Цією мовою велося дипломатичне листування, укладалися договори, виконувалися написи на картах, планах, медалях.

Помітну роль відігравала латинська мова і на українських землях. Початки її проникнення сюди сягають часів Галицько-Волинського князівства. Латина вживалася у канцелярії Данила Галицького, який, прийнявши у 1245 році від папи римського королівський титул, підтримував широкі міжнародні контакти. У першій половині XIV століття з княжих канцелярій Галицької Русі виходять перші акти внутрішнього обігу, написані латиною. З 30-их років XV століття українська мова на Галичині й Західному Поділлі практично повністю витісняється латиною.

Культурна переорієнтація на західноєвропейські освітні принципи, здійснена на Україні наприкінці XVI століття, сприяла розповсюдженню латини у шкільній практиці. Основне коло збережених пам’яток шкільного обігу, написаних латинською мовою, пов’язане з Києво-Могилянською академією. До нашого часу дійшло близько 200 рукописних філософських курсів і стільки ж курсів поетики і риторики XVII –

першої половини XVIII століття. У кінці XVI століття почало розвиватися латинське книгодрукування, яке здійснювали друкарні Львова, Дубромиля, Києва, Чернігова та інших міст.

У наш час, говорячи про латинську мову, часто додають, що це мертва мова. З одного боку, зважаючи на те, що нею ніхто не користується у повсякденному спілкуванні, з цим можна було б погодитися. Але, з іншого боку, актуальними залишаються слова польського поета Юліана Тувіма: “Яка ж це мертва мова, якщо, не в’януци, вона пережила тисячоліття?” І це справді так.

У наш час латинська мова – це міжнародна мова ботаніки, зоології, медицини. Європейські законодавчі системи спираються на поняття римського права, через це латинські формули та вислови вживаються у правознавстві. При вивченні латини як спорідненої мови, що мала спільну прамову зі слов’янськими мовами, чимало явищ фонетики, морфології, синтаксису, лексики в українській мові стануть більш зрозумілими. Багато латинських слів увійшло в українську мову. Серед них – екзамен, лекція, диктант, студент, канікули, університет, скриня, колір тощо. Вивчення латинської мови розкриє історію семантики цих і багатьох інших слів, уведе до цікавого світу життя мов.

Крім того, у сучасних мовах різних народів часто вживаються латинські прислів’я, приказки, крилаті вислови відомих діячів Риму, видатних діячів античної культури й культури наступних часів. Багато із них ви, мабуть, знаєте: *Persona grata* – бажана особа, *Terra incognita* – невідома земля, *Repetitio est mater studiorum* – повторення – мати навчання та інші.

Тому вивчення латинської мови сприятиме розширенню загальнокультурного та загальнолінгвістичного рівня, дасть можливість ознайомитися з багатою духовною спадщиною античних народів.

Отже, пропонуємо перегорнути сторінку і розпочати мандрівку у захоплюючий світ лексики, граматики, синтаксису та античної культури.

Repetitorium

1. Яка первісна назва римлян?
2. Як називається область, яку населяли римляни в Італії?
3. В якому році і на якій річці засноване місто Рим?
4. Кого вважають засновником Риму? Який міф ви знаєте про цю подію?
5. Як називається перший період розвитку латинської мови? Його хронологічні рамки.

6. Які писемні пам'ятки латинської мови архаїчного періоду дійшли до нас?
7. Назвати авторів класичного періоду розвитку латинської мови.
8. Яких авторів післякласичного періоду розвитку латинської мови ви знаєте?
9. Яка роль латинської мови у період Середньовіччя та Відродження?
10. Чому латину називають "мертвою мовою"? Чи справді це так?
11. Яких вчених Західної Європи, що писали свої твори латиною, ви знаєте?
12. Назвати вітчизняних вчених, політичних діячів, що писали латинською мовою.
13. Подати п'ять українських слів, які мають латинське походження.

LECTIO PRIMA

Латинський алфавіт

У латинському алфавіті 24 букви.

Цілком вірогідно, що римляни запозичили письмові знаки через етрусків із західно-грецького письма. Тепер важко сказати, які саме літери запозичили римляни в етрусків, а які в греків. Очевидно одне: латинський алфавіт – прабатько багатьох сучасних алфавітів – підсумок тривалого розвитку на італійських землях грецького та етрусського письма.

Первісно латинський алфавіт складався з 21 літери. З часом у латинському письмі з'являються дві літери грецького алфавіту: **y** та **z**. Латинський алфавіт став налічувати 23 букви. У VIII-IX століттях поширюється вживання знаків **j** та **u** як варіантів існуючих літер **i** та **v**. З XI століття у латинському письмі поширена літера **w**, що вживається для передачі звука [v] у географічних назвах та власних іменах неіталійського походження. Таким чином, з XVI століття у писемній практиці Західної Європи усталюється латинський алфавіт з 26 літер.

У шкільній практиці вважається, що латинський алфавіт складається з 24 літер.

Графічно латинські літери не завжди були такі, як сучасні алфавіти французів, італійців, англійців, іспанців, німців. Процес розвитку письма відбувався поетапно.

У найдавніші часи римляни писали бустрофедоном, тобто чергували один рядок справа наліво, а другий – зліва направо. З IV століття до н.е. остаточно закріпився напрямок писання зліва направо. Розділових знаків в античному письмі не було.

У перші віки нашої ери латинська абетка складалася тільки з великих, прописних літер. Ця форма називається **маюскул** (від лат. *maiusculus* – трохи більший). Ці літери були зручні, коли напис робили на стелах, постаментах пам'ятників, тріумфальних арках, тобто на камені або на металі. Майстерно вирізьблені великі літери привертали увагу, впадали в око.

Але щоб такі літери виписати на папірусі чи пергамені, потрібно було витратити багато часу. А ділове листування вимагало письма, що не тільки легко читалося, а й швидко писалось. Тому у III столітті н.е. в історії латинського письма відбувається визначна подія – народжуються рядкові літери, – так звані **мінускул**. Писалися вони набагато швидше, легко з'єднуючись одна з одною.

Шляхи латиниці були складні і звивисті. Скільки шрифтів, яке розмаїття форм у межах одного алфавіту створили як римляни, так і інші народи, що користувалися латиницею в різні часи на різних землях!

Великі, точно окреслені літери, називаються капітальним письмом. Воно поділяється на два типи: капітальне квадратне і капітальне рустичне.

У IV столітті н.е. з'являється нове книжкове письмо – унціал (маюскульні літери). Унціалом записували твори античних авторів, юридичні документи, чимало християнських релігійних текстів.

У VI-IX століттях н.е. помітно підпадає загальний рівень освіти, зменшується кількість письменних людей. У тогочасних книгах спостерігаємо безліч варіантів римської латиниці, що пояснюється відособленістю один від одного центрів писемності, а також тим, що різні народи, успадкувавши спільну писемність, по-своєму застосовували та пристосовували її.

Протягом цього періоду спостерігається тенденція перебороти цю строкатість.

У VI-VIII століттях н.е. у державі франків, об'єднаних династією Меровінгів, народжується меровінгське або франко-гальське письмо. Це одна з найважливіших для читання форм латинського письма.

Під час правління Карла Великого (друга половина VIII – початок IX століття) вводиться новий шрифт, що увійшов в історію під назвою каролінгського мінускула. Цей тип письма характеризується графічною досконалістю та економічністю. Він на довгі роки стає панівним у більшості європейських країн.

У XII-XIII століттях н.е. з'являється ще одна графічна видозміна латинського письма – готичне. Готичне письмо широко вживалося до кінця XIV століття. З XV століття готикою користуються лише в Німеччині.

В епоху Відродження народжується гуманістичне письмо, яке називали антиквою. Цей шрифт об'єднував римський унціал та кращі зразки каролінгського мінускула. Форма його літер уже зовсім схожа до сучасного латинського алфавіту.

У цей період остаточно оформляється розподіл літер на рядкові – мініускульні та великі – маюскульні. Зразком великих літер стає римське капітальне та унціальне письмо, для рядкових – форма каролінгського мінускула. Тому так відрізняються в латинському алфавіті рядкові і великі літери.

А тепер, друзі, познайомимося з латинським алфавітом.

A a	B b	C c	D d	E e	F f
a – назва	бе	це	де	е	еф
a – вимова	б	ц, к	д	е	ф
G g	H h	I i	K k	L l	M m
ге	га	і	ка	ель	ем
г	г	і, й	к	ль	м
N n	O o	P p	Q q	R r	S s
ен	о	пе	ку	ер	ес
н	о	п	к	р	с (з)
T t	U u	V v	X x	Y y	Z z
те	У	ве	ікс	іпсилон	зета
т	у	в	кс (кз)	і	з (рідко ц)

Звукова система латинської мови складається з голосних, приголосних, сполучень двох голосних (дифтонгів) та сполучень приголосних.

Голосні (Vocales)

У латинській мові для позначення голосних звуків вживаються букви **a, e, i, o, u, y**. Вимова латинських голосних **a, e, o, u** відповідає вимові українських **a, e, o, y**. Наприклад:

vita (віта) – життя,
 agnus (агнус) – ягня,
 nomen (номен) – ім'я,
 ursus (урсус) – ведмідь,
 aper (апер) – кабан,
 orator (оратор) – оратор.

Голосний **i** читається як українське [і]:

ignis (ігніс) – вогонь,
 imber (імбер) – дощ,
 iris (іріс) – веселка.

Якщо **i** знаходиться на початку слова чи складу перед голосними **a, o, e, u, a** також між голосними, то вимовляється як [й]. У таких випадках замість **i** може вживатися літера **j**, якої в класичній латині не було. Наприклад:

Ianuarius (януаріус) – січень,
 Iuppiter (Юппітер) – Юпітер (цар неба, богів та людей),
 maiialis (маяліс) – травневий.

Буква **y** вживається лише у словах грецького походження і читається як українське [й]. Наприклад:

lyra (ліра) – ліра,

pyramis (піраміс) – піраміда,
pyrtillus (міртільюс) – чорниця.

Сполучення голосних (Diphthongi)

Крім простих голосних у латинській мові існують дифтонги.

Дифтонг – це складний голосний звук, який складається з двох елементів, що утворюють один склад. Дифтонгів було чотири: **ae, oe, au, eu**.

Дифтонги **ae** та **oe** вимовляються як українське [e]. У I столітті н.е. вони монофтонгізувалися (стали вимовлятися як один звук) і тому вірніше було б називати їх диграфами. Наприклад:

aevum (евум) – вічність,
aerarium (ераріум) – державна скарбниця,
praesens (презенс) – теперішній час,
foedus (федус) – союз, угода,
roena (пена) – покарання.

Якщо у буквосполученнях **ae, oe** над літерою **e** стоїть двокрапка або горизонтальна риска, то обидва звуки вимовляються окремо. Наприклад:

aëg (аер) – повітря,
aëneus (аенеус) – мідний,
roëta (поета) – поет.

Зверніть увагу на те, що у французькій та англійській мовах написання **ae** та **oe** не збереглося. Ці диграфи передаються через **e** (у французькій – **é**). Наприклад:

présent, pénible, fédéral – французькі,
present, penalty, federal – англійські.

У німецькій мові латинський диграф **ae** передається через **ä**, а диграф **oe** – через **ö**. Наприклад:

Präsens, Föderation.

Випадки роздільної вимови диграфів зберігаються і в нових мовах:

roëta – латинська,
roëta – французька,
poetry – англійська,
poetisch – німецька.

Дифтонг **au** вимовляється як українське [au] (з коротким у). Наприклад:

nauta (наута) – моряк,
auris (ауріс) – вухо,

aurum (аурум) – золото,
autúmnus (ауту́мнус) – осінь.

Дифтонг **eu** вимовляється як українське [eu] (з коротким у). Наприклад:

Európa (Еуропа) – Європа,
neutrum (неутрум) – середній рід.

Приголосні (Consonantes)

Приголосні **b, d, f, m, n, p, r, t, v** вимовляються як відомі приголосні в українській мові:

b – bene (бене) – добре; bubo (бубо) – сова; beta (бета) – буряк;
d – dens (денс) – зуб; deus (деус) – бог; duo (дуо) – два;
f – forum (форум) – площа; frater (фратер) – брат;
m – mare (маре) – море; mater (матер) – мати;
n – natūra (натура) – природа; nomen (номен) – ім'я;
p – puer (пуер) – хлопець; panis (паніс) – хліб;
r – rana (рана) – жаба; ruber (рубер) – червоний;
t – terra (терра) – земля; tuba (туба) – труба;
v – vir (вір) – муж, воїн; vita (віта) – життя.

Буква **c** перед голосними **e, i, y**, дифтонгами **ae, oe** читається як українське [ц]. Наприклад:

sega (цера) – віск,
cicer (ціцер) – горох,
civis (цівіс) – громадянин,
cygnus (цігнус) – лебідь,
Caesar (Цезар) – Цезар (Гай Юлій Цезар), імператор, полководець,
coeruleus (церулеус) – синій.

Перед голосними **a, o, u**, всіма приголосними і в кінці слова **c** читається як українське [к]. Наприклад:

sarut (капут) – голова,
sogóna (корона) – вінок,
sícúmis (кукуміс) – огірок,
fructus (фруктус) – плід,
nunc (нунк) – тепер.

G читається як українське [г]. Наприклад:

gutta (гутта) – краплина,
grus (грус) – журавель.

H читається як українське [г]. Наприклад:

homo (гомо) – людина,

herba (гérба) – трава.

К вимовляється як українське [к], але зустрічається лише у наступних словах:

Karthago (Картаго) – Карфаген,

Kaeso (Кезо) – Кезон (римське власне ім'я),

Kalendae (календе) – календи (перший день місяця у римському календарі),

kalium (каліум) – калій.

L завжди позначає м'який звук. Наприклад:

luna (люна) – місяць,

lapsus (ляпсус) – помилка.

S читається як українське [с]. Наприклад:

silva (сільва) – ліс,

sol (соль) – сонце.

S між двома голосними, а також між голосними і приголосними **m** або **n** вимовляється як українське [з]. Наприклад:

rosa (рóза) – троянда,

Musa (Мúза) – муза (покровителька мистецтва).

X читається як українське [кс]. Наприклад:

lex (лекс) – закон,

rex (рекс) – цар.

Між голосними ця літера вимовляється як українське [кз]. Наприклад:

exemplar (екзéмпляр) – зразок,

exercitus (екзéрцітус) – військо.

Але якщо **x** відноситься до префікса або вживається у словах грецького походження, то воно вимовляється як українське [кс]. Наприклад:

exire (ексіре) – виходити,

axis (áксіс) – вісь.

Z читається як українське [з] і зустрічається, головним чином, у словах грецького походження. Наприклад:

zona (зона) – ремінь,

Zeno (Зено) – Zenon (власне ім'я).

Зрідка літера **z** відповідає українському звукові [ц]. Наприклад:

zincum (цінкум) – цинк.

Буквосполучення

Буквосполучення **ngu** перед голосним читається як українське [нгв]. Наприклад:

lingua (лінґва) – мова,
sanguis (санґвіс) – кров.

Буквосполучення **qu** перед голосним читається як українське [кв]. Наприклад:

aqua (аква) – вода,
equus (еквус) – кінь.

Буквосполучення **su** перед голосним, з яким утворює окремих склад, читається як українське [св]. Наприклад:

suavis (свавіс) – приємний,
consuetudo (консвєтудо) – звичка.

Якщо це буквосполучення не утворює з наступним голосним одного складу, то воно вимовляється як українське [су]. Наприклад:

suis (суїс) – свій,
suillus (суїльлюс) – свинячий.

Буквосполучення **ti** перед голосним читається як українське [ті]. Наприклад:

ratio (раціо) – розум,
oratio (орацио) – промова,
lectio (лекціо) – лекція.

Якщо перед буквосполученням **ti** стоять приголосні **s, t** або **x**, то воно вимовляється як українське [ті]. Наприклад:

mixtio (мікстіо) – змішування,
ostium (остіум) – отвір,
Attius (Аттіус) – Аттій,
bestia (бєстіа) – тварина.

У словах, запозичених з грецької мови, грецькі придихові звуки передавалися буквосполученнями **ch, ph, th, rh**.

Буквосполучення **ch** вимовляється як український звук [х]. Наприклад:

charta (хάρта) – папір,
concha (конха) – мушля,
chamomilla (хамомілья) – ромашка.

Зверніть увагу, що у латинській мові немає шиплячих звуків. Тому буквосполучення звуків **sch** слід вимовляти як українське [сх], а не [ш].

Наприклад:

schola (схóля) – школа,

schéma (схéma) – вигляд, образ.

Буквосполучення **ph** вимовляється як український звук [ф]. Наприклад:

phóca (фока) – тюлень,

philologia (фільольогія) – філологія.

Буквосполучення **rh** вимовляється як українське [р]. Наприклад:

rhéum (реум) – ревнь,

rhétor (рétор) – ритор, учитель красномовства.

Буквосполучення **th** вимовляється як українське [т]. Наприклад:

théa (téa) – чай,

cáthedra (káтедра) – крісло, кафедра.

В П Р А В И

1. Прочитати:

arma, barba, ego, ludus, ira, unus, fatum, umbra, pars, urbs, mater, pater, frater, avus, soror, finis, beta, aper, avis, apis, dens, bubo, arbor, grus, bene, gutta, iris, hasta, imber, herba, mare, mons, mus, navis, nubes, ovum, puer, panis, ramus, rivus, tigris, urna, unda, vas, vis, fas, nefas, bos, domus, donum, via, deus, duo, frons, fumus, homo, forum, ibi, ubi, iter, manus, nomen, numma, opus, lumen, malum, Roma, lupus, rivus, septem, liber, signum, hydra, terra, tuba, Vesta, dies, mea, vita, fama, hymnus, hora, lapsus, brevis, magnus, parvus.

2. Прочитати, пояснити вимову дифтонгів та диграфів:

foedus, aër, aestas, saepe, pausa, seu, auris, poëta, aëna, causa, poena, aeger, Graecus, praetor, aevum, nauta, neuter, aula, aera, praeda, poëma, daemon, Belgae, caulis, aedon, cauda.

3. Прочитати, пояснити вимову літери **i**:

Iuno, ira, maior, diu, iter, ius, iris, iánua, ignis, iam, Itália, Iúnius, imago, iecur, advérbium, maíális, ita, index.

4. Прочитати, пояснити вимову літери **c**:

arcus, cera, corpus, acus, octo, cito, piscis, civis, collum, nunc, spica, cygnus, dico, hic, caput, cera, cicer, clavus, contra, musca, carcer, scutum, tactus, scena, centum, cursus, cras, coelum, cornu, sacer, lac, victor, culpa, credo, Ceres, consul, caecus, color, circus, copia, cytus, secta, tunc, lector, recte.

5. Прочитати, пояснити вимову приголосних літер **s** та **x**:

rosa, sanus, rex, lex, visus, nasus, crux, censor, casus, miser, exémplar, usus, lutor, sol, satis, solus, consul, lux, silva, Musa, sero, exémplum, falx, éxitus.

6. Прочитати, пояснити вимову буквосполучень:
suaavis, suus, aqua, quinque, lingua, anguis, angulus, suillus, quattuor, equus, sanguis, ungula, Suébi, quasi, Suetónius, consuetudo, antiquus, unguis, quaestor, suesco, querella.

7. Прочитати, пояснити вимову буквосполучення **tí**:
léctio, béstia, nátio, óstium, ínítium, Áttius, orátio, grátia, satis, legátio, imitátio, vestis, míxtio, actio.

8. Прочитати, пояснити вимову буквосполучень **ch, ph, th, rh**:
Rhenus, Delphi, sphinx, chorus, thea, concha, Bacchus, Rhodos, phalanx, Pýthia, rheum, schola, rhytmus, schema, Thales, mythos, rhombus, charta, theca, phósphorus, thérmae, philologia, theatrum.

Pensum domesticum

1. Вивчити латинський алфавіт, правила вимови приголосних, буквосполучень. Навчитися читати вправи 1-8.

2. Виписати слова за алфавітом:
carcer, lapsus, victor, circus, nomen, gravis, Caesar, avis, factum, sol, tabūla, rex, lupus, pausa, mare, frater, pater, mons, domus, barba, quercus.

3. Написати латинськими буквами:
тітулюс, грація, квінке, схоля, ціто, кодекс, люкс, сума, неутер, вель, фактум, табуля, донаціо, піркус, рекс, Хрістус, нунк, цензус, плянта, казус, гора, акціо, квазі, аер, форензіс, роза, еквус, варіус, кредо, персона, лінгва, гранум.

4. З вправи №3 виписати слова, в яких буква **i** читається як [й].

5. З вправи №7 виписати слова, в яких буквосполучення **ti** читається як [ті].

6. З вправи №4 виписати п'ять слів, в яких латинська буква **c** читається як українське [ц], і стільки ж слів, в яких ця буква читається як українське [к].

Repetitorium

1. Перечислити латинські букви в алфавітному порядку.

2. Назвати голосні звуки.

3. Назвати приголосні звуки.

4. Скільки у латинській мові є дифтонгів і як вони вимовляються?

5. Як вимовляється голосний **i**? Навести приклади.

6. Як вимовляється літера **c**? Навести приклади.

7. Як читаються буквосполучення **ngu, su** та **qu**? Навести приклади.

8. Як читається склад **ti**?

9. Як читаються буквосполучення **ch, ph, th, rh**?

10. Які приголосні у інтервокальній позиції змінюють свою вимову?

Варіант А		Варіант В	
1. Які з букв вживаються лише у словах запозичених із старогрецької мови:	1) e, i 2) y, z 3) a, u	1. У якому із слів приголосний x вимовляється як українське [кз]:	1) Xerxes 2) exemplar 3) lux
2. У якому слові буква s вимовляється як українське [з]:	1) mos 2) sanus 3) casa	2. У сполученні з яким голосним вживається приголосний q :	1) e 2) u 3) o
3. Латинська буква j існувала:	1) у класичній латинській мові 2) у післякласичний період 3) введена у XVI столітті	3. Які з дифтонгів можуть бути диграмами:	1) au, eu 2) ei, oi 3) ae, oe
4. Буквосполучення ti вимовляється як українське [ці] у слові:	1) bestia 2) satis 3) oratio	4. У якому із слів приголосний c вимовляється як українське [к]:	1) caput 2) cito 3) cytus
5. У якому слові буква s вимовляється як українське [ц]:	1) suprum 2) sera 3) nunc	5. У якому із слів буква i вимовляється як українське [й]:	1) ius 2) gloria 3) Italia
Варіант С		Варіант D	
1. Які буквосполучення вживаються у словах грецького походження:	1) ngu, su 2) ch, ph, th 3) ti, qu	1. Для позначення роздільної вимови дифтонгів ставиться знак:	1) короткості: ◡ 2) довготи: – 3) наголосу: ´
2. Буква s вимовляється як українське [ц] перед:	1) u, au 2) a, o, eu 3) e, i, y, ae, oe	2. У якому із слів приголосний x вимовляється як українське [кк]:	1) exemplar 2) exitus 3) lex

3. Класичний латинський алфавіт складається з:	1) 26 літер 2) 21 літера 3) 24 літери	3. У якій сучасній мові дифтонги ae та oe передаються через ä та ö :	1) французькій 2) німецькій 3) англійській
4. Буквосполучення ti вимовляється як українське [тї] у слові:	1) ovatio 2) mixtio 3) ratio	4. Буква s читається як українське [з] у слові:	1) censor 2) salus 3) servus
5. Латинська буква i позначає український звук [й]:	1) на початку слова 2) між двома голосними 3) в кінці слова	5. Буквосполучення sch читається як:	1) ш 2) cx 3) ч

Otium post negotium

З'єднати літери у правильній послідовності:

D M O V
C E F N
P U X Z
B G L T
Q Y
A H K
I R
S

LECTIO SECUNDA

Поділ на склади. Часокількість складів.

Правила наголосу

У латинській мові поділ на склади буває:

- 1) між двома голосними. Наприклад: le-o (лев), sú-us (свій);
- 2) перед окремими приголосними і сполученням **qu**. Наприклад: pa-tu-ga (природа), a-qua (вода);
- 3) у групі з двох приголосних, як правило, в середині слова. Наприклад: oc-to (вісім), es-se (бути), але pa-tri-a (батьківщина);
- 4) у групі із трьох приголосних в середині слова між другим і третім приголосними. Наприклад: sanc-tus (священний), punc-tum (крапка);
- 5) префікс виділяється. Наприклад: ab-la-ti-vus (аблатив), ab-es-se (бути відсутнім).

У мові давніх римлян усі голосні були короткими або довгими за тривалістю вимовлення. Довгота і короткість голосних (складів) має значення для правильного наголошування слів. Латинські голосні бувають довгі і короткі від природи (*syllāba natūra longa/brevis*) і за своїм положенням (*syllāba positioēne longa/brevis*).

Довготу і короткість від природи позначають у словниках та підручниках відповідними знаками: довготу позначають рискою над голосним (**ā, ū**), а короткість відвернутою догори дужкою (**ā̄, ū̄**).

Довготу і короткість голосного звука залежно від його положення серед інших звуків у слові можна визначити на основі таких правил:

1. Голосний звук другого складу від кінця довгий, якщо:

- a) він містить дифтонг (довгота за природою):
a-tōe-nus;
 - b) довгий за природою голосний:
a-mī-cus;
 - c) після голосного настає збіг приголосних (позиційна довгота):
magīstra;
 - d) після голосного знаходиться приголосний **x** або **z** (позиційна довгота):
cogēxi.
2. Голосний другого складу від кінця слова короткий, якщо:
- a) на короткість голосного вказує надстрочний знак – дужка (**⌒**), який ставиться над голосною (природна короткість);
 - b) після нього стоїть голосний або літера **h** (позиційна короткість):
gló-ri-a – слава,
rá-ti-o – розум;

с) він знаходиться перед сполученням приголосних, перший з яких проривний, а другий плавний: **b, d, p, t, c, g + l/r**:
tē-ne-brae;

д) після складу стоять буквосполучення **ch, ph, th, rh**, які вважаються одним приголосним звуком:
phi-ló-so-phus,
mó-na-chus.

У латинізованих грецьких словах зберігається грецький наголос.

Кількісні протилежності у латинській мові використовуються не тільки для правильного наголошування слів, а й для розрізнення слів та форм. Так, наприклад, слово **mālum** з довгим [ā] означало “яблуко”, а слово **mālum** з коротким [ā] означало “погане”. Отже, коли римлянин казав: “e malis elige minimum” (з коротким [ā]), це означало “з поганого вибери найменш погане”, а це саме, однак з довгим [ā], означало: “з яблука вибери найменше”. Якщо римлянин говорив **vēnit** (з коротким [ē]), це було “він приходить”, а це саме з довгим [ē] – “він прийшов”.

У мовах світу розрізняють три види наголосів: силовий (динамічний), кількісний (квантитативний) та музичний, пов'язаний зі зміною висоти звуків.

У латинській мові класичного періоду наголос був музичним. В V столітті н.е. наголос став силовим, як у більшості нових західноєвропейських мов, і подовжене звучання голосних втратилося. Проте для правильної постановки наголосу слід розрізняти, які звуки були у свій час довгими, а які короткими.

Запам'ятайте, у латинській мові склади рахують від кінця слова.

Наприклад:

gló³-rí²-a¹,
au⁵-dí⁴-tò³-rí²-um¹.

Наголос ніколи не падає на перший склад від кінця слова. Отже, у двоскладових словах наголошується другий склад від кінця. Наприклад:

dó-mus – будинок,
gó-sa – троянда,
cá-sus – випадок, відмінок.

У багатоскладових словах наголос залежить виключно від довготи голосного другого складу від кінця.

Якщо голосний другого складу від кінця є довгим, наголос падає на нього; якщо короткий, наголос переходить на третій склад від кінця. Наприклад:

amícus (голосний **i** довгий за природою),

amoēnus (дифтонг оѐ творить довгий за природою склад),
monuméntum (голосний е довгий за положенням),
scribĕre (голосний е короткий за природою),
visctógia (голосний і короткий за положенням).

В П Р А В И

1. Прочитати та пояснити правила постановки наголосу:

corōna, dolium, epistūla, elephas, folium, femīna, fenestra, Kalendae, horologium, laterna, insūla, candella, narcissus, littĕra, nauta, iuvĕnis, papilio, puella, quattuor, quinque, Latīnus, Boeotia, gangraena, elegantia, Eurōpa, mixtio, Seleucus, stipendium, psychologia, stomachus, cochlear, catarrhus, clepsydra, mythologia, thesaurus, philosophia, philologia, labyrinthus, monolithus, thermae, sagitta, contraho, imperātor, calāmus, magister, discipūlus, phaseolus, gladius, templum, statua, columna, dictatūra, amphōra, aquaeductus, abecedarium, bibliothēca, circūlus, cultūra, concordia, cylindrus, deformatio, docĕre, domīnus, exemplum, filia, foedus, humānus, familia, initium, linea, matrōna, natio, pagīna, oratio, commūnis, patria, monachus, praemium, complexus, scientia, tabūla, victoria, triumphālis, aspectus, syngrapha, receptum, chirographum, theologia, civīlis, monumentum, antiquus, argumentum.

2. Прочитати:

Ianuarus, Februarius, Martius, Aprīlis, Maius, Iunius, Iulius, Augustus, September, Octōber, November, December.

Marcus Tullius Cicĕro, Publius Ovidius Naso, Gaius Iulius Caesar, Quintus Horatius Flaccus, Publius Vergilius Maro, Gaius Valerius Catullus, Titus Livius, Publius Cornelius Tacītus, Vespasiānus, Octaviānus, Augustus, Traiānus, Gaius Marius.

Romūlus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus.

Iuppīter, Iuno, Saturnus, Mars, Venus, Neptūnus, Apollo, Mercurius, Aesculapius, Diāna, Minerva, Pluto, Proserpīna, Aurōra, Vesta, Ceres, Bacchus, Eos, Lares, Discordia, Hercūles, Musae.

Pensum domesticum

1. Прочитати вправи 1 і 2.

2. Виписати з першої вправи 25 слів, які мають три і більше складів. Поставити та пояснити знак наголосу.

3. Вивчити назви місяців.

Repetitorium

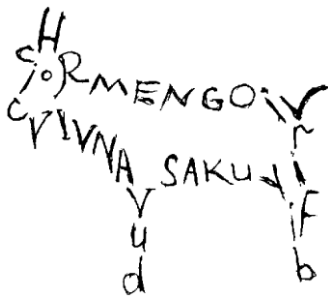
1. На яких складах у латинських словах може стояти наголос?
2. Коли другий склад від кінця є довгим (коротким)?
3. Якими надрядковими знаками позначається природна довгота і короткість складів?
4. Чи завжди другий від кінця склад є довгим, якщо після нього слідує два приголосні звуки?
5. Довгота або короткість якого складу має значення для правильного наголошування слів?

Варіант А		Варіант В	
1. Яке із слів містить склад довгий за природою:	1) amoenus 2) tradēre 3) medicus	1. Яке із слів містить склад довгий за природою:	1) natūra 2) dicēre 3) causa
2. Яке із слів містить склад короткий за положенням:	1) patria 2) tabūla 3) voluntas	2. Яке із слів містить склад короткий за положенням:	1) caecus 2) monumentum 3) oratio
3. На якому слові стоїть неправильний наголос:	1) operatio 2) exemplum 3) viola	3. На якому слові стоїть неправильний наголос:	1) tēnebrae 2) testamētum 3) tribūnāl
4. Правильний наголос стоїть на слові:	1) medicamentum 2) reflexus 3) doctor	4. Правильний наголос стоїть на слові:	1) centimēt-rum 2) monachus 3) colūmna
5. Яке із слів має неправильний складоподіл:	1) mu-ta-ti-o 2) sci-en-ti-a 3) o-ra-tor	5. Яке із слів має неправильний складоподіл:	1) po-pu-lus 2) lag-oe-na 3) a-ni-mal
Варіант С		Варіант Д	
1. Яке із слів містить склад довгий за природою:	1) dominus 2) semper 3) docēre	1. Яке із слів містить склад довгий за природою:	1) amicus 2) sanctus 3) facēre
2. Яке із слів містить склад короткий за положенням:	1) fabūla 2) natio 3) valēre	2. Яке із слів містить склад довгий за положенням:	1) praesens 2) argumentum 3) medicum

3. На якому слові стоїть неправильний наголос:	1) vértebra 2) catárrhus 3) Atticá	3. На якому слові стоїть неправильний наголос:	1) philósophus 2) actío 3) elegántia
4. Правильний наголос стоїть на слові:	1) monáchus 2) dominús 3) thesaúrus	4. Правильний наголос стоїть на слові:	1) patriá 2) tenébrae 3) amicus
5. Яке із слів має неправильний складоподіл:	1) flo-re-o 2) des-cri-bo 3) li-ber-tas	5. Яке із слів має неправильний складоподіл:	1) in-su-la 2) prae-mi-um 3) a-ccep-tus

Otium post negotium

За допомогою яких літер намалували козенятко?

LECTIO TERTIA

Будь-яка мова має два потужні крила, які дають їй повнокровне життя, – океан слів і граматику. Океан слів – це велетенське громаддя, складники якого жодна людина не спроможна полічити. Граматика ж – мудрий господар, володар цього океану. Як у годиннику пружина рухає стрілки, так і мову приводить у рух граматика. Всі словникові багатства є будівельним матеріалом, складом непорушних одиниць, які тільки при доторку до них граматики оживають і звучать. Граматика – це невидимий геніальний диригент, який без відпочинку керує велетенським оркестром слів, змушує їх виконувати найрізноманітніші мелодії думки.

Щоб опанувати мову, необхідно знати граматику. Опис граматичної будови мови охоплює морфологію та синтаксис.

Іменник (Substantivum)

Основні граматичні категорії іменника:

I. Genus (рід):

genus masculinum (m) – чоловічий рід,

genus femininum (f) – жіночий рід,

genus neutrum (n) – середній рід.

До чоловічого роду належать назви осіб чоловічої статі (agricola, amicus, miles, scriptor, dominus); місяців (Ianuarius); річок (Tiberis, Danuvius).

До жіночого роду належать назви осіб жіночої статі (mater); дерев (malus); країн (Aegyptus); островів (Cyprus).

До середнього роду належать назви хімічних елементів (Cuprum).

У латинській мові є також імена спільного роду (aquila, canis, civis).

II. Numerus (число):

numerus singularis (Sing.) – одина,

numerus pluralis (Plur.) – множина.

Деякі іменники в латинській мові вживаються тільки в однині (**singularia tantum**). Наприклад:

scientia – знання,

pecunia – гроші,

valetudo – здоров'я.

Окремі слова вживаються тільки у множині (**pluralia tantum**). Наприклад:

arma – зброя,

divitiae – багатство,

castra – воєнний табір.

III. Casus (відмінюк).

У класичній латині залишилось шість відмінків:

1. **Nominatīvus (Nom.)** – називний (від *nomīno, nomināre* – називати) – хто? що?
2. **Genetīvus (Gen.)** – родовий (від *genus* – рід) – кого? чого?
3. **Datīvus (Dat.)** – давальний (від *do, dāre* – давати) – кому? чому?
4. **Accusatīvus (Acc.)** – знахідний (від *accuso, accusāre* – звинувачувати) – кого? що?
5. **Ablatīvus (Abl.)** – аблатив, орудний, місцевий, віддільний – ким? чим? на кому? на чому?
6. **Vocativus (Voc.)** – клична форма (від *voco, vocāre* – кликати).

IV. Declinatio (відміна).

У латинській мові є п'ять відмін іменників, які визначаються за закінченням основи іменника.

Практичну основу іменників усіх п'яти відмін виділяємо за закінченням **Gen.Sing.** (родового однини).

Іменники подаються у словнику у двох формах:

1. **Nominatīvus Singulāris**, який вказує на рід іменника.
2. **Genetīvus Singulāris**, який є ознакою відміни іменника.

Наприклад:

terra, ae (f) – земля,
amīcus, i (m) – друг,
verbum, i (n) – слово, дієслово,
homo, īnis (m) – людина,
fructus, ūs (m) – плід,
res, rei (f) – справа, річ.

Перша відміна іменників (Declinatio prima)

До першої відміни належать, в основному, іменники жіночого роду, які в **Nom.Sing.** закінчуються на **-a**, в **Gen.Sing.** закінчуються на **-ae**.

Наприклад:

<i>terra</i> , ae (f) – земля	<i>schola</i> , ae (f) – школа
<i>aqua</i> , ae (f) – вода	<i>magistra</i> , ae (f) – вчителька
<i>planta</i> , ae (f) – рослина	<i>scientia</i> , ae (f) – знання
<i>herba</i> , ae (f) – трава	<i>tabūla</i> , ae (f) – дошка
<i>silva</i> , ae (f) – ліс	<i>puella</i> , ae (f) – дівчинка
<i>stella</i> , ae (f) – зірка	<i>discipūla</i> , ae (f) – учениця

	Singulāris	Plurālis
Nom.	littēr- a (буква)	littēr- ae
Gen.	littēr- ae	littēr- arum
Dat.	littēr- ae	littēr- is
Acc.	littēr- am	littēr- as
Abl.	littēr- ā	littēr- is
Voc.	littēr- ā	littēr- ae

До першої відміни належать також іменники чоловічого роду, що означають назви професій та етнічними. Наприклад:

agricōla, ae (**m**) – землероб,
 nauta, ae (**m**) – моряк,
 pirāta, ae (**m**) – пірат,
 poēta, ae (**m**) – поет,
 scriba, ae (**m**) – писар,
 collēga, ae (**m**) – товариш (по роду занять),
 incōla, ae (**m**) – мешканець, житель,
 Belga, ae (**m**) – бельг,
 Persa, ae (**m**) – перс,
 Scytha, ae (**m**) – скиф.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	naut- a (m)	naut- ae
Gen.	naut- ae	naut- arum
Dat.	naut- ae	naut- is
Acc.	naut- am	naut- as
Abl.	naut- ā	naut- is
Voc.	naut- ā	naut- ae

За першою відміною відмінюються також прикметники жіночого роду із закінченням **-a** в **Nom.Sing.** Здебільшого прикметники ставляться після іменників, з якими узгоджуються в роді, числі й відмінку. Наприклад:

persōna grata – бажана особа,
 terra incognita – невідома земля,
 schola nova – нова школа,
 herba alta – висока трава,
 insūla magna – великий острів.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	persōn- a grat- a	persōn- ae grat- ae
Gen.	persōn- ae grat- ae	persōn- arum grat- arum
Dat.	persōn- ae grat- ae	persōn- is grat- is

Acc.	persōn- am grat- am	persōn- as grat- as
Abl.	persōn- ā grat- ā	persōn- is grat- is
Voc.	persōn- ā grat- ā	persōn- ae grat- ae

Синтаксис простого поширеного речення

1. Порядок слів латинського простого поширеного речення класичного періоду відносно визначений:

- підмет здебільшого ставиться на першому місці;
- присудок звичайно ставиться в кінці речення. Якщо присудок стоїть на першому місці в реченні, то з точки зору латинської мови це інверсія, отже, на присудок падає особливий логічний наголос;
- прямий додаток виражається тільки знахідним відмінком без прийменника, стоїть ближче до присудка;
- узгоджене означення ставиться здебільшого після означувального слова: *persōna grata* (бажана особа), *terra incognīta* (невідома земля);
- означення, виражене іменником у родовому відмінку, часто стоїть перед означуваним словом: *Scythārum terra* (країна скіфів).

2. Особові займенники при дієсловах здебільшого не вживаються. Їх роль виконують особові закінчення дієслова.

3. Дієслово **sum, fui, esse** (бути) в значенні зв'язки не випускається, за винятком приказок, прислів'їв і сентенцій.

4. Іменна частина складеного присудка виступає іменником, прикметником, дієприкметником або займенником і ставиться в називному відмінку, узгоджуючись з підметом речення.

5. Заперечення при дієсловах не змінює дієслівного керування і не змінює конструкції речення.

6. У латинському заперечному реченні може бути тільки одне заперечення, враховуючи заперечні слова – займенники і прислівники.

Дієслово **sum, fui, esse** (бути) теперішнього часу дійсного способу:

Singulāris

Plurālis

1. sum (я є)	sumus (ми є)
2. es (ти є)	estis (ви є)
3. est (він, вона, воно є)	sunt (вони є)

В П Р А В И

1. Провідміняти:

silva magna; victoria clara; lingua antiq̄ua.

2. Зробити морфологічний аналіз поданих нижче іменників та перекласти їх:

magistram, tabulārum, terrae, Belgis, vita, plantas, schola, de scientiā, nautae, discipulārum.

3. Перекласти латинською мовою:

земля і вода; латинська мова; про Рим; землероби і моряки; до школи; в школі; школа!

4. Перекласти українською мовою:

a) Graecia et Italia in paeninsulis sunt.

b) Italia est patria linguae Latinae.

c) Roma est in Italia.

d) Et bestiis et plantis aqua necessaria est.

e) Sicilia insula Europae est inter Italiam et Africam. Inculae Siciliae nautae et agriculae sunt.

f) In Sicilia est Aethna.

g) Patria nostra Ucraina est terra in Europa.

h) Terrae Polonia, Hungaria, Bohemoslavia et Dacoromania Ucrainae finitimae (сусідні) sunt.

Pensum domesticum

1. Поставити слова, подані в дужках, у відповідних відмінках:

a) Historia amica (vita) est.

b) Graecia, Italia, Hispania in (paeninsula) sunt.

c) Minerva est dea (littera).

d) Sicilia est insula (Europa) inter (Italia et Africa).

e) Magistra et discipulae in (schola) sunt.

f) Diana (Latona) filia est.

g) Diana dea (silva), praeterea dea (luna) est.

h) In (silva) plantae et herbae sunt.

2. Перекласти латинською мовою:

a) Італія – це країна Європи.

b) Рим в Італії.

c) Мешканці України – землероби і моряки.

d) В лісах є рослини.

e) Вчителька в школі.

f) Україна знаходиться в Європі.

3. Написати похідні слова, що утворилися в українській мові від таких латинських слів:

aqua (вода); terra (земля); patria (батьківщина); herba (трава); tabŭla (дошка); littĕra (буква); lingua (мова); vita (життя); planta (рослина); agricŏla (землероб).

4. Перекласти українською мовою:

De terris Europae

Multae terrae in Europa sunt. Varia est terrarum Eurŏpae natŭra, nam aliae terrae, ut Hungaria, Niderlandia, plerumque planae sunt, aliae autem, ut Graecia, Italia, Helvetia, montuosae. Nonnullae Eurŏpae terrae, ut Britannia, Hibernia, Islandia in insŭlis sitae sunt, nonnullae, ut Italia, Graecia, Hispania – in paeninsŭlis. Forma Britanniae insŭlae triquetra est.

In silvis Europae multae bestiae et variae plantae sunt. Patria nostra Ucraina terra magna et pulchra Eurŏpae est.

Dicta et proverbia Latina

1. Scientia potentia est. – Знання – це сила.
2. Alma mater. – Мати-годувальниця.
3. Ubi concordia, ibi victoria. – Де згода, там перемога.
4. Pro formā. – Заради форми (формально).
5. Nulla est doctrina sine lingua Latina. – Немає науки без латини.
6. Schola est via scientiarum. – Школа є дорогою знань.

Repetitorium

1. За яким принципом розрізняємо відміни іменників? Як практично визначити, до якої відміни належить іменник?
2. Скільки відмінків є у латинській мові? Як вони називаються?
3. Які характерні ознаки іменників першої відміни?
4. Навести приклади іменників жіночого роду першої відміни.
5. Які іменники чоловічого роду належать до першої відміни? Порівняти з українською мовою.
6. Які відмінки іменників першої відміни мають однакові закінчення?
7. Який порядок слів латинського простого поширеного речення класичного періоду?
8. Де здебільшого стоїть присудок?
9. Яке місце займає узгоджене означення?
10. Чи обов'язкові особові займенники при дієсловах?
11. Чим може виступати іменна частина складеного присудка в латинському реченні?

12. Скільки заперечень може бути в латинському заперечному реченні?

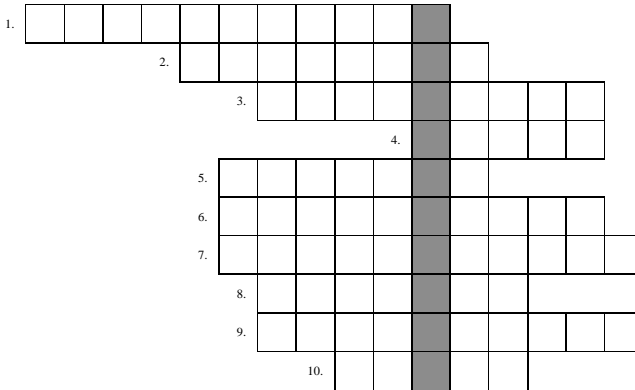
13. Чи може заперечення змінювати конструкцію латинського речення?

14. Провідміняти дієслово-зв'язку **sum, fui, esse** у теперішньому часі дійсного способу.

Otium post negotium

Переставити літери таким чином, щоб утворилися назви граматичних категорій іменника. Виписати їх у горизонтальні ряди. Відзначена вертикаль містить відгадку:

1. Natinovusmi.
2. Lisplura.
3. Menumnife.
4. Nusge.
5. Datsivu.
6. Cumasnumli.
7. Tisaacvuscu.
8. Trumneu.
9. Litiodecna.
10. Susca.

LECTIO QUARTA

Дієслово (Verbum)

Дієслово є самостійною змінюваною частиною мови. При відмінюванні латинських дієслів будуть зустрічатися такі граматичні терміни, як спосіб, особа, число, час, стан і дієвідміна. Треба запам'ятати латинські назви цих термінів.

Дієслово в латинській мові має:

- 1) **три способи:** modus indicatīvus – дійсний спосіб,
modus coniunctīvus – умовний спосіб,
modus imperatīvus – наказовий спосіб;
- 2) **два числа:** numērus singulāris – одиниця,
numērus plurālis – множина;
- 3) **три особи:** persōna prima – перша особа,
persōna secunda – друга особа,
persōna tertia – третя особа;
- 4) **шість часів:** tempus praesens – теперішній час,
tempus imperfectum – минулий час недоконаного виду,
tempus perfectum – минулий час доконаного виду,
tempus plusquamperfectum – давноминулий час (звичайно означає дію, яка відбувається раніше іншої минулої дії),
tempus futūrum primum – майбутній перший або недоконаного виду,
tempus futūrum secundum – майбутній другий (означає дію попередню щодо іншої майбутньої дії);
- 5) **два стани:** genus actīvum – активний стан,
genus passīvum – пасивний стан.

Початковою формою дієслова є неозначена форма (**infinitivus praesentis**), що закінчується на **-re**.

Кожне правильне латинське дієслово має чотири основних форми, які подаються у словниках.

1. **Перша основна форма** – це форма першої особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (**persōna prima singularis praesentis indicativi activi**). Ця дієслівна форма закінчується на **-o**. Наприклад:

- orno – я прикрашаю,
- video – я бачу,

dico – я говорю,
struo – я будую,
venio – я приходжу.

2. **Друга основна форма** – перша особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу активного стану (**persōna prima singularis perfecti indicativi activi**). Ця дієслівна форма закінчується на **-i**. Наприклад:

ornāvi – я прикрасив,
vidi – я побачив,
dixi – я сказав,
strui – я побудував,
veni – я прийшов.

3. **Третя основна форма** – супін (**supīnum**) – віддієслівний іменник. Ця дієслівна форма закінчується на **-um**. Наприклад:

ornatum,
visum,
dictum,
structum,
ventum.

4. **Четверта основна форма** – неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (**infinitivus praesentis activi**). Ця дієслівна форма закінчується на **-re (-ēre)**. Наприклад:

ornāre – прикрашати,
vidēre – бачити,
dicēre – говорити,
struēre – будувати,
venīre – приходити.

Отже, у словнику дієслово записується у першій особі однини теперішнього часу дійсного способу активного стану. Після коми вказується три інші основні дієслівні форми (скорочено або повністю). Наприклад:

orno, āvi, ātum, āre – прикрашати,
video, vidi, visum, ēre – бачити.

Остання форма в деяких словниках не наводиться, а вказується цифрою дієвідміна дієслова. Наприклад:

dico, dixi, dictum, 3 – говорити.

Якщо дієслово має лише три або дві основні форми, то на місці відсутньої форми ставиться прочерк. Наприклад:

logeo, ui, –, ēre – цвісти.

Дієвідмини (Coniugatiōnes)

Усі латинські дієслова поділяються на чотири дієвідмини:

coniugatio prima – перша дієвідміна,

coniugatio secunda – друга дієвідміна,

coniugatio tertia – третя дієвідміна,

coniugatio quarta – четверта дієвідміна.

Приналежність дієслова до однієї з чотирьох дієвідмін визначається за кінцевим голосним основи теперішнього часу (**praesentis verbi**) або закінченням інфінітива.

NB! Основу дієслова теперішнього часу одержуємо, відкидаючи від неозначеної форми теперішнього часу активного стану в першій, другій та четвертій дієвідмінах **-re**, а в третій – **-ēre**.

До першої дієвідмини належать дієслова, основа яких закінчується на **-ā** (неозначена форма на **-āre**). Наприклад:

Infinitivus

laborāre – працювати

laudāre – хвалити

amāre – любити

nomināre – називати

Основа

labora-

lauda-

ama-

nomina-

До другої дієвідмини належать дієслова, основа яких закінчується на **-ē** (неозначена форма на **-ēre**). Наприклад:

Infinitivus

docēre – навчати

tacēre – мовчати

respondēre – відповідати

vidēre – бачити

Основа

doce-

tace-

responde-

vide-

До третьої дієвідмини належать дієслова, основа яких закінчується на приголосний (неозначена форма на **-ēre**). Наприклад:

Infinitivus

scribēre – писати

legēre – читати

dicēre – говорити

defendēre – захищати

Основа

scrib-

leg-

dic-

defend-

Крім того, до третьої дієвідмини належать дієслова із закінченням основи на **-u**, а також група дієслів з основою на **-i**. Наприклад:

Infinitivus

struēre – будувати

tribuēre – ділити

facēre – робити

Основа

stru-

tribu-

faci-

carĕre – брати
 До четвертої дієвідміни належать дієслова, основа яких закінчується на -ī (неозначена форма на -ire). Наприклад:

Infinitivus

audĭre – слухати
 venĭre – приходити
 servĭre – служити
 punĭre – карати

Основа

audi-
 veni-
 servi-
 puni-

Для того, щоб правильно розрізнати дієслова другої і третьої дієвідмін, треба звернути увагу на те, що у дієслів другої дієвідміни в неозначеній формі довге ĕ завжди буде наголошеним. У дієслів третьої дієвідміни голосний ĕ – короткий і відповідно інфінітив завжди буде мати наголос на третьому складі від кінця слова. Наприклад:

sedĕre (II) – сидіти, але lĕgĕre (III) – читати.

В П Р А В И

1. Прочитати і перекласти граматичні терміни:

modus coniunctivus; imperativus praesentis; genus passivum; praesens indicativi activi; coniugatio secunda; persōna tertia pluralis; infinitivus praesentis activi; perfectum; plusquamperfectum; persōna prima singularis; supinum; futurum primum indicativi activi; coniugatio quarta.

2. Утворити неозначену форму теперішнього часу активного стану:

I дієвідміна: amo, clamo, paro, monstro, nomīno, labōro, voco.

II дієвідміна: debeo, doceo, habeo, sedeo, teneo, studeo, moveo.

III дієвідміна: ago, credo, duco, scribo, statuo, vinco, facio.

IV дієвідміна: audio, sentio, dormio, servio, venio, punio, finio.

3. Визначити дієвідміну дієслова за формою інфінітива:

sedĕre – сидіти	notāre – зазначати
mutāre – змінювати	tradĕre – передавати
repĕrĕre – знаходити	tacĕre – мовчати
colĕre – обробляти	statuĕre – вирішувати
sentĭre – відчувати	laborāre – працювати
fidĕre – довіряти	nocĕre – шкодити
erĕrĕre – помилятися	agĕre – робити
struĕre – будувати	salutāre – вітати
ridĕre – сміятися	quaerĕre – шукати

Pensum domesticum

1. Вивчити граматичні категорії дієслова, правило визначення основи **praesentis verbi** і класифікацію дієслів за дієвідмінами.

2. Виписати по три дієслова кожної дієвідміни, знайти їх основу:

vestīre, construēre, constituēre, terrēre, scīre numerāre, habēre, narrāre, sentīre, agitāre, audīre, agēre, discēre, valēre, ornāre, delēre, ducēre, nomināre, dormīre, debēre, gerēre, occupāre, convenīre, ridēre, curāre, servīre, habitāre, colēre, munīre, punīre.

Зразок: Coniugatio prima: ornāre → orna-

3. Подумати, які українські (англійські, німецькі, французькі) слова походять від цих латинських дієслів:

laborāre – працювати; ornāre – прикрашати; construēre – будувати; agitāre – рухати; credēre – довіряти; studēre – прагнути; servīre – служити; tradēre – передавати; audīre – слухати; vidēre – дивитися.

4. Визначити латинську основу слів:

кредитор, аудиторія, демонстрація, консультація, коректор, оупант, студент, реліквія.

5. Перекласти українською мовою:

Graecia et Italia sunt terrae Eurōpae. Graecia et Italia paeninsulae sunt. Hispania quoque in Europā est. Aegyptus in Africa est. Gallia in Eurōpā est.

Ubi est Roma? Roma in Italia est.

Ubi est Italia? Italia in Europā est.

Ubi sunt Gallia et Hispania? Gallia et Hispania in Europā sunt.

6. Дати відповіді на питання:

Ubi est Graecia?

Estne Sparta in Italia?

Ubi est Germania?

Ubi est Aegyptus?

Dicta et proverbia Latīna

1. Vivēre est cogitāre. – Жити – це мислити.

2. Vivēre est militāre. – Жити значить боротися.

3. Vivēre est sperāre. – Жити – це надіятись.

4. Errāre humānum est. – Людині властиво помилятися.

Repetitorium

1. Які ознаки дієслова в латинській мові?

2. Скільки дієвідмін у латинській мові і як їх розрізняти?

3. Як визначити дієслівну основу теперішнього часу?

4. Які дієслова належать до першої, другої, третьої і четвертої дієвідмін? Навести приклади.

Варіант А		Варіант В	
1. Який елемент відкидається від інфінітива для визначення основи інфекта дієслів першої, другої і четвертої дієвідмін:	1) -ire 2) -re 3) -ere	1. У залежності від закінчення голосного основи інфекта правильні дієслова діляться на:	1) чотири дієвідмини 2) три дієвідмини 3) п'ять дієвідмін
2. До першої дієвідмини належать дієслова з основою на:	1) -ē 2) -a 3) -u	2. Який з часів є майбутнім доконаного виду:	1) futurum I 2) imperfectum 3) futurum II
3. Яке з дієслів належить до третьої дієвідмини:	1) occupāre 2) tradēre 3) salvēre 4) servīre	3. Яке з дієслів належить до другої дієвідмини:	1) valēre 2) legēre 3) fugēre 4) mutāre
4. Яка з форм перекладається "ти є":	1) est 2) sumus 3) es	4. Яка з форм перекладається "ми є":	1) sum 2) estis 3) sumus
Варіант С		Варіант D	
1. До якої дієвідмини належать дієслова трьох типів на приголосний, -u та -i:	1) четвертої 2) третьої 3) другої	1. Які з часів відносяться до минулих:	1) futurum I, perfectum 2) imperfectum, perfectum, plusquamperfectum 3) praesens
2. Який елемент відкидається від інфінітива для визначення основи інфекта дієслів третьої дієвідмини:	1) -ēre 2) -ire 3) -ēre	2. У якій дієвідміні основа слова закінчується на -u:	1) другий 2) перший 3) третій

LECTIO QUINTA

Наказовий спосіб теперішнього часу активного стану (Imperatīvus praesentis actīvi)

У латинській мові наказовий спосіб дієслова має дві форми: другу особу однини і другу особу множини.

Перша форма утворюється відніманням закінчення **-re** від неозначеної форми дієслова.

NB! Infinitīvus – **-re**.

I. amāre: ama! – люби!

II. docēre: doce! – навчай!

III. defendēre: defende! – захищай!

IV. audīre: audi! – слухай!

Друга форма утворюється за допомогою закінчення **-te**, яке додається до основи дієслова в першій, другій та третій дієвідмінах. У третій дієвідміні між основою слова та закінченням з'являється сполучний голосний **"i"**.

NB! Основа praesentis verbi + **-te (-ite)**.

I. amāre: amā**-te**! – любіть!

II. docēre: docē**-te**! – навчайте!

III. defendēre: defend**-ite**! – захищайте!

IV. audīre: audī**-te**! – слухайте!

У дієслів dicēre – говорити, ducēre – вести, facēre – робити, кінцевий голосний **-e** у другій особі однини відпаває:

dic! – говори!

duc! – веди!

fac! – роби!

NB! Заперечення при наказовому способі виражається за допомогою дієслова **nolo** – “не хочу” та інфінітива відмінюваного дієслова:

Singulāris

noli amāre! – не люби!

noli audīre! – не слухай!

Plurālis

nolite amare! – не любіть!

nolite audire! – не слухайте!

В П Р А В И

1. Утворити наказовий спосіб від таких дієслів:

servire, respondēre, valēre, discēre, facēre, laudāre, delēre, punīre, agēre, tacēre, scribēre, laborāre.

2. Перекласти українською мовою:

Bene labōra! Bene laborāte! Audi, scribe, lege! Audīte, scribite, legīte!

Vale! Valēte! Responde, Iulia! Respondēte cito! Honestē vive! Honestē

vivite! Disce linguam Latīnam! Discite linguam Latinam! Narra de Roma antiqua! Narrate de Roma antiqua! Attente audite! Ama et defende patriam! Amate et defendite patriam! Dic fabulam! Stude et labora! Sic agite! Bene audite! Vale et me (мене) ama! Audi et tace! Exercete memoriam! Noli errare! Nolite dicere! Noli vetare! Nolite vetare!

Pensum domesticum

1. Утворити наказовий спосіб дієслів. Перекласти утворені форми українською мовою:

studeo, ēre – вчитися, старатися	ergo, āre – помилятися
laboro, āre – працювати	lego, ěre – читати
divido, ěre – ділити	taceo, ěre – мовчати
venio, ire – приходити	dico, ěre – говорити

2. Перекласти українською мовою:

– Salvete, discipulae! Salve, magistra! Sedete!

Magistra dicit: “Iulia, monstra Italiam in charta. Nunc narra de Italiā”.

Discipula: “Italia est terra Europae. Incolae Italiae agricolae sunt.

Etiā nautae in Italia sunt”.

Magistra: “Satis est. Nunc audite de Graeciā et scribite!”

Magistra: “Valete, discipulae!”

Discipulae: “Vale, magistra!”

3. Перекласти латинською мовою:

a) Люціє, розкажи про Рим!

b) Дівчата, пишіть уважно!

c) Тепер слухайте про Італію!

d) Покажіть Рим на карті!

4. Провідміняти словосполучення: statua antiqua – антична статуя.

5. Визначити від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

літера, медицина, дисципліна, вікторина, епістолярний.

Dicta et proverbia Latīna

1. Nota bene! (NB!) – Зверни увагу!

2. Divide et impera! – Розділяй і пануй!

3. Festina lente. – Поспішай поволі.

4. Vive valeque! – Прощавай і будь здоровим!

5. Vade mecum. – Іди зі мною.

6. Videte et applaudite! – Дивіться й аплодуйте! (форма звернення римських акторів до глядачів на початку вистави)

LECTIO SEXTA

Теперішній час дієслів дійсного способу активного стану (*Praesens indicativi activi*)

Praesens indicativi – теперішній час дійсного способу позначає дію, яка відбувається в момент мовлення, а також дію, яка відбувається в теперішності взагалі.

Дієслівні особові форми теперішнього часу дійсного способу активного стану утворюються шляхом додавання до основи **praesentis** (основи інфекта) таких особових закінчень:

Singulāris

1. -o
2. -s
3. -t

Plurālis

1. -mus
2. -tis
3. -nt

Coniugatio prima (перша дієвідміна): laudo, āre – хвалити.

Singulāris

1. laudo (із lauda + -o) – я хвалю
2. lauda-s – ти хвалиш
3. lauda-t –

він	}	хвалить
вона		
воно		

Plurālis

1. laudā-mus – ми хвалимо
2. laudā-tis – ви хвалите
3. lauda-nt – вони хвалять

NB! У першій особі однини кінцевий голосний основи “a” зливається з “o” в один звук – “o”: a + o = o. У всіх інших особах закінчення додається безпосередньо до основи.

Coniugatio secunda (друга дієвідміна): doceo, ěre – навчати.

Singulāris

1. doce-o – я навчаю
2. doce-s – ти навчаєш
3. doce-t –

він	}	навчас
вона		
воно		

Plurālis

1. docē-mus – ми навчаємо
2. docē-tis – ви навчаєте
3. doce-nt – вони навчають

NB! Для утворення особових форм другої дієвідмини до основи безпосередньо додаються особові закінчення.

Coniugatio quarta (четверта дієвідміна): audio, ĩre – слухати.

Singulāris

1. audi-o – я слухаю
2. audi-s – ти слухаєш
3. audi-t –

він	}	слухає
вона		
воно		

Plurālis

1. audī-mus – ми слухаємо
2. audī-tis – ви слухаєте
3. audi-u-nt – вони слухають

NB! У дієслів четвертої дієвідміни у третій особі множини між основою і закінченням виступає з'єднувальний голосний **-u**.

У латинській мові, на відміну від української, займенники при дієсловах не вживаються. Враховуючи цю особливість, при перекладі дієслівних форм слід пам'ятати про необхідність вживання відповідного займенника. Наприклад:

огно – я прикрашаю,
ognātis – ви прикрашаєте.

В П Р А В И

1. Визначити дієвідміну й основу дієслів:

parāre, sedēre, scīre, credēre, cogitāre, movēre, tangēre, venīre.

2. Утворити першу особу однини і третю особу множини від дієслів:

clamāre, venīre, vidēre, cogitāre, punīre, nocēre.

3. Визначити дієвідміну, особу і число дієслівних форм та перекласти українською мовою:

videt, sentiunt, habemus, tace, amātis, cogitas, venio, respondēte.

4. Визначити відмінок і число іменників та перекласти українською мовою:

familiam, silvārum, victoriā, plantis, stellas, rosae.

5. Перекласти українською мовою:

- a) Schola viam scientiārum monstrat.
- b) Naturam superāre debēmus.
- c) Patriam amāre debētis.
- d) Natūra vitam terrae quotannis renōvat.
- e) Tantum scīmus, quantum memoriā tenēmus.
- f) Magistra de Italiā antiquā narrat.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання дієслів першої, другої та четвертої дієвідмін.

2. Провідміняти в **praesens indicatīvi actīvi**. Утворити наказовий спосіб:

muto, āre – змінювати,
taceo, ēre – мовчати,
vestio, īre – одягати.

3. Перекласти українською мовою:

audiunt, habes, debeo, laborātis, studet, venīmus.

4. Перекласти латинською мовою:
ми слухаємо; він має; ти працюєш; ви прагнете; вони приходять.

5. Добрати правильний переклад:

santāmus – я чую,
audio – вони бачать,
habētis – ми співаємо,
ognat – ви маєте,
vident – він карає,
laborāmus – він прикрашає,
punit – ми працюємо.

6. Перекласти українською мовою:

De deā Diānā

Diāna est silvārum dea et domīna. Bestias feras dea sagittis necat. Sed cervae Diānae gratae sunt. Diāna cervārum patrōna est et cervas a bestiis feris servat. In silvā statua Diānae est. Magnā cum curā feminae statuum deae rosārum corōnis ornant.

7. Перекласти латинською мовою:

- Діана є богинею лісів і місяця.
- Діана має стріли.
- Діана любить ліси.
- Жінки прикрашають статуї Діани трояндами.

Dicta et proverbialia Latīna

- Cogito, ergo sum. – Я мислю – отже, я існую.
- Dum spiro, spero. – Доки живу – сподіваюсь.
- Amicitia vitam ognat. – Дружба прикрашає життя.

Діана – римська богиня рослинності, ототожнена з грецькою Артемідою.

Артеміда – дочка Зевса й Лето, сестра Аполлона, первісно шанувана як богиня тваринного й рослинного світу. За пізнішими віруваннями, богиня мисливства, лісів і гір; її шанували також як богиню Місяця.

Атрибутами богині були лук і стріли. Улюбленим місцем перебування Артеміди була гірська й лісиста Аркадія, де вона мала храми священних тварин і місця полювання. В Етолії їй був присвячений вепр, в Аркадії й Аттіці – ведмідь, але в усій Греції вважали, що її улюбленицею була лань. У Римі храм Діани був на Авентинському пагорбі. Її вважали також покровителькою рабів і плебеїв.

Otium post negotium

Відгадати слово, користуючись алфавітом. Записати це слово. Знайти з цим словом прислів'я:

Перша буква цього слова стоїть в алфавіті між **e** і **g**. Друга буква – перед **p**. Третя буква – після **q**. Четверта буква – між **s** і **u**. П'ята буква – це 20 літера латинського алфавіту. Шоста буква – між **m** і **o**. Сьома буква – на початку алфавіту.

LECTIO SEPTIMA

Теперішній час дійсного способу активного стану дієслів третьої дієвідмини

(Praesens indicatīvi actīvi verbōrum coniugationis tertiae)

Дієслова третьої дієвідмини поділяються на дві підгрупи.

До першої підгрупи належать дієслова, основа яких закінчується на приголосний або на **-u-**. Наприклад:

legĕre (читати): leg – основа,
-ĕ- – з'єднувальний голосний,
-re – суфікс інфінітива;

struĕre (будувати): stru – основа,
-ĕ- – з'єднувальний голосний,
-re – суфікс інфінітива.

До другої підгрупи належать дієслова з основою на **-ī-**. Наприклад:
carĕre ← carīre (брати): carī – основа,
-re – суфікс інфінітива.

NB! У третій дієвідміні між основою і закінченням, що починається з приголосного (тобто скрізь, крім першої особи однини), з'являється з'єднувальний голосний “-i-”. У третій особі множини – сполучний голосний “-u-”.

Coniugatio tertia (третя дієвідміна): defendo, ĕre – захищати;

Singulāris

1. defend-**o** – я захищаю
2. defend-**i-s** – ти захищаєш
3. defend-**i-t** –

він	} захищає
вона	
воно	

Pluralis

1. defend-**ī-mus** – ми захищаємо
2. defend-**ī-tis** – ви захищаєте
3. defend-**u-nt** – вони захищають

carĭo, ĕre – брати.

Singulāris

1. carĭ-**o** – я беру
2. carĭ-**s** – ти береш
3. carĭ-**t** –

він	} бере
вона	
воно	

Pluralis

1. carĭ-**mus** – ми беремо
2. carĭ-**tis** – ви берете
3. carĭ-**u-nt** – вони беруть

Просте речення (Oratio simplex)

Простим називається таке речення, яке містить у собі одну предикативну одиницю.

За структурними ознаками латинські прості речення можуть бути односкладними і двоскладними, непоширеними і поширеними, неповними і повними.

Односкладне непоширене речення

Односкладним непоширеним називається речення, в якому є лише один головний член речення (або підмет, або присудок), а другий відсутній і не визначається із контексту.

Наприклад: *Scribis.*

Головний член – присудок (**praedicātum**) у цьому реченні виражається дієслівною формою другої особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*scrib* – основа інфекта, **-i-** – з'єднувальний голосний, **-s-** – особове закінчення активного стану) від *scribo*, *scripsi*, *scriptum*, *ēre* (писати). Слід зазначити, що на відміну від дієслів української мови, латинські дієслова переважно не мають при собі особових займенників. Латинське речення “*Scribis*” на українську мову перекладається двоскладовим реченням “Ти пишеш”, яке складається з підмета (**subjectum**), вираженого особовим займенником, і присудка (**praedicātum**) – дієслова. На другу особу однини вказує особове закінчення **-s**.

Односкладне поширене речення

Односкладним поширеним реченням називається таке речення, до складу якого, крім головного члена, входять другорядні члени. Наприклад:

Semper bene discere debēmus.

У цьому реченні дієслівний складений присудок стоїть в кінці речення (*discere debēmus*).

Debēmus виражається формою першої особи множини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*debe* – основа інфекта, **-mus** – особове закінчення активного стану) від *debeo*, *debui*, *debitum*, *ēre* (бути повинним). На першу особу множини вказує особове закінчення **-mus**, що зобов'язує нас словоформу *debēmus* перекласти “ми повинні”. Коли ми переклали *debēmus* (ми повинні), то само собою виникає питання “що робити?”, на яке в реченні відповідає неозначена форма дієслова *discere*. Ми знаходимо у словнику потрібне нам дієслово у формі *disco*, *didici*, –, *ēre* (вчитись). Отже, *discere debēmus* перекладаємо “ми повинні вчитись”. Залишаються нез'ясованими два прислівники: *semper* (завжди), обставина часу (**adverbiale temporis**), і *bene* (добре), обставина способу дії (**adverbiale modi**). При перекладі слід поставити обставини

між особовим займенником і дієсловом-присудком: “Ми повинні добре вчитися”.

Двоскладне непоширене речення

Двоскладним непоширеним називається таке речення, в якому є тільки підмет і присудок. Наприклад:

Puella legit.

Присудок *legit* визначається за закінченням **-t** (третя особа однини). За основою інфекта **leg-** (**-i-** – з’єднувальний голосний) знаходимо словникову форму і значення дієслова: *lēgo, lēgi, lectum, ēre* (читати). Отже, *legit* “читає”. Оскільки присудок виражений третьою особою однини, підмет повинен бути у формі називного відмінка однини. Підмет – *puella*. Це іменник першої відміни. Знаходимо у словнику *puella, ae, f* – “дівчинка”. Переклад всього речення: “Дівчинка читає”.

Двоскладне поширене речення

Двоскладним поширеним називається речення, в якому є головні і другорядні члени речення. Наприклад:

Amicitia vitam nostram ornat.

Цей тип речення найпоширеніший в латинській мові. При прямому порядку слів присудок звичайно стоїть у кінці речення, а підмет – на початку. При наявності другорядних членів речення прямий додаток (**objectum**) переважно ставиться перед присудком, непрямий додаток (**adiectum**) – перед прямим додатком, а означення (**attributum**) – після означуваного слова. Обставина (**adverbiale**), як правило, не застосовується при зворотному порядку слів.

Переклад будь-якого латинського речення треба починати з присудка, оскільки за ним легше знайти підмет, а потім – другорядні члени речення.

У нашому прикладі присудком може бути тільки словоформа *ornat* – третя особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану від *orno, āvi, ātum, āre* – “прикрашати”. Отже, *ornat* “прикрашає”. Виникає питання: “Хто прикрашає?”, на яке в граматиці відповідає підмет. Основною формою його граматичного вираження є називний відмінок. Шукаємо називний відмінок *amicitia* (*amicitia, ae, f* – “дружба”). Отже, “дружба прикрашає”. Оскільки *ornat* – перехідне дієслово, від нього повинен залежати прямий додаток, виражений знахідним відмінком. Знаходимо іменник *vitam* (від *vita, ae, f* – “життя”) із закінченням **-am**, характерним для знахідного відмінка однини іменників першої відміни. Значить “дружба прикрашає життя”. Залишається одна словоформа *pos-*

gram, яка узгоджується з прямим додатком vitam у роді, числі та відмінку. Отже, postgram – узгоджене означення до прямого додатка. Значення присвійного займенника poster, -stra, -strum – “наш, -а, -е” відоме з граматики. Переклад всього речення: “Дружба прикрашає наше життя”.

В П Р А В И

1. Утворити неозначену форму дієслів:

I. clamo, noto, monstro, ergo, labōro;

II. video, taceo, sedeo, debeo, valeo;

IIIa. ago, gero, disco, vinco, credo;

IIIб. facio, capio, cupio, iacio, fugio;

IV. audio, dormio, servio, punio, munio.

2. Утворити третю особу однини і множини від дієслів:

quaerēre, notāre, facēre, scribēre, respondēre, servīre, agitāre, struēre, venīre.

3. Визначити та перекласти форми від дієслів credo, ēre – вірити; video, ēre – бачити; laboro, āre – працювати; venio, īre – приходити:

credunt, credis, credīte; vidēmus, vide, vidētis; laboro, labōrat, laborāmus; venit, veniunt, venis.

4. Додати до основи відповідне особове закінчення:

orna... – він прикрашає

labora... – я працюю

audi... – ми слухаємо

servi... – вони служать

clama... – ти кричиш

vale... – ми здорові

scrib... – вони пишуть

stru... – він будує

habe... – ви маєте

reperi... – ти знаходиш

5. Перекласти українською мовою:

a) Semper bene discere debētis.

b) Amātisne legere? Sic. Amāmus legere.

c) Bene faciēte, quod faciētis.

d) Qui honeste vivit, bene vivit.

e) Noli tacere, si dicere debes.

f) Quod agis, bene age.

g) Linguam Latinam discimus.

h) Latine scribitis et legītis.

i) Puella epistulam legit.

j) Discipulae bene legunt et scribunt.

k) Poetae de patriae gloria scribunt.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання дієслів третьої дієвідміни в теперішньому часі дійсного способу активного стану.

2. Провідміняти в **praesens indicatīvi actīvi**:

Latine dico – Я говорю латинською мовою.

3. Підібрати правильний переклад:

legimus – прикрашайте,

credit – вони пишуть,

venis – ми читаємо,

ornate – він вірить,

scribunt – ти приходиш.

4. Перекласти українською мовою:

De Italiā

Italia est terra Eurōpae. Incōlae Italiae agricolae sunt. Incōlas Italiae terra fecunda alit. In terrā agricolāe laborant. Ibi olīva bene crescit. Italia insula has habet. Incōlae insulārum plerumque nautae sunt. Vita nautārum dura est.

In scholā

Tullia et Iulia cum amicis in scholam prop̄erant. In scholā magistra puellas leḡere, scrib̄ere, recitāre docet. Magistra puellis fabulas legit, narrat de Italiā et Graeciā. Discipulae magistrā audiunt. Puellae discipulae bonae sunt, bene discunt.

5. Перекласти латинською мовою:

з подругою; у школі; про Італію; історія Риму; вивчати мову; країна Європи.

Дівчата повинні добре вчитися. У школі вони вивчають латинську мову. Дівчата пишуть і читають латиною. Вчителька розповідає ученицям про статуї на дорогах Риму.

6. Доповнити речення:

a) Discipulae in schol... veni...

b) Poetae Rom... celebra...

c) Tullia et Iuli... de Itali... leg...

7. Визначити, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

акварель, меморіал, куратор, традиція, ерудиція, агент, лаборант.

Dicta et proverbia Latīna

1. Qui quaerit – reperit. – Хто шукає – знаходить.

2. Barba non facit philosophum. – Борода не робить (людину) філософом.

3. Mala herba cito crescit. – Бур'ян швидко росте.
4. Patientia omnia vincit. – Терпіння перемагає усе.

Школа у стародавньому Римі відрізнялась від сучасної. Вона не потребувала особливого приміщення з безліччю класів, а обмежувалась тихим закутком де-небудь на вулиці чи площі міста. Діти сиділи навпочіпки, тримаючи на колінах невеликі дощечки, вкриті воском, котрі заміняли їм зошити. В руках у них були металеві або кістяні палички, загострені з одного кінця і заокруглені – з другого. Гострими кінцями паличок учні видряпували на воску слова, а тупими – витирали написане. Така паличка для письма називалася стилос.

Освіта у Греції та Римі перебувала під охороною Аполлона та його дев'яти сестер. Опікувалась школою і богиня мудрості Афін (римляни називали її Мінервою). Під час свят на честь цієї богині (у березні) римські школярі мали канікули. Всюди, де відбувалися заняття, знаходилися зображення цих богів і учні та вчителі приносили їм дарунки.

Освіта у Римі не була обов'язковою, але більшість людей була письменною. Навчання розпочинав учитель читання і письма. Коли діти вже вміли поєднувати літери в слова та вправно писати їх стилосом на дощечках, вони змінювали стилос на перо (calamus), яке виготовляли з очерету.

Крім читання і письма діти вчилися рахувати. Для цього вони користувалися власними пальцями або камінцями, які називали calculi. Від цього слова походить відоме вам слово "калькулятор". Старші учні для лічби мали рахівницю (abacus) – невелику скриньку з гніздами для камінців.

Велику увагу в школі надавали вивченню літератури, історії, філософії та грецької мови, яка була широко вживаною. Кожен вчитель добре знав твори Гомера та інших грецьких письменників. Звертали увагу і на вивчення вітчизняних авторів. Читання художніх творів перетворювалося у цікаві уроки історії, географії, народознавства і філософії.

Закінчувалась освіта у Римі навчанням у ритора. Після цього римляни могли вдосконалювати свої знання у мандрівних філософів, ораторів чи поетів.

Отримавши освіту та відбувши військову службу, римський юнак ставав повноправним членом суспільства.

Repetitorium

1. Які форми має наказовий спосіб і як вони утворюються?
2. Як визначити дієслівну основу теперішнього часу (основу **praesentis verbi**)?
3. Які особові закінчення теперішнього часу дійсного способу активного стану?
4. Які сполучні голосні беруть участь в утворенні особових форм третьої дієвідміни?

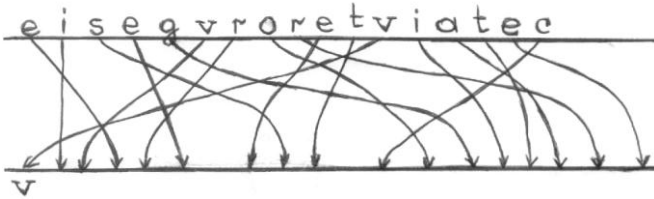
Варіант А		Варіант В	
1. Яке з дієслів вжите у першій особі однини:	1) sentiunt 2) debemus 3) ornas 4) credo	1. Яке з дієслів вжите у другій особі множини:	1) ago 2) legītis 3) audimus 4) vales
2. Форма дієслова orpnātis перекладається:	1) ти прикрашаєш 2) ви прикрашаєте 3) вони прикрашають	2. Форма дієслова scribīt perекладається:	1) вони пишуть 2) я пишу 3) він пише
3. Додати до основи інфекта rpnī- закінчення третьої особи множини:	1) -tis 2) -nt 3) -t 4) -mus 5) -s 6) -o	3. Додати до основи інфекта ama- закінчення другої особи множини:	1) -nt 2) -o 3) -tis 4) -mus 5) -s 6) -t
4. Вибрати правильний варіант перекладу форми scribe!:	1) читайте! 2) слухайте! 3) любі! 4) пиши!	4. Вибрати правильний варіант перекладу форми laudāte!:	1) мовчи! 2) хваліть! 3) читайте! 4) слухайте!
5. Доповнити речення відповідною дієслівною формою: 1) Puellae statuum Dianae ...	1) ornat 2) ornāmus 3) ornant 4) orno	5. Доповнити речення відповідною дієслівною формою: 1) Discipula historiam ...	1) discītis 2) discit 3) discunt 4) disco

2) Magistra fabulam ...	1) legis 2) legit 3) legere 4) legunt	2) Patriam ... debemus	1) amo 2) amare 3) amant 4) amatis
3) Stellae terram ...	2) illustrant 3) illustrat 4) illustramus 5) illustras	3) Poetae de Roma ...	1) scribo 2) scribitis 3) scribunt 4) scribe
Варіант С		Варіант D	
1. Яке з дієслів вжите у другій особі однини:	1) tacētis 2) punis 3) credit 4) laudo	1. Яке з дієслів вжите у першій особі множини:	1) scribitis 2) valet 3) amāmus 4) laborant
2. Форма дієслова audīmus перекладається:	1) ти слухаєш 2) вони слухають 3) ми слухаємо	2. Форма дієслова habes перекладається:	1) він має 2) ти маєш 3) ми маємо
3. Додати до основи інфекта тасе- закінчення третьої особи однини:	1) -mus 2) -o 3) -t 4) -tis 5) -nt 6) -s	3. Додати до основи інфекта veni- закінчення першої особи однини:	1) -nt 2) -s 3) -t 4) -o 5) -tis 6) -mus
4. Вибрати правильний варіант перекладу форми legite!:	1) любіть! 2) пиши! 3) працюй! 4) читайте!	4. Вибрати правильний варіант перекладу форми doce!:	1) читай! 2) навчай! 3) пиши! 4) говоріть!
5. Доповнити речення відповідною дієслівною формою: 1) Puella epistulam ...	1) scribo 2) scribunt 3) scribis 4) scribit	5. Доповнити речення відповідною дієслівною формою: 1) Iulia et Tullia fabulas ...	1) legunt 2) legit 3) legere 4) legimus

2) Herbae cito ...	1) crescunt 2) cresco 3) crescit 4) crescimus	2) Magistra discipulas ...	1) laudant 2) laudas 3) laudo 4) laudat
3) Patriam debētis ...	2) defendite 3) defendere 4) defendo 5) defendis	3) Linguam Latinam ... debes	1) discere 2) disco 3) disce 4) discit

Otium post negotium

Записати букви та прочитати вислів:

Gen.	verb- i	verb- ōrum
Dat.	verb- o	verb- is
Acc.	verb- um	verb- a
Abl.	verb- o	verb- is
Voc.	verb- um	verb- a

NB! Як виняток до другої відміни належать іменники жіночого роду (**f**), які в **Nom.Sing.** мають закінчення **-us** і означають назви дерев, кущів, країн, островів. Наприклад:

popŭlus, i (**f**) – тополя,
malus, i (**f**) – яблуня, плодове дерево,
pinus, i (**f**) – сосна, смерека,
humus, i (**f**) – ґрунт, земля,
Aegyptus, i (**f**) – Єгипет,
Cyprus, i (**f**) – Кіпр.

Іменники жіночого роду (**f**) другої відміни відмінюються як і іменники чоловічого роду (**m**) з відповідним закінченням. Наприклад:

	Singularis	Pluralis
Nom.	mal- us	mal- i
Gen.	mal- i	mal- ōrum
Dat.	mal- o	mal- is
Acc.	mal- um	mal- os
Abl.	mal- o	mal- is
Voc.	mal- e	mal- i

В П Р А В И

1. Яке слово зайве в рядках:

- a) popŭlus, ager, oppĭdum, terra, malus, vir;
- b) ocŭlus, elephantus, citrus, discipŭlus, amĭcus;
- c) Aegyptus, pinus, Cyprus, lotus, lupus, humus.

2. Зробити морфологічний аналіз іменників та перекласти їх:

amicos, agricŏlas, agrĭ, magistram, magistrum, discipulis, popŭle, linguae, libri, puer.

3. Перекласти українською мовою:

Puĕri Romāni cum paedagogis in scholam properant. Paedagogi viri doctĭ, sed servi sunt. Magister puĕros legĕre, scribĕre, recitāre docet. Fabŭlae popŭlŏrum antiquŏrum animos discipulŏrum et nunc delectant. Marcus Tullius Cicĕro vir Romānus est. Magister discipŭlis de templis Graecŏrum et Romanŏrum narrat.

4. Перекласти латинською мовою:

- a) Дівчатка і хлопчики відвідують школу.
- b) Марк – вчитель.
- c) Він вчить учнів читати і писати.
- d) Я навчаюсь в гімназії.
- e) Учні гімназії вивчають латинську мову.
- f) Жителі сіл працюють на полях.
- g) Байки римських поетів розповідають часто про вовків.
- h) Вовки – жадібні тварини.

Pensum domesticum

1. Визначити, від яких латинських слів походять українські еквіваленти:

фатальний, популяція, нумерація, популіст, окуляри, медик.

2. Перекласти українською мовою:

In schola

Schola nostra alta et pulchra est. In schola multa auditoria sunt, ubi discipūli littēras discunt.

In bibliothēca discipūli libros legunt. Nostra bibliothēca magna est multosque libros habet. Varia sunt librōrum argumenta. Multi libri de mundi et terrārum natūra, de caelo et stellis, de aquā et terrā, de bestiis et plantis narrant.

Dicta et proverbia Latina

1. Sine ira et studio. – Без гніву і пристрасті (об'єктивно).
2. Lupus in fabūla. – Вовк у байці (про вовка промовка).
3. Verba docent, exempla trahunt. – Слова вчать, приклади ведуть.
4. Per aspēra ad astra. – Крізь терни до зірок.
5. Otium post negotium. – Відпочинок після праці.
6. Inter arma tacent Musae. – Коли говорять гармати, музи мовчать.
7. Ignorantia non est argumentum. – Незнання – не доказ.
8. Periculum in morā. – Зволікання є небезпечним.

Repetitorium

1. Які закінчення мають іменники другої відміни в **Nom.Sing.**?

2. Навести приклади іменників другої відміни із закінченням **-us** в **Nom.Sing.**

3. Навести приклади іменників другої відміни із закінченням **-er** в **Nom.Sing.**

4. Навести приклади іменників другої відміни середнього роду.

5. Які особливості у відмінюванні іменників середнього роду? Порівняйте з українською мовою.

6. Які відмінки іменників другої відміни мають однакові за формою закінчення в однині та множині?

7. Які закінчення мають іменники другої відміни на **-us** у **Voc.Sing.**? Порівняйте з українською мовою.

8. У якому відмінку іменники другої відміни приймають найдовше закінчення?

9. Зверніться до Вергілія і Валерії?

10. Які відмінки іменників першої та другої відмін мають однакові закінчення?

Варіант А		Варіант В	
1. Більшість іменників першої відміни:	1) чоловічого роду 2) жіночого роду 3) середнього роду	1. До другої відміни належать здебільшого іменники:	1) чоловічого і жіночого роду 2) середнього і жіночого роду 3) чоловічого і середнього роду
2. При відмінюванні іменників другої відміни чоловічого роду співпадають форми:	1) Gen.Plur. і Acc.Plur. 2) Acc.Sing. і Voc.Sing. 3) Dat.Plur. і Abl.Plur.	2. При відмінюванні іменників першої відміни співпадають форми:	1) Nom.Plur. і Voc.Plur. 2) Dat.Sing. і Abl.Sing. 3) Gen.Sing. і Acc.Sing.
3. Який з іменників першої відміни належить до чоловічого роду:	1) historia 2) tabula 3) nauta	3. Який з іменників належить до винятків другої відміни:	1) bellum 2) amicus 3) virus
4. Знайти іменник другої відміни у Gen.Plur.:	1) oppidōrum 2) amicō 3) monumenta	4. Знайти іменник першої відміни у Acc.Plur.:	1) historiam 2) incolas 3) rosis

5. Підібрати відповідну форму іменника: In ... ambulāre amo	1) silvam 2) silvā 3) silvae	5. Підібрати відповідну форму іменника: Discipuli ... poētārum legunt	1) libros 2) libri 3) librōrum
Варіант С		Варіант D	
1. Gen.Sing. іменників другої відміни має закінчення:	1) -is 2) -i 3) -ōrum	1. Gen.Sing. іменників першої відміни має закінчення:	1) -ae 2) -is 3) -as
2. Назви вітрів, місяців і річок належать до:	1) чоловічого роду 2) жіночого роду 3) середнього роду	2. Назви дерев, країн, міст і островів належать до:	1) чоловічого роду 2) жіночого роду 3) середнього роду
3. Який з іменників другої відміни у Voc.Sing. має закінчення -e:	1) arbiter 2) templum 3) populus	3. Який з іменників першої відміни належить до жіночого роду:	1) scriba 2) agricola 3) magistra
4. Знайти іменник першої відміни у Abl.Sing.:	1) rosā 2) victoriam 3) terra	4. Знайти іменник другої відміни у Gen.Sing.:	1) belli 2) amicum 3) populo
5. Підібрати відповідну форму іменника: ... bene legere et scribere debent	1) discipuli 2) discipulus 3) discipulo	5. Підібрати відповідну форму іменника: Marcus in ... properat	1) scholam 2) scholā 3) scholae

LECTIO NONA

Прикметник (Nomen adiectivum)

У латинській мові прикметники змінюються за родами, числами й відмінками. Свої відміни вони не мають, а відмінюються за зразком іменників першої, другої і третьої відмін. Усі прикметники в латинській мові поділяються щодо відмінювання на дві групи: 1) прикметники, що відмінюються за першою і другою відміною іменників і 2) прикметники, що змінюються за третьою відміною іменників.

Adiectiva I-II declinatiōnis

Прикметники, які відмінюються за першою і другою відміною мають окремі закінчення на кожний рід, а саме: у чоловічому роді вони закінчуються на **-us, -er** (як іменники другої відміни чоловічого роду), у жіночому – на **-a** (як іменники першої відміни жіночого роду), у середньому роді – на **-um** (як іменники другої відміни середнього роду).

Словникова форма прикметника складається з повної форми чоловічого роду і скороченого запису закінчень жіночого та середнього роду. Наприклад:

magnus, a, um (тобто magnus, magna, magnum) – великий, велика, велике,

parvus, a, um – малий, а, е,

bonus, a, um – добрий, а, е,

malus, a, um – поганий, а, е,

antiquus, a, um – стародавній, я, є,

clarus, a, um – ясний, а, е, славний а, е,

privātus, a, um – приватний, а, е,

beātus, a, um – щасливий, а, е,

Romānus, a, um – римський, а, е,

Latīnus, a, um – латинський, а, е,

Graecus, a, um – грецький, а, е,

liber, a, um – вільний, а, е,

pulcher, chra, chrum – красивий, а, е,

niger, gra, grum – чорний, а, е.

Прикметники на **-er**, у яких в непрямих відмінках “**e**” випадає у жіночому та середньому роді, записуються із попередньою перед закінченням буквою. Наприклад: niger, gra, grum.

Зберігається “**e**” в основі прикметників:

asper, aspēra, aspērūm – шорсткий, а, е,

prosper, prospēra, prospērūm – сприятливий, а, е,

miser, misēra, misērum – нещасний, а, е,

tener, tenēra, tenērum – ніжний, а, е,

liber, libēra, libērum – вільний, а, е.

Прикметники жіночого роду на **-а** відмінюються за першою відмінною, прикметники чоловічого роду на **-us/-er** та середнього роду на **-um** відмінюються за другою відмінною.

Зразки відмінювання

Singulāris

	m	f	n
Nom.	magnus (великий)	magna (велика)	magnum (велике)
Gen.	magn- i (великого)	magn- ae (великої)	magn- i (великого)
Dat.	magn- o (великому)	magn- ae (великій)	magn- o (великому)
Acc.	magn- um (великий, -ого)	magn- am (велику)	magnum (велике)
Abl.	magn- ō (великим)	magn- ā (великою)	magn- ō (великим)
Voc.	magn- e	magna	magnum (велике)

Plurālis

	m	f	n
Nom.	magn- i	magn- ae	magn- a (великі)
Gen.	magn- ōrum	magn- ārum	magn- ōrum (великих)
Dat.	magn- is	magn- is	magn- is (великим)
Acc.	magn- os	magn- as	magn- a (великі, -их)
Abl.	magn- is	magn- is	magn- is (великими)
Voc.	magn- i	magn- ae	magn- a

Singulāris

	m	f	n
Nom.	pulcher	pulchra	pulchrum
Gen.	pulchr- i	pulchr- ae	pulchr- i
Dat.	pulchr- o	pulchr- ae	pulchr- o
Acc.	pulchr- um	pulchr- am	pulchrum
Abl.	pulchr- ō	pulchr- ā	pulchr- ō
Voc.	pulcher	pulchr- a	pulchrum

Plurālis

	m	f	n
Nom.	pulchr- i	pulchr- ae	pulchr- a
Gen.	pulchr- ōrum	pulchr- ārum	pulchr- ōrum
Dat.	pulchr- is	pulchr- is	pulchr- is

Acc.	pulchr- os	pulchr- as	pulchr- a
Abl.	pulchr- is	pulchr- is	pulchr- is
Voc.	pulchr- i	pulchr- ae	pulchr- a

Прикметники узгоджуються з відповідними іменниками у роді, числі та відмінку. Наприклад:

amīcus bonus – добрий друг,
via longa – довга дорога,
oppidum clarum – славне місто.

Узгоджуючи прикметник з іменником, поступаємо так: дивимось, якого роду узгоджуваний іменник і підбираємо залежно від того одне із трьох родових закінчень прикметника. Наприклад:

amīcus, i, m – друг (іменник чоловічого роду),
bonus, bona, bonum – добрий, добра, добре,
amīcus bonus – добрий друг;
via, ae, f – дорога (іменник жіночого роду),
longus, longa, longum – довгий, довга, довге,
via longa – довга дорога;
oppidum, i, n – місто (іменник середнього роду),
clarus, clara, clarum – славний, славна, славне,
oppidum clarum – славне місто.

NB! Прикметник звичайно ставиться після іменника, до якого він відноситься. Якщо до іменника є два означення, то одне з них ставиться перед, а друге після нього.

Прикметник практично повторює відмінкове закінчення іменника.

Наприклад:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	amīcus bonus	amīci boni
Gen.	amici boni	amicōrum bonōrum
Dat.	amico bono	amicis bonis
Acc.	amicum bonum	amicos bonos
Abl.	amicō bonō	amicis bonis
Voc.	amice bone	amici boni

	Singulāris	Plurālis
Nom.	via longa	viae longae
Gen.	viae longae	viārum longārum
Dat.	viae longae	viis longis
Acc.	viam longam	vias longas
Abl.	viā longā	viis longis

Voc.	via longa	viae longae
	Singulāris	Plurālis
Nom.	oppidum clarum	oppida clara
Gen.	oppidi clari	oppidōrum clarōrum
Dat.	oppido claro	oppidis claris
Acc.	oppidum clarum	oppida clara
Abl.	oppido claro	oppidis claris
Voc.	oppidum clarum	oppida clara

Проте, коли рід іменника інакший, ніж у всієї групи іменників з аналогічним закінченням (poëta, ae, m – поет; nauta, ae, m – моряк; vulgus, i, n – натовп), то прикметник ставиться у такій родовій формі, яка відповідає логічному смислу. Наприклад:

poëta clarus – славетний поет,
vulgus magnum – великий натовп.

У цьому випадку іменник і прикметник будуть відмінюватися за різними відмінками. Наприклад:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	poëta clarus	poëtae clari
Gen.	poëtae clari	poëtarum clarōrum
Dat.	poëtae claro	poëtis claris
Acc.	poëtam clarum	poëtas claros
Abl.	poëtā clarō	poëtis claris
Voc.	poëta clare	poëtae clari

В П Р А В И

1. Узгодити прикметники з іменниками і провідмінити:

populus, i, m (народ)	antiquus, a, um (стародавній, а, є)
nauta, ae, m (моряк)	peritus, a, um (досвідчений, а, є)
deus, i, m (бог)	Romānus, a, um (римський, а, є)
discipula, ae, f (учениця)	bonus, a, um (добрий, а, є)
bellum, i, n (війна)	Troiānus, a, um (троянський, а, є)

2. З'ясувати значення словосполучень і провідмінити їх:

populus clarus – poëta clarus – dea clara – oppidum clarum.

3. Поставити словосполучення у **Nom.Sing.:**

consilia bona, oppidōrum antiquōrum, imperio Romano, victoriis claris,
popule miser, epistulam longam.

4. Перекласти латинською мовою:

римські поети, славному перемогі, досвідчених моряків, стародавнім народом, доброї учениці, про троянську війну.

5. Перекласти українською мовою:

a) *Honesta vita beāta est.*

b) *Si multos amicos habes, magnas divitias habes.*

c) *Aliena vitia bene vidēmus, nostra – male, unde proverbium: “Aliena vitia in oculis habēmus, a tergo nostra sunt”.*

d) *Magistri discipulos pigros vituperant, impigros laudant.*

e) *Multi sunt discipuli boni, pauci – mali.*

6. Перекласти українською мовою:

De Italia antiqua

Italia antiqua patria multōrum populōrum est. Praeter Romānos Etrusci, Galli, Sabīni aliique populi unā cum Romanis Italiam incolunt. Etiam Graeci octavō saeculō ante aeram nostram ex patria suā in Italiam et in insulam Siciliam veniunt. Multas colonias ibi condunt, oppīda pulchra struunt, suam novam patriam amant et Graeciam Magnam vocant.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання прикметників першої групи.

2. Провідміняти словосполучення:

terra incognīta, circūlus vitīōsus, forum Romānum.

3. Підібрати прикметники до іменників і перекласти словосполучення:

popūlus vastum

forum perītus

nauta antiqua

liber liber

terra clarus

4. Визначити і перекласти відмінкові форми іменників *liber*, *brī*, *m* – книга, *bellum*, *i*, *n* – війна, *amicus*, *i*, *m* – друг, *victoria*, *ae*, *f* – перемога:

librum, librōrum, libri, libros;

belli, bella, bellis, bellō;

amīcum, amīce, amicōrum, amīcis;

victoriae, victoriā, victorias, victoriārum.

5. Перекласти вказані дієслівні форми:

laudant, venīmus, estis, ornat, habētis, dicis.

6. Перекласти українською мовою:

De bellō Troianō

Marcus libros Vergiliī de bello Troiano et de Aenea, Romanōrum proavo, legit: “Graeci Troiam invadunt. Troiani diu se defendunt”. Graeci Troiam

vincere non possunt. Tum magnum equum ligneum aedificant et uterum equi viris armatis implent. Equum in ora relinquunt et navigant. Troiani ex oppido evadunt et equum cum viris armatis in oppidum trahunt. Nocte, cum Troiani dormiunt, Graeci ex utero equi evadunt, Troiae portas aperiunt. Ceteros Graecos in oppidum immittunt et Troiam incendunt.

Tum dea Venus Aeneam fugere et novam patriam quaerere iubet. Aeneas igitur deorum mandato oboedit et cum paucis amicis Troiam relinquit et post multos annos in Latium advenit. Itaque Troiani profugi in Italia remanent et Aeneas est proavus Romanorum.

7. Перекласти латинською мовою:

про троянську війну, перемагати Трою, будують коня, наказує втікати, залишає місто, предок римлян.

8. Визначити, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

мізерний, ліберальний, приватний, тотальний, альтернативний.

9. Назвати, які слова в українській мові походять від латинських слів:

falsus, a, um – підроблений,

magnus, a, um – великий,

varius, a, um – різний,

albus, a, um – білий,

multus, a, um – численний,

altus, a, um – високий.

Троянська війна

Троянська війна (bellum Troianum) – війна ахейців на чолі з вождарем Мікен Агамемноном проти троянців. Датовалася в давньогрецьких джерелах XII століттям до н.е. Перше джерело, яке розповідає про троянську війну – епічні поеми “Іліада” та “Одіссея”. Пізніше Вергілій у “Енеїді” та інші античні письменники описували ці події.

Троянська війна була викликана тим, що син троянського царя Пріама Паріс викрав дружину спартанського царя Менелая Елену. Ахейські війська на чолі з Агамемноном протягом дев’яти років тримали Трою в облозі. Лише на десятому році війни греки завдяки хитрості Одіссея здобули Трою (змайстрували величезного дерев’яного коня, всередині якого сховалися воїни). Ахейці вдаючи, ніби зняли облогу Трої, почали відпливати на своїх кораблях. Мешканці Трої вирішили, що їхнім ворогам набридла нескінченна війна. Повіривши брехливим словам по-

лоненого Сінона, ніби коня зроблено в дарунок Афіні і що він принесе перемогу, троянці знехтували застереженням Лаокоона й Кассандри і затягли коня до міста. Уночі ахейці на чолі з Одиссеєм вилізли з коня і відчинили міську браму для свого війська. Захопивши Трою, ахейці перебили всіх мешканців, пограбували і зруйнували місто. Із троянців урятувались тільки Гелен, Кассандра, Андромаха й Еней.

Історичність троянської війни підтверджується матеріалами археологічних розкопок, які доводять факт існування міста Трої.

Dicta et proverbia Latīna

1. Circūlus vitiōsus. – Зачароване коло.
2. Equus Troianus. – Троянський кінь.
3. Non multa, sed multum. – Коротко, але змістовно.
4. Semper avārus eget. – Скарі завжди мало.
5. De mortuis aut bene, aut nihil. – Про мертвих (слід говорити) або добре, або нічого.
6. De lingua stulta veniunt incommoda multa. – Від нерозумного язика трапляються великі неприємності.
7. Fortuna caeca est. – Доля сліпа.
8. Plenus venter non studet libenter. – Повний живіт не вчиться охоче.

Repetitorium

1. На які групи поділяються прикметники в латинській мові?
2. Як записують прикметники у словнику?
3. Які родові закінчення мають прикметники першої і другої відмін?
4. Які прикметники відмінюються за першою відмінною?
5. Які прикметники відмінюються за другою відмінною?
6. Навести приклади прикметників чоловічого роду на **-er** з випадним “e” та приклади прикметників, які зберігають “e” при відміні.
7. Як узгоджуються прикметники з іменниками? Навести приклади.

Варіант А		Варіант В	
1. У словосполученні athleta Graecus прикметник відмінюється за:	1) першою відмінною 2) другою відмінною	1. У словосполученні hortus pulcher прикметник відмінюється за:	1) першою відмінною 2) другою відмінною

2. Яка з форм прикметників вжита в Acc.Plur.:	1) niger 2) clarō 3) magnas 4) altis	2. Яка з форм прикметників вжита в Gen.Plur.:	1) liberis 2) parvōrum 3) magno 4) clarum
3. Який з наведених прикметників втрачає кореневе “e” при відмінюванні:	1) magnus, a, um 2) liber, a, um 3) pulcher, chra, chrum	3. Який з наведених прикметників зберігає кореневе “e” при відмінюванні:	1) parvus, a, um 2) miser, a, um 3) piger, gra, grum
4. Яке із словосполучень вжито в Acc.Sing.:	1) victoriam claram 2) victoriis claris 3) victoria clara	4. Яке із словосполучень вжито в Acc.Plur.:	1) populi antiqui 2) populos antiquos 3) populōrum antiquōrum
5. Добрати відповідну форму і заповнити пропуск: 1) Sine amico... vita mala est 2) Puēro litteras... scribo	1) bonā 2) bono 3) bonis 1) longam 2) longum 3) longas	5. Добрати відповідну форму і заповнити пропуск: 1) Magister discipulas... amat 2) Filia Marci... est	1) bonas 2) bonārum 3) bonam 1) pulcher 2) pulchrā 3) pulchra
Варіант С		Варіант D	
1. У словосполученні laurus alta прикметник відмінюється за:	1) першою відміною 2) другою відміною	1. У словосполученні forum Romanum прикметник відмінюється за:	1) першою відміною 2) другою відміною
2. Яка з форм прикметників вжита в Acc.Sing.:	1) altum 2) magnis 3) clara 4) nigro	2. Яка з форм прикметників вжита в Gen.Sing.:	1) liber 2) parvam 3) clari 4) magno

3. Який з наведених прикметників втрачає кореневе “e” при відмінюванні:	1) ruber, bra, brum 2) longus, a, um 3) miser, a, m	3. Який з наведених прикметників зберігає кореневе “e” при відмінюванні:	1) altus, a, um 2) asper, a, um 3) niger, gra, grum
4. Яке із словосполучень вжито в Abl.Sing.:	1) forum Romanum 2) fori Romani 3) forō Romanō	4. Яке із словосполучень вжито в Abl.Plur.:	1) deis antiquis 2) dea antiqua 3) deam antiquam
5. Добрати відповідну форму і заповнити пропуск: 1) Magistra discipulam... laudat 2) De poëta... legimus	1) bonum 2) bonas 3) bonam 1) antiqua 2) antiquo 3) antiquis	5. Добрати відповідну форму і заповнити пропуск: 1) Consilium amici... est 2) In silva bestiae... sunt	1) bono 2) boni 3) bonum 1) multa 2) multi 3) multae

Otium post negotium

1. Перекласти:

De Roma antiqua

Romae antiquae servōrum liberi non libēri sunt. Romanōrum liberōrum tantum sunt libēri libēri. Hoc in libris legimus.

NB! libēri, ōrum – діти,

liber, a, um – вільний, а, е,

liber, libri, m – книга.

De malis

“Mala malus, – agricōla dicit, – mala mala dat, attāmen malo malum cum malo quam malum sine malo”.

NB! malus, a, um – поганий, а, е,

malo – віддаю перевагу,

malus, i, f – яблуня,

malum, i, n – яблуко.

2. Чи може ягня (agnus) стати великим?

3. Як зробити руку (manus) поганою?

LECTIO DECIMA
Особові займенники
(Pronomina personalia)

Pronomen = pro (замість) + nomen (ім'я). Порівняйте з українською мовою.

У латинській мові існують чотири особові займенники:

ego – я	nos – ми
tu – ти	vos – ви

Singulāris

Plurālis

Nom.	ego – я	tu – ти	nos – ми	vos – ви
Gen.	mei – мене	tui – тебе	nostrī – нас	vestri – вас
Dat.	mihi – мені	tibi – тобі	nobis – нам	vobis – вам
Acc.	me – мене	te – тебе	nos – нас	vos – вас
Abl.	me – мною	te – тобою	nos – нами	vobis – вами
	tecum – зі мною	tecum – з тобою	nobiscum – з нами	vobiscum – з вами

Особових займенників третьої особи в латинській мові немає. Їх функцію виконують вказівні займенники (*див.* далі).

Зворотний займенник
(Pronomen reflexivum)

В латинській мові, як і в українській, зворотний займенник не має називного відмінка:

Nom.	–
Gen.	sui – себе
Dat.	sibi – собі
Acc.	se – себе
	se – собою
Abl.	secum – з собою

Присвійні займенники
(Pronomina possessiva)

Латинські присвійні займенники завжди відповідають особі предмета:

1. meus, mea, meum – мій, моя, моє;
2. tuus, tua, tuum – твій, твоя, твоє;
3. suus, sua, suum – свій, своя, своє;
4. noster, nostra, nostrum – наш, наша, наше;
5. vester, vestra, vestrum – ваш, ваша, ваше.

Присвійні займенники відмінюються як прикметники I і II відмін:

	Singularis	Pluralis
Nom.	meus, mea, meum	mei, meae, mea
Gen.	mei, meae, mei	meōrum, meārum, meōrum
Dat.	meo, meae, meo	meis, meis, meis
Acc.	meum, meam, meum	meos, meas, mea
Abl.	meo, mea, meo	meis, meis, meis
Voc.	mi, mea, meum	mei, meae, mea

Scholam meam amo. Scholam nostram amāmus.
 Scholam tuam amas. Scholam vestram amātis.
 Scholam suam amat. Scholam suam amant.

В П Р А В И

1. Записати подані речення у множині:
 Ego scribo, tu legis.
 Tu discipūlus es, ego magistra.
 Cum libēris meis ambulo.
2. Визначити, від яких займенників походять такі форми:
 me, tui, nostrum, vobiscum, sui, tibi, meo, nobis, vobiscum, se, se.
3. Знайти правильний переклад речень:
 - 1) Ми любимо свою Батьківщину.
 a) Patriam nostram amāmus.
 b) Patriam vestram amātis.
 c) Amate patriam vestram.
 - 2) Ти читаєш свою книгу.
 a) Librum nostrum legīmus.
 b) Librum tuum legis.
 c) Librum suum legit.
 - 3) Мій друг – хороший студент.
 a) Amīcus meus bene studet.
 b) Amīcus meus discipūlus bonus est.
 c) Amīcus meus studiosus bonus est.
4. Перекласти українською мовою:
 - a) Magister nobis pensum domesticum dat.
 - b) Semper vobis credīmus.
 - c) Magistra nos linguam Latīnam docet.
 - d) Te delectant libri de historia Romāna.
 - e) Mecum labōra!
 - f) Medīci nostri vitam filiōrum nostrōrum saepe servant.
 - g) Celsus in libris suis “De medicīna” de variis morbis nobis narrat.

h)Hodie ego aegrōtus sum.

Pensum domesticum

1. Вивчити особові і присвійні займенники, їх відмінювання; за-
своїти особливості їх вживання.

2. Поставити в усіх особах однини і множини речення:

Omnia mea mecum porto.

3. Провідміняти словосполучення:

meus magister clarus; nostra patria cara.

4. Перекласти латинською мовою:

зі мною; з тобою; з нами; з вами; з собою.

5. Перекласти українською мовою:

De aquila et cuniculo

Aquila pullos cuniculi capit et suis libēris portat. Cuniculus multis ver-
bis et lacrimis aquilam orat: “Parce meis libēris”. Sed aquila cuniculi verba
non auscultat, pullos cuniculi in suum nidum portat. Tum cuniculus ceteros
cuniculos orat: “Adiuvāte me, amici cari!” Cuniculi auxilio veniunt. Populus
altam, ubi aquila nidum habet, subruunt. Ita populus alta concidit et pullos
aquilae necat.

Dicta et proverbia Latina

1. Omnia mea mecum porto. – Все своє ношу зі собою.

2. Imperāre sibi maxīmum imperium est (*Сенека*). – Наказувати собі –
найбільша влада (*Сенека*).

3. Cognosce te ipsum! – Пізнай самого себе!

4. Vir doctus in se semper divitias habet. – Вчений муж в собі завжди
багатство має.

5. Alter ego. – Друге я (мій двійник).

LECTIO UNDECIMA

Теперішній час дійсного способу пасивного стану (Praesens indicatīvi passīvi)

У давніх мовах дієслова мали свої формально виражені стани. У латинській мові усі перехідні дієслова (**verba transitiva**) можуть вживатися у пасивній формі.

Praesens indicatīvi passīvi утворюється шляхом додавання до основи теперішнього часу (основи **praesentis**) особових закінчень пасивного стану:

Singulāris

1. **-or**
2. **-ris**
3. **-tur**

Plurālis

1. **-mur**
2. **-mīni**
3. **-ntur**

Оскільки в українській мові немає спеціальних особових закінчень для пасивного стану, форми латинського пасиву перекладаються або за допомогою зворотної частки **-ся** (laudor – я хвалюся), або описово (laudor – мене хвалять).

Coniugatio prima (перша дієвідміна).

laudo, āre – хвалити:

Singulāris

1. laud**-or** – я хвалюся, мене хвалять;
2. laudā**-ris** – ти хвалишся, тебе хвалять;
3. laudā**-tur** – він, вона, воно хвалиться, його, її хвалять.

Plurālis

1. laudā**-mur** – ми хвалимося, нас хвалять;
2. lauda**-mīni** – ви хвалитесь, вас хвалять;
3. lauda**-ntur** – вони хваляться, їх хвалять.

NB! У першій особі однини першої дієвідмини кінцевий голосний основи **-a** зливається з початковим голосним закінчення **-or**: **-a + -or = -or** – laudor (порівняйте з першою особою однини активного стану, де lauda + **-o** = laudo).

Coniugatio secunda (друга дієвідміна).

doceo, ēre – навчати:

Singulāris

1. doce**-or** – я навчаюся, мене навчають;
2. docē**-ris** – ти навчаєшся, тебе навчають;
3. docē**-tur** – він, вона, воно навчається, його, її навчають.

Plurālis

1. docē**-mur** – ми навчаємося, нас навчають;

2. doce-**mīni** – ви навчатесь, вас навчають;
3. doce-**ntur** – вони навчаються, їх навчають.

Coniugatio tertia (третя дієвідміна).

defendo, ěre – захищати:

Singulāris

1. defend-**or** – я захищаюся, мене захищають;
2. defend-**ĕ-ris** – ти захищаєшся, тебе захищають;
3. defend-**ĭ-tur** – він, вона, воно захищається, його, її захищають.

Pluralis

1. defend-**ĭ-mur** – ми захищаємося, нас захищають;
2. defend-**ĭ-mīni** – ви захищаєтесь, вас захищають;
3. defend-**u-ntur** – вони захищаються, їх захищають.

NB! У дієслів третьої дієвідмини, починаючи з другої особи однини, з'являються єднальні голосні, які трансформуються у залежності від наступного приголосного (-ĕ- – перед -r-, -u- – перед -ntur, -ĭ- – в усіх інших позиціях).

Coniugatio quarta (четверта дієвідміна).

audio, ire – слухати:

Singulāris

1. audi-**or** – я слухаюся, мене слухають;
2. audi-**ris** – ти слухаєшся, тебе слухають;
3. audi-**tur** – він, вона, воно слухається, його, її слухають.

Pluralis

1. audi-**mur** – ми слухаємося, нас слухають;
2. audi-**mīni** – ви слухаетесь, вас слухають;
3. audi-**u-ntur** – вони слухаються, їх слухають.

NB! У дієслів четвертої дієвідмини у першій особі множини між основою і закінченням з'являється єднальна голосна -u-.

**Неозначена форма дієслова теперішнього часу пасивного стану
(Infinitivus praesentis passivi)**

Неозначена форма дієслова теперішнього часу пасивного стану утворюється шляхом додавання до дієслівної основи теперішнього часу у першій, другій і четвертій дієвідмінах закінчення -ri, у третій дієвідміні – закінчення -i. Наприклад:

I. laudāre – хвалити		laudā- ri – бути хваленим, хвалитися;
II. docēre – навчати		docē- ri – бути навчуваним, навчатися;
III. defendēre – захищати		defend- i – бути захищуваним, захищатися;
IV. audīre – слухати		audī- ri – бути слуханим, слухатися.

Заміна активної конструкції на пасивну

У реченні із присудком, вираженням перехідним дієсловом, можливі дві конструкції: активна та пасивна.

При вживанні активної конструкції присудок ставиться в активному стані і вказує на те, що дія здійснюється підметом і поширюється на прямиий додаток. Наприклад:

Magister discipulos docet. – Учитель навчає учнів.

Stellae terram illustrant. – Зорі освітлюють землю.

При заміні активної конструкції пасивною слід керуватись такими правилами:

- 1) прямиий додаток активної конструкції стає підметом пасивної;
- 2) дієслово-присудок з активної форми переходить у пасивну і узгоджується з новим підметом;
- 3) підмет активної конструкції стає непрямим додатком в аблативі.

У випадку, коли непрямиий додаток вказує на живу особу, то він ставиться в аблативі з прийменником **a(ab)**. Такий аблатив називається **Ablativus auctōris** (аблатив діючої особи). Наприклад:

Magister discipulos docet.

Discipuli a magistrō docentur. – Учні навчаються вчителем.

Коли непрямиий додаток позначає предмет або абстрактне поняття і відповідає на питання **чим?**, він вживається в аблативі без прийменника, який називається **Ablativus instrumenti** (аблатив знаряддя). Наприклад:

Stellae terram illustrant.

Terra stellis illustratur. – Земля освітлюється зорями.

Слід мати на увазі, що пасивні конструкції в українській мові вживаються значно рідше, ніж у латинській. Тому дослівний переклад українською мовою речення із присудком у пасивному стані часто звучить вимушено. У деяких випадках він взагалі неможливий і замінюється активною конструкцією.

В П Р А В И

1. Провідміняти у **praesens indicatīvi passīvi**:

muto, āre – змінювати, deleo, ēre – руйнувати, scribo, ēre – писати, punio, īre – карати.

2. Визначити й перекласти форми від дієслів:
nomināre – називати, munīre – укріпляти, regēre – керувати;
nomina, nominor, nominatur;
munīmus, munīris, munīte;
regītis, reguntur, regi.

3. Замінити активну конструкцію пасивною:

Romāni oppidum capiunt.

Magister fabulam de bello Troiano narrat.

Murus oppidum cingit.

Herbae terram vestiunt.

4. Перекласти українською мовою:

a) Statuae virōrum clarōrum rosis ornantur.

b) Plantae in agris ventis moventur.

c) Oppida incendiis delentur.

d) Laudamini, discipūli, si bene laborātis.

e) Athēnae a poētis salutantur.

f) Agri et oppida bellis delentur.

g) Troia a Graecis expugnatur.

h) Augetur memoria, si exercetur.

i) Amicus diu quaeritur, vix invenitur, difficile servatur.

j) Patria in periculis a viris defendi debet.

k) Roma murō altō cingitur.

l) Diligentia laudatur, non semper colitur.

m) Victoria concordia gignitur.

n) Ager ab agricolis colitur.

o) Diana a Romanis dea silvārum putatur.

p) Amicus meus Marcus vocatur, ego vocor Iulia, et tu?

5. Перекласти латинською мовою:

Вулиці Риму прикрашаються пам'ятниками і вівтарями.

Ми захоплюємося славними поетами.

Дружба випробовується небезпекою.

Pensum domesticum

1. Добрати правильний переклад:

– putatur – нас змінюють,

– audiris – ми навчаємось,

– muniuntur – мене посилають,

– defendi – його вважають,

– docemur – їх зміцнюють,

- mittor – тебе слухають,
- mutamīni – захищатися.

2. Утворити і перекласти третю особу однини та множини в **prae-sens indicatīvi passīvi** від дієслів:

amāre – любити, movēre – рухати, colēre – вшановувати, munīre – зміцнювати.

3. Замінити активну конструкцію пасивною:

Proverbia sapientiam populi exprimunt.

Poetae antiqui bellum Troianum describunt.

Romani Gallos in proeliis vincunt.

Noctu luna terram illustrat.

4. Перекласти українською мовою:

Theseus et Ariadna

In insula Creta Daedālus, artifex clarus, labyrinthum magnum aedificat. Labyrinthus a saevo monstro Minotauro custoditur. Aegeus, rex Atticae, tributum pendet in Cretam, scilicet septem puēros et puellas mittēre debet ad victimas monstro. Miseri liberi a monstro statim devorantur. Theseus, Aegei filius, proponat sibi bestiam saevam necāre et patriam ab horridā poenā liberāre. Itaque cum sociis suis ex Attica navigat et in Cretam advenit. Ibi Ariadna Theseo filium longum et gladium mirum donat. Thesēus, ut intrat labyrinthum, alligat filum ad portam et ita certa via in labyrintho servatur. Gladio miro Minotaurus necātur, Thesēus auxilio fili ex labyrintho venit. Denique cum Ariadna in Atticam navigat.

5. Перекласти активним та пасивним зворотами:

На Криті Дедал буде лабіринт.

Лабіринт охороняє Мінотавр, люте чудовисько.

Аріадна дарує Тезею меч та нитку.

Тезей знищує страшне чудовисько.

6. Визначити, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

мутация, номінація, ректор, меморіал, монстр, гладіолус, порт.

Dicta et proverbia Latina

1. Clavus clavo pellitur. – Клино клином вибивають.

2. Nullum periculum sine periculo vincitur. – Жодна небезпека не долається без ризику.

3. Tertium non datur. – Третього не дається.

4. Contraria contrariis curantur. – Протилежне лікується протилежним.

5. Diabŏlus non est tam ater, ac pingitur. – Не такий страшний чорт, як його малюють.

6. Fabulis non explētur venter. – Шлунок байками не наповниш.

7. Si vis amāri, ama! – Коли хочеш, щоб тебе любили – люби!

8. Cetēra desiderantur. – Усе інше – бажане.

Тезей

Тезей – один з найвизначніших героїв у грецькій міфології, син афінського володаря Егея і тройзенської царівни Етри. До шістнадцяти років Тезей виховувався в домі свого діда Пітфея. У п'ятирічному віці він зустрівся з Гераклом. Герой погладив хлопчика по голові й провістив йому велике майбутнє. Відтоді Тезей мріяв стати таким, як Геракл. У шістнадцять років ніхто не міг зрівнятися з ним ні силою, ні спритністю, ні вмінням володіти зброєю. Коли Етра побачила, що її син перевищує силою всіх однолітків, вона привела його до скелі, під якою лежали меч і сандалі Егея, і сказала: “Сину мій, під цією скелею лежать меч і сандалі твого батька, володаря Афін, Егея. Зруш скелю і візьми меч і сандалі, вони будуть тим знаком, за яким спізнає тебе твій батько”.

Легко зрушив Тезей скелю з місця. Взяв він меч і сандалі, попросився з матір'ю і дідом й вирушив у Афіни до батька.

Важкий був цей шлях. Дорогою він убив Гефестового сина-велетня Періфета, Скірона, Сніса. В Елевсіні здолав велетня Керкіона, біля річки Кефіс убив Прокруста. Очистившись від гріха пролитої крові, Тезей прибув у Афіни до Егея. Егеєва дружина Медея, боячись, що Тезей відбере від неї владу, умовила чоловіка отруїти героя. Егей, не впізнавши сина, погодився на цей злочин, однак під час бенкету глянув на меч та сандалі чужинця і зрозумів, хто цей юнак. Медея з своїм сином Медоном була вигнана з Афін і втекла у Мідію, а Егей оголосив Тезея своїм спадкоємцем. Щоб здобути прихильність народу, молодий герой звільнив Аттіку від дикого бика, що спустошував околиці Марафона: він приборкав тварину і, провівши по всьому місту, приніс у жертву Аполлонові. Проте ніхто не радів з того, бо Афіни були в жалобі. Вже втретє прибували послі з Криту від царя Міноса за даниною. Афіняни повинні були кожні дев'ять років посилати на Крит сім юнаків і сім дівчат. Там їх залишали у величезному палаці-Лабіринті, і їх пожирала потвора Мінотавр, з тулубом людини та головою бика. Мінос наклав цю данину на афінян за те, що вони вбили його сина Андрогей. Разом з приреченими афінськими юнаками й дівчатами Тезей вирушив на Крит, щоб убити Мі-

нотавра. Корабель з чорними вітрилами прибув до острова Кріту. Афінських юнаків і дівчат відвели до Міноса. Цар Кріту відразу звернув увагу на прекрасного юнака-героя. Помітила його й дочка царя Аріадна. Міносова дочка вирішила допомогти Тезеєві. Таємно від батька вона дала Тезеєві гострий меч і клубок ниток. Коли відвели Тезея і всіх засуджених на погалу в Лабіринт, герой прив'язав біля входу кінець нитки клубка і пішов по заплутаних переходах Лабіринта. Нарешті Тезей прийшов на те місце, де був Мінотавр. Мінотавр, сповнений люті, кілька разів кидався на Тезея, але він відбив його своїм мечем. Нарешті, Тезей схопив Мінотавра за ріг і втормив йому в груди гострий меч. Убивши чудовисько, Тезей по нитці клубка вийшов з Лабіринта і вивів усіх афінських юнаків і дівчат. Біля входу їх зустріла Аріадна. Їм треба було подбати про порятунок від гніву Міноса. Тезей швидко спорядив свій корабель. Аріадна поїхала з Тезеєм.

Вертаючись до Афін, Тезей вийшов на берег Наксосу. Коли герой відпочивав, йому у сні явився Діоніс. Бог вина повідомив Тезеєві, що він повинен покинути Аріадну на березі Наксосу, бо боги призначили її за дружину йому, богові Діонісу. Тезей не смів не послухати волі богів. Аріадна стала богинею, дружиною великого Діоніса.

А корабель Тезея швидко нісся на чорних вітрилах по морю. Засмучений втратою Аріадни, Тезей забув замінити чорні вітрила білими, якщо він, перемігши Мінотавра, щасливо повернеться до Афін. Егей чекав свого сина. Побачивши чорні вітрила, батько вирішив, що Тезей загинув. У розпачі Егей кинувся з високої скелі у море. З того часу і зветься море, в якому загинув Егей, Егейським.

Repetitorium

1. Які особові закінчення теперішнього часу пасивного стану?
2. Які дієслова утворюють пасивний стан?
3. Як утворюється інфінітив теперішнього часу пасивного стану?
4. Які єднальні голосні особових форм в **praesens indicatīvi passīvi** дієслів третьої дієвідміни?
5. Які є способи перекладу дієслівних форм теперішнього часу дійсного способу пасивного стану українською мовою?
6. У якому випадку вживається **ablatīvus auctoris**?
7. Коли у пасивному звороті вживається **ablatīvus instrumenti**?

Варіант А		Варіант В	
1. Яке з дієслів вжите у другій особі однини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану:	1) audīris 2) laudātur 3) docēmus	1.Яке з дієслів вжите у першій особі множини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану:	1) leguntur 2) punimus 3) ornāmur
2. Які дієслова утворюють форми пасивного стану:	1) неправильні 2) неперехідні 3) перехідні	2.Неозначена форма теперішнього часу пасивного стану дієслів четвертої дієвідміни має закінчення:	1) -re 2) -i 3) -rī
3. Форма дієслова puniuntur перекладається:	1) ми карасмо 2) їх карують 3) нас карують	3.Форма дієслова mitātur перекладається:	1) його змінюють 2) мене змінюють 3) нас змінюють
4. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Neptunus a Romanis... 2) Agri aqua fluvii...	1) colunt 2) coluntur 3) colūtur 1) irrigatur 2) irrigantur 3) irrigamur	4.Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Patria a viris in periculis... 2) Oppidum muro alto...	1) defendor 2) defenditur 3) defendi 1) munītur 2) munīris 3) munīmur
Варіант С		Варіант D	
1. Яке з дієслів вжите у другій особі однини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану:	1) laudāris 2) punīmur 3) delemīni	1.Яке з дієслів вжите у першій особі однини теперішнього часу дійсного способу пасивного стану:	1) amāris 2) scribor 3) docēri

2. На позначення діючої особи у пасивній конструкції вживається:	1) ablativus instrumenti 2) ablativus auctoris 3) ablativus temporis	2. У другій особі однини дієслів третьої дієвідміни з'являється єднальний голосний:	1) -e- 2) -u- 3) -i-
3. Форма дієслова terrentur перекладається:	1) мене лякають 2) їх лякають 3) її лякають	3. Форма дієслова defendi перекладається:	1) захищати 2) захищайся 3) захищатися
4. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Servi a dominis... 2) Ego... Iulia	1) punitur 2) punimur 3) puniuntur 1) vocāris 2) vocatur 3) vocor	4. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Discipuli boni a magistris... 2) Tu... Valerius	1) laudamur 2) laudantur 3) laudātur 1) vocāmur 2) vacāris 3) vocor

LECTIO DUODECIMA

Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану (*Imperfectum indicatīvi actīvi*)

Imperfectum – це минулий час, який виражає минулу дію недоконаного виду. Вживається на означення того, що було звичасм або часто повторювалось у минулому. Часто зустрічається у розповідях, переважно в описі місцевостей, міркувань діючих осіб, супутніх факторів тощо.

Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану утворюють додаванням до основи **praesentis** суфікса **-ba-** (для першої і другої дієвідмін), **-eba-** (для третьої і четвертої дієвідмін) та особових закінчень **-m**, **-s**, **-t**, **-mus**, **-tis**, **-nt**.

NB! Перша особа однини на відміну від теперішнього часу має особове закінчення **-m**. Ця форма утворюється за допомогою суфікса, який закінчується на голосний звук.

Coniugatio prima: laudo, āre – хвалити.

Singulāris

1. laudā-**ba-m** – я хвалив
2. laudā-**ba-s** – ти хвалив
3. laudā-**ba-t** –

{	він хвалив
	вона хвалила
	воно хвалило

Plurālis

1. lauda-**bā-mus** – ми хвалили
2. lauda-**bā-tis** – ви хвалили
3. laudā-**ba-nt** – вони хвалили

Coniugatio secunda: doceo, ěre – навчати.

Singulāris

1. docē-**ba-m** – я навчав
2. docē-**ba-s** – ти навчав
3. docē-**ba-t** –

{	він навчав
	вона навчала
	воно навчало

Plurālis

1. doce-**bā-mus** – ми навчали
2. doce-**bā-tis** – ви навчали
3. docē-**ba-nt** – вони навчали

Coniugatio tertia: defendo, ěre – захищати.

Singulāris

1. defend-**ěba-m** – я захищав
2. defend-**ěba-s** – ти захищав
3. defend-**ěba-t** –

{	він захищав
	вона захищала
	воно захищало

Plurālis

1. defend-**ěbā-mus** – ми захищали
2. defend-**ěbā-tis** – ви захищали
3. defend-**ěba-nt** – вони захищали

Coniugatio quarta: audio, īre – слухати.

Singulāris

1. audi-**ēba-m** – я слухав
2. audi-**ēba-s** – ти слухав
3. audi-**ēba-t** –
 { він слухав
 { вона слухала
 { воно слухало

Plurālis

1. audi-**ebā-mus** – ми слухали
2. audi-**ebā-tis** – ви слухали
3. audi-**ēba-nt** – вони слухали

Imperfectum indicatīvi actīvi дієслова **sum, esse** – бути

Минулий час недоконаного виду дієслова **esse** утворюється шляхом додавання суфікса **-ā-** до дієслівної основи **es-**. Приголосний основи **-s-** між голосними за законом ротацізму переходить у **-r-**:

Singulāris

1. eram – я був, була
2. eras – ти був, була
3. erat –
 { він був
 { вона була
 { воно було

Plurālis

1. erāmus – ми були
2. erātis – ви були
3. erant – вони були

В П Р А В И

1. Провідміняти дієслова **ornāre** – прикрашати, **timēre** – боятися, **colēre** – шанувувати, **punīre** – карати у **imperfectum indicatīvi actīvi**.

2. Визначити граматичні категорії дієслів. Перекласти українською мовою:

puniebāmus, est, scribītur, amābātis, delēbas, eram, laborāte, muniuntur.

3. Провідміняти в усіх особах:
scribebam epistulam.

4. Провідміняти словосполучення:
templum novum, athleta Graecus.

5. Перекласти українською мовою:

a) **Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habēbat. In numero magistrōrum Alexandri praeclarus Graecōrum philosophus Aristotēles erat.**

b) **Sparta erat oppidum Graeciae. Lacedaemonii erant incōlae Spartae. Sparta muros et portas non habebat, nam in viris erat praesidium. Arma Lace-**

daemoniōrum scuta, hastae et gladii erant. Incolae Spartaе ante pugnas comas corōnis ornābant.

c) Graecia erat terra parva, sed multos incōlas habebat. Multi Graeci in Asiam, in Italiam et Siciliam migrabant, quod numērus incolārum magnus erat. Graeci nautae impavidi erant. Athenae oppidum Atticae erant. Incolae Athenārum litteras et sapientiam amabant. Athenae deae sapientiae et litterārum sacrae erant.

6. Перекласти латинською мовою:

a) Античні поети розповідали про богів.

b) Римляни приносили у жертву богам різних тварин.

c) Боги жили на небі, на землі і у воді.

d) Найвищу владу мав Юпітер.

Pensum domesticum

1. Утворити **imperfectum indicatīvi actīvi** від дієслова legēre – читати.

2. Визначити граматичні категорії дієслів. Перекласти українською мовою:

scribēbas, habētis, amāte, deletāmus, audītur.

3. Перекласти українською мовою:

De servis Romanōrum

Romāni magnum numērum servōrum habēbant. Familia Romāna ex domīnis, liberis, servis constābat. Servos Romani bellis sibi parabant. Servi libēri non erant; etiam filii servōrum servi esse debebant. In villis, latifundiis, metallis Romanōrum opulentōrum servi laborābant. Servi dominos suos timebant, nam domini servos suos flagellis verberabant. Multi Graeci, viri docti erant servi Romanōrum. Itaque in agris laborāre non debebant. Alii servi Graeci morbos curabant, alii libēros Romanōrum educabant et pueros grammaticam, philosophiam, littēras docebant. Narrabant pueris de claris poētis Graecorum, de philosophis et de aliis viris doctis.

4. Зробити морфологічний аналіз підкресленого речення.

5. Перекласти латинською мовою:

Господарі карали своїх рабів. Вчителі римських хлопчиків часто були грецькими рабами. Грецькі раби не працювали на полях.

6. Визначити, від яких латинських слів походять в українській мові дєривати:

сервіз, домінанта, нумерація, лаборант, дебет, куратор, література.

Свобода і рабство

Спочатку у Римі було небагато рабів – переважно полонені, які працювали на заміських віллах. Але з розширенням Римської держави і збагаченням її громадян до Рима прибували вже нові раби, яких у I сторіччі до н.е. налічувалось близько 2 мільйонів. Їх продавали на торгових ринках неподалік від Форуму. Раби стояли на підвищенні з табличками на шиях, де було написано ім'я, походження і здібності.

Становище рабів було неоднаковим. Найважчою вважалась робота у сільських маєтках. За найменшу провину їх замикали у в'язницю, так званій ергастул, а на роботу виводили закутими. Лише раз на рік, під час стародавнього свята Сатурналій, яке відзначалося 17-21 грудня, раби отримували перепочинок. Не легкою була доля державних рабів, котрі належали містові. Вони працювали в каменоломнях, шахтах або на будівництві.

Залежно від рівня знань і вмінь, рабів поділяли на групи. Освічені ставали бібліотекарями, рахівниками, вели домашнє господарство, виховували дітей свого господаря. Інші прислужували на кухні, підтримували лад у домі.

Раби були повністю безправними, їх не вважали за людей, називали "говорячими знаряддями". Раба можна було продати, подарувати, вбити, і ніхто не міг заборонити власникові зробити це. Раби не могли одружуватись, не мали жодного майна, їхні діти належали господареві.

За спробу втечі рабів таврували і, закутих у кайдани, відправляли у сільські маєтки. За особливо тяжкі провини рабів страчували, розпинаючи на хресті.

Іноді господар, прихильний до свого раба, міг звільнити його без викупу. Деякі раби у багатших сім'ях відкладали певну суму грошей на свій викуп. Однак частіше господар звільняв рабів своїм заповітом. Вільновідпущеник не поривав з господарем, а часто як довірена особа працював управителем маєтку, секретарем, радником. Однак далеко не всім рабам вдалося здобути свободу за життя. Частіше вони здобували її разом зі смертю. Це передусім стосувалось гладіаторів.

Otium post negotium

Уривок якої української пісні перекладено латиною?

Flamābat pinus, flamābat (2).

Sub ea puella stabat (2).

LECTIO TERTIA DECIMA

Минулий час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (*Imperfectum indicatīvi passīvi*)

Минулий час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану утворюється від основи **praesentis** за допомогою суфікса **-ba-** в першій та другій дієвідмінах і **-eba-** в третій і четвертій дієвідмінах. До цих суфіксів додаються особові закінчення пасивного стану: **-r**, **-ris**, **-tur**, **-mur**, **-mīni**, **-ntur**.

Coniugatio prima: laudo, āre – хвалити.

Singulāris

1. laudā-**ba-r** – { я хвалився
мене хвалили
2. lauda-**bā-ris** – { ти хвалився
тебе хвалили
3. lauda-**bā-tur** – { він хвалився
його хвалили

Plurālis

1. lauda-**bā-mur** – { ми хвалилися
нас хвалили
2. lauda-**ba-mīni** – { ви хвалилися
вас хвалили
3. laudā-**ba-ntur** – { вони хвалилися
їх хвалили

Coniugatio secunda: doceo, ěre – навчати.

Singulāris

1. docē-**ba-r** – { я навчався
мене навчали
2. doce-**bā-ris** – { ти навчався
тебе навчали
3. doce-**bā-tur** – { він навчався
його навчали

Plurālis

1. doce-**bā-mur** – { ми навчалися
нас навчали
2. doce-**ba-mīni** – { ви навчалися
вас навчали
3. doce-**ba-ntur** – { вони навчалися
їх навчали

Coniugatio tertia: defendo, ěre – захищати.

Singulāris

1. defend-**ĕba-r** – { захищався
мене захищали
2. defend-**ebā-ris** – { ти захищався
тебе захищали
3. defend-**ebā-tur** – { він захищався
його захищали

Plurālis

1. defend-**ebā-mur** – { захищалися
нас захищали
2. defend-**eba-mīni** – { ви захищалися
вас захищали
3. defend-**eba-ntur** – { вони захищалися
їх захищали

Coniugatio quarta: audio, īre – слухати.

Singulāris	Plurālis
1. audi- ēba-r – { я слухався мене слухали	1. audi- ebā-mur – { ми слухалися нас слухали
2. audi- ebā-ris – { ти слухався тебе слухали	2. audi- eba-mīni – { ви слухалися вас слухали
3. audi- ebā-tur – { він слухався його слухали	3. audi- eba-ntur – { вони слухалися їх слухали

NB! Особове закінчення у першій особі однини **-r**, тому що суфікс закінчується голосним.

В П Р А В И

1. Утворити третю особу множини **praesentis indicatīvi actīvi et passīvi** та третю особу однини **imperfecti indicatīvi actīvi et passīvi** від дієслів:

colēre – шанувувати, invenīre – знаходити, amare – любити.

2. Продовжити відмінювання:

ornābar,...

scribebam,...

3. Перекласти. Зробити морфологічний аналіз дієслів:

laudābāmur, puniebāris, cremātis, eras, legitur, debebantur;

laudāmur, punīris, cremabātis, es, legebatur, delentur.

4. Замінити активну конструкцію пасивною:

Incolae oppida muris firmis muniebant.

In ripis Rheni Romani multa castra ponebant.

5. Перекласти українською мовою:

a) Apud Romanos pueri a servis Graecis educabantur.

b) Mortui a Romanis antiquis cremabantur.

c) Vici populōrum antiquōrum saepe incendiis debebantur.

d) Romani multa bella gerēbant, post victoriam multi captīvi pro servis Romam ducebantur.

e) In bello portae templi Iani in Romā non claudebantur.

6. Зробити морфологічний аналіз речення **e**).

Pensum domesticum

1. Провідміняти у **imperfectum indicatīvi passīvi** дієслова vestīre – вдягати та tenēre – тримати.

2. Пригадати по три дієслова кожної дієвідміни. Утворити від них третю особу множини для **imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi**.

3. Визначити й перекласти форми від дієслова *colēre*:

colite, colunt, colēris, colebam, colebatur, coli.

4. Перетворити пасивний зворот на активний:

Vallum a Romanis aedificabātur.

Vita amicitīā ornātur.

5. Перекласти українською мовою:

De Minerva

Minerva dea sapientiae, belli et armōrum erat. Ex cerēbro Iovis (Юпітера) nata inter ceteras deas consilio et prudentia atque pudicitia praestabat. Noctua et olea Minervae sacrae erant. Minerva a Graecis Athenārum patrona putabatur. Dea imprimis magistris et discipulis favebat. Minerva impigris discipulis subveniēbat, pigros puniēbat.

Praeterea Minerva iustum bellum curābat. Saepe sacra a populō Romanō Minervae parabantur. Si bellum iustum erat, Minerva populo Romano victoriam praebēbat.

In foro statua Minervae erat. Minerva tunica et palla amicta erat, praeterea lorica et galeam gerebat. Laevo umero hastam sustinēbat. Dextra Minerva stilum, sinistra ceram tenebat.

Tota Attica in Minervae tutelā erat.

6. Перекласти латинською мовою:

богиня мудрості, сприяти учням, знаходитися на площі, карає лівих учнів.

Мінерва вважалася стародавніми римлянами богинею мудрості і війни.

7. Підібрати з української мови слова, що утворилися від латинських лексем:

arma; consilium; sacer, cra, crum; curāre; victoria; totus, a, um; putāre; iustus, a, um.

Dicta et proverbia Latina

Ut salutabas, ita salutabāris. – Як ти вітав, так і тебе вітали.

Мінерва – римська богиня, покровителька письменства, мистецтва й ремесла. Пізніше ототожнена з Афіною. Юпітер, Юнона й Мінерва утворювали так звану Капітолійську Трійцю зі святиною на Капітолії. У храмі Мінерви на Авентині збиралися поети й актори, на пагорбі Целія містилося святилище Мінерви Медіки (покровительки лікування), куди

ходили на прощу хворі. Ремісники й митці влаштовували на її честь свята між 19-24 березня. У ці дні шкільна молодь приносила вчителям плату за навчання.

З ім'ям Мінерви пов'язано чимало афоризмів:

“Мінерва, що вийшла з голови Юпітера” – те, що з'явилося в готовому вигляді; “Сова Мінерви вилітає ночами” – мудрі думки з'являються вночі тощо.

Мудрість богині нерідко обґрунтовується в літературі:

Пафос твій смішний для мене,
Дотеп твій не лід, а оцет,
А сю приказку латинську
Знаєш: Sus Minervam docet.

І. Франко. Страшний суд

Цей вислів вживається тоді, коли хочуть сказати, що неук повчач розумну й досвідчену людину. Приказка засвідчена в Цицерона.

Otium post negotium

З вертикальних рядів викреслити імена богів стародавніх римлян. З решти літер, розташованих по діагоналі, утвориться гасло:

M			
N	A		
I	O	C	
N	P	T	I
E	O	E	A
B	L	R	U
R	E	E	N
V	L	N	O
A	O	S	E

LECTIO QUARTA DECIMA

Майбутній час недоконаного виду дійсного способу
активного стану (**Futūrum primum indicatīvi actīvi**)

Futūrum primum indicatīvi actīvi утворюється від основи інфекта.

Дієслова першої та другої дієвідмін приймають суфікс **-b-**, єднальні голосні та особові закінчення активного стану.

Coniugatio prima: laudāre – хвалити.

Singulāris

1. laudā-**b-o** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{я хвалитиму} \\ \text{я буду хвалити} \end{array} \right.$
2. laudā-**b-i-s** – ти хвалитимеш
3. laudā-**b-i-t** – він хвалитиме

Plurālis

1. lauda-**b-ī-mus** – ми хвалитимемо
2. lauda-**b-ī-tis** – ви хвалитимете
3. lauda-**b-u-nt** – вони хвалитимуть

Coniugatio secunda: docēre – навчати.

Singulāris

1. docē-**b-o** – я навчатиму
2. docē-**b-i-s** – ти навчатимеш
3. docē-**b-i-t** – він навчатиме

Plurālis

1. doce-**b-ī-mus** – ми навчатимемо
2. doce-**b-ī-tis** – ви навчатимете
3. docē-**b-u-nt** – вони навчатимуть

Futūrum primum indicatīvi actīvi перекладається українською мовою майбутнім часом недоконаного й доконаного виду.

Майбутній час недоконаного виду дійсного способу активного стану від дієслів третьої та четвертої дієвідмін утворюється шляхом додавання до інфектної основи в першій особі однини суфікса **-a-**, в усіх інших особах однини і множини – суфікса **-e-** та особових закінчень активного стану (**-m, -s, -t; -mus, -tis, -nt**).

Coniugatio tertia: defendēre – захищати.

Singulāris

1. defend-**a-m** – я захищатиму
2. defend-**e-s** – ти захищатимеш
3. defend-**e-t** – він захищатиме

Plurālis

1. defend-**ē-mus** – ми захищатимемо
2. defend-**ē-tis** – ви захищатимете
3. defend-**e-nt** – вони захищатимуть

Coniugatio quarta: audīre – слухати.

Singulāris

1. audi-**a-m** – я слухатиму
2. audi-**e-s** – ти слухатимеш
3. audi-**e-t** – він слухатиме

Plurālis

1. audi-**ē-mus** – ми слухатимемо
2. audi-**ē-tis** – ви слухатимете
3. audi-**e-nt** – вони слухатимуть

Допоміжне дієслово sum, esse в futūrum primum indicatīvi

Singulāris

1. ero – я буду
2. eris – ти будеш
3. erit – $\left\{ \begin{array}{l} \text{він буде} \\ \text{вона буде} \\ \text{воно буде} \end{array} \right.$

Plurālis

1. erīmus – ми будемо
2. erītis – ви будете
3. erunt – вони будуть

В П Р А В И

1. Провідміняти у **futūrum primum indicatīvi actīvi** дієслова:
narrāre – розповідати, vidēre – дивитися, destruere – руйнувати,
punīre – карати.

2. Визначити граматичні категорії дієслів. Перекласти українською мовою:

salutant, salutābat, salutabīmus;

ducētis, ducunt, ducēbam;

habebāmus, habēbit, habes;

venit, venient, veniebātis.

3. Перекласти:

erīmus – estis – erat – sunt – ero – erāmus – es – erunt – erātis – est.

4. Перекласти українською мовою:

a) Verum amicum pecuniā non parābis.

b) Nemo nostrum amīco auxiliū negābit.

c) Si fortīter pugnabītis, patriam vestram servabītis.

d) Stellae coeli nunquam numerabītis.

e) Nulla controversia mihi tecum erit.

f) Quando te videbo? Quando ad me venies?

g) Sum felix, felixque manēbo.

h) Fama tua in patria crescet.

i) Si attente audiētis et recte dicētis magistri vos laudābunt.

5. Перекласти латинською мовою:

a) Вони будуть читати нові книжки.

b) Ми прочитаємо оповідання Езопа про тварин.

c) Селяни будуть обробляти поля.

Pensum domesticum

1. Вивчити суфікси дієслів майбутнього часу.

2. Пригадати по три дієслова кожної дієвідміни. Утворити від них третю особу однини і множини для **futūrum primum indicatīvi actīvi**.

Наприклад: cantāre – cantābit – cantābunt.

3. Добрати правильний переклад:

conservābunt – ви пробували,

audiētis – я ділитиму,

degustābātis – ви слухатиме,

dividam – вони зберігатимуть,

respondēbis – він хвалить,

laudat – ти відповідатимеш.

4. Знайти зайве слово:

docēbo, valēbit, respondēbitis, ornābam, clamābunt;

ero, erunt, estis, eris, erīmus;

veniet, faciam, defendēmus, audies, scribo.

5. Перекласти українською мовою:

De ranis fabula

Ranae a deo dominum postulābant. Quando, – inquit, – domino obtemperābimus? Quando dominum habebīmus? Tum deus: Desinīte, – inquit, – coaxāre, ranae! Illico ranis dominum dabo. Ecce truncum dominum habebītis. Truncus ranis imperabit. Et truncum in aquam praecipitat. Ranae diu sub aquā latēbant. Tandem tacite supra aquam apparent et veram trunci naturam explorant. Tum una amicas interrogat: Coletis et timebītis truncum, amicae? Ego trunco inanimō non serviam neque obtemperābo. Ranae respondent: Numquam truncum metuēmus, trunco numquam oboediēmus. Item ceterae ranae truncum non metuent neque trunco servient. Dum ranae ita clamant, iussu (за наказом) dei ciconia apparet, multas ranas captat et devorat. Qui bonum non sustinēbunt, saepe habēbunt malum.

De lupō et virō fabūla

Lupus virum devorāre desidērat, sed viri figuram ignorat. Subīto in agro puerum videt et interrogat: – Esne vir? Non sum, sed ero vir, – respondit puer. Paulo post puellae apparent. Tum lupus: Estisne viri? Puellae respondent: Sumus puellae, erīmus femīnae. Tandem rusticus apparet. Lupus rusticum interrogat: Esne vir? Sum – respondet rusticus et necat lupum.

6. Написати слова з української мови, які походять від латинських дієслів:

degustāre – пробувати, constituēre – постановляти, inspicēre – оглядати, cantāre – співати, servāre – зберігати, clamāre – кричати.

Dicta et proverbialia Latīna

1. Ut salutas, ita salutabēris. – Як ти вітаєш, так і тебе привітають.

2. Qui seminat mala, metet mala. – Хто сіє лихо – лихо жатиме.

3. Destruam et aedificābo. – Зруйную і звезду заново.

4. Quaerite et inveniētis. – Шукайте і знайдете.

5. Aut inveniam viam, aut faciam. – Або знайду дорогу, або прокладу (її сам).

Антична байка

Біографія видатного римського байкаря Федра мало відома. Був рабом грецького походження, звільнений від рабства імператором Августом. Літературну діяльність Федр розпочав переробкою грецьких байок латинською мовою. Розуміючи, що висловити свої думки відкрито неможливо, він звернувся до жанру байки. П'ять збірок його “Байок Езопових”, хоч і склалися здебільшого з латинських переробок грецьких байок, однак разом з оригінальними байками вони стали надбанням римської літератури, яка з їх появою збагатилася новим жанром і великим самобутнім творцем. Федр був ідеологом плебсу, його хвилювали соціальні проблеми.

Езоп теж був байкарем. Він був рабом-невільником, з походження не греком, а чужоземцем – фракійцем чи фрігійцем, – дуже негарним на вигляд: у нього було велике черево, здорова голова, а на спині горб.

У байках Езопа діють люди, які замаскувалися під личинами тварин, рослин, речей.

Протягом багатьох століть байки Езопа і Федра залишаються невичерпним джерелом для байкарів різних народів і часів (Лафонтен, Крилов, Глібов та інші).

На Україні теж було чимало письменників, що склали свої байки за зразками давніх Езопових байок. У XVIII сторіччі – Григорій Сковорода, у XIX сторіччі – Петро Гулак-Артемовський, Євген Гребінка, Леонід Глібов, у XX сторіччі – Остап Вишня, Степан Олійник, Микита Годованець.

Ще до нової ери
У Греції я жив,
Відомо всім, хто вчився,
Що я байки творив.
Що був у світі першим
Відомим байкарем,
Що байкарі наступні
Моїх торкалися тем.

Крилов талановитий
Звертався до порад –

На мій сюжет створив він
“Лисицю й виноград”.
І Лафонтен французький
Теж приклад з мене брав,
Та й українця Глібова
Я дечому навчав.

Пройшли віки, а молодь мене вивчає знову,
Бо хоче добре знати АЛЕГОРИЧНУ мову.
І буде вам неважко запам’ятати, збагнуть:
З іносказанням мову ЕЗОПІВСЬКОЮ звать.

В Україні байки Федра стали відомими з XVIII століття. Їх сюжети використовували І. Галятовський, А. Радивилівський, Т. Прокопович, М. Довгалецький та інші. Ці традиції були активно засвоєні українськими байкарями XIX-XX століть П. Білецьким-Носенком, Л. Глібовим, Є. Гребінкою, О. Пчілкою, С. Пилипенком.

Пропонуємо вашій увазі декілька байок Федра у перекладі В.Д. Литвинова:

Про собачу зажерливість

Хто зазіхає на чуже, своє втрача.
Якось Собака з м’ясом через річку плив
І раптом одсвіт у воді побачив свій,
Але подумав, що то інший Пес плыве.
І здобич в нього вирішив забрати. Проте,
Відкривши рота, він позбувся вмить свого
І бажаного досягнути теж не зміг.

Голодний Лис та виноград

Якось в саду голодний Лис, стрибаючи,
Зірвати гроно прагнув із вершка лози.
Коли дістати вже не зміг, сказав таке:
“Облишу, виноград ще кислий, не дозрів”.
Стосується людей, які до хитрих слів
Вдаються там, де їм бракує власних сил.

Гора породила Мишенятко

Гора родила із великим стогоном.
Великого чекали всі чогось. Однак
Вродилось Мишенятко.
Це написано для тих, хто хвалиться,
А зробіть – сміх один.

LECTIO QUINTA DECIMA

Майбутній час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (*Futūrum primum indicatīvi passīvi*)

Майбутній час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану утворюється від інфектної основи. Дієслова першої та другої дієвідмін приймають суфікс **-b-**, а особові закінчення пасивного стану (**-or**, **-ris**, **-tur**, **-mur**, **-mīni**, **-ntur**), які приєднуються до суфікса за допомогою едналих голосних **e**, **i**, **u**.

Coniugatio prima: laudāre – хвалити.

Singulāris

1. laudā-**b-or** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{я буду хвалитись} \\ \text{мене хвалитимуть} \end{array} \right.$
2. lauda-**b-ē-ris** – тебе хвалитимуть
3. lauda-**b-ī-tur** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{його хвалитимуть} \\ \text{її хвалитимуть} \end{array} \right.$

Plurālis

1. lauda-**b-ī-mur** – нас хвалитимуть
2. lauda-**b-i-mīni** – вас хвалитимуть
3. lauda-**b-u-ntur** – їх хвалитимуть

Coniugatio secunda: docēre – навчати.

Singulāris

1. docē-**b-or** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{мене навчатимуть} \\ \text{я навчатимусь} \end{array} \right.$
2. doce-**b-ē-ris** – тебе навчатимуть
3. doce-**b-ī-tur** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{його навчатимуть} \\ \text{її навчатимуть} \end{array} \right.$

Plurālis

1. doce-**b-ī-mur** – нас навчатимуть
2. doce-**b-i-mīni** – вас навчатимуть
3. doce-**b-u-ntur** – їх навчатимуть

Futūrum primum indicatīvi passīvi від дієслів третьої та четвертої дієвідмін утворюється шляхом додавання до інфектної основи в першій особі однини суфікса **-a-**, а в усіх інших особах однини і множини – суфікса **-e-** та особових закінчень пасивного стану (**-r**, **-ris**, **-tur**, **-mur**, **-mīni**, **-ntur**).

Coniugatio tertia: defendēre – захищати.

Singulāris

1. defend-**a-r** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{я захищатимусь} \\ \text{мене захищатимуть} \end{array} \right.$
2. defend-**-ē-ris** – тебе захищатимуть
3. defend-**-ē-tur** – $\left\{ \begin{array}{l} \text{його захищатимуть} \\ \text{її захищатимуть} \end{array} \right.$

Plurālis

1. defend-**-ē-mur** – нас захищатимуть
2. defend-**-e-mīni** – вас захищатимуть
3. defend-**-e-ntur** – їх захищатимуть

Coniugatio quarta: audīre – слухати.

Singulāris

1. audi-**a-r** – { я буду слухатись
мене слухатимуть
2. audi-**ē-ris** – тебе слухатимуть
3. audi-**ē-tur** – { його слухатимуть
її слухатимуть

Plurālis

1. audi-**ē-mur** – нас слухатимуть
2. audi-**e-mīni** – вас слухатимуть
3. audi-**e-ntur** – їх слухатимуть

В П Р А В И

1. Провідміняти у **futūrum primum indicatīvi passīvi** дієслова:
punire – карати, mutāre – змінювати, vidēre – дивитися, legēre – читати.

2. Визначити граматичні категорії дієслів. Перекласти українською мовою:

ornatur, ornabatur, ornabītur;
munimur, muniēmur, muniēbāmur;
movebāris, movēris, movebēris.

3. Замінити активну граматичну конструкцію пасивною:

Quadrātum spatium signabīmus et muniēmus.

Romani magnam praedam capient.

Magister discipulis praemia dabit.

4. Перекласти українською мовою:

- a) Laudabēris, si probus eris.
b) Numquam a bonis amabēris, si malos amabis.
c) Viri docti semper laudabuntur.
d) Victoria concordia gignetur.
e) Si periculum erit, ad arma vocabīmur.
f) Epistulae tibi a me mittentur.
g) Tua prudentia oppidum servabītur.

Pensum domesticum

1. Вивчити суфікси дієслів майбутнього часу.

2. Пригадати по три дієслова кожної дієвідміни. Утворити від них третю особу однини і множини для **futūrum primum indicatīvi passīvi**.

3. Добрати правильний переклад:

audiebamur ти писатимеш
puniar їх переможуть
scribes нас слухали

vincentur вас змінюватимуть
mutabimini мене каратимуть

4. Перетворити пасивний зворот на активний:

Vallum a Romanis aedificabitur.

Terra plantis variis vere vestietur.

5. Перекласти українською мовою:

De Cassandrae verbis veris

“Patria nostra populis ruinae exemplum dabitur. A vobis, o Troiani, ruinae et lacrimae non videbuntur – vos enim, viri, interficiemini – sed a pueris et a feminis. Troia ab inimicis non expugnabitur, sed a nobis Graeci introducentur et equus ligneus, ruinae causa, intra muros includetur.

Tunc domicilia, templa incenduntur et destruentur, deorum signa detrahentur matronaeque cum liberis ab inimicis malis in Graeciam pro servis ducentur”.

Кассандра

Кассандра – дочка Пріама й Гекаби. Закоханий у Кассандру Аполлон наділив її даром провіщання, але коли вона зневажила любов бога, він зробив так, що її пророкуванням ніхто не вірив. Троянці не повірили, коли Кассандра провістила, що Паріс принесе їм лихо, що незабаром загине Троя. Після падіння Трої Кассандра сховалася за статую Афін, але її спіймав Аякс Локрійський. При розподілі здобичі Кассандра припала Агамемнонові і разом з ним загинула в Міkenах від рук Клітемнестри та Егіста.

Міф про Кассандру став сюжетом для трилогії Есхіла “Орестеї”.

Переносно Кассандрою називають людину, яка передбачає майбутнє нещастя, але не може відвернути його.

Repetitorium

1. Яку дію виражає **imperfectum indicativum**?
2. Які складові частини форм імперфекта?
3. Які суфікси імперфекта першої-другої та третьої-четвертої дієвідмін?
4. Які закінчення в першій особі однини імперфекта активного та пасивного станів?
5. Який суфікс дієслів першої-другої дієвідмін майбутнього часу?
6. Які є суфікси дієслів третьої-четвертої дієвідмін майбутнього часу?

7. Які закінчення першої особи однини майбутнього часу першої-другої та третьої-четвертої дієвідмін?

8. Як перекладаються українською мовою форми **futūrum primum**?

9. Які складові частини є спільними для утворення часів дійсного способу недоконаного виду?

Варіант А		Варіант В	
1. Imperfectum утворюється від основи:	1) супіна 2) інфекта 3) перфекта	1. Futūrum primum indicatīvi actīvi et passīvi дієслів першої і другої дієвідмін утворюється додаванням суфікса:	1) -b- 2) -e- 3) -a-
2. Які з форм вжиті у futūrum primum indicatīvi actīvi :	1) moves, legebam 2) ornabor, legar 3) valebit, puniet	2. Які з форм вжиті у futūrum primum indicatīvi passīvi :	1) coletur, legar 2) videbit, punies 3) erit, scribe-tur
3. Яке з дієслів вжите у другій особі множини imperfecti indicatīvi passīvi :	1) notabamur 2) audiebamīni 3) ornāmīni 4) errabam	3. Яке з дієслів вжите у першій особі множини imperfecti indicatīvi actīvi :	1) ferebar 2) notabamur 3) ornabamus 4) erramus
4. Форма дієслова puniebamur перекладається:	1) мене карали 2) нас карали 3) їх карали	4. Форма дієслова movebamīni перекладається:	1) вас рухали 2) тебе рухали 3) нас рухали

5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Donec eris felix, multos... amicos 2) Matronae Romanae deabus...	1) numerabo 2) numerabas 3) numerabis 1) sacrificabam 2) sacrificabaris 3) sacrificabant	5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) Doninus servos iniuste... 2) Quod hodie non est, id cras...	1) puniebat 2) puniebatur 3) puniebant 1) ero 2) erit 3) eris
Варіант С		Варіант D	
1. Форма imperfectum indicativi дієслова <i>бути</i> утворюється за допомогою суфікса:	1) -a- 2) -ba- 3) -eba-	1. Futurum primum утворюється від основи:	1) перфекта 2) супіна 3) інфекта
2. Які з форм вжиті у futurum primum indicativi passivi :	1) ornabaris, legar 2) docebitur, audieris 3) valebunt, puniet	2. Які з форм вжиті у imperfectum indicativi activi :	1) amabam, ornabit 2) puniar, valebit 3) clamabas, audiebamus
3. Яке з дієслів вжите у першій особі множини futuri primi indicativi passivi :	1) audiar 2) puniemini 3) docebimur 4) mutabimur	3. Яке з дієслів вжите у другій особі множини futuri primi indicativi passivi :	1) legemini 2) scribimini 3) ornabimur 4) docebamini
4. Форма дієслова audiar перекладається:	1) мене слухали 2) мене слухатимуть 3) мене слухають	4. Форма дієслова parabamur перекладається:	1) я готувався 2) ви готувалися 3) ми готувалися

<p>5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму:</p> <p>1) Proeliis et bellis Romani semper...</p> <p>2) Qui seminat mala,... mala</p>	<p>1) delectabaris</p> <p>2) delectabantur</p> <p>3) delectabantur</p> <p>1) metet</p> <p>2) metent</p> <p>3) metam</p>	<p>5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму:</p> <p>1) Antiqui populi multos deos...</p> <p>2) Magistra puellas...</p>	<p>1) colent</p> <p>2) colebant</p> <p>3) colebat</p> <p>1) laudabit</p> <p>2) laudabaris</p> <p>3) laudantur</p>
---	---	---	---

Otium post negotium

Вписати двічі у квадратах пропущені слова:

1. Tullia valet; non... est.
2. Persona...
3. Agricolae agrum...

1.

1.

LECTIO SEXTA DECIMA

Прийменник (Praepositiones)

У латинській мові прийменники можуть керувати двома відмінками: **Accusativus** або **Ablativus**. Деякі прийменники, залежно від питання, керують і **Accusativus**, і **Ablativus**. Отже, треба запам'ятати не тільки значення прийменника, а й відмінок, яким він керує.

До найбільш уживаних прийменників з **акузативом** належать:

ad – до, біля, для;

ante – перед, до;

apud – в, біля, при;

circa, circum, circiter – кругом, близько, біля, наколо;

contra – проти, навпроти;

inter – між, серед, протягом, під;

ob – перед, внаслідок, тому (завдяки);

per – через (що), крізь (що), протягом, за допомогою, за посередництвом, внаслідок;

post – після, позаду;

praeter – повз (що), крім (кого), понад (щось);

prope – близько, біля;

trans – через, за, по той бік, з того боку.

З **аблативом** вживаються такі прийменники:

a, ab, abs – від;

coram – у присутності;

cum – з, разом з;

de – з (чого), про;

ex, e – із, з, внаслідок, на основі;

prae – перед, попереду, із-за;

pro – попереду, перед, за, замість;

sine – без (кого, чого).

Деякі прийменники вживаються з обома відмінками: з **акузативом** – на питання “куди?”, з **аблативом** – на питання “де?”:

in – в, на, до $\left\{ \begin{array}{l} \text{на питання куди? + Accusativus} \\ \text{на питання де? + Ablativus} \end{array} \right.$

sub – під $\left\{ \begin{array}{l} \text{на питання куди? + Accusativus} \\ \text{на питання де? + Ablativus} \end{array} \right.$

subter – під, позаду $\left\{ \begin{array}{l} \text{на питання куди? + Accusativus} \\ \text{на питання де? + Ablativus} \end{array} \right.$

super – угорі, над, після $\left\{ \begin{array}{l} \text{на питання куди? + **Accusativus**} \\ \text{на питання де? + **Ablativus**} \end{array} \right.$

Прийменники **causa** (з причини) і **gratia** (завжди) вживаються з **генетивом** і ставляться після іменників, до яких відносяться (постпози- тивно). Наприклад:

gloriae causa – заради слави.

NB! Деякі прийменники (**cum, ex, de, in**) можуть ставитись між означальним і означуваним словами. Наприклад:

magnā cum curā – з великою турботою.

Ablativus loci

Ablativus loci виступає в ролі обставини місця і відповідає на пи- тання “де?” Вживається як з прийменниками, так і без них. Без приймен- ників **Ablativus loci** здебільшого вживається тоді, коли слово із значен- ням місця має означення. Наприклад:

loco citato – у згаданому місці.

Найбільш поширені безприйменникові словосполучення:

terra marique – на землі й на воді;

loco idoneo pugnare – воювати у зручному місці.

NB! У латинській мові назви міст у відповідь на запитання “звід- ки, куди, де?” подаються без прийменників. На запитання “звідки?” ста- виться **аблатив**: Roma (з Риму). На запитання “куди?” вживається **аку- затив**: Romam (до Риму), Athenas (до Афін). На запитання “де?” ставить- ся родовий відмінок, якщо назва міста має форму однини першої або другої відміни, а в усіх інших випадках – **аблатив**: Romae (у Римі), Car- thagine (у Карфагені).

В П Р А В И

1. Перекласти:

Ad Kalendas Graecas. Ab incunabulis. In memoriam. In praesentia. Pro memoria. Sine mora. Sub rosā. Sine macula. Ab equis ad asinos. Aut cum scuto, aut in scuto. Ex officio. Ioci causa. De caelo in caenum. Ad multos an- nos. Loco citato. Totō caelo, totā terrā. Pro publico bono. De lingua stulta. Si- ne ira et studio. Inter arma silent Musae. Asinus ad lyram. Exempli gratia.

2. Перекласти латинською мовою:

з подругою, з другом, з друзями; біля островів, на острові; у Іта- лію, в Італії, про Італію; під землею, під землю, на землю; із заліза; без пристрасті; до зірок; до нашої ери; у казках.

3. Доповнити і перекласти речення:

Magister discipulis... bello Troiano narrat.

...stellas via longa est.
Multae bestiae... silvā sunt.
...aegrotum medicum venire debet.
Vita mala... amico bono est.
...filia epistulas accipio.
Graeci... Trioanis bellum longum gerunt.
Слова для довідок: ad, cum, in, de, ab, sine.

Pensum domesticum

1. Вивчити значення та керування прийменників.
2. Перекласти:
Oppidum ad flūvium situm est. Apud Romanos mortui cremantur. Insula contra oppidum sita est. Et sub terra bestiae vivunt. In oppidis antiquis theatra, gymnasia, templa sunt. Inter bella non est locus otio. Coram populo. De triumpho Romano poëtae narrant. Laborant amicōrum gratia.
3. Перекласти українською мовою словосполучення:
in scholam, in schola, de schola, sine schola, ad scholam, ante scholam, post scholam, prae schola.
4. Перекласти латинською мовою словосполучення:
перед битвою, без битви, через битву, після битви, проти битви; до сина, із сином, перед сином, від сина.
5. Доповнити речення:
...longum bellum,... Asia, Aeneas... amicis,... Asia... Italiam navigat.
Слова для довідок: ab, ad, cum, in, post.
6. Перекласти українською мовою:
Sapientiae Domīni non est numerus. Angelōrum chori ante Dei thronum stant et hymnum cantant: "Sanctus, sanctus Dominus, Deus Sabaoth". Angelis alae sunt. Pro vivis et mortuis orāre debēmus. Deus caelum terramque gubernat in saecula saeculorum. Pleni sunt caeli et terra gloria Tua, Domine.
7. Визначити, від яких латинських дієслів походять українські слова. Пояснити значення префіксів:
інтервенція, провокація, деформація, трансмісія, конструкція.

Dicta et proverbialia Latīna

1. Pro et contra. – За і проти.
2. Ad exemplum. – Наприклад. Для прикладу.
3. Sine dubio. – Без сумніву.
4. Exempli gratia. – Наприклад.
5. Sub rosā. – У таємниці.
6. Ex privata industria. – З власної ініціативи.
7. Ex officio. – Згідно з обов'язком.

LECTIO SEPTIMA DECIMA

Третя відміна іменників (Declinatio tertia)

До третьої відмини належать іменники всіх трьох родів, які в **Nom.Sing.** мають різні закінчення. Всі іменники третьої відмини у

Gen.Sing. мають закінчення **-is**. Наприклад:

homo, homīnis (**m**) – людина, чоловік,
civitas, tātis (**f**) – держава,
nomen, mīnis (**n**) – ім'я,
finis, is (**m**) – кінець, межа, край,
pars, partis (**f**) – частина,
cor, cordis (**n**) – серце.

Основа більшості іменників третьої відмини не збігається з

Nom.Sing. Визначаємо її, відкидаючи у **Gen.Sing.** закінчення **-is**.

За закінченням основи іменники третьої відмини поділяються на три групи:

- 1) **classis consonans** – приголосна група,
- 2) **classis vocālis** – голосна група,
- 3) **classis mixta** – мішана група.

Приголосна група іменників третьої відмини (Classis consonans)

До приголосної групи належать нерівноскладові іменники (такі, які в **Nom.Sing.** і **Gen.Sing.** мають різну кількість складів) всіх трьох родів, основа яких закінчується на один приголосний.

Іменники чоловічого роду (**m**) приголосної групи в **Nom.Sing.** мають такі закінчення:

- o homo, homīnis – людина, чоловік,
- or labor, labōris – праця, труд,
- os flos, floris – квітка,
- er aēr, aēris – повітря,
- es miles, milītis – воїн, солдат.

Іменники жіночого роду (**f**) приголосної групи в **Nom.Sing.** мають такі закінчення:

- x lex, legis – закон,
- as civitas, tātis – держава,
- ūs virtus, tūtis – мужність,
- do multītūdo, tudinis – велика кількість,
- go imago, gīnis – картина, уява, зображення,

-io regio, regiōnis – область, регіон.

Іменники середнього роду (**n**) приголосної групи в **Nom.Sing.** мають такі закінчення:

- en** nomen, mīnis – ім'я,
- ūs** corpus, pōris – тіло,
- t** caput, capītis – голова,
- c** lac, lactis – молоко,
- l** mel, melis – мед,
- ur** iecur, ōris – печінка,
- ma** poēma, mātis – поема, твір.

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду

	Singularis			Pluralis		
Nom.	homo	flos	miles	homīn-es	flor-es	milit-es
Gen.	homīn-is	flor-is	milit-is	homīn-um	flor-um	milit-um
Dat.	homīn-i	flor-i	milit-i	homīn-ibus	flor-ibus	milit-ibus
Acc.	homīn-em	flor-em	milit-em	homīn-es	flor-es	milit-es
Abl.	homīn-e	flor-e	milit-e	homīn-ibus	flor-ibus	milit-ibus
Voc.	homo	flos	miles	homīn-es	flor-es	milit-es

Зразки відмінювання іменників жіночого роду

	Singularis			Pluralis		
Nom.	lex	civitas	regio	leg-es	civitāt-es	regiōn-es
Gen.	leg-is	civitāt-is	regiōn-is	leg-um	civitāt-um	regiōn-um
Dat.	leg-i	civitāt-i	regiōn-i	leg-ibus	civitāt-ibus	regiōn-ibus
Acc.	leg-em	civitāt-em	regiōn-em	leg-es	civitāt-es	regiōn-es
Abl.	leg-e	civitāt-e	regiōn-e	leg-ibus	civitāt-ibus	regiōn-ibus
Voc.	lex	civitas	regio	leg-es	civitāt-es	regiōn-es

Зразки відмінювання іменників середнього роду

	Singularis		Pluralis	
Nom.	nomen	tempus	nomīn-a	tempōr-a
Gen.	nomīn-is	tempōr-is	nomīn-um	tempōr-um
Dat.	nomīn-i	tempōr-i	nomīn-ibus	tempōr-ibus
Acc.	nomen	tempus	nomīn-a	tempōr-a
Abl.	nomīn-e	tempōr-e	nomīn-ibus	tempōr-ibus
Voc.	nomen	tempus	nomīn-a	tempōr-a

Отже, іменники середнього роду третьої відміни приголосної групи зберігають при відмінюванні правило, з яким ми познайомились при відмінюванні іменників середнього роду другої відміни. А саме: **Nom.**,

Acc., Voc. як однини, так і множини мають однакові закінчення, а ці відмінки у множині приймають закінчення **-a** (порівняйте з українською мовою: *ім'я, імена*).

В П Р А В И

1. Знайти форму **Nom.Sing.** іменників третьої відміни за формою **Gen.Sing.**, визначити рід цих іменників:

floris, militis, caritatis, regiōnis, multitudinis, tempōris, hominis, capitis, fluminis, imaginis, legis, virtutis, professoris, moris, oratoris, aëris, Cicerōnis, amōris, ratiōnis, mellis.

2. Визначити відмінкові форми іменників:

hominem, nomina, de Cicerōne, in corpore, mores, civitati, virtute, militum, scriptores, legibus, demonstratiōnis, labore, carminum, victorem, tempora.

3. Провідніяти словосполучення:

labor honestus, oratio clara, flumen longum.

4. Перекласти:

a) Pecunia homines beatos non facit.

b) Milites nostri pericula et labores magnos patienter tolerant.

c) Pedibus timor addit alas.

d) Aer undique terram cingit; sine aere nulla vita est.

e) Sine legibus non est civitas, nam civitas legibus continetur.

f) Similitudo morum amicitiam creat.

g) Homines ratio ducit.

h) Colores et odores florum varii sunt.

i) Mel et lac cibus multorum populorum antiquorum erat.

j) Corpora hominum labore firmantur.

5. За поданим зразком (*Quis gubernat? Gubernator gubernat*) дати відповіді на питання:

Quis scribit? Quis legit? Quis imperat? Quis vincit? Quis audit? Quis docet? Quis orat? Quis arat?

NB! Запам'ятайте, що суфікс **-or** вказує на носія дії!

6. Перекласти латинською мовою:

a) Великою нагородою для переможця є слава.

b) Іменам славних людей історія дарує безсмертя.

c) Праця зміцнює тіло.

d) В Європі багато держав.

e) Горацій цінує золоту середину.

f) Люди повинні довіряти людям.

g) Істина – дочка часу.

h) Люди знають багато віршів стародавніх римських поетів.

7. Визначити, від яких латинських слів утворились латинські похідні:

легальний, флора, мілітаризм, аеропорт, номінал, капітальний, регіон, раціональний, корпус, лабораторія.

8. Перекласти:

Mater: Quid est? Libēri! Quid agītis? Oh, mei pulchri flores!

Puer et puella: O mater! Autumnus est! Folia iam cadunt! Tempōre autumni rami nudi, sine foliis sunt.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників приголосної групи третьої відміни.

2. Провідміняти словосполучення:

scriptor Romānus, civitas nostra, opus clarum.

3. Перекласти словосполучення:

sine legibus, apud homines antiquos, in corpore sano, nomina Romanorum clarorum, milites nostri.

4. Перекласти українською мовою:

De nominibus Romanorum

Civibus Romānis tria nomina erant: primum erat praenomen, secundum nomen gentile, tertium cognomen. Fundamentum nominis Romāni erat nomen gentile. Nomen gentile – genus, cognomen – singulas familias communis generis significabant. Ita Ciceroni, claro Romanorum scriptori, praenomen erat Marcus, nomen gentile Tullius, cognomen Cicero. Numerus praenomium erat parvus. Itaque Romāni in libris pro praenomine plerumque unam litteram usurpabant, ut pro Gaio C., pro Lucio L., pro Marco M., pro Publio P., pro Quinto Q.

Dicta et proverbialia Latina

1. Homo locum ornat, non hominem locus. – Людина прикрашає місце, а не місце людину.

2. Honoris causa. – З поваги до заслуг.

3. Quot capita, tot sententiae. – Скільки голів, стільки думок.

4. Dura lex, sed lex. – Суворий закон, але закон.

5. Tempus vulnēra curat. – Час лікує рани.

6. Vox populi – vox veritatis. – Голос народу – голос правди.

Як називали стародавніх римлян?

У чоловіків ім'я складалося з двох, трьох або чотирьох частин.

Наприклад:

Gaius Sempronius Gracchus, Publius Cornelius Scipio Africanus.

Першим було власне ім'я – *praenomen*, другим – родове ім'я – *nomen gentile*. Крім того, могло бути ще й прізвище – *cognomen*.

Власних імен було небагато. Вони давнього походження, тому вже у класичну епоху люди не пам'ятали їх значення. Найчастіше траплялися такі імена: Aulus – Авл, Gaius – Гай, Gnaeus – Гней, Lucius – Луцій, Marcus – Марк, Publius – Публій, Quintus – Квінт, Sextus – Секст, Tiberius – Тіберій, Titus – Тит, Manius – Маній, Numerius – Нумерій.

Старшого сина часто називали власним ім'ям батька. Якщо в родині людина з певним ім'ям здійснила злочин, то цим ім'ям в родині більше нікого не називали. Так, після падіння тріумвіра Марка Антонія сенат постановив нікому більше в цій родині не давати ім'я Marcus.

У всіх осіб однієї родини було спільне родове ім'я (*nomen gentile*). У класичний період воно закінчувалося на **-ius**.

Прізвище (*cognomen*) було не у всіх. Оскільки *praenomen* батька та старшого сина співпадало, то для розрізнення додавали третю частину імені. Значення *cognomen* зрозумілі нам, тому що виникли значно пізніше, ніж *praenomen* і *nomen gentile*. Так, наприклад, прізвище Масер означало худий, а Rufus – рудий.

У жінок в період пізньої Республіки та у період Імперії власних імен не було. Якщо батько був з роду Юліїв, то його дочку називали Юлія, якщо батько був з роду Еміліїв, то і дочка була Емілією. Дочку Ціцерона називали Тулія, оскільки батько був Марк Тулій Ціцерон. Дружина Ціцерона – Теренція. Ім'я її батька – Теренцій.

Якщо у родині було декілька дочок, то позначали різницю у віці: Iulia Maior – Юлія Старша, Iulia Secunda – Юлія Друга; наймолодшу дочку називали Iulia Minor.

Повні імена, які склалися з трьох частин, вживались лише у державних документах. У повсякденному житті людину називали одним ім'ям: не Луцій Корнелій Сула, а тільки Сула.

Вправа: Напишіть, як називали батьків жінок з іменами Octavia, Aemilia, Cornelia, Terentia, Antonia.

LECTIO DUODEVICESIMA
Голосна група іменників третьої відміни
(Classis vocālis)

До голосної групи належать іменники всіх трьох родів, основа яких закінчується на голосний **-i**.

Іменники чоловічого роду (**m**) голосної групи – це назви рік. Наприклад:

Tibēris, is (**m**) – Тібр,
 Tamēsis, is (**m**) – Темза.

Іменники жіночого роду (**f**) голосної групи – це назви міст та кіль-ка загальних іменників. Наприклад:

Neapōlis, is (**f**) – Неаполь,
 febris, is – лихоманка,
 puppis, is – корма,
 secūris, is – сокира,
 turris, is – вежа,
 tussis, is – кашель,
 sitis, is – спрага.

Іменники середнього роду (**n**) голосної групи мають в **Nom.Sing.** такі закінчення:

-e – mare, maris – море,
-al – animal, malis – тварина,
-ar – exemplar, laris – приклад, зразок.

	Singulāris				Plurālis
Nom.	Tibēris (m)	Neapōlis (f)	turris (f)		turr- es
Gen.	Tibēr- is	Neapōl- is	turr- is		turr- ium
Dat.	Tibēr- i	Neapōl- i	turr- i		turr- ibus
Acc.	Tibēr- im	Neapōl- im	turr- im		turr- es
Abl.	Tibēr- i	Neapōl- i	turr- i		turr- ibus
Voc.	Tibēr- is	Neapōl- is	turr- is		turr- es

	Singulāris				Plurālis	
Nom.	mare	animal	exemplar	mar- ia	animāl- ia	exemplār- ia
Gen.	mar- is	animāl- is	exemplār- is	mar- ium	animāl- ium	exemplār- ium
Dat.	mar- i	animāl- i	exemplār- i	mar- ibus	animāl- ibus	exemplār- ibus
Acc.	mare	animal	exemplar	mar- ia	animāl- ia	exemplār- ia
Abl.	mar- i	animāl- i	exemplār- i	mar- ibus	animāl- ibus	exemplār- ibus
Voc.	mare	animal	exemplar	mar- ia	animāl- ia	exemplār- ia

В П Р А В И

1. Провідміняти словосполучення:

Neapōlis pulchra, tribūnal Romānum, rete densum.

2. Визначити словникові форми іменників. Перекласти подані фо-

рми:

Tamēsīm, de Neapōli, securriūm, contra febrim et tussim, in mare, in mari, in marībus, animalia, exemplaria animalium, cochleāri.

3. Які слова зайві у рядках:

Tibēris, Tamēsis, Neapōlis;

mare, animal, exemplar, nomen, tribūnal;

sitis, turris, tussis, febris, terris.

4. Перекласти:

a) Nonnulla maria popūlis antiquis ignōta erant.

b) In maribus multa et varia genēra animalium sunt.

c) Turrim pulchram observavimus.

d) Nautae interdum sitim tolerant.

e) Animalia in terrā, in aqua etiam sub terra vivunt.

f) De tussi et tussis curatiōne Celsus multa scribit.

g) Inter Tibērim et Neapōlim pulchra et fecunda regio est.

h) Homīnes potiōne sitim depellunt.

5. Перекласти латинською мовою:

a) Славні мужі відкривали невідомі моря.

b) Богом річок і морів був Нептун.

c) Різноманітні рослини і дивовижні тварини живуть в морі.

d) Між Європою і Азією – Середземне море.

e) Люди приймають ліки від температури і кашлю.

f) Рим розташований (лежить) на річці Тібр, а Лондон – на Темзі.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників голосної групи третьої відмінни.

2. Провідміняти словосполучення:

animal garum, mare immensum, turris alta.

3. Перекласти словосполучення:

de animalibus miris, tussim febrimque, in tribunāli Romāno, cochlear magnum, genēra animalium et plantārum.

4. Перекласти українською мовою:

De animalibus

Sunt multa genēra animalium. Animalia vivunt et in terra et in aqua et in aēre. Variæ sunt formæ et voces animalium. In regionibus Asiae et Africae terra marique rara exemplaria animalium sunt. Facultātes animalium diversae sunt. Homīnes ratiōne et lingua animalia superant.

LECTIO UNDEVICESIMA

Мішана група іменників третьої відміни (Classis mixta)

Іменники мішаної групи зберегли від голосної групи **-i-** тільки в закінченні **Gen.Plur. -ium**, в усіх інших відмінках вони відмінюються як іменники приголосної групи.

До мішаної групи іменників третьої відміни належать:

1) рівноскладові іменники (**parisyllāba**) чоловічого та жіночого родів, які в **Nom.Sing.** закінчуються на **-es, -is**. Наприклад:

civis, is (**m, f**) – громадянин, громадянка,

hostis, is (**m**) – чужинець, ворог,

avis, is (**f**) – птах,

nubes, is (**f**) – хмара,

clades, is (**f**) – поразка,

vulpes, is (**f**) – лисиця.

2) нерівноскладові іменники, які перед закінченням **Gen.Sing. -is** мають дві або більше приголосних. Наприклад:

urbs, urbis (**f**) – місто,

mens, mentis (**f**) – думка,

pars, partis (**f**) – частина,

dens, dentis (**m**) – зуб,

mons, montis (**m**) – гора,

pons, pontis (**m**) – міст.

3) два іменники середнього роду:

cor, cordis (**n**) – серце,

os, ossis (**n**) – кістка,

NB! Nom.Plur., Acc.Plur., Voc.Plur. = corda, ossa.

	Singularis		Pluralis	
Nom.	av-is (f)	nub-es (f)	av-es	nub-es
Gen.	av-is	nub-is	av-ium	nub-ium
Dat.	av-i	nub-i	av-ibus	nub-ibus
Acc.	av-em	nub-em	av-es	nub-es
Abl.	av-e	nub-e	av-ibus	nub-ibus
Voc.	av-is	nub-es	av-es	nub-es

	Singularis		Pluralis	
Nom.	pars (f)	os (n)	part-es	oss-a
Gen.	part-is	oss-is	part-ium	oss-ium
Dat.	part-i	oss-i	part-ibus	oss-ibus

Acc.	part- em	os		part- es	oss- a
Abl.	part- e	oss- e		part- ibus	oss- ibus
Voc.	pars	os		part- es	oss- a

NB! За приголосною групою відмінюються:

pater, tris (**m**) – батько,
 mater, tris (**f**) – мати,
 frater, tris (**m**) – брат,
 iuvēnis, is (**m**) – юнак,
 canis, is (**m**) – собака,
 parens, parentis (**m**) – близький родич.

У **Gen.Plur.** вони мають форми:

patrum, matrum, fratrum, iuvenum, canum, parentum.

В П Р А В И

1. Провідміняти словосполучення:

testis verus, arx Capitolīna, cor sanum.

2. Визначити словникові форми іменників. Перекласти подані форми:

de avibus, corda, inter hostes, urbis, mentium, igni, vulpes dentem, ossis, in ponte.

3. Визначити зайве слово у ряді:

canis, leo, agnus, lupus, eques.

4. Перекласти українською мовою:

De Scythia

Scythia includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus. Scythia multum in longitudinem et latitudinem patet. Hominibus inter se erant nulli fines, neque enim agrum exercēbant, nec domicilium Scythis erat ullum. Pecora semper pascēbant et per incultas solitudines semper errābant. Uxores liberosque suos secum in plaustris vehēbant. Lacte et melle vivēbant. Pelles ferinae erant Scythis pro vestibus.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників мішаної групи третьої відміни.

2. Провідміняти словосполучення:

civis Romānus, urbs nova, mons altus, os durum.

3. Визначити словникові форми таких іменників і перекласти подані форми:

hostium, in navem, in nave, in navibus, cives, civem, noctes, mente, ossa, monte, partibus, partem, partium, cordium, corda.

4. Перекласти українською мовою:

- a) Lupus – malus ovium custos.
- b) Hostium dona – mala dona.
- c) Milites Caesaris montem capiebant.
- d) Nomina multarum urbium Graecorum clara erant.
- e) Autumno multae aves nostras regiones relinquunt.
- f) Origines multarum urbium incertae sunt.
- g) In pace artes et litterae florent.
- h) Aqua et panis – vita canis.

5. Перекласти латинською мовою:

- a) Стародавні люди називали мир матір'ю мистецтв.
- b) Громадяни стародавнього Риму шанували закони.
- c) Мови деяких стародавніх племен нам невідомі.
- d) Гори Піреней відділяють Іспанію від Італії.
- e) Восени численні птахи відлітають у теплі краї.
- f) Люди п'ють воду із джерела.

6. Визначити, від яких латинських слів походять українські запозичення:

партія, артист, пацифіст, авіація, урбанізація, фонтан, цивільний, понтон, фініш, менталітет.

7. Перекласти українською мовою:

De arce Capitolina

Arx Capitolina sita erat in monte Capitolino. Arx muros firmos et altos habebat; sita erat in media urbe, erat praesidium et refugium civium in bello et in periculis. In arce Capitolina magnificentum templum Iovis erat. Custodes arcis Capitolinae milites erant. In arcibus firmis vita omnium civium et aliorum hominum tuta erat.

Dicta et proverbia Latina

1. Finis coronat opus. – Кінець – справі вінець.
2. Mens sana in corpore sano. – У здоровому тілі здоровий дух.
3. Tibi et igni. – Тобі і вогню (прочитай і спали).

LECTIO VICESIMA

Особливості відмінювання деяких іменників третьої відміни

1. Іменник **vis**, – (f) – сила не має **Gen.Sing.** і **Dat.Sing.:**

	Singulāris	Plurālis
Nom.	vis	vir-es
Gen.	–	vir- ium
Dat.	–	vir- ibus
Acc.	vim	vir-es
Abl.	vi	vir- ibus
Voc.	vis	vir-es

2. Іменник **vas, vasis (n)** – посудина в однині відмінюється за третьою, а в множині – за другою відмінами:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	vas	vas-a
Gen.	vas-is	vas- orum
Dat.	vas-i	vas- ibus
Acc.	vas	vas-a
Abl.	vas-e	vas- ibus
Voc.	vas	vas- ibus

3. Іменник **Iuppīter, Iovis (m)** – Юпітер складається з Iov + pater. Слово pater у непрямих відмінках відпадає:

Nom.	Iuppīter (Iov + pater)
Gen.	Iov-is
Dat.	Iov-i
Acc.	Iov-em
Abl.	Iov-e
Voc.	Iuppīter

4. Іменник **bos, bovis (m)** – бик, віл:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	bos	bov-es
Gen.	bov-is	bo- um
Dat.	bov-i	bub- us (bob- us)
Acc.	bov-em	bov-es
Abl.	bov-e	bub- us (bob- us)
Voc.	bos	bov-es

В П Р А В И

1. Визначити відмінкові форми іменників та перекласти їх:
Iovi, Iovem, Iovis, vim, vi, viribus, virium, vires, vasa, vasorum, vase, bovi, bove, boum, bubus.
2. Перекласти українською мовою:
 - a) Populi antiqui Iovem patrem deorum hominumque nominabant.
 - b) Romani antiqui Iovi boves immolabant.
 - c) Aquila erat avis Iovis sacra.
3. Перекласти латинською мовою:
 - a) Зброєю Юпітера була блискавка.
 - b) Легенди називали Юнону дружиною Юпітера.
 - c) Греки завоювали Трою не силою, а підступом.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників vis, vas, Iuppiter, bos.
2. Перекласти словосполучення:
Filius Iovis, in vase parvo, vi magna, centum boves.
3. Перекласти українською мовою:

De Iove

Iuppiter erat dominus coeli et terrae. Poetae Graeci Iovem patrem deorum hominumque vocabant. Et dei et homines Iovem timebant. Iuppiter in Olympo habitabat et cum fratribus mundum gubernabat. In tutela Iovis praecipue reges erant. Iuppiter auctor erat legum humanarum. Fratres Iovis erant Neptunus et Pluto, sorores Iuno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquila Iovi, pavo Iunoni, equus Neptuno. Ex arboribus oliva Minervae sacra erat, Apollini laurus, Plutoni cupressus.

Dicta et proverbia Latina

1. Vis vim vi pellit. – Сила силою долає.
2. Quod licet Iovi, non licet bovi. – Що личить Юпітеру, не личить волу.

Повсякденне життя стародавніх римлян протікало в постійному оточенні богів. Римляни вірили, що від народження до смерті людина перебуває під впливом вищих сил. Боги багато в чому нагадували людей. По суті, це й були люди, але наділені безсмертям і надзвичайною силою або вмінням. Вони жили подібно до людей, відчували те саме, що й люди: кохали і ненавиділи, раділи й сумували, плакали і сміялись. Вплив грецької культури на формування більш молодшої римської вдало окрес-

лений у словах поета Горація (I століття до н.е.): “Полонена Греція полонила дикого переможця” (“Graecia capta ferum victorem cepit”). Грецькі боги на римському ґрунті одержують нові імена. Чільне місце серед богів посідали:

1. Iuppiter, Iovis (**m**) – Юпітер (Зевс) – бог світла, повелитель усіх небесних явищ і самого неба.

2. Iuno, ōnis (**f**) – Юнона (Гера) – цариця богів, покровителька шлюбу і породіль.

3. Neptūnus, ī (**m**) – Нептун (Посейдон) – бого морів і водойм.

4. Pluto, ōnis (**m**) – Плутон (Аїд) – бог підземного царства.

5. Apollo, īnis (**m**) – Аполон – бог Сонця, музики і поезії.

6. Mars, tis (**m**) – Марс (Арес) – бог війни.

7. Mercurius, īi (**m**) – Меркурій (Гермес) – вісник богів, бог торгівлі та красномовства.

8. Ceres, ěris (**f**) – Церера (Деметра) – богиня кохання.

9. Venus, ěres (**f**) – Венера (Афродіта) – богиня кохання.

10. Minerva, ae (**f**) – Мінерва (Афіна) – богиня мудрості, мистецтв і наук, богиня війни.

11. Diana, ae (**f**) – Діана (Артеміда) – богиня Місяця і половань.

12. Vesta, ae (**f**) – Веста (Гестія) – богиня домашнього вогнища.

Repetitorium

1. За якою ознакою іменники третьої відміни поділяються на три групи?

2. Які іменники належать до приголосної групи третьої відміни?

3. Які іменники належать до голосної групи третьої відміни?

4. Які іменники належать до мішаної групи третьої відміни?

5. Чим відрізняється відмінювання іменників голосної групи від приголосної? мішаної групи від приголосної?

6. Чим відрізняється відмінювання іменників середнього роду від відмінювання іменників чоловічого і жіночого родів?

7. У чому особливість відмінювання іменника vis? vas?

8. Що треба запам’ятати про іменники Iuppiter? bos?

Варіант А		Варіант В	
1. Мішана група іменників відрізняється від приголосної закінченням:	1) Gen.Plur. 2) Abl.Plur. 3) Gen.Sing.	1.Іменник <i>vis</i> не має форм:	1) Gen.Plur. і Dat.Plur. 2) Gen.Sing. і Dat.Sing. 3) Dat.Plur. і Abl.Plur.
2. Який іменник належить до приголосної групи:	1) <i>urbs, urbis, f</i> 2) <i>opus, eris, n</i> 3) <i>secale, is, n</i>	2.Який іменник належить до мішаної групи:	1) <i>mens, mentis, f</i> 2) <i>animal, is, n</i> 3) <i>flos, floris, m</i>
3. Яке із словосполучень вжито в Gen.Sing. :	1) <i>victorem Romanum</i> 2) <i>urbes magnae</i> 3) <i>oratoris clari</i>	3.Яке із словосполучень вжито в Acc.Sing. :	1) <i>civis Romanus</i> 2) <i>victorem clarum</i> 3) <i>civitate nostra</i>
4. Словосполучення <i>scriptor Latinus</i> у Abl.Sing. має форму:	1) <i>scriptore Latino</i> 2) <i>scriptorem Latinum</i> 3) <i>scriptoris Latini</i>	4.Словосполучення <i>flos albus</i> у Dat.Plur. має форму:	1) <i>florum alborum</i> 2) <i>flores albi</i> 3) <i>floribus albis</i>
5. Підібрати відповідну форму іменника: <i>Servi Romani pro ... pugnabant</i>	1) <i>libertātis</i> 2) <i>libertatem</i> 3) <i>libertate</i>	5.Підібрати відповідну форму іменника: ... <i>Ciceronis clara sunt</i>	1) <i>opera</i> 2) <i>operum</i> 3) <i>operibus</i>
Варіант С		Варіант D	
1. Іменник <i>Iurri-ter</i> змінюється за зразком:	1) мішаної групи 2) голосної групи 3) приголосної групи	1.Іменники <i>pater, mater</i> належить до:	1) приголосної групи 2) мішаної групи 3) голосної групи

2. Який іменник належить до голосної групи:	1) tempus, oris, n 2) cochlear, is, n 3) genus, er-is, n	2. Який іменник належить до мішаної групи:	1) hostis, is, m 2) victor, oris, m 3) honor, oris, m
3. Який з іменників вжитий у Acc.Sing. :	1) temporum 2) legionem 3) capitis	3. Який з іменників вжитий у Dat.Sing. :	1) florem 2) flumine 3) libertati
4. Словосполучення homo clarus у Acc.Plur. має форму:	1) homines claros 2) homines clari 3) hominum clarorum	4. Словосполучення urbs nova у Abl.Sing. має форму:	1) urbe nova 2) urbis novae 3) urbem novam
5. Підібрати відповідну форму іменника: Multarum ... origines incertae sunt	1) urbibus 2) urbes 3) urbium	5. Підібрати відповідну форму іменника: Mens sana in ... sano	1) corporis 2) corpore 3) corpori

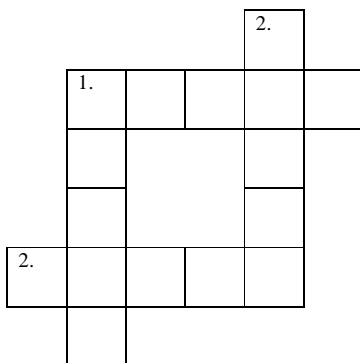
Otium post negotium

1. По вертикалі:

- 1) Столиця, голова.
- 2) Богиня лісів та полів.

По горизонталі:

- 1) Собака.
- 2) Вершина.

2. Відгадати загадку:

Vidi avem sine plumis
 In arbore sine ramis,
 Quae dicebat sine lingua,
 Ex qua parte flabat aura.

(Mobilis flabat aura)

Знайти у загадці 4 іменники третьої відміни.

LECTIO VICESIMA PRIMA

Прикметники третьої відміни (Adiectiva tertiæ declinationis)

Прикметники третьої відміни залежно від кількості родових закінчень в **Nom.Sing.** поділяються на три підгрупи:

1. Прикметники з трьома родовими закінченнями: в чоловічому роді – **-er**, в жіночому роді – **-is** і в середньому роді – **-e**. Наприклад:

acer, acris, acre – гострий, а, е,
saluber, bris, bre – цілющий, а, е,
celer, celeris, celere – швидкий, а, е,
celeber, bris, bre – прославлений, а, е,
alacer, cris, cre – бадьорий, а, е.

2. Прикметники з двома закінченнями в **Nom.Sing.**: в чоловічому і жіночому роді спільне закінчення **-is**, а в середньому роді – **-e**. Наприклад:

brevis, e – короткий, а, е,
fortis, e – хоробрий, а, е,
dulcis, e – солодкий, а, е,
gravis, e – важкий, а, е,
crudelis, e – жорстокий, а, е,
utilis, e – корисний, а, е.

3. Прикметники з одним закінченням для всіх трьох родів. В **Nom.Sing.** вони закінчуються на **-r**, **-s**, **-x**. Прикметники з одним закінченням записуються у словниках як іменники третьої відміни, повністю у називному відмінку однини, після чого подається закінчення родового відмінка однини з частиною основи. Наприклад:

sapiens, entis – розумний, а, е,
ingens, entis – величезний, а, е,
simplex, ĩcis – простий, а, е,
felix, ĩcis – щасливий, а, е,
par, paris – рівний, а, е.

Основу прикметників з трьома і двома родовими закінченнями визначають за називним відмінком однини прикметника жіночого роду, відкинувши закінчення **-is**:

Nominativus
acer, acris, acre
brevis, e

Основа
acr-
brev-

Основу прикметників з одним закінченням визначають за родовим відмінком однини, відкинувши закінчення **-is**:

Nominatīvussapiens
simplex**Genetīvus**sapiētis
simplicis**Основа**sapiēt-
simplic-

Значна частина прикметників третьої відміни відмінюється за її голосним типом. Вони мають в **Abl.Sing.** закінчення **-i**, в **Gen.Plur.** – **-ium** (для всіх трьох родів), а в **Nom.Plur.** та **Acc.Plur.** – **-ia** (для середнього роду).

Зразки відмінювання прикметників третьої відміни

Acer, acris, acre – гострий, а, е:

	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m, f	n
Nom.	acer	acris	acre	acres	acria
Gen.	acris	acris	acris	acrium	acrium
Dat.	acri	acri	acri	acribus	acribus
Acc.	acrem	acrem	acre	acres	acria
Abl.	acri	acri	acri	acribus	acribus

Fortis, e – хоробрий, а, е:

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	fortis	forte	fortes	fortia
Gen.	fortis	fortis	fortium	fortium
Dat.	forti	forti	fortibus	fortibus
Acc.	fortem	forte	fortes	fortia
Abl.	forti	forti	fortibus	fortibus

Simplex, ĩcis – простий, а, е:

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	simplex	simplex	simplices	simplicia
Gen.	simplicis	simplicis	simplicium	simplicium
Dat.	simplici	simplici	simplicibus	simplicibus
Acc.	simplicem	simplex	simplices	simplicia
Abl.	simplici	simplici	simplicibus	simplicibus

За приголосним типом третьої відміни відмінюються прикметники:

pauper, ĩris – бідний, а, е,
dives, ĩtis – багатий, а, е,
vetus, ĩris – старий, а, е,

particeps, īpis – причетний, який бере участь,
princeps, īpis – перший, а, е.

При узгодженні прикметників третьої відміни з іменниками слід враховувати, що коли прикметник та іменник належать до різних відмін, то їх закінчення не збігатимуться. Наприклад:

victoria celebris – славна перемога,
deus celesber – славний бог,
oppidum celebre – знамените місто,
homo celesber – славна людина.

У сполученнях victoria celebris, deus celesber та oppidum celebre прикметник узгоджується з іменниками в роді, числі, відмінку, але не у відміні (victoria – перша, celebris – третя). У сполученні homo celesber прикметник узгоджується з іменником у роді, числі, відмінку та у відміні.

В П Р А В И

1. Провідміняти словосполучення:

vita brevis – коротке життя, homo sapiens – розумна людина, amicus fidelis – вірний друг.

2. Узгодити прикметники з іменниками. Перекласти українською мовою:

homo, īnis, m (sapiens, entis); miles, itis, m (fortis, e); amica, ae, f (fidelis, e); femina, ae, f (felix, icis); iter, itinēris, n (brevis, e).

3. Визначити відмінок, у якому стоять словосполучення:

labore gravi, omnium hostium, amice fidelis, hominibus sapientibus, reges crudeles.

4. Перекласти українською мовою:

a) Pigritia est mater omnium vitiōrum.

b) Veritatis oratio simplex est.

c) Vetēra proverbialia breviter simplicibus verbis sapientiam populi exprimunt.

d) Longum et difficile est iter per praecepta, breve et efficax per exempla.

e) Divitiae hominē felicem non faciunt.

f) Infelici vita longa est, felici brevis.

5. Перекласти українською мовою:

Litterae Latinae

Ecce omnes litterae Latinae, quarum (яких) numerus est viginti quatuor, ab A usque ad Z. Litterae sunt aut vocales aut consonantes. Vocales sunt A, E, I, O, U, Y; ceterae sunt consonantes.

Litterae Y et Z in vocabulis Graecis modo reperiuntur (ut in vocabulo Zephyrus, id est nomen venti qui ab occidente flat). Y et Z igitur litterae rarae sunt in lingua Latina, in lingua Graeca frequentes. Saepelitteram ypsilon scribimus in praepositionibus hyper-, hypō et in verbis compositis cum radicibus Graecis oxy-, hydr-, pyr-. K littera, quae frequens est in lingua Graeca, littera Latina rara est, nam K in vocabulo Latino tantum reperitur, id est Kalendae (itemque in praenomine Caeso). Qui litteras nescit legere non potest.

6. Дайте відповіді на питання:

- a) Quot sunt litterae Latinae?
- b) Estne D vocalis an consonans?
- c) Ubi litteram ypsilon scribimus?
- d) Quot syllabas habet vocabulum apis?

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання прикметників третьої відміни.

2. Визначити відміну прикметників:

malus, a, um; silvester, stris, stre; dissimilis, e; pulcher, chra, chrum; gravis, e; felix, icis; bonus, a, um; par, paris.

3. Провідміняти словосполучення: nomen gentile.

4. Перекласти українською мовою:

De Achille

Celeber erat Achilles, filius Pelei regis et Thetidis deae. Celebre erat scutum, celebria erant arma Achillis. Celebris erat celeritas Achillis. Celeritate sua et magno corporis robore Achilles Troianis saevus erat. Mors Patrocli, amici, Achilli dolores acres dabat. Itaque Achilles Hectorem ad pugnam provocat et virum celerem necat.

5. Перекласти латинською мовою:

Син богини Фетіди. Щит Ахілла. Славна зброя. Ахілл терпів страждання (гострі болі) через смерть Патрокла.

Dicta et proverbia Latina

1. Ars longa, vita brevis. – Життя коротке, мистецтво вічне.
2. Fortes fortuna adiuvat. – Хоробрим доля сприяє.
3. Qualis rex, talis grex. – Який чередник, така й череда.
4. Similis simili gaudet. – Подібний подібному радіє.

5. Dives est, qui sapiens est. – Щасливий той, хто мудрий.
6. Homo sapiens, nisi patiens. – Той мудрець, у кого терпець.
7. Sapienti sat. – Розумному досить.

Ахілл

Ахілл – син царя мірмідонян у Фессалії Пелея та морської богині Фетіди. Прагнучи загартувати сина, Фетіда купала його у водах Стіксу. Тому Ахілл мав єдине вразливе місце – п'яту, за яку його тримала, купаючи, мати. Ахіллові провіщали безмежну славу й загибель у Троянській війні. Фетіда переодягла дев'ятирічного хлопчика в жіноче вбрання і під іменем Пірри віддала до двору царя Скіросу Лікомеда, де він перебував у товаристві його дочок. Віщун Калхант запевнив греків, що без Ахілла вони не здобудуть Трої. Ахілла знайшов Одиссей, який під виглядом купця прибув до Лікомеда й запропонував його донькам жіночі прикраси та зброю. Дівчата кинулись до прикрас, а Ахілл вибрав зброю. Одисей намовив Ахілла вирушити під Трою.

В "Іліаді" Ахілла зображено головним героєм, взірцем сміливості й краси. Коли довелося вибирати між життям довгим, але бездіяльним і коротким, але звияжним, він обрав коротке. При сприянні Афіни й Гери Ахілл здійснив чимало подвигів. Посварившись із Агамемноном, Ахілл відмовився від участі у війні. Причиною розбрату була полонянка Брісеїда. Ні скрута греків, ні жертви Агамемнона не змогли вгамувати гніву героя. І все-таки він дозволяє Патроклові взяти свій обладунок і ставить його на чолі своїх воїнів. Патрокл гине від руки Гектора і тільки тоді Ахілл готується до бою, щоб помститися за смерть друга. Фетіда сама дарує йому коштовну зброю, яку виготовив Гефест. Ахілл мириться з Агамемноном, приймає від нього подарунки і Брісеїду, зміцнивши сили нектаром та амбросією, поспішає назустріч ворогові, хоч знає, що там його чекає смерть. Троянці намагаються перепливати річку Ксант; герой наздоганяє їх. Тіла потоплених зупиняють плин вод, і Ксант наказує Ахіллові укласти перемир'я. Проте герой не бажає його слухати. Він переслідує троянців аж до міської брами і починає двобій з Гектором. Відважний троянець гине від ударів Ахілла. Тіло Гектора Ахілл прив'язав до колісниць і тягнув до свого табору. Потім урочисто поховав Патрокла. Труп Гектора Ахілл віддав за викуп Пріаму.

Пізніші міфи розповідають про нові подвиги героя, серед яких переможні бої з царицею амазонок Пентесілеєю й ефіопським царем Мемноном.

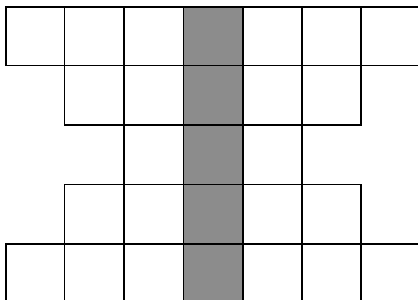
Гине Ахілл від стріли Паріса, яку Аполлон спрямував у вразливе місце героя – його п'яту, коли він, незбресний, прийшов до Аполлонового храму справити шлюб із дочкою Пріама.

Я Ахіллес – славетний воїн,
Що слави й почестей достоїн,
Із Одиссеєм Трою брав.
Що я безсмертний, кожен знав,
Бо мати в Стіксі як купала,
В священну воду зануряла,
Забула ж п'ятку окропить –
Тому і зміг Паріс убить.
Якщо у вас хтось запита,
Вразливе місце як назвати –
“Це ахіллесова п'ята”, –
Потрібно так відповідати.

Отіум пост неgotіум

Заповнити клітинки словами. Центральна вертикаль містить відгадку:

1. Доля, щастя.
2. Вигляд, форма.
3. Віл.
4. Подруга.
5. Римлянин.

LECTIO VICESIMA SECUNDA

Дієприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis activi)

Дієприкметник – це віддієслівний прикметник з властивостями прикметника і дієслова. Він як прикметник відмінюється в роді, числі і відмінку, може бути означенням й іменною частиною присудка. Від прикметника відрізняється тим, що не визначає постійної прикмети, а тільки дію або стан. Дієслівні ознаки виявляються в тому, що він має різні форми для визначення часу і стану, додаток при ньому ставиться у тому ж відмінку, що і при дієслові, від якого він походить, означенням його служить прислівник.

Дієприкметник теперішнього часу активного стану утворюється додаванням до основи **praesentis verbi** суфікса **-nt-** для дієслів першої та другої дієвідмін та суфікса **-ent-** для дієслів третьої та четвертої дієвідмін. У **Nominativus singularis** суфікс **-nt/-ent-** переходить в **-ns/-ens-** для всіх трьох родів, що пояснюється сигматичним творенням **Nom.Sing.** Наприклад:

ornant + s → ornans → ornans.

Отже, **participium praesentis activi** утворюємо додаванням до інфектної основи дієслів першої та другої дієвідмін закінчення **-ns**, а до основи дієслів третьої та четвертої дієвідмін – закінчення **-ens**:

Verbum	Основа	Participium praesentis activi
ornare	orna-	ornans, antis прикрашаючий, а, е
docēre	doce-	docens, entis навчаючий, а, е
legēre	leg-	legens, entis читаючий, а, е
audīre	audi-	audiens, entis слухаючий, а, е

За морфологічними ознаками **participium praesentis activi** належить до прикметників третьої відміни з одним закінченням у **Nom.Sing.**

Зразок відмінювання

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	ornans	ornans	ornantes	ornantia
Gen.	ornantis	ornantis	ornantium	ornantium
Dat.	ornanti	ornanti	ornantibus	ornantibus
Acc.	ornantem	ornans	ornantes	ornantia
Abl.	ornanti(e)	ornanti(e)	ornantibus	ornantibus

Дієприкметник теперішнього часу активного стану перекладаємо:

1. Відповідним дієприкметником:

Video puerum librum legentem. – Я бачу хлопчика, читаючого книгу (який читає книгу).

2. Дієприслівником на **-чи, -ши**:

Discipulus legens discit. – Учень, читаючи, вчиться.

3. Особовою формою дієслова:

Consul coniurationem detegens rem publicam servavit. – Консул вкрав змову і тим врятував республіку.

4. Підрядним реченням часу, причини, допуску, умови або способу дії:

Discipuli valde cupientes amicum adiuvare non possunt. – Учні, хоч дуже хочуть допомогти другові, не можуть.

5. Віддієслівним іменником:

Sol oriens. – Схід сонця.

У реченні дієприкметник теперішнього часу активного стану виступає в ролі означення або обставини. У першому значенні він називається **participium attributivum**, у другому – **participium praedicativum**. Українською мовою атрибутивний дієприкметник перекладається дієприкметником або означальним підрядним реченням. Наприклад:

Discipulus audiens magistrum multa cognovit. – Учень, слухаючий вчителя (який слухає вчителя), пізнав багато.

Participium praedicativum перекладаємо дієприслівником або підрядним реченням обставини часу, умови, способу дії, причини або припущення. Наприклад:

Discipulus audiens magistrum multa cognovit. – Учень, оскільки слухав вчителя, багато пізнав.

В П Р А В И

1. Утворити **Gen.Sing.** від дієприкметників:

migrans, florens, vivens, dormiens, formans, clamans, audiens.

2. Утворити **participium praesentis activi** від дієслів. Перекласти: patēre, constāre, sentire, scribēre.
3. Визначити граматичну форму дієприкметників: puer legens, puerum legentem, puerōrum legentium; stellam splendentem, stellis splendentibus; flos flavescens, florum flavescentium, cum floribus flavescentibus.
4. Провідміняти словосполучення: insula migrans, puer legens, flos flavescens.
5. Перекласти українською мовою:
 - a) Fabula ridens saepe verum dicit.
 - b) Saepe ridentes vera dicimus.
 - c) Homo, verum non dicens, saepe multa mala sibi parat.
 - d) In mediis aevis homines, scribere nescientes, signum crucis pro subscriptionem ponebant.
 - e) Mendaci homini, etiam verum dicenti, non credemus.
 - f) Rogantibus potius quam imperantibus parebimus.

Pensum domesticum

1. Утворити **participium praesentis activi** від дієслів: laudare, studere, solvere, sentire.
2. Визначити відмінки й перекласти **participium praesentis activi** від дієслова mutare: mutantis, mutante, mutantibus, mutantes, mutantem.
3. Провідміняти словосполучення: homo ridens.
4. Перекласти українською мовою:
Puer vigilans in lecto iacens gallum canentem audit. Gallus canens non auditur a puero dormiente. Puer dormiens servum clamantem audit, nec a gallo canente, sed a servo clamante excitatur. Non vox galli, sed vox servi clamantis puerum dormientem excitat.

Подати речення у множині:

Orpheus et Eurydica

Orpheus olim vates celebrer erat. Suavitas carminum viri delectabat non solum hominum animos, sed etiam feras bestias. Orpheus uxorem habebat nomine Eurydicam. Eurydica aliquando in campo pulchritudine florum delectabatur. Subito anguis Eurydicam vulnerabat. Vulnus grave erat et mulier exspirabat. Orpheus dolens Plutonem rogabat: "Reddite mihi Eurydicam, uxorem fidelem". Orpheus voce dulci cantans animum Proserpinae movebat. Verba cantantis quoque regem mortuorum movebant. Oranti datur uxor con-

dicione: “Si respicies, uxorem amittes”. Sed Orpheus amore ardens respiciebat. Et statim Eurydica, uxore amata, recedebat.

5. Від яких латинських лексем походять в українській мові деривати:

лаборант, окупант, респондент, студент, диригент, кореспондент, доцент.

Dicta et proverbia Latina

1. Sero venientibus – ossa. – Хто пізно приходять, тому кістки (залишаються).

2. Luna latrantem canem non timet. – Місяць не боїться собачого гавкання.

3. Vox clamantis in deserto. – Крик волаючого у пустелі.

4. Amantium irae – amoris renovatio. – Гнів закоханих – відновлення кохання.

5. Timeo Danaos et dona ferentes. – Боюся данайців, навіть якщо вони дарунки приносять.

6. Aliud stans, aliud sedens. – Коли стоїть (він говорить) одне, коли сидить – інше (Сім п'ятниць на тиждень).

Орфей

Орфей – уславлений співець і поет. Син річкового бога – фракійського царя Егея та музи Калліопи. Спів Орфея та його гра на золотій арфі зачаровували не тільки людей, а й звірів, дерева та скелі. Від його пісень заспокоювалося навіть розбурхане море. Коли його дружина німфа Еврідіка померла від укусу гадюки, Орфей нібито спускався за нею на той світ. Старий Харон не хотів везти його до Аїду, але почувши чарівливу гру на гітарі, переправив співця за Стікс. Розчулений музикою, Аїд погодився відпустити Еврідіку. Персефона дозволила вивести Еврідіку на землю, але з умовою, що він не гляне на дружину, поки не ввійде з нею до свого будинку. Орфей порушив заборону і назавжди втратив її.

Repetitorium

1. За яким принципом поділяються прикметники третьої відміни на групи?

2. За якою групою іменників відмінюються прикметники третьої відміни?

3. Які прикметники відмінюються як іменники третьої відміни приголосної групи?

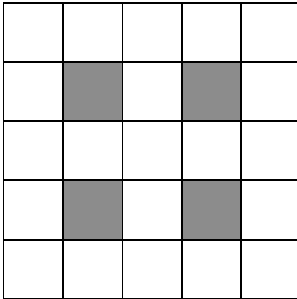
4. Як відмінюються дієприкметники теперішнього часу активного стану?

5. У яких випадках **participium praesentis activi** приймає в **Abl.Sing.** закінчення **-e**?

Варіант А		Варіант В	
1. Основу прикметників III відміни з одним закінченням визначається за формою:	1) Acc.Sing. 2) Gen.Sing. 3) Nom.Sing.	1. Прикметник <i>dives, itis</i> відмінюється за:	1) приголосною групою 2) голосною групою 3) мішаною групою
2. Прикметник <i>audax</i> у Nom.Sing. має ... закінчення:	1) три 2) два 3) одне	2. Прикметник <i>fortis</i> у Nom.Sing. має ... закінчення:	1) одне 2) два 3) три
3. Який з наведених прикметників належить до розряду прикметників III відміни:	1) <i>parvus</i> 2) <i>liber</i> 3) <i>celeber</i>	3. Який з наведених прикметників III відміни належить до прикметників з одним закінченням:	1) <i>sapiens</i> 2) <i>acer</i> 3) <i>brevis</i>
4. Яка з форм прикметників <i>vrita</i> у Gen.Plur.:	1) <i>brevi</i> 2) <i>fortibus</i> 3) <i>felicium</i> 4) <i>dives</i>	4. Яка з форм прикметників <i>vrita</i> у Acc.Plur.:	1) <i>acribus</i> 2) <i>brevem</i> 3) <i>felici</i> 4) <i>sapientes</i>
5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) <i>Omne initium ... est</i> 2) <i>Veritatis oratio ... est</i>	1) <i>difficilia</i> 2) <i>difficilis</i> 3) <i>difficile</i> 1) <i>simplice</i> 2) <i>simplex</i> 3) <i>simplici</i>	5. Заповнити пропуск, вибравши потрібну форму: 1) <i>Reges Romani ... erant</i> 2) ... <i>fortuna adiuvat</i>	1) <i>crudelis</i> 2) <i>crudelia</i> 3) <i>crudeles</i> 1) <i>fortes</i> 2) <i>fortibus</i> 3) <i>fortia</i>

Otium post negotium

Перекласти латинською мовою слова: рука, ім'я, старий. Вписати кожне слово двічі у квадрат.

LECTIO VICESIMA TERTIA

Четверта відміна іменників (Declinatio quarta)

До четвертої відмини належать іменники чоловічого роду, які в **Nom.Sing.** закінчуються на **-us**, а також іменники середнього роду, які закінчуються на **-u** в **Nom.Sing.** В **Gen.Sing.** всі вони мають закінчення **-us**, яке є ознакою четвертої відмини. Наприклад:

senātus, us (m) – сенат	usus, us (m) – досвід, вживання
magistrātus, us (m) – магістрат	cornu, us (n) – ріг, фланг
fructus, us (m) – плід, фрукт	gelu, us (n) – мороз, холод
exercitus, us (m) – військо	genu, us (n) – коліно

	Singulāris	Plurālis
Nom.	cas- us (відмінок, випадок)	cas- us
Gen.	cas- us	cas- uum
Dat.	cas- ui	cas- ibus
Acc.	cas- um	cas- us
Abl.	cas- u	cas- ibus
Voc.	cas- us	cas- us

	Singulāris	Plurālis
Nom.	gel- u	gel- ua
Gen.	gel- us	gel- uum
Dat.	gel- u(i)	gel- ibus
Acc.	gel- u	gel- ua
Abl.	gel- u	gel- ibus
Voc.	gel- u	gel- ua

До четвертої відмини належать деякі іменники жіночого роду, які в **Nom.Sing.** і в **Gen.Sing.** закінчуються на **-us**. Наприклад:

acus, us (f) – голка	manus, us (f) – рука, загін
pinus, us (f) – сосна	Idus, uum (f) – Іди (13 або 15 число місяця)
quercus, us (f) – дуб	tribus, us (f) – триба, район

Особливої уваги заслуговує іменник *domus, us (f)* – дім, який має в деяких відмінках форми, утворені за другою відминою:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	dom- us	dom- us
Gen.	dom- us	dom- uum (dom- ōrum)
Dat.	dom- ui	dom- ibus
Acc.	dom- um	dom- os
Abl.	dom- o	dom- ibus

Voc. dom-us dom-us

У прислівниковому значенні вживаються: domi – вдома, domum – додому, domo – із дому.

В **Dat.Plur.** і **Abl.Plur.** такі іменники четвертої відміни мають закінчення **-ūbus**:

- artus, us (**m**) – член,
- lacus, us (**m**) – озеро,
- quercus, us (**f**) – дуб,
- tribus, us (**f**) – триба,
- specus, us (**f**) – печера, грот.

В П Р А В И

1. Провідміняти:

exercitus clarus, manus dextra, cornu parvum.

2. Зробити морфологічний аналіз поданих нижче іменників та перекласти їх:

e cantu, exercituum, manum sinistram, fructus ducles, in domo nova, usus magnus, cornuum, in gelu magno, sonitus alti, genua pulchra.

3. Знайти зайве слово у цих рядках:

fructus, cursus, usus, amicus, senatus;
acus, domus, quercus, visus, manus.

4. Перекласти українською мовою:

a) Canes sunt custodes domuum.

b) Da mihi manum tuam!

c) Agrum non colis, fructus non accipies.

d) Arma taurorum cornua sunt.

e) Cervi cornua etiam habent et cornibus certant.

f) Homines antiqui caput locum omnium sensuum putabant.

g) Quinque sunt humani sensus: visus, auditus, gustus, odoratus et tactus.

h) Homines visu vident, auditu audiunt, gustu gustant, odoratu sentiunt, tactu tangunt.

5. Перекласти латинською мовою:

a) Великою була слава римського війська.

b) Плоди навчання солодкі.

c) Римські полководці мали великий досвід у війні.

d) Численні тварини мають гострий зір.

e) Імператор Нерон проживав у золотому будинку.

f) Військо без полководця – це тіло без душі.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників четвертої відміни.
2. Провідміняти словосполучення:
domus Romāna, fructus dulcis, cornu arce.
3. Зробити морфологічний аналіз словосполучень та перекласти їх:
in domo nostra, senātum Romānum, fructibus dulcibus, manus dextrae,
genua hominis.
4. Перекласти українською мовою:

De domo Romāna

Domus Romāna aliter aedificabatur atque nostra. In media parte domus erat atrium, quod foramine tecti illustrabatur. In solo atrii cisterna erat, quae aquam imbrium colligebat. In atrio focus erat, quo familia conveniebat et ubi parva simulacra penatium erant. Atrium circumdabatur cubiculis et parvis cellis. Alia pars domus tablinum erat, ubi familia cenabat et unde aditus in hortum patebat. Domus nobilium Romanorum magnificae erant. De domo Caesaris unus ex poetis Romanorum scribebat: "Una domus urbs est".

Dicta et proverbia Latina

1. E fructu arbor cognoscitur. – Дерево пізнається по плоду.
2. Manus manum lavat. – Рука руку мие.
3. Status quo. – Існуюче становище.
4. Natura incipit, ars dirigit, usus perficit. – Природа починає, мистецтво спрямовує, досвід завершує.
5. Usus magister optimus (est). – Досвід – найкращий вчитель.
6. Litterarum radices amarae sunt, fructus dulces. – Корені наук гіркі, плоди – солодкі.
7. Lapsus linguae. – Обмовка.
8. Lapsus calami. – Описка.

Заможний римлянин проживав у будинку, вкритому черепицею. Через коридор і передпокій відвідувачі потрапляли в атрій (атріум) – великий зал, де й відбувалося життя сім'ї. Тут палало вогнище, знаходилися домашній вівтар з фігурками ларів – опікунів сім'ї та шафа з восковими масками предків. В атрії приймали гостей, працювали, снідали. Вгорі атрій був захищений дахом, схили якого, повернуті всередину будинку, утворювали великий чотирикутний отвір. Через нього до кімнати проникали світло й повітря, а дощова вода стікала з даху у басейн, розташований посередині атрію. Навколо атрію знаходилися кімнати господарів і приміщення для рабів. Були в будинку також кабінет господаря з бібліо-

текою, який мав назву таблін (tablinum), а згодом і окреме приміщення для їдальні – трикліній (triclinum), де відбувались бенкети. До будинку прибудовували перістиль (peristylum) – внутрішній двір, оточений колонадою. Перістиль засаджували деревами, квітами, прикрашали статуями. У центрі перістилю знаходився басейн з фонтаном – головна окраса внутрішнього двору.

Repetitorium

1. Яка ознака іменників четвертої відміни?
2. Навести приклади іменників чоловічого роду четвертої відміни.
3. З якою відміною перегукується четверта відміна? Обґрунтувати.
4. Навести приклади іменників середнього роду четвертої відміни.
5. Чи є в четвертій відміні іменники жіночого роду?
6. Які особливості відмінювання іменника domus?
7. Які прислівникові значення іменника domus?
8. Які іменники четвертої відміни в **Dat.Plur.** і **Abl.Plur.** приймають закінчення **-ūbus**?

Otium post negotium

Перекласти латинською мовою слова: таємно, кричу, праця, коханням, звичаї. Вписати кожне слово двічі у квадрат.

LECTIO VICESIMA QUARTA

П'ята відміна іменників (Declinatio quinta)

До п'ятої відмини належать іменники здебільшого жіночого роду, які в **Nom.Sing.** закінчуються на **-es**, а в **Gen.Sing.** – на **-ei**. Наприклад:

acies, ēi (f) – бойова лінія, вістря,
fides, ēi (f) – віра,
res, rei (f) – річ, справа, діло,
facies, ēi (f) – обличчя, зовнішній вигляд,
spes, spei (f) – надія.

Два іменники *dies, ēi* – день і *meridies, ēi* – полудень, південь є іменниками чоловічого роду. Однак іменник *dies, ēi* в значенні “термін, строк” є жіночого роду. Наприклад:

dies certa – певний день.

Тільки іменники *dies, ēi* мають всі відмінки однини і множини. Усі інші іменники п'ятої відмини або зовсім не відмінюються у множині, або вживаються лише в **Nom.Plur.** і **Acc.Plur.**

	Singularis		Pluralis	
Nom.	res	dies	res	dies
Gen.	rei	diēi	rerum	diērum
Dat.	rei	diēi	rebus	diēbus
Acc.	rem	diem	res	dies
Abl.	re	die	rebus	diēbus
Voc.	res	dies	res	dies

Іменник *res, rei (f)* із прикметниками першої відмини утворює єдині поняття. Наприклад:

res publica – суспільна справа, республіка, держава;
res secundae (pl.) – сприятливі обставини = щастя;
res adversae (pl.) – протилежні обставини = нещастя;
res gestae (pl.) – здійснені справи = подвиги;
res novae (pl.) – нові справи = державний переворот;
scriptor rerum gestarum – історик.

В П Р А В И

1. Провідмінати словосполучення:
facies pulchra – гарне обличчя,
res secundae – щастя,
dies festus – святковий день.

2. Визначити відмінок і число іменників та перекласти їх:

res, rem, rei, in re, in rebus, rerum;
dies, in diem, die, diērum, diēbus, diēi;
fidem, fide, fidēi, fides.

3. Пояснити значення і визначити, від яких латинських слів походять такі поняття:

ребус, республіка.

4. Перекласти українською мовою:

a) Iustitia est fundamentum rei publicae.

b) Medium diem Romāni meridiem nominābant.

c) “Est res publica res populī”, – sic Cicēro docet in libro “De rē publicā”.

d) Pulchrum est bene facēre rei publicae.

e) Spes bona confirmat anīmos datque viros.

f) Nemo nostrum amīco in rebus adversis auxilium negābit.

g) In arcibus res gestae exercitus commemorabantur et celebrabantur.

h) Philosophia est scientia rerum humanārum et rerum natūrae.

i) Concordia civium rei publicae necessaria est.

j) Orator Romānus de re publicā dicit: “Rei publicae omnes cives serviunt et pro patriā vitam dabunt”.

5. Перекласти латинською мовою:

a) Наша республіка дорога всім громадянам.

b) Старання необхідне в усіх справах.

c) Тривалість днів взимку коротка.

d) Добра надія зміцнює сили.

e) Початок всіх справ важкий.

f) У святкові дні люди не повинні працювати.

g) Влітку дні довгі, а ночі – короткі.

h) Завжди будемо зберігати славу нашої республіки.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання іменників п'ятої відміни.

2. Провідміняти словосполучення:

res publica Romāna, spes bona, dies ater.

3. Перекласти українською мовою:

De diēbus

Motus terrae est causa diēi et noctis. Die sol terram illustrat nocte luna et stellae. Longitudo diērum et noctium diversa est. In regionibus nostris dies longi sunt, noctes breves; hiēme dies breves, noctes longae sunt. Meridie tem-

pus in omnibus terrae partibus diversum est. Apud Romanos nomina dierum talia erant: dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Venēris, dies Saturni, dies Solis.

De Caninio Rebilo, qui uno die consul erat, Cicero dicebat: “Vigilantem habemus consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit”.

Dicta et proverbia Latīna

1. Res parva saepe rerum magnarum initium erat. – Маленька справа часто була початком великих справ.

2. Amicus certus cognoscitur amore, more, ore, re. – Справжній друг пізнається любов'ю, характером, словом, ділом.

3. Nulla dies sine linea. – Жодного дня без рядка.

4. Mare verborum, gutta rerum. – Море слів, крапля справ.

5. Est modus in rebus, sunt certae denique fines. – Є міра в речах і всьому є свої межі.

6. Contra spem spero. – Без надії сподіваюсь.

7. In medias res. – У середину справи (у саму суть).

8. Unus dies gradus est vitae. – Кожен день – це крок життя.

Repetitorium

Варіант А		Варіант В	
1. Який іменник належить до четвертої відміни:	1) casus, us 2) corpus, oris 3) dominus, i	1. Який іменник належить до п'ятої відміни:	1) victor, is 2) fides, ei 3) manus, us
2. Більшість іменників п'ятої відміни належать до:	1) чоловічого роду 2) жіночого роду 3) середнього роду	2. Який з іменників четвертої відміни належить до чоловічого роду:	1) genu 2) domus 3) spiritus
3. Словосполучення senatus Romanus має в Dat.Sing. форму:	1) senatum Romanum 2) senatu Romano 3) senatui Romana	3. Словосполучення res bona має в Abl.Plur. форму:	1) rebus bonis 2) res bonae 3) rem bonam
4. Підібрати від-	1) diērum	4. Підібрати від-	1) usus

повідну форму іменника: Longitudo ... alia est aestate, alia hieme	2) dies 3) diebus	повідну форму іменника: Lingua Latīna diu apud populos Europae in ... erat	2) usu 3) usum
Варіант С		Варіант D	
1. Форми обох чисел мають такі іменники:	1) series, es 2) res, dies 3) fides, dies	1. Іменник domus окремі форми утворює за зразком:	1) першої відміни 2) третьої відміни 3) другої відміни
2. Які іменники належать до винятків четвертої відміни:	1) sensus, rīsus 2) spiritus, vultus 3) domus, manus	2. У якому словосполученні іменник dies є чоловічого роду:	1) dies constituta 2) dies certa 3) dies ater
3. Словосполучення domus Romāna має в Acc.Plur. форму:	1) domus Romānas 2) domos Romānas 3) domos Romānos	3. Словосполучення res secundae має в Abl.Plur. форму:	1) rebus secundis 2) res secundae 3) rerum secundarum
4. Підібрати відповідну форму іменника: Philosophia est scientia ... humanarum	1) rei 2) rerum 3) rebus	4. Підібрати відповідну форму іменника: Arma taugrūm ... sunt	1) cornuum 2) cornua 3) cornus

Otium post negotium

Перекласти латинською мовою слова: додому, нещасний, море (в **Nom.Plur.** і **Acc.Plur.**). Вписати кожне слово двічі у квадрат.

LECTIO VICESIMA QUINTA

Ступені порівняння прикметників (Gradus comparatiōnis adiectivōrum)

У латинській мові є три ступені порівняння прикметників:

gradus positivus – звичайний ступінь,

gradus comparativus – вищий ступінь,

gradus superlativus – найвищий ступінь.

Ступені порівняння мають лише якісні прикметники.

Вищий ступінь порівняння (Gradus comparativus)

Вищий ступінь порівняння утворюється додаванням до основи прикметника звичайного ступеня суфіксів: **-ior** – для чоловічого та жіночого роду, **-ius** – для середнього роду.

Gradus positivus	Основа	Gradus comparativus	
		m, f	n
longus, a, um довгий, а, е	long-	longior довший, а	longius довше
pulcher, chra, chrum красивий, а, е	pulchr-	pulchrior красивіший, а	pulchrius красивіше
acer, acris, acre гострий, а, е	acr-	acrior гостріший, а	acrius гостріше
brevis, e короткий, а, е	brev-	brevior коротший, а	brevius коротше
felix, icis щасливий, а, е	felic-	felicior щасливіший, а	felicius щасливіше

Прикметники у вищому ступені відмінюються за приголосним типом третьої відміни.

Зразок відмінювання

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	longior	longius	longiores	longiora
Gen.	longioris	longioris	longiorum	longiorum
Dat.	longiori	longiori	longioribus	longioribus
Acc.	longiorem	longius	longiores	longiora
Abl.	longiore	longiore	longioribus	longioribus

Прикметники у вищому ступені порівняння вживаються у реченні у двох граматичних конструкціях:

1. Іменники, що позначають предмети, які порівнюються, ставляться у називному відмінку, з'єднуючись сполучником **quam** (ніж). Наприклад:

Frater altior est quam amicus. – Брат вищий, ніж товариш.

Aqua gravior est quam aër. – Вода важча, ніж повітря.

2. Іменник, що позначає предмет, з яким порівнюють, ставиться в аблативі без сполучника. Такий аблатив називається **ablatus comparatiõnis** (аблатив порівняння). Українською мовою **ablatus comparatiõnis** перекладаємо родовим відмінком з прийменниками “від”, “за”. Наприклад:

Frater altior est amicõ. – Брат вищий за товариша.

У цьому реченні пропущено сполучник **quam** (ніж), тому іменник, з яким порівнюють, стоїть в **Abl.Sing.**, amicõ – в **ablatus comparatiõnis**, який ми перекладаємо родовим відмінком з прийменником “за”. Наприклад:

Aqua gravior est aère. – Вода важча за повітря.

Крім того, прикметник у вищому ступені може вживатися, на відміну від української мови, без вказівки на інші предмети, з якими даний предмет порівнюється. У такому випадку вищий ступінь порівняння передає просте підсилення ознаки. Наприклад:

miles fortior – досить хоробрий воїн.

Найвищий ступінь порівняння (Gradus superlativus)

Найвищий ступінь порівняння утворюється за допомогою суфікса **-issim-**, який додається до основи прикметника звичайного ступеня, та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Gradus positivus	Основа	Gradus superlativus
longus, a, um довгий, а, е	long-	long-issim-us, a, um найдовший, а, е
brevis, e короткий, а, е	brev-	brev-issim-us, a, um найкоротший, а, е
felix, icis щасливий, а, е	felic-	felic-issim-us, a, um найщасливіший, а, е

Примечание [А.О.1]:

Прикметники на **-er** утворюють навищий ступінь за допомогою суфікса **-rim-**, що додається безпосередньо до форми чоловічого роду в **Nom.Sing.**, та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Gradus positivus	Основа	Gradus superlativus
acer, acris, acre гострий, а, е	acer-	acer-rim-us, a ,um найгостріший, а, е
pulcher, chra, chrum красивий, а, е	pulcher-	pulcher-rim-us, a, um найкрасивіший, а, е

Шість прикметників третьої відміни на **-ilis** утворюють **Superlativus** від основи прикметника звичайного ступеня за допомогою суфікса

-lim- та родових закінчень **-us, -a, -um**. Це прикметники:

Gradus positivus	Основа	Gradus superlativus
facilis, e легкий, а, е	facil-	facil-lim-us, a, um найлегший, а, е
difficilis, e важкий, а, е	difficil-	difficil-lim-us, a, um найважчий, а, е
similis, e подібний, а, е	simil-	simil-lim-us, a, um найподібніший, а, е
dissimilis, e неподібний, а, е	dissimil-	dissimil-lim-us, a, um найнеподібніший, а, е
humilis, e низький, а, е	humil-	humil-lim-us, a, um найнижчий, а, е
gracilis, e стрункий, а, е	gracil-	gracil-lim-us, a, um найстрункіший, а, е

Усі інші прикметники на **-is**, що не входять до перерахованої групи, у найвищому ступені мають закінчення за загальним правилом, тобто **-issimus, -issima, -issimum**. Наприклад:

nobilis, e (знатний, а, е) → nobilissimus, a, um.

Усі прикметники у найвищому ступені відмінюються за першою і другою відмінами: чоловічого і середнього роду – за другою відміною, а жіночого роду – за першою відміною.

Прикметники першої і другої відмін, основа яких закінчується на голосний **-e, -i, -u**, утворюють ступені порівняння за допомогою прислі-

вника **magis** – більше (для вищого ступеня) і **maxime** – найбільше (для найвищого ступеня) та початкової форми прикметника. Наприклад:

Positivus	Comparativus	Superlativus
necessarius, a, um необхідний, а, е	magis necessarius, a, um необхідніший, а, е	maxime necessarius, a, um найнеобхідніший, а, е

Утворення ступенів порівняння прикметників від різних основ

П'ять прикметників утворюють ступені порівняння від різних основ (суфлетивно):

Positivus	Comparativus	Superlativus
bonus, a, um добрий, а, е	melior, melius кращий, а, е	optimus, a, um найкращий, а, е
malus, a, um поганий, а, е	peior, peius гірший, а, е	pessimus, a, um найгірший, а, е
magnus, a, um великий, а, е	maior, maius більший, а, е	maximus, a, um найбільший, а, е
parvus, a, um малий, а, е	minor, minus менший, а, е	minimus, a, um найменший, а, е
multus, a, um численний, а, е	plures, plura численніші, а, е	plurimi, ae, a найчисленніші, а, е

Неповні ступені порівняння

Деякі прикметники, утворені від прислівників чи прийменників, або зовсім не мають **positivus**, або мають його дуже рідко, до того ж із спеціальним значенням. **Comparativus** таких прикметників має значення звичайного ступеня. Наприклад:

Positivus	Comparativus	Superlativus
ante перед	anterior, anteriorus передній, я, е	
post за, після	posterior, posterius задній, я, е	postremus, a, um останній, я, е
supra вгорі, над	superior, superius верхній, я, е	supremus, a, um найвищий, а, е

infra внизу, під	inferior, inferius нижній, я, е	infimus, a, um найнижчий, а, е
prope близько	proptior, proprius близький, а, е	proximus, a, um найближчий, а, е
extra зовні	exterior, exterius зовнішній, я, е	extremus, a, um останній, крайній, я, е

У найвищому ступені порівняння для виділення іменника, що позначає предмет, наділений особливою мірою якості, вживається:

1) аблатив з прийменником **ex** (з, із, з-поміж). Наприклад:

crudelissimus ex regibus – найжорстокіший з-поміж царів;

2) родовий відмінок множини без прийменника (родовий частковий – **Genetivus partitivus**), який слід перекладати, користуючись власною українській мові прийменниковою конструкцією з прийменниками **з-поміж, із, серед**. Наприклад:

crudelissimus regum – найжорстокіший серед царів.

В П Р А В И

1. Утворити вищий та найвищий ступені від прикметників:

altus, a, um – високий, а, е sapiens, entis – розумний, а, е

clarus, a, um – славний, а, е facilis, e – легкий, а, е

gravis, e – важкий, а, е utilis, e – корисний, а, е

pauper, ěris – бідний, а, е varius, a, um – різноманітний, а, е

2. Перекласти та провідміняти словосполучення:

dolor maior, dolor maximus, tempus felicius;

tempus felicissimum, virgo pulchrior, virgo pulcherrima.

3. Знайти зайве слово у цих рядах:

a) melior, peior, minor, crudelior, maior;

b) facilis, similis, nobilis, gracilis, humilis;

c) clarus, Romānus, altus, longus, honestus.

4. Перекласти українською мовою:

a) Saepe initium difficilium est quam finis laboris.

b) Luce sunt clariora nobis tua consilia.

c) Prudentiores et constantiores nos tempus facit.

d) Divitiae, honores, genus neque feliciorem, neque meliorem (hominem) faciunt.

e) Exempla praeceptis utiliora sunt.

f) Pax melior est bello.

g) Croesus Solone divitior, sed Solo Croeso sapientior erat.

h) *Plurima oracula Apollinis sacra erant; celeberrimum erat oraculum Delphicum.*

i) *Urbs Syracusae maxīma erat Graecarum urbium Siciliae, et longe pulcherrima omnium.*

j) *Omnium gentium, quae Galliam incolebant, fortissimi erant Belgae.*

k) *Gravissimum est imperium consuetudinis.*

l) *Veterrīmus amicus homīni optīmus est.*

m) *Proletarii erant pauperrīmi homīnes in plebe Romana.*

n) *Hominībus pigris etiam facillimi labores difficillimi videntur.*

o) *Homines meliores saepe videntur, quam sunt revera.*

5. Доповнити та перекласти речення:

a) *Via Apia ... est, ... ceteris viis Italiae. Via Apia ... via Italiae est.*

b) *Mensis Februarius ... est, ... quam ceteri menses anni. Mensis Februarius ... est.*

c) *Tempus magister ... est, ... quam ceteri magistri. Tempus magistrōrum ... est.*

d) *Ferrum metallum ... est, ... ceteris metallis. Ferrum omnium metallōrum ... est.*

e) *Milites Romāni ... sunt; ... ceteris militibus. Milites Romāni ... sunt omnium militum.*

f) *Montes Asiae ... sunt; ... quam montes Europae. Montes Asiae ... sunt omnium montium.*

g) *Dea Venus ... est, ... ceteris deis Romānis. Venus ... omnium dearum est.*

Слова для довідок: fortis, bonus, pulcher, altus, necessarius, brevis, longus.

6. Перекласти латинською мовою:

a) Добробут Батьківщини дорожчий за життя.

b) Приклади корисніші, ніж повчання.

c) Мир є кращим, ніж війна.

d) Рим був найславнішим з усіх міст.

e) У найвищих горах найчистіше повітря.

f) Найбагатші люди не завжди є найщасливішими.

Pensum domesticum

1. Вивчити ступені порівняння прикметників.

2. Написати ступені порівняння від прикметників:

antiquus, simplex, idoneus, piger, humilis, crudelis, malus.

3. Виписати словосполучення в залежності від того, у якому ступені вживається прикметник:

fidelior amicus, fidelis hominis, pulcherrīma virgīne, dulce carmen, dulcissīma aetas, dulciora mala, fidelissimis amicis, pulchra dea.

4. Слова у дужках поставити у відповідній формі. Перекласти:

- a) Verba tua dulciora (mel) sunt.
- b) Oculi (avidus) sunt, quam venter.
- c) Bona valetudo melior est (divitiae).
- d) Gratia Dei faciet animam tuam (nix) candidiorem.
- e) (Omnes matres) felicissīma es.
- f) Terra minor est (sol).
- g) Discipulis exempla (idoneus) sunt quam praecepta.
- h) Cicero (omnes Romāni) celeberrimus erat.
- i) Omnium animalium simia homini (similis) est.

5. Перекласти українською мовою:

De militibus Romanōrum

Magnus erat numerus militum Romanōrum. Milites Romāni aut pedites, aut equites erant. Arma utrorumque varia erant. Milites pugnabant gladiis, pilis, hastis. Pedites gladiis brevibus et levibus, scutis magnis et gravibus armati sunt. Equites sunt milites qui ex equis pugnant. Equites hastas, pedites pila habebant. Pila breviora et leviora sunt quam hastae. Gladii equitum longiores et graviore sunt quam peditum. Milites Romāni fortes erant, fortiores ceteris militibus. Terra marique copiae hostium a militibus Romānis superabantur. Clades Romanōrum rarae erant.

Перекласти латинською мовою:

- a) Вершник має довший меч, ніж піхотинець.
- b) Куля легша за спис.
- c) Римські воїни хоробріші за ворогів.

Перекласти українською мовою:

De clarissimis urbibus et fluminis Italiae

Multae urbes clarae sunt. Clara est Capua, clarior Alba Longa, clarissīma Roma. Multi sunt in Italia fluvii. Notus est Ticinus, notior Padus, notissīmus Tiberis. Padus est longior et profundior, quam Tiberis. Padus est longissīmus et profundissīmus omnium fluviorum Italiae, sed non est in numero longissimorum et profundissimorum fluviorum Europae. Fertilissīma et felicissīma regio Italiae est Campania. Celeberrima et florentissīma omnium urbium Italiae erat Roma.

Перекласти латинською мовою:

- a) Кампанія найурожайніша з усіх областей Італії.

б) Річка Пад найдовша в Італії.

с) Рим найславніший з усіх міст Італії.

6. Визначити, від яких латинських основ походять в українській мові деривати:

песимізм, оптимізм, максимальний, мінімальний, майор, мінорний, меліорація, Максим.

7. Написати назви імен від слів:

albus, a, um – білий; beātus, a, um – щасливий; marinus, a, um – морський; maxīmus, a, um – найбільший; pulcher, chra, chrum – красивий; clarus, a, um – ясний; Romānus, a, um – римський; germānus, a, um – рідний.

Dicta et proverbia Latīna

1. Honores mutant mores, sed raro in meliores. – Почесті міняють звичаї, але рідко – на кращі.

2. Tunica proprior est pallio. – Туніка ближча до тіла, ніж паллій (Своя сорочка ближча до тіла).

3. Vona fama divitiis est potior. – Добра слава краща, ніж багатство.

4. Facta verbis difficiliora. – Вчинки важчі за слова.

5. Ad feliciora tempora! – До кращих часів!

6. Imperare sibi – maxīmum imperium est. – Наказувати собі – найвища влада.

7. Ex malis minima eligere oportet. – Із лих слід обирати найменше.

8. Consultor homīni tempus utilissīmus. – Час – найкорисніший порадник для людини.

9. Optimum medicamentum quies est. – Найкращі ліки – це спокій.

Repetitorium

1. Які прикметники утворюють ступені порівняння?

2. Як визначається основа прикметника?

3. Як утворюється вищий ступінь порівняння?

4. Як відмінюються прикметники у вищому ступені?

5. Як утворюється найвищий ступінь порівняння?

6. Які прикметники утворюють **superlativus** за допомогою суфікса **-lim-**?

7. Як відмінюються прикметники у найвищому ступені?

8. Які прикметники утворюють ступені порівняння описово?

9. Які прикметники утворюють ступені порівняння від різних основ?

10. Назвати відмінки, які вживаються при ступенях порівняння, та їх значення.

Варіант А		Варіант В	
1. Найвищий ступінь аналітичних форм утворюється за допомогою форми:	1) maxīme 2) multo 3) magis	1. Яка безполучникова конструкція застосовується при вищому ступені порівняння:	1) abl. instrumenti 2) abl. comparationis 3) abl. auctoris
2. Прикметники у найвищому ступені відмінюються за:	1) III відмінною 2) I і II відмінною 3) II і III відмінною	2. Шість прикметників на -ilis утворюють найвищий ступінь додаванням суфікса:	1) rim 2) lim 3) issim
3. Який з прикметників має у positivus форму malus :	1) maior 2) pessimus 3) melius	3. Який з прикметників має у вищому ступені форму plures :	1) multi 2) bonus 3) magnus
4. Завершити речення: <i>Leo omnium bestiarum ... est</i>	1) fortissīma 2) fortissimum 3) fortissimus	4. Завершити речення: <i>Salus populi ... lex est</i>	1) supremus 2) suprema 3) supremum
5. Вибрати потрібну форму: <i>Aqua ... est ferrō</i>	1) levius 2) leviora 3) levior	5. Вибрати потрібну форму: <i>Argentum est vilius ...</i>	1) auro 2) auri 3) aurum
Варіант С		Варіант D	
1. Яка безполучникова конструкція вживається при найвищому ступені порівняння:	1) abl. comparationis 2) gen. partitivus 3) abl. auctoris	1. Який з прикметників утворює ступені порівняння аналітичним шляхом:	1) bonus 2) gracilis 3) varius

2. Прикметники утворюють ступені аналітичним способом, якщо перед родовим закінченням у них є голосні:	1) e, u, i 2) o, u, y 3) a, o, u	2. Якій латинській конструкції відповідає в українській мові родовий відмінок з прийменником із :	1) gen. par-titivus 2) abl. com-parationis 3) abl. auctoris
3. Який з прикметників має у positivus формі bonus:	1) maior 2) peior 3) melior	3. Який з прикметників має у найвищому ступені формі pessimus:	1) malus 2) bonus 3) multus
4. Завершити речення: ... remedium irae mora est	1) optima 2) optimum 3) optimus	4. Завершити речення: Cicero erat ... oratorum Romanorum	1) optimus 2) optima 3) optimum
5. Вибрати потрібну форму: Terra minor est ...	1) solem 2) sol 3) sole	5. Вибрати потрібну форму: Aqua levior est ...	1) ferrum 2) ferro 3) ferri

Отіум пост неgotіум

Відгадати загадку:

Antiquissimum sum, et semper novum. Omnibus et bona et mala praebeo. Rebus humanis et prosum et obsum. Vires et augeo et rapio. Semper adsum, semper fugio. Ab adolescentibus saepe longius, a senibus semper brevius habeor. Quid sum?

LECTIO VICESIMA SEXTA

Прислівник (Adverbium)

Прислівники в латинській мові поділяються на самостійні (saepe, semper, ubi, nunc) та похідні, що утворюються від прикметників, дієприкметників та іменників.

Утворення похідних прислівників

1. Від прикметників першої та другої відмін прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника закінчення **-e**:

altus, a, um – високий, а, е,

Gen.Sing. alti + e → alte – високо;

latus, a, um – широкий, а, е,

Gen.Sing. lati + e → late – широко.

Деякі прислівники утворюються при допомозі закінчення **-o**:

citus, a, um – швидкий, а, е,

Gen.Sing. citi + o → cito – швидко;

incognitus, a, um – невідомий, а, е,

Gen.Sing. incogniti + o → incognito – невідомо.

2. Від прикметників третьої відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника закінчення **-iter**:

brevis, e – короткий, а, е,

Gen.Sing. brevis + iter → breviter – коротко;

fortis, e – хоробрий, а, е,

Gen.Sing. fortis + iter → fortiter – хоробро.

3. Від прикметників, основа яких закінчується на **-nt** (а **Nom.Sing.** на **-ns**), прислівники утворюються додаванням до основи закінчення **-er**:

sapiens, entis – розумний, а, е,

Gen.Sing. sapientis + er → sapienter – розумно;

prudens, entis – розсудливий, а, е,

Gen.Sing. prudentis + er → prudenter – розсудливо.

4. Часто прислівниками виступають прикметники середнього роду:

multus, a, um – численний,

multum – багато;

facilis, e – легкий, а, е,

facile – легко.

5. Деякі прислівники походять від іменників, дієслівних форм, а також від прикметників із закінченням **-im**:

partim – частково,

statim – стійко.

Ступені порівняння прислівників (*Gradus comparationis adverbiorum*)

Похідні прислівники, утворені від якісних прикметників, мають вищий і найвищий ступені порівняння.

Вищий ступінь прислівника збігається з вищим ступенем відповідного прикметника у середньому роді однини.

Найвищий ступінь прислівника утворюють при допомозі тих самих суфіксів, що і відповідні прикметники, але замість родових закінчень **-us**, **-a**, **-um** виступає закінчення **-e**.

Positivus	Comparativus	Superlativus
alte високо	altius вище	altissime найвище
fortiter сильно	fortius сильніше	fortissime найсильніше
celeriter швидко	celerius швидше	celerrime найшвидше

Суплетивні ступені порівняння

bene – добре	melius – краще	optime – найкраще
male – погано	peius – гірше	perissime – найгірше
magnopere – дуже	magis – більше	maxime – найбільше
parum – мало	minus – менше	minime – найменше
multum – багато	plus – більше	plurimum – найбільше

В П Р А В И

1. Пояснити утворення прислівників:

raro, iuste, longe, breviter, bene, rubre, simpliciter, audaciter, recenter.

2. Утворити прислівники від таких прикметників. Подати їх ступені порівняння:

rectus, a, um – прямий, а, е;

similis, e – подібний, а, е;

angustus, a, um – вузький, а, е;

falsus, a, um – фальшивий, а, е;

felix, icis – щасливий, а, е.

3. Поділити прислівники на групи. Знайти спільні риси кожної групи:

cras, ibi, honeste, maxīme, raro, sapienter, citius, pulcherrime, merito, brevīter, diu, male, ubi, libere, feliciter, minus, longissime, celerīter, olim, alte.

4. Перекласти українською мовою:

a) Plenus venter non studet libenter.

b) Mos erat Spartanis brevīter respondere, fortiter pugnare, patienter et constanter labores tolerare, honeste vivēre.

c) Facilius est dicere, quam agere.

d) Optime vivimus, si cum virtute vivimus.

e) Aliena vitia melius vident homines quam sua.

f) Tanto est facilius accusare, quam defendere, quanto facēre vulnēra, quam sanāre.

g) Homo est primum infans, deinde puer, tum adulescens, inde iuvenis, postea vir, tandem senex.

h) Romāni in theatro clamabant: "Pulchre, bene, recte!"

Pensum domesticum

1. Вивчити способи утворення похідних прислівників.

2. Вивчити суфлексивні ступені порівняння прислівників.

3. Доповнити ряди:

... – celerius – ...

bene – ... – ...

... – ... – minime

cito – ... – ...

... – ... – sapientissime.

4. Перекласти. Доповнити відповідь чоловіка:

Marītus: Eheu! Quam pulchra puella olim eras! Nunc foeda anus es!

Uxor: Quam bonus olim eras! Hodie ebrius es!

Marītus: O, sed cras ego ebrius non ero, at tu cras...

LECTIO VICESIMA SEPTIMA

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (**Perfectum indicatīvi actīvi**)

Відповідає на питання “що зробив?”, “що зробила?”, “що зробило?”

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до основи перфекта особових закінчень. Основу перфекта одержуємо, відкидаючи від другої форми дієслова в словнику, закінчення “i”.

Особові закінчення перфекта

Singulāris	Plurālis
-i	-īmus
-isti	-istis
-it	-ērunt (ēre)

Amo, **amāvi**, amātum, amāre – любити, кохати, доглядати:

Singulāris	Plurālis
amāv- i	amav- īmus
amāv- isti	amav- istis
amāv- it	amav- ērunt (amav- ēre)

він (вона, воно) покохав

вони покохали

Colo, **colui**, cultum, colēre – обробляти, вшановувати:

Singulāris	Plurālis
colu- i	colu- īmus
colu- isti	colu- istis
colu- it	colu- ērunt (colu- ēre)

він (вона, воно) вшанував,
обробив

вони вшанували,
обробили

Trado, **tradidi**, traditum, tradēre – передавати, доручати, віддавати:

Singulāris	Plurālis
tradid- i	tradid- īmus
tradid- isti	tradid- istis
tradid- it	tradid- ērunt (tradid- ēre)

він (вона, воно) доручив,
передав

вони доручили (передали)

Dico, **dixi**, dictum, dicēre – говорити, називати, призначати:

Singulāris

dix-**i**

dix-**isti**

dix-**it**

він (вона, воно) сказав

Plurālis

dix-**imus**

dix-**istis**

dix-**erunt** (dix-**ēre**)

вони сказали

Video, **vidi**, visum, vidēre – бачити, глядіти, помічати:

Singulāris

vid-**i**

vid-**isti**

vid-**it**

він (вона, воно) побачив

Plurālis

vid-**imus**

vid-**istis**

vid-**erunt** (vid-**ēre**)

вони побачили

Основи перфекта утворюються у різних дієслів неоднаково. Існує ряд найбільш поширених способів утворення основ перфекта.

Способи утворення основ перфекта:

I. На **-vi** (суфікс **v** + закінчення **-i**):

laudo, laudāvi, laudātum, laudāre – хвалити;

deleo, delēvi, delētum, delēre – руйнувати;

peto, petīvi, petītum, petēre – просити;

audio, audīvi, audītum, audīre – слухати.

II. На **-ui** (суфікс **u** + закінчення **-i**):

domo, domui, domītum, domāre – приборкувати;

habeo, habui, habītum, habēre – мати;

alo, alui, alītum, alēre – годувати;

aperio, aperui, apertum, aperīre – відкривати.

III. Шляхом подвоєння початкового приголосного (редуплікація):

do, dedi, datum, dāre – давати;

mordeo, momordi, morsum, mordēre – кусати;

cano, cecīni, cantum, canēre – співати;

reperio, reperēre, repertum, reperīre – знаходити.

IV. Шляхом подовження кореневого голосного:

lavo, lāvi, lavātum (lautum), lavāre – мити;

video, vīdi, visum, vidēre – бачити;

lego, lēgi, lectum, legēre – читати;

venio, vēni, ventum, venīre – приходити.

Деякі дієслова третьої дієвідміни при подовженні кореневого голосного змінюють його:

ago, ēgi, actum, agēre – гнати, діяти;

capio, cepi, captum, capere – брати;
facio, feci, factum, facere – робити;
iacio, iēci, iactum, iacere – кидати.

V. На **-si, -xi** (сигматична основа + закінчення **-i**):

augeo, auxi, auctum, augere – збільшувати;
scribo, scripsi, scriptum, scribere – писати;
sentio, sensi, sensum, sentire – відчувати.

Дієслово-зв'язка **sum, fui, esse** – бути утворює перфектну основу суплетивно, тобто від іншої основи:

Singulāris	Plurālis
fui	fuimus
fuisti	fuistis
fuit	fuērunt (fuēre)
він (вона, воно) був	вони були

В П Р А В И

1. Визначити типи перфектних основ. Записати основні форми дієслів:

curāvi, vici, dixi, appellāvi, credīdi, vetui, rexi, ēgi, fui.

2. Провідміняти у **perfectum indicatīvi actīvi**:

interrogō, interrogāvi, interrogātum, interrogāre – запитувати;
respondeo, respondi, responsum, respondere – відповідати;
credo, credīdi, creditum, credere – вірити;
aperio, aperui, apertum, aperire – відкривати.

3. Визначити форми поданих дієслів і перекласти їх з відповідним займенником:

salutavit, vici, defendērunt, fecisti, solvīmus, egistis, laboravi, scripsit.

4. Перекласти українською мовою:

a) Tarquinius Superbus fuit ultīmus rex Romanōrum.

b) Galli ad Caesarem legātos de pace misērunt.

c) Graecia antiqua non una civitas fuit, sed ex multis civitatibus constitit.

d) Senes juvenibus: tales estis, quales fuīmus; quales sumus, tales eritis.

e) Roma fons artium fuit et popūlos barbāros superāvit.

f) Romūlus urbem novam in Palatīno monte constituit.

g) Ennius in versibus suis maxīma facta civium Romanōrum pinxit.

h) Verbum “ago” facit perfectum “ēgi”, “scribo” – “scripsi”, “caedo” – “cecīdi”.

5. Перекласти латинською мовою:

- a) Хто сказав: “Прийшов, побачив, переміг”?
- b) Ромул заснував місто Рим.
- c) Тацит розповів про германців.
- d) Цезар описав життя галлів.
- e) Римляни захопили дочок сабінян.
- f) Відважні мужи відкрили невідомі острови.
- g) Греки захопили Трою.
- h) Гомер розповів про троянську війну.

Pensum domesticum

1. Визначити, за яким способом утворена основа перфекта у таких дієсловах. Подати їх основні форми та перекласти:

lēgit, cucurrīstis, descripsīmus, dixi, fuit, habuistis, laudāvērunt, cepēre, promisit.

2. Продовжити рядки за зразком (est – erat – erit – fuit, fuērat, fuērit):

- deleo –
- ducīmus –
- ponis –
- vincunt –
- constituītis –
- reperit –

3. Перекласти українською мовою:

Pavo ad Iunonem, Iovis uxorem, olim venit et deam accusavit. “Dea, inquit, miser sum. Pulchras quidem pennas habeo, pedes autem ridiculos. Omnes ruris incolae asperam vocem meam contemnunt. Cur avi tuae tam saeva fuisti?”

Iuno autem respondit: “Stulta verba dicis. Dei nonnullis animalibus iucundam vocem, paucis insigne corpus, leōni virtūtem, pavoni pennarum pulchritudinem concesserunt. Miser non es, sed ingratus et superbus. Si deos accusas, ad potentem Iovem te ducere malo: etiam pulchras pennas tibi eripere potest”.

Dicta et proverbia Latina

1. Veni, vidi, vici. – Прийшов, побачив, переміг.
2. Antīqua fuērunt olim nova. – Старе було колись новим.
3. Feci, quod potui. – Я зробив, що міг.
4. Dixi et animam meam levavi. – Я сказав і полегшив свою душу.

Otium post negotium

Яка українська пісня перекладена латиною?

Sibilantes noctu signa
Cosaci movērunt!
Lacrimulae Marusenca
Oculos implēre.
Noli, noli, Marusenca,
Noli lacrimāre!
Sed pro tuo carissimo
Et deos orāre.

LECTIO DUODETRICESIMA

Давноминулий час дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi)

Давноминулий час дійсного способу активного стану вказує на дію, яка відбулася раніше іншої минулої дії. Вживається переважно в підрядних реченнях. Відповідає на питання “що зробив?”, “що зробила?”, “що зробило?”

При перекладі українською мовою до цієї часової форми можна додавати прислівники давно і раніше.

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi = основа perfecti + ěrā (суфікс) +
+ особові закінчення

Singulāris	Plurālis
-m	-mus
-s	-tis
-t	-nt

Narro, **narrāvi**, narrātum, narrāre – розповідати:

Singulāris

narrav-**ěra-m**
narrav-**ěra-s**
narrav-**ěra-t**

Plurālis

narrav-**ěrā-mus**
narrav-**ěrā-tis**
narrav-**ěrā-nt**

він (вона, воно) давно розповів

вони давно розповіли

Habeo, **habui**, habĭtum, habĕre – мати, володіти:

Singulāris

habu-**ěra-m**
habu-**ěra-s**
habu-**ěra-t**

Plurālis

habu-**ěrā-mus**
habu-**ěrā-tis**
habu-**ěrā-nt**

він (вона, воно) давно заволодів

вони давно заволоділи

Scribo, **scripsi**, scriptum, scribĕre – писати:

Singulāris

scrips-**ěra-m**
scrips-**ěra-s**
scrips-**ěra-t**

Plurālis

scrips-**ěrā-mus**
scrips-**ěrā-tis**
scrips-**ěrā-nt**

він (вона, воно) давно написав

вони давно написали

Cano, **cecini**, cantum, canĕre – співати:

Singulāris

cecin-**ěra-m**
cecin-**ěra-s**

Plurālis

cecin-**ěrā-mus**
cecin-**ěrā-tis**

cesin- ĕra-t	cesin- ĕrā-nt
він (вона, воно) давно заспівав	вони давно заспівали

Venio, **veni**, ventum, venĭre – приходити:

Singulāris	Plurālis
ven- ĕra-m	ven- ĕrā-mus
ven- ĕra-s	ven- ĕrā-tis
ven- ĕra-t	ven- ĕrā-nt
він (вона, воно) давно прийшов	вони давно прийшли

Sum, **fui**, esse – бути:

Singulāris	Plurālis
fu- ĕra-m	fu- ĕrā-mus
fu- ĕra-s	fu- ĕrā-tis
fu- ĕra-t	fu- ĕrā-nt
він (вона, воно) давно був	вони давно були

Майбутній час II (другий) дійсного способу активного стану (**Futūrum II (secundum) indicatīvi actīvi**)

Майбутній час II вживається переважно в підрядних реченнях і означає дію, яка передє майбутній дії головного речення. Відповідає на питання “що зробить?”, “що зроблять?” Майбутній час II українською мовою перекладається майбутнім часом доконаного виду.

er
Futūrum II indicatīvi actīvi = основа perfecti + eri (суфікс) +
etc

+ особові закінчення	Singulāris	Plurālis
	-o	-mus
	-s	-tis
	-t	-nt

Voco, **vocāvi**, vocātum, vocāre – кликати:

Singulāris	Plurālis
vocav- ĕr-o	vocav- eri-mus
vocav- ĕri-s	vocav- eri-tis
vocav- ĕri-t	vocav- ĕri-nt
він (вона, воно) покличе	вони покличуть

Defendo, **defendi**, defensum, defendēre – захищати:

Singulāris
defend-**ēr-o**
defend-**ēr-i-s**
defend-**ēr-i-t**

він (вона, воно) захистить

Plurālis
defend-**ēr-i-mus**
defend-**ēr-i-tis**
defend-**ēr-i-nt**

вони захистять

Augeo, **auxi**, auctum, augēre – збільшувати:

Singulāris
aux-**ēr-o**
aux-**ēr-i-s**
aux-**ēr-i-t**

він (вона, воно) збільшить

Plurālis
aux-**ēr-i-mus**
aux-**ēr-i-tis**
aux-**ēr-i-nt**

вони збільшать

Reperio, **repperi**, repertum, reperīre – знаходити:

Singulāris
repper-**ēr-o**
repper-**ēr-i-s**
repper-**ēr-i-t**

він (вона, воно) знайде

Plurālis
repper-**ēr-i-mus**
repper-**ēr-i-tis**
repper-**ēr-i-nt**

вони знайдуть

Sum, **fui**, esse – бути:

Singulāris
fu-**ēr-o**
fu-**ēr-i-s**
fu-**ēr-i-t**

він (вона, воно) буде

Plurālis
fu-**ēr-i-mus**
fu-**ēr-i-tis**
fu-**ēr-i-nt**

вони будуть

В П Р А В И

1. Провідняти у **plusquamperfectum indicatīvi actīvi, futūrum II indicatīvi actīvi** такі дієслова:

labōro, laborāvi, laborātum, laborāre – працювати;

pono, posui, positum, ponere – класти;

pello, pepuli, pulsum, pellere – посилати.

2. Визначити форму дієслів та перекласти українською мовою:

venisti, egērant, cecini, delevimus, venēro, egērit, cecinērint, scripsistis,

scripserātis, scripserītis, habuērīmus, fueram, fuero, fui.

3. Продовжити рядки:

amat – amābat – amābit – ...

sum – eram – ero – ...

credis – credēbas – credes – ...
legunt – legēbant – legent – ...
colimus – colēbāmus – colēmus – ...
capītis – capiebātis – capietis – ...

4. Перекласти українською мовою:

a) Philippus, Macedōnum rex, Lacedaemoniis scripsit: “Si in Laconīcam venēro, finibus vestris vos expellam”. Lacedaemonii rescripsērunt: “Sī”.

b) Leonīdas, rex Lacedaemoniōrum, regi Persarum, qui scripsērat: “Mitte arma”, rescripsit: “Veni et sume!”

c) Homo quidam interrogāvit servum, genēre Lacedaemonium: “Probusne eris, si te emēro?” Servus: “Etiam si non emēris”.

d) Romāni corpus Tiberii mortui in Tibērim praecipitavērunt.

e) Galli Alpes superavērunt et Italiam ferro ignique vastābant.

f) Themistōcles restituit muros, quos Persae delevērunt.

g) Ad gallinam aegrotam vulpes accessit et interrogavit: “Ecquid (чи) vales?” Illa respondit: “Satis valeo, sed si tu discessēris, multo melius me habēbo”.

h) Marcus Atilius Regūlus, dux Romanōrum, primus exercitum suum in Afrīcam traduxērāt et ibi oppīda et multa castella expugnāvīt.

5. Перекласти латинською мовою:

a) Якщо не збережеш малого, втрапиш багато.

b) Хто не зоре поле, даремно чекатиме плодів.

c) Гомер описав війну, яку греки вели з троянцями.

d) Пастухи вбили вовка, який напав на стадо.

e) Я пішло тобі книгу, якщо одержу від тебе листа.

f) Після того як полководець захопив укріплення ворогів, вони попросили миру.

Pensum domesticum

1. Провідміняти такі дієслова у dokonаних часах дійсного способу активного стану:

parro, āvi, ātum, āre – розповідати, повідомляти;

vivo, vixi, victum, vivēre – жити;

cano, secēni, cantum, canēre – співати, оспівувати.

2. Зробити морфологічний аналіз дієслів та перекласти їх:

conservavit, fuēram, habuīmus, negavēras, fecērunt.

3. Поставити речення в минулому часі дійсного способу dokonаного виду активного стану:

a) Bene labōras.

- b) Pater filios laudat.
- c) Magister discipulos pigros vituperat.
- d) Servi muros circum urbem aedificant.
- e) Ad forum ambulātis.
- f) Ad urbem properāmus.

4. Перекласти українською мовою:

De Alexandro Macedōno

Fortūna Philippo, Macedōnum regi, uno die tres iucundas res dedit. Regis aurīga in Olympiis vicērat; unus e Macedōnum ducibus acri impētū hostium exercitum superavērat; validus filius, Alexander, regi natus erat. Tum sacerdotēs Philippo dixērunt: “Omīna Alexandro secunda sunt. Infans tuus, inter victorias natus, magna faciet: omnes hostes vincet, regnum tuum augēbit. Alexandri fama per orbem terrārum volābit”. Philippus sacerdotum omīna magno gaudio accēpit.

Dicta et proverbialia Latina

- 1. Ut sementem feceris, ita metes. – Як посієш, так і будеш жати.
- 2. Si quaesiveris, invenies. – Якщо пошукаєш, знайдеш.
- 3. Medīcus curavērat, natūra sanāvit. – Лікар вилікував, природа оздоровила.
- 4. Vixi et quem dedērat cursum fortūna perēgi. – Я пережив (пережила) життя і пройшов (пройшла) шлях, який призначила мені доля.
- 5. Temōra si fuērint nubīla, solus eris (Ovidius). – Якщо будуть похмури часи, ти будеш самотній.
- 6. Nos tibi prodērit olim. – Це колись стане тобі в пригоді.

Repetitorium

- 1. Які часи у латинській мові утворюють систему доконаних часів?
- 2. Від якої основи утворюються часи системи перфекта?
- 3. Які способи утворення основ перфекта Вам відомі?
- 4. Як утворює перфектну основу дієслово-зв'язка **sum, esse**?
- 5. Що спільного в утворенні **plusquamperfectum indicatīvi actīvi** і **futūrum II indicatīvi actīvi**?
- 6. Який суфікс особових форм **plusquamperfectum indicatīvi actīvi**?
- 7. Який суфікс особових форм **futūrum II indicatīvi actīvi**?
- 8. Провідміняти дієслово-зв'язку **sum, fui, esse** в доконаних часах дійсного способу активного стану.
- 9. Яку дію виражає **plusquamperfectum indicatīvi actīvi**?
- 10. Значення і вживання **futūrum II** у латинській мові.

LECTIO UNDETRICESIMA

Дісприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану (Participium perfecti passivi)

Відповідає за значенням аналогічному дісприкметнику української мови (наприклад: прикрашений, а, е; почутий, а, е; зів'язлий, а, е).

Утворюється шляхом додавання до основи супіна родових закінчень **-us (m)**, **-a (f)**, **-um (n)**:

Participium perfecti passivi = основа супіна + us, a, um (закінчення)

Наприклад:

muto, mutāvi, mutātum, mutāre – змінювати,

mutāt[um] + us, a, um → mutātus, a, um – змінений, а, е;

video, vidi, visum, vidēre – бачити,

vis[um] + us, a, um → visus, a, um – побачений;

lego, lēgi, lectum, legēre – читати, збирати,

lect[um] + us, a, um → lectus, a, um – прочитаний, а, е, зібраний, а, е;

punio, punīvi, punītum, punīre – карати,

punīt[um] + us, a, um → punītus, a, um – покараний, а, е.

Дісприкметники минулого часу доконаного виду пасивного стану відмінюються за першою і другою відміними: жіночий рід – за першою відмінною, а чоловічий і середній – за другою. Перекладаються українською мовою аналогічними дісприкметниками, дісприслівниками, підрядними означальними реченнями часу, причини, допуску, умови.

Дісприкметники минулого часу доконаного виду пасивного стану можуть виступати в ролі означення. В такому випадку вони узгоджуються з іменником, до якого відносяться в роді, числі та відмінку. Наприклад:

liber lectus – прочитана книга; книга, яку прочитали;

sententia lecta – прочитане речення; речення, що прочитали.

verbum lectum – прочитане слово; слово, котре прочитали.

Зразок відмінювання

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	lect-us	lect-a	lect-um	lect-i	lect-ae	lect-a
Gen.	lect-i	lect-ae	lect-i	lect-ōrum	lect-ārum	lect-ōrum
Dat.	lect-o	lect-ae	lect-o	lect-is	lect-is	lect-is
Acc.	lect-um	lect-am	lect-um	lect-os	lect-as	lect-a

Abl.	lect-o	lect-ā	lect-o	lect-is	lect-is	lect-is
Voc.	lect-e	lect-a	lect-um	lect-i	lect-ae	lect-a

Синтаксичний зворот незалежного аблатива (*Ablatīvus absolutus*)

Ablatīvus absolutus – це граматично незалежний синтаксичний зворот, який вживається для заміни підрядних речень часу, способу дії, причини, умови, уступки. Синтаксична конструкція складеться з іменника, субстантивованого прикметника або займенника в аблативі та узгодженого з ним дієприкметника. У звороті **ablatīvus absolutus** вживається **participium praesentis activi** і **participium perfecti passivi**. Перший із них означає дію, одночасну з дією присудка, другий – дію, яка відбулася раніше дії, вираженої присудком.

Ablatīvus absolutus перекладається українською мовою підрядними реченнями часу, причини, допуску, дієприкметниковим зворотом (за умови, що до складу звороту входить **participium perfecti passivi**, а підмет в основній частині речення і логічний підмет у звороті **ablatīvus absolutus** один і той самий), іменником з прийменником. Наприклад:

Priamo regnante Troia deleta est. – Коли царював Пріам, Троя була зруйнована.

Troia capta Graeci domum revertērunt. – Захопивши Трою, греки повернулися додому.

Oppido expugnato legiones in patriam revertērunt. – Після завоювання міста легіони повернулися на батьківщину.

Часи доконаного виду у пасивному стані

Participium perfecti passivi виступає складовою частиною дієслівних форм доконаних часів пасивного стану, які для всіх дієслів утворюються однаково аналітичним шляхом:

Доконані часи в пасиві = **participium perfecti passivi** основного дієслова + **sum, fui, esse** у формах інфекту

Доконаний час у пасивній формі залежить від часу допоміжного дієслова – **sum, fui, esse**:

Perfectum indicatīvi passīvi = **participium perfecti passivi** основного дієслова + **sum, fui, esse** в **praesens indicatīvi**

Singulāris	Plurālis
sum	sumus
es	estis
est	sunt

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi = participium perfecti passīvi
основного дієслова + sum, fui, esse в imperfectum indicatīvi

Singulāris	Plurālis
eram	erāmus
eras	erātis
erat	erant

Futūrum II (secundum) indicatīvi passīvi = participium perfecti passīvi
основного дієслова + sum, fui, esse в futūrum I (primum) indicatīvi

Singulāris	Plurālis
ero	erīmus
eris	erītis
erit	erunt

Зразки відмінювання Perfectum indicatīvi passīvi

Orno, āvi, atum, āre – прикрашати:

Singulāris

ornātus, a, um sum
ornātus, a, um es
ornātus, a, um est

Plurālis

ornāti, ae, a sumus
ornāti, ae, a estis
ornāti, ae, a sunt

він (вона, воно) був прикрашений
його (її, його) прикрасили

Vinco, vici, victum, vincēre – перемагати:

Singulāris

victus, a, um sum
victus, a, um es
victus, a, um est

Plurālis

victi, ae, a sumus
victi, ae, a estis
victi, ae, a sunt

він (вона, воно) був переможений
його (її, його) перемогли

Audio, audīvi, audītum, audīre – слухати:

Singulāris

audītus, a, um sum
audītus, a, um es
audītus, a, um est

Plurālis

audīti, ae, a sumus
audīti, ae, a estis
audīti, ae, a sunt

він (вона, воно) був вислуханий
його (її, його) послухали

Doceo, docui, doctum, docēre – вчити, навчати:

Singulāris

doctus, a, um sum

doctus, a, um es

doctus, a, um est

він (вона, воно) був навчений

його (її, його) навчили

Plurālis

docti, ae, a sumus

docti, ae, a estis

docti, ae, a sunt

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi

Singulāris

ornātus, a, um eram

ornātus, a, um eras

ornātus, a, um erat

він (вона, воно) був (давно) прикрашений

його (її, його) (давно) прикрасили

Plurālis

ornāti, ae, a erāmus

ornāti, ae, a erātis

ornāti, ae, a erant

Singulāris

victus, a, um eram

victus, a, um eras

victus, a, um erat

він (вона, воно) був (давно) переможений

його (її, його) (давно) перемогли

Plurālis

victi, ae, a erāmus

victi, ae, a erātis

victi, ae, a erant

Singulāris

audītus, a, um eram

audītus, a, um eras

audītus, a, um erat

він (вона, воно) був (давно) почутий

його (її, його) (давно) почули

Plurālis

audīti, ae, a erāmus

audīti, ae, a erātis

audīti, ae, a erant

Singulāris

doctus, a, um eram

doctus, a, um eras

doctus, a, um erat

він (вона, воно) був (давно) навчений

його (її, його) (давно) навчили

Plurālis

docti, ae, a erāmus

docti, ae, a erātis

docti, ae, a erant

Futūrum II (secundum) indicatīvi passīvi

Singulāris

ornātus, a, um ero

ornātus, a, um eris

ornātus, a, um erit

він (вона, воно) буде прикрашений

його (її, його) прикрасять

Plurālis

ornāti, ae, a erīmus

ornāti, ae, a erītis

ornāti, ae, a erunt

Singulāris

victus, a, um ero

victus, a, um eris

victus, a, um erit

він (вона, воно) буде переможений

його (її, його) переможуть

Plurālis

victi, ae, a erīmus

victi, ae, a erītis

victi, ae, a erunt

Singulāris

audītus, a, um ero

audītus, a, um eris

audītus, a, um erit

він (вона, воно) буде почутий

його (її, його) почують

Plurālis

audīti, ae, a erīmus

audīti, ae, a erītis

audīti, ae, a erunt

Singulāris

doctus, a, um ero

doctus, a, um eris

doctus, a, um erit

він (вона, воно) буде навчений

його (її, його) навчать

Plurālis

docti, ae, a erīmus

docti, ae, a erītis

docti, ae, a erunt

В П Р А В И

1. Провідміняти:

hostis victus; urbs ornāta; carmen audītum.

2. Визначити зайве слово у рядках:

delēta, scriptum, defensus, longus, facta, munīti;

datum, lectae, albae, amatus, victa, mutāti;

visa, grata, punītus, cultum, conditae, docti.

3. Визначити форму дієслів і перекласти українською мовою:

victus sum, victa eram, victum erit;

filius educātus est, filia educāta erat, filii educāti sunt, filiae educātae

erunt.

4. Утворити дієприкметники минулого часу доконаного виду пасивного стану від таких дієслів і узгодити їх з іменниками *liber, bri; epistūla, ae; carmen, mīnis*:

scribo, scripsi, scriptum, scribĕre – писати;

narro, narrāvi, narrātum, narrāre – розповідати;

audio, audīvi, audītum, audīre – слухати;

doceo, docui, doctum, docĕre – повідомляти, пояснювати, навчати.

5. Прочитати текст, спробувати зрозуміти без словника і завершити його:

Philippus Macedonum rex, Lacedaemoniis scripsit: “Si in Laconicam venero, victoriam capiam et vos servi eritis”. Lacedaemonii rescripsērunt: “?”.

6. Перекласти українською мовою напис на статуї Цезаря:

In Caesāris statua inscriptum erat: “Brutus, quia reges expūlit, primus consul factus est; hic, quia consūles expūlit, rex factus est”.

7. Подати латинські дієслова, від яких утворились такі слова в українській мові; добрати їх еквіваленти в англійській, німецькій та французькій мовах:

факт, акт, дата, кредит, депозит.

8. Визначити, від яких латинських слів походять такі українські слова:

лектор, доктор, ректор, директор, оратор.

Pensum domesticum

1. Вивчити утворення часів системи перфекту пасивного стану.

2. Визначити часи системи перфекту в таких дієслівних формах:

deleti sunt, solūtae erunt, victus erat, vestīta eris, inscripta erant, factus est.

3. Провідміняти дієслова в усіх часах системи доконаних часів пасивного стану:

libero, liberāvi, liberātum, liberāre – звільняти;

colo, colui, cultum, colĕre – шанувати.

4. Перетворити активний зворот на пасивний:

a) *Herbae terram vestivērunt (vestivĕrant, vestivĕrint).*

b) *Medīcus aegrōtum curavit (curavĕrat, curavĕrit).*

5. Перекласти українською мовою:

De causa belli Troiāni

Erant nuptiae Pelēi regis Thessaliae et Thetidis deae. Omnes dei invitāti erant praeter Discordiam. Dea Discordiae ira commōta erat et malum aureum inter epulantes iactāvit in quo inscriptum erat: “Pulcherrīmae”.

Magna fuit controversia inter Iunōnem, Minervam et Venērem. Denique Iovis iussu a Mercurio ad Parīdem, filium regis Priāmi, adductae erant. Iuno Parīdi potentiam, Minerva sapientiam, Venus autem Helēnam, pulcherrimam omnium muliērum promīsīt.

Paris Venēri malum tradīdit. Paulo post a Priamo patre in Graeciam missus erat. Ibi Helēnam, Menelāi regis uxōrem rapuit. Hinc bellum Troiānum inceptum est. Multos annos ad Troiam pugnātum erat. Denique Troia a Graecis dolo capta at delēta est.

Repetitorium

1. Від якої основи і при допомозі яких закінчень утворюється дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану?

2. Як можна перекласти українською мовою дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану?

3. За якими відміннами відмінюється дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану?

4. Чи може виступати **participium perfecti passivi** в ролі означення?

5. Від якої основи утворюються часи системи перфекта пасивного стану?

6. Як утворюється **perfectum indicativi passivi**?

7. Як утворюється **plusquamperfectum indicativi passivi**?

8. Утворити форму дієслова у **futurum II indicativi passivi**?

9. Чим відрізняється відмінювання дієслів у пасивному стані системи перфекта від відмінювання у пасивному стані системи інфекта?

10. Що означає і як називається **ablativus** з прийменником **a (ab)** при дієслові у пасивному стані (*наприклад, Troia a Graecis deleta est*)?

Варіант А		Варіант В	
1. Часи доконаного виду в активному стані утворюються:	1) аналітичним шляхом 2) синтетичним шляхом	1. Часи доконаного виду в пасивному стані утворюються:	1) аналітичним шляхом 2) синтетичним шляхом
2. Основу перфекта визначаємо, відкинувши від словникової форми закінчення:	1) -o 2) -i 3) -um	2. Основу супіна визначаємо відкинувши від словникової форми закінчення:	1) -um 2) -i 3) -o

3. Яка з форм вжита у plusquamperfectum indicatīvi passīvi :	1) educatus sum 2) educatus eris 3) educatus erat	3. Яка з форм вжита в perfectum indicatīvi actīvi :	1) vicerunt 2) vicerint 3) vicerant
4. Яке речення перекладається: “Листи були раніше написані”	1) Epistulae scriptae erant 2) Epistulae scriptae erunt 3) Epistulae scriptae sunt	4. Яке речення перекладається: “Книжки будуть прочитані”	1) Libri lecti erant 2) Libri lecti sunt 3) Libri lecti erunt
Варіант С		Варіант D	
1. Plusquamperfectum indicatīvi actīvi утворюється додаванням суфікса:	1) -eri- 2) -er- 3) -era-	1. Futūrum II (secundum) indicatīvi actīvi має у першій особі однини закінчення:	1) -m 2) -r 3) -o
2. Яка з форм вживається у perfectum indicatīvi actīvi :	1) mutavit 2) credidero 3) statutum erat	2. Яка з форм вживається у plusquamperfectum indicatīvi passīvi :	1) mutaverat 2) deletus est 3) scripti erat
3. У третій особі множини perfectum indicatīvi actīvi виступає форма:	1) venit 2) veniebant 3) venerunt	3. У третій особі однини plusquamperfectum indicatīvi actīvi виступає форма:	1) mutaverat 2) mutaverit 3) mutavit
4. Яке речення перекладається: “Місто було зруйноване”	1) Urbs deleta erit 2) Urbs deleta est 3) Urbs deleta erat	4. Яке речення перекладається: “Мир буде збережений”	1) Pax servata erit 2) Pax servata est 3) Pax servata erat

LECTIO TRICESIMA
Вказівні займенники
(Pronomina demonstrativa)

У латинській мові, на відміну від української, вказівні займенники вказують не тільки на певний предмет, а й додають до нього ще й певні семантичні ознаки:

1) hic, haec, hoc – цей, ця, це (вказує на предмет, який знаходиться найближче до того, хто говорить);

2) iste, ista, istud – цей, ця, це; той, та, те (вказує на предмет, пов'язаний з другою особою);

3) ille, illa, illud – той, та, те (вказує на найбільш віддалений предмет);

4) is, ea, id – цей, ця, це; той, та, те (цей займенник найчастіше вживається у значенні особового займенника – він, вона, воно).

При відмінюванні вказівних займенників слід пам'ятати, що **Gen.Sing.** має закінчення **-ius**, а **Dat.Sing.** закінчення **-i** для всіх родів. У всіх інших відмінках вказівні займенники чоловічого та середнього родів відмінюються за другою відміною, а жіночого роду – за першою:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	hic (m), haec (f), hoc (n)	hi (m), hae (f), haec (n)
Gen.	huius (m, f, n)	horum (m), harum (f), horum (n)
Dat.	huic (m, f, n)	his (m, f, n)
Acc.	hunc (m), hanc (f), hoc (n)	hos (m), has (f), haec (n)
Abl.	hoc (m), hac (f), hoc (n)	his (m, f, n)

	Singulāris	Plurālis
Nom.	ille (m), illa (f), illud (n)	illi (m), illae (f), illa (n)
Gen.	illius (m, f, n)	illōrum (m), illārum (f), illōrum (n)
Dat.	illi (m, f, n)	illis (m, f, n)
Acc.	illum (m), illam (f), illud (n)	illos, illas, illa
Abl.	illo (m), illa (f), illo (n)	illis (m, f, n)

Займенник iste, ista, istud відмінюється подібно до ille, illa, illud.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	is (m), ea (f), id (n)	ei (ii) (m), eae (f), ea (n)
Gen.	eius (m, f, n)	eōrum (m), eārum (f), eōrum (n)
Dat.	ei (m, f, n)	eis (iis, is) (m, f, n)
Acc.	eum (m), eam (f), id (n)	eos (m), eas (f), ea (n)
Abl.	eo (m), ea (f), eo (n)	eis (iis, is) (m, f, n)

Означальні займенники (Pronomina determinativa)

До означальних займенників належать:

idem, eadem, idem – той самий, та сама, те саме;

ipse, ipsa, ipsum – сам, сама, само.

Займенник idem, eadem, idem утворився від займенника is, ea, id у сполученні з часткою **-dem**. При відмінюванні частка **-dem** не змінюється, але впливає на утворення деяких відмінкових форм: кінцеве **-m** в **Acc.Sing.** і **Gen.Plur.** перед **d** → **-n** (часткова асиміляція):

Singulāris

Nom.	idem (m), eādem (f), idem (n)
Gen.	eiusdem (m, f, n)
Dat.	eīdem (m, f, n)
Acc.	eundem (m), eandem (f), idem (n)
Abl.	eōdem (m), eādēdem (f), eōdem (n)

Plurālis

eīdem (īdem) (m), eaedem (f), eādēdem (n)
eorundem (m), earundem (f), eorundem (n)
eīsdem (īsdem, isdem) (m, f, n)
eosdem (m), easdem (f), eādēdem (n)
eīsdem (īsdem, isdem) (m, f, n)

Singulāris

Nom.	ipse (m), ipsa (f), ipsum (n)
Gen.	ipsīus (m, f, n)
Dat.	ipsi (m, f, n)
Acc.	ipsum (m), ipsam (f), ipsum (n)
Abl.	ipso (m), ipsa (f), ipso (n)

Plurālis

ipsi (m), ipsae (f), ipsa (n)
ipsōrum (m), ipsārum (f), ipsōrum (n)
ipsis (m, f, n)
ipsos (m), ipsas (f), ipsa (n)
ipsis (m, f, n)

В П Р А В И

1. Провідміняти словосполучення:

ille scriptor clarus; haec legio Romāna; idem animal ferox.

2. Написати **Gen.Sing.** і **Dat.Sing.** від таких займенників:

hic, idem, is, ipse, iste, ille.

3. Перекласти українською мовою:

a) Illa verba semper memoriā tenebuntur.

b) Eius verba semper memoriā tenebuntur.

c) His discipulis illi septem colles Romae antiquae noti sunt.

d) In illo monte Romulus Romam condidit.

e) Hi ipsi tanto studio laborant.

f) Titus montes altos vidit, montium altitudo magnum terrorem ei in-

iēcit.

4. Поставити вказівні займенники у правильній відмінковій формі:

is, ea, id

a) Discipuli magistrum audiunt; in ... manibus librum vident.

b) Romāni machīnas multas non habēbant, sed in ... urbibus multi laborābant servi.

c) In foro Romāno multa templa erant; ... vestigia etiam hodie vidēmus.

d) Romāni per Alpes iter faciēbant et trans ... in galliam perveniēbant.

hic, haec, hoc

a) ... arborum poma collegimus.

b) ... homo dives est.

c) ... discipulis magister praemia dat.

d) In ... urbe vicimus.

Pensum domesticum

1. Вивчити вказівні та означальні займенники і засвоїти особливості їх відмінювання.

2. Визначити відмінок і число поданих займенників, подати їх початкову форму:

horum, illarum, eum, id, eodem, earundem, ipsis, eius, his, istas.

3. Побудувати речення, поставити іменники та займенники у правильних відмінках:

a) In – castra – hic, haec, hoc – miles – Romānus – habitant.

b) Hostis – trans – flumen – ille, illa, illud – Romānus – vident.

c) Miles – cum – idem, eadem, idem – dux – ad – urbs – adveniunt.

d) Ego – ipse, ipsa, ipsum – bene – discere – debemus.

4. Перекласти українською мовою:

De nauta et agricola

Mores et studia nautae et agricolae diversa sunt. Hic stabilem habet sedem, ille locum mutat. Ab hoc mores antiqui servantur, ille mores alienos amat. Huic sermo tantum patrius, illi aliae quoque linguae notae sunt. Huius vita tranquilla est, illius periculorum plena. Hunc agri et prata, illum fluvii et maria delectant. Sermones quoque nautarum et agricolarum diversi sunt.

Dicta et proverbia Latina

1. In nobis ipsis est fons fortunae. – В нас самих джерело щастя.

2. Discipulus piger sibi ipsi nocet non magistro. – Лінивий учень шкодить сам собі, а не вчителю.

3. Eo ipso. – Тим самим.

4. Ad hoc. – Для даного випадку.

5. Nosce te ipsum. – Пізнай самого себе.

LECTIO TRICESIMA PRIMA

Відносні займенники (Pronomina relativa)

Відносний займенник *qui, quae, quod* – який, яка, яке, як і вказівні займенники, в **Gen.Sing.** має закінчення **-ius**, в **Dat.Sing.** закінчення **-i**. В інших відмінках відносні займенники відмінюються як прикметники першої і другої відмін, але в **Acc.Sing.** чоловічий рід має закінчення **-em**, а в **Dat.Plur.** і **Abl.Plut.** для усіх трьох родів – закінчення **-ibus**:

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cuius	cuius	cuius	quorum	quarum	quorum
Dat.	cui	cui	cui	quibus	quibus	quibus
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus	quibus	quibus

Питальні займенники (Pronomina interrogativa)

Питальні займенники виступають у двох формах:

1) іменниково (в ролі іменника) *quis? – хто?, quid? – що?* Вживаються тільки в однині;

2) прикметниково (в ролі прикметника) *qui? quae? quod? – який? яка? яке?* Узгоджується з іменником, до якого відноситься, в роді, числі та відмінку.

Singularis

Nom.	<i>quis? – хто? quid? – що?</i>
Gen.	<i>cuius? – кого? cuius rei? – чого?</i>
Dat.	<i>cui? – кому? cui rei? – чому?</i>
Acc.	<i>quem? – кого? quid? – що?</i>
Abl.	<i>quo? – ким? qua re? – чим?</i>

Питальні займенники *qui? quae? quod? – який? яка? яке?* відмінюються так само, як і відносні *qui, quae, quod* – який, яка, яке (*div.* вище “Pronomina relativa”).

Заперечні займенники (Pronomina negativa)

Заперечні займенники виступають у двох формах:

1) іменниково (в ролі іменника): *nemo – ніхто, nihil – ніщо* (вживається тільки в однині);

2)прикметниково (в ролі прикметника): nullus, a, um – ніякий, а, е; жоден, а, е. Узгоджується з іменником, до якого відноситься, в роді, числі та відмінку.

Singulāris

Nom.	nemo – ніхто, nihil – ніщо
Gen.	nullius – нікого, nullius rei – нічого
Dat.	nemīni – нікому, nulli rei – нічому
Acc.	nemīnem – нікого, nihil – ніщо
Abl.	nemīne (nullo) – ніким, nulla re (nihīlo) – нічим

	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	nullus	nulla	nullum	nulli	nullae	nulla
Gen.	nullius	nullius	nullum	nullōrum	nullārum	nullōrum
Dat.	nulli	nulli	nulli	nullis	nullis	nullis
Acc.	nullum	nullam	nullum	nullos	nullas	nulla
Abl.	nullo	nulla	nullo	nullis	nullis	nullis

В П Р А В И

1. Визначити відмінок і число поданих займенників і подати їх початкову форму:

nemīnem, quōrum, quibus, nullos, quis?, nulla re, nihil, cui, quae, cuius?

2. Провідміняти словосполучення:

nullus locus; quae urbs; quod nomen.

3. Перекласти українською мовою:

a) Quid carius est quam patria?

b) Quis dicit? – Nemo dicit.

c) Quid vidēmus? – Nihil vidēmus.

d) Quid dulcius hominībus est, quam libēri?

e) Homīnes interdum non eādem dicunt, quae sentiunt.

f) Nihil est agricultūra melius, nihil dulcius (Cicēro).

g) Qui probus est, beatus est.

h) Nemo sapientior fuit, quam Socrātes, qui dicēbat: “Hoc unum scio: nihil scio”. Nemo enim omnia scit.

4. Перекласти латинською мовою:

a) Щасливі ті батьки, діти яких добрі й працювиті.

b) Ми шануємо письменників, які писали про Рим.

c) Яку книгу ти читаєш?

d) Ніхто не може все знати.

Pensum domesticum

1. Провідміняти словосполучення:
qui pons magnus; nullum donum regāle.
2. Знайти зайве слово у цих рядах:
qui, quae, quod, quot, quid?
nemo, nullus, nihil, ullus.
3. Перекласти українською мовою (*за вибором*):

I. De Croeso et Solōne

Cui vestrum fortūna Croesi, regis Lydiae, nota est? Eis, qui vitam eius ignōrant, de superbia eius nonnulla narrābo.

Croesus in Asiae urbe habitābat, cui nomen erat Sardes. Hic rex, cuius divitiae erant ingentes, magnam potentiam habēbat.

Aliquando Solo Atheniensis, quem Graeci inter septem sapientes numeravērunt, ad Croesum venit. Iussu regis omnes divitiae regiae ei monstrabantur. Deinde Croesus eum interrogāvit: “Quis felicissimus omnium est?” Ille: “Tellus Atheniensis”, – inquit, – “mea sententia, felicissimus fuit, nam ei boni et probi libēri erant, et pro patria pugnans vitam efflavit. Et res humānae cadūcae sunt et saepe mutantur”.

II. Alexandri ad Aristotēlem epistūla

Alexander Aristotēli salutem dicit

Vicimus hostem et superavimus arēnas. Sed ex ordine omnia describam. Postquam exercitum in Asiam transportāvi, Persas ad Granicum flumen vici totamque Asiam servitute barbarōrum liberāvi. Plurimae urbes ipsae mihi se tradiderunt; paucae portas clausērant, eas vi et armis cepi. Regem ipsum Dareum ad Issum vici magnamque praedam feci. Una Tyrus, quae in insula posita est, portas clausērat. Eam urbem terra marique oppugnāvi et septimo mense cepi. Paulo post exercitum in Aegyptum duxi. Eam Persarum provinciam facile expugnāvi et incōlis libertatem reddidi. In ora Aegypti urbem condere constitui, quae Alexandria vocabitur. Misi tibi lapides raros, plantarum et animalium genēra varia.

Vive valeque, magister carissime!

Dicta et proverbia Latina

1. Aut Caesar, aut nihil. – Або Цезар, або ніщо.
2. De nihilo nihil. – З нічого ніщо (не буває, не виникає).
3. Cui bono? Cui prodest (Cicero). – У чиїх інтересах? Кому вигідно?
Кому на користь?
4. Testis unus, testis nullus. – Один свідок – не свідок.
5. Qui quaerit, reperit. – Хто шукає, той знаходить.

6. Qui scribit, bis legit. – Хто пише, той двічі читає.
 7. Homo sum, humani nihil a me aliĕnum puto. – Я – людина, і ніщо людське мені не чуже.
 8. Ex nihĭlo nihil (Lucretius). – З нічого – ніщо.
 9. Nullus locus tibi dulcior esse debet patriā tuā (Cicĕro). – Жодне місце (на землі) не повинно бути тобі милішим за твою Батьківщину.

Repetitorium

1. Які розряди займенників є у латинській мові?
2. На які групи можна поділити займенники з точки зору їх відмінювання?
3. У яких відмінках виступають характерні закінчення займенників (т.зв. займенникові закінчення)?
4. Які займенники і у яких відмінках мають закінчення, подібні до закінчень іменників третьої відміни?
5. Які займенники утворюють відмінкові форми від різних основ?
6. Які займенники відмінюються виключно як прикметники першої та другої відмін?
7. Які займенники вживаються іменниково та прикметниково?
8. Які займенники відмінюються тільки в однині?
9. До якого класу відносяться займенники, які виконують функцію особових займенників для третьої особи однини?
10. Яка характерна особливість у вживанні латинських заперечних займенників?

Варіант А		Варіант В	
1. Який займенник належить до розряду питальних:	1) quis 2) nemo 3) ille	1. Який займенник належить до розряду вказівних:	1) ego 2) iste 3) nihil
2. Dat.Sing. вказівних займенників має закінчення:	1) -ius 2) -i 3) -i	2. Який займенник виступає у ролі питального і відносного:	1) quis 2) idem, eadem, idem 3) qui, quae, quod

3. Який із займенників виконує функцію особового:	1) iste, ista, istud 2) is, ea, id 3) hic, haec, hoc	3. Gen.Sing. вказівних займенників має закінчення:	1) -ius 2) -i 3) -us
4. У якій відмінковій формі вжито займенник: Eo itinere longo	1) Dat.Sing. 2) Gen.Sing. 3) Abl.Sing.	4. У якій відмінковій формі вжито займенник: Ei civi Romāno	1) Gen.Sing. 2) Dat.Sing. 3) Abl.Sing.
5. Підібрати потрібну форму займенника: Puer ... virgini epistulam scribit	1) ei 2) ea 3) eius	5. Підібрати потрібну форму займенника: Ad ... hominem saepe venimus	1) eos 2) ei 3) eum

LECTIO TRICESIMA SECUNDA

Кількісні числівники (Numeralia cardinalia)

Числівники поділяються на:

- 1) кількісні (cardinalia);
- 2) порядкові (ordinalia);
- 3) розділові (distributiva);
- 4) прислівникові (adverbialia).

Цифри		Cardinalia	Ordinalia
арабські	римські		
1	I	unus, a, um	primus, a, um
2	II	duo, duae, duo	secundus, a, um
3	III	tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septimus, a, um
8	VIII	octo	octāvus, a, um
9	IX	novem	nonus, a, um
10	X	decem	decimus, a, um
11	XI	undĕcim	undecimus, a, um
12	XII	duodĕcim	duodecimus, a, um
13	XIII	tredĕcim	tertius, a, um decimus, a, um
14	XIV	quattuordĕcim	quartus, a, um decimus, a, um
15	XV	quindĕcim	quintus, a, um decimus, a, um
16	XVI	sedĕcim	sextus, a, um decimus, a, um
17	XVII	septendĕcim	septimus, a, um decimus, a, um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
19	XIX	undeviginti	undevicesimus, a, um
20	XX	viginti	vicesimus, a, um
21	XXI	viginti unus (unus et viginti)	unus, a, um et vicesimus, a, um (vicesimus primus)
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, a, um
30	XXX	triginta	tricesimus, a, um
40	XL	quadraginta	quadragesimus, a, um
50	L	quingaginta	quingagesimus, a, um
60	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um

Цифри		Cardinalia	Ordinalia
арабські	римські		
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um
80	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um
90	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um
100	C	centum	centesimus, a, um
200	CC	ducenti, ae, a	ducesimus, a, um
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
1000	M	mille	millesimus, a, um
2000	MM	duo milia	bis millesimus, a, um

Кількісні числівники від 1 до 10, 20, 100 і 1000 – основні числівники. Назви десятків і сотень – похідні, утворені, як правило, від основних числівників з деякими фонетичними змінами. Решта числівників (назви десятків з одиницями, сотень з десятками і одиницями і т.п.) – складені похідні.

Числівники від 11 до 17 утворюються складанням основного числівника і слова *decim* (десять). Наприклад:

11 – *undecim*.

Складені числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються за допомогою віднімання від наступного десятка відповідно 2 або 1. Наприклад:

18 – *duodeviginti* (два від двадцяти);

19 – *undeviginti* (один від двадцяти).

Вияток становлять числівники 98 і 99:

98 – *nonaginta octo*;

99 – *nonaginta novem*.

Числівники від 30 до 90 (десятки) утворюються за допомогою *-ginta*. Наприклад:

30 – *triginta*.

Двозначні числа від 21 до 99 можна позначати двоюко:

1) спочатку називають десятки, а потім одиниці. Наприклад:

35 – *triginta quinque*;

2) спочатку називають одиниці, далі сполучник *et*, а потім десятки.
Наприклад:

35 – *quinque et triginta*.

Числівники від 200 до 900 (сотні) утворюються шляхом приєднання *-centi* (із *centum*) або *-genti*. Наприклад:

300 – *trecenti*;

400 – *quadringenti*.

У числівниках більше 100 спочатку йдуть сотні, далі десятки, потім одиниці. Наприклад:

137 – *centum triginta septem*.

Відмінювання кількісних числівників

Серед кількісних числівників відмінюються:

1) числівники від 1 до 3;

2) назви сотень від 200 до 900;

3) числівник 1000 (лише у множині).

	m	f	n
Nom.	unus	una	unum
Gen.	unius	unius	unius
Dat.	uni	uni	uni
Acc.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

	m	f	n
Nom.	duo	duae	duo
Gen.	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	duos	duas	duo
Abl.	duōbus	duābus	duōbus

Числівник *tres*, *tria* відмінюється за третьою відміною (голосна група) у множині:

	m, f	n
Nom.	tres	tria
Gen.	trium	trium
Dat.	tribus	tribus
Acc.	tres	tria
Abl.	tribus	tribus

Сотні відмінюються як прикметники I та II відмін у множині:

	m	f	n
Nom.	ducenti	ducentae	ducenta

Gen.	ducentōrum	ducentārum	ducentōrum
Dat.	ducentis	ducentis	ducentis
Acc.	ducentos	ducentas	ducenta
Abl.	ducentis	ducentis	ducentis

Числівник *mille* (тисяча) не відмінюється. Для множини служить слово *milia* (тисячі), яке відмінюється за голосною групою третьої відміни іменників:

Nom.	<i>milia</i>
Gen.	<i>milium</i>
Dat.	<i>milibus</i>
Acc.	<i>milia</i>
Abl.	<i>milibus</i>

Узгодження кількісних числівників з іменниками

У латинській мові кількісні числівники від 1 до 1000 (останній лише в однині) виступають у ролі означення до іменника. При цьому відмінювані числівники 1, 2, 3 і назви сотень від 200 до 900 узгоджуються з іменниками у роді, числі та відмінку. Наприклад:

duo amici – двоє друзів;
Habeo duos amicos. – Маю двох друзів;
tres rosae – три троянди;
tria verba – три слова;
ducenta oppida – двісті міст.

Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100, а також числівник 1000 (**Sing.**) не впливають на відмінок іменника. Наприклад:

Habeo centum libros. – Маю сто книг;
decem aves – сто птахів.

Числівник *milia* (тисячі – у множині) вимагає після себе іменника у родовому відмінку. Наприклад:

tria milia militum – три тисячі воїнів;
cum tribus milibus militum – з трьома тисячами воїнів.

Accusativus tempōris (знахідний відмінок часу) – вказує на строк тривалості дії, відповідаючи на питання як довго?, протягом якого часу? Інколи **Accusativus tempōris** вживається з прийменником *per* (протягом). Наприклад:

Servius Tullius quattuor et quadraginta annos regnavit. – Сервій Туллий царював упродовж 44 років.

Accusativus tempōris може також вказувати на вік людини, вживаючись без прийменника і відповідаючи на питання скільки (років)? Наприклад:

Crassus quattuor et triginta tum habēbat annos. – Крассу було тоді 34 роки.

Accusativus limitatiōnis (знахідний відмінок обмеження) – вказує на кількісний вимір просторових і часових понять, відповідаючи на питання як довго?, як широко?, як глибоко? Наприклад:

Milites milia passuum viginti procedērunt. – Солдати пройшли двадцять тисяч кроків.

В П Р А В И

1. Написати словами кількісні числівники:

13, 29, 37, 48, 81, 119, 316, 1225, 1998, 2414.

2. Провідміняти словосполучення:

unus civis, duae puellae, tria oppida, tria milia militum.

3. Доповнити речення:

Duo et duo sunt ...

Unum et octo sunt ...

Tria et quattuor sunt ...

Octo de decem sunt ...

Duo de octo sunt ...

Tria et septem sunt ...

Tria de ... sunt quinque.

Unum et ... sunt septem.

... et quattuor sunt novem.

... et quinque sunt octo.

... de quinque sunt tria.

Quinque et ... sunt decem.

4. Узгодити кількісні числівники з іменниками:

annos (tres, duo, novem, viginti, ducenti, sescenti);

militibus (duo, quattuor, quadringenti);

amicis (tres, duo, novem).

5. Замінити цифри словами. Перекласти українською мовою:

X agni in silva sunt. Ante fontem sunt III feminae. Homines XII deos colēbant. IV sunt anni tempōra. Cum XIX bestiis gladiator pugnat.

6. Перекласти українською мовою:

a) Regnavērunt in urbe Roma septem reges. Romulus regnavit septem et triginta annos; Numa Pompilius – tres et quadraginta; Tullius Hostilius –

duos et triginta; Ancus Marcius – quinque et viginti; Tarquinius Priscus – octo et triginta; Servius Tullius – quattuor et quadraginta; Tarquinius Superbus – quinque et viginti. Postea duo consules a populo Romāno creati sunt.

b) Homini sunt unum caput, duae manus, duo pedes. In capite hominīs videmus: duas aures, duo tempora et unam faciem. In facie sunt: una frons, duo oculi, unus nasus, duae genae et unum mentum.

c) Septem sapientium sapientissimus erat Solo.

d) In legione Romāno decem erant cohortes, in cohorte tres manipuli, in manipulo duae centuriae; primo centuria centum milites habēbat, deinde quinquaginta.

e) In senatu Romāno primum centum viri illustres et sapientes erant, deinde trecenti, postremo sescenti.

f) Regnum Romānum ducentos quadraginta annos viguit.

g) Quadringentos duodetriginta annos respublica Romāna a consulibus gubernata est.

h) Sex horas dormire sat iuvenique senique, septem vix pigro, nulli concenditur octo.

7. Перекласти латинською мовою:

a) С чотири пори року: весна, літо, осінь, зима.

b) Рік налічує 365 днів.

c) У бібліотеці було 3 тисячі книг.

d) Учні прочитали 82 книги.

Pensum domesticum

1. Вивчити кількісні числівники та римські цифри.

2. Записати словами та римськими цифрами:

25, 39, 58, 116, 847.

3. Прочитати та записати словами числа:

IX et II sunt XI.

XVI et IX sunt XXV.

L et XX sunt LXX.

D et D sunt M.

II de V sunt III.

XXV de L sunt XXL.

CC de D sunt CCC.

C de M sunt CM.

4. Перекласти українською мовою:

De Romae descriptione

In antiqua descriptione urbis Romae, orbis terrarum capitis, omnia aedificia enumerantur.

Romae erant octo pontes, duodecim fora, octo campi, triginta septem portae, inter quas clarissima Porta Appia, quadringenti viginti tres vici, mille nongentae domus, multae insulae, duo macella, ducenta horrea, undecim thermae, undeviginti aquaeductus, octoginta balnea, mille putei, duodetriginta bibliothecae, duo circi, tria theatra, quadraginta templa, decem basilicae, triginta sex arcus e marmore.

5. Від яких латинських числівників утворилися українські слова: унія, університет, дует, тріо, дециметр, процент.

Dicta et proverbia Latina

1. Una hirundo non facit ver. – Одна ластівка не робить весни.
2. Testis unus – testis nullus. – Один свідок – не свідок.
3. Conscientia – mille testes. – Совість – тисяча свідків.
4. Vox unius – vox nullius. – Один голос – не голос.
5. Tribus verbis. – У трьох словах (коротко).
6. Duo qui lepores sequitur, neutrum capit. – Хто ганяється за двома зайцями, жодного не спіймає.
7. Unum castigabis, centum emendabis. – Одного покараєш – сотню виправиш.
8. Tres faciunt collegium. – Троє створюють товариство.
9. Homo trium litterarum. – Людина трьох літер (обмежена людина).

Архітектура Рима

Надзвичайно цікаву сторінку римської культури становить архітектура “вічного міста”. Якщо в перші століття після заснування Рима це було невелике поселення з вузькими вулицями, низенькими хатами під соломою, у яких мешкали суворі, аскетичні, сильні духом войовничі римляни, то вже на початку II століття до нашої ери їх великі військові перемоги, знайомство з високою культурою підкорених народів, з чітко розпланованими багатими й величними містами елліністичного Сходу помітно вплинули на їх ставлення до старих традицій, до свого духовного й посвяченого життя і побуту.

Базиліка Порція (184 рік до н.е.) – великий зал для зборів купців, судових засідань, коміцій – стала початком будівництва нового Рима, у якому згодом з’являються багатоповерхові будинки, розкішні палаци,

величні храми і театри. Форум оздоблюється портиками, колонадами, галереями і стає центром політичного й суспільного життя. До Рима з усіх завойованих країн звозяться матеріальні цінності, тисячі рабів, пам'ятки культури – скульптура, живопис, книги, предмети розкоші. Усе це внесло чимало змін як у суспільне, так і в особисте життя римлян. Рим на рубежі старої і нової ери перетворився у велике, багате й красиве місто. Цезарем і Октавіаном Августом форум був перетворений у зразковий архітектурний комплекс з храмом Марса-Месника, перед яким стояли статуї історичних героїв, нагадуючи римлянам про велич їх держави. Пантеон, храм Юпітера, театр Марцелла на 30 тисяч глядачів, храм Аполлона на Палатинському пагорбі, портики Лівії та Октавії, триумфальна арка, громадські терми, палаци принципів і римських аристократів вражали відвідувачів Рима завершеною і структурністю форм, вишуканим оздобленням і багатим убранням. За словами римського історика Светонія, Октавіан Август мав усі підстави пишатися тим, що прийняв Рим цегляним, а залишив мармуровим.

Otium post negotium

1. Перекласти українською мовою:

Mulier quaedam Cicerōni dicēbat: “Triginta annos nata sum”. Cicerō autem respondit: “Verum est, nam hoc iam viginti annos audio!”

2. Відгадати загадки:

a) Est animal quod mane quattuor pedibus ambulat, meridie duobus, vespere tribus.

b) Unus est pater, duodecim autem filii ei sunt, quorum singulis sexaginta filiae sunt, duplicem formam habentes: aliae enim albae sunt, aliae nigrae. Quamquam immortales sunt, omnes tamen moriuntur.

LECTIO TRICESIMA TERTIA

Порядкові числівники (Numeralia ordinalia)

Порядкові числівники (*див.* табл. на стор. 180-181) відмінюються так само, як прикметники першої і другої відмін, узгоджуючись з іменниками, до яких відносяться, у роді, числі та відмінку. Наприклад:

decima legio – десятий легіон:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	<i>decima legio</i>	<i>decimae legiones</i>
Gen.	<i>decimae legiōnis</i>	<i>decimārum legionum</i>
Dat.	<i>decimae legiōni</i>	<i>decimis legionibus</i>
Acc.	<i>decimam legiōnem</i>	<i>decimas legiones</i>
Abl.	<i>decima legiōne</i>	<i>decimis legionibus</i>

У складених порядкових числівниках латинської мови, на відміну від української, прикметникових закінчень набуває кожна складова частина, яка узгоджується з відповідним іменником у роді, числі та відмінку. Наприклад:

Nom.	<i>vicesimus quartus</i>
Gen.	<i>vicesimi quarti</i>
Dat.	<i>vicesimo quarto</i>
Acc.	<i>vicesimum quartum</i>
Abl.	<i>vicesimo quarto</i>

При числівниках у латинській мові вживається **Ablatīvus temporis** (аблатив часу). Він означає, за який час або коли щось відбулося. Вживається без прийменника при словах: *tempus* – час; *aetas* – вік, епоха; *saeculum* – століття; *annus* – рік; *mensis* – місяць; *dies* – день; *hora* – година. Наприклад:

Roma anno septingentesimo quinquagesimo tertio ante aeram nostram condita est. – Рим був заснований в сімсот п'ятдесят третьому році до нашої ери.

Розділові і прислівникові числівники (Numeralia distributiva et adverbia)

Розділові числівники відповідають на питання: по скільки?, прислівникові – на питання: скільки разів? Утворюються від відповідних кількісних, за винятком перших двох. Розділові числівники мають родові закінчення множини першої і другої відмін.

Розділові числівники утворюються за допомогою суфікса **-n-**, а прислівникові, починаючи від п'яти – за допомогою суфікса **-ies-**. Розді-

лові числівники, що вживаються тільки у множині, узгоджуються з іменниками в роді і відмінку.

Розділові	Прислівникові
singuli, ae, a – по одному	semel – раз
bini, ae, a – по два	bis – двічі
terni, ae, a – по три	ter – тричі
quaterni, ae, a – по чотири	quater – чотири рази
quini, ae, a – по п'ять	quinquies – п'ять разів
seni, ae, a – по шість	sexies – шість разів
septeni, ae, a – по сім	septies – сім разів
octoni, ae, a – по вісім	octies – вісім разів
noveni, ae, a – по дев'ять	novies – дев'ять разів
deni, ae, a – по десять	decies – десять разів

Розділові і прислівникові числівники вживаються при множенні.

Наприклад:

quarter bina sunt octo – чотири рази по два є вісім.

В П Р А В И

1. Перекласти українською мовою:

quadragésimus septimus, duodevicesimus, centésimus sextus decimus, quadringentesimus tricesimus quintus, millesimus nongentesimus duodeseptuagesimus, bis millesimus undevicesimus.

2. Написати слова римськими цифрами:

у 72 році до н.е., 1216 рік, у 359 році до н.е., у 1999 році, 4 століття до н.е.

3. Доповнити речення:

Sex bina sunt...

Tria ter sunt...

Quattuor quinquies sunt...

Viginti quater sunt...

Novem terna sunt...

Septem septies sunt...

Quattuor quater sunt...

4. Перекласти українською мовою:

a) Romani tribus bellis cum Carthaginiensibus dimicaverunt: primo bello ab anno ducentesimo sexagesimo quarto usque ad annum ducentésimum quadragésimum primum; secundo ab anno ducentesimo duodevicesimo usque ad ducentésimum secundum. Anno post pax facta est. Bellum tertium ab anno

centesimo undequingagesimo usque ad centesimum quadragesimum sextum gestum est.

b) Anno quinquagesimo nono sive ab Urbe condita ducesimo quadagesimo quarto expulsus est ex regno Romano Tarquinius Superbus, ultimus rex Romanorum. Postea duo consules creati sunt. Anno tricesimo imperium Romanum occupavit Augustus, qui primus imperator populi Romani fuit. Imperatoribus paruit imperium Romanum usque ad annum quadringentesimum sextum aerae nostrae, sive ab Urbe condita millesimum ducesimum tricesimum.

Pensum domesticum

1. Вивчити порядкові, розділові та прислівникові числівники.

2. Написати словами:

78-ий, 124-ий, 386-ий, 745-ий, 1297-ий.

3. Продовжити речення:

a) Natus (nata) sum anno...

b) Pater meus natus est anno...

c) Mater mea nata est anno...

d) Frater meus natus est anno...

e) Soror mea nata est anno...

f) Avus meus natus est anno...

g) Avia mea nata est anno...

4. Перекласти українською мовою:

De annis, mensibus et diebus

Romulo regnante, annus decem menses habebat et primus anni mensis Martius erat, qui a deo Marte nomen suum traxit. Secundus mensis erat Aprilis, a Venere deā, quae apud Graecos Aphroditae nomen habebat, appellatus. Tertius – Maius, a Maia deā, antiquissimā Italorum deā, et quartus mensis Iunius a Iunone, Iovis uxore, nomen habebat. Quintus mensis primo Quintilis appellabatur et sextus – Sextilis, sed postea Romāni Quintilem in Iulii Caesaris honorem Iulium nominaverunt, mensem autem Sextilem – Augustum, in Octaviāni Augusti honorem. Septimus mensis September appellabatur, octāvus – October, nonus – November, decimus – December. Numa, alter rex Romanorum, numerum mensium duobus auxit et ordinem horum mutavit. Mensis Ianuarius a Iano, principii deo, et Februarius a februo, Romanorum ritu sacro, appellatus est. Postquam Gaius Iulius Caesar anno quadragesimo sexto ante aeram nostram annum ad cursus solis accomodavit, annus trecentorum sexaginta quinque dierum fuit, et unus dies quarto anno, qui bi-

sextflis appellabatur, intercalabatur. Ianuarius primus anni mensis factus est, sed nomina aliorum mensium mutata non sunt.

Alii menses anni tricenos, alii tricenos singulos dies, mensis autem Februarius duodetriginta aut undetriginta dies habebat.

Primus mensis dies Kalendae appellabatur, quintus – Nonae, tertius decimus – Idus. Mensibus autem Martio, Maio, Iulio et Octobri Nonae fuerunt septimus, Idus – quintus decimus mensis dies.

Postea mensis in septimanae divisus est. Dies septimanae fuerunt: Lunae dies, Martis dies, Mercurii dies, Iovis dies, Venēris dies, Saturni dies, Solis dies. Dies a nominibus deorum et dearum appellati sunt.

5. Дати відповіді на питання:

- a) Quot menses antiquis temporibus annus continuuit?
- b) Qui mensis primus fuit?
- c) Quis annum in duodecim menses divisit?
- d) Cur septimus mensis Iulius, octavus mensis Augustus appellatus est?
- e) Quis annum ad cursum solis accomodavit?
- f) Quot dies menses continent?
- g) Quae nomina septimanae dierum fuerunt?

6. Подати слова, які утворилися в українській мові від латинських числівників:

quartus, quintus, sextus, octavus, decimus, unus, duo, tres.

Dicta et proverbialia Latina

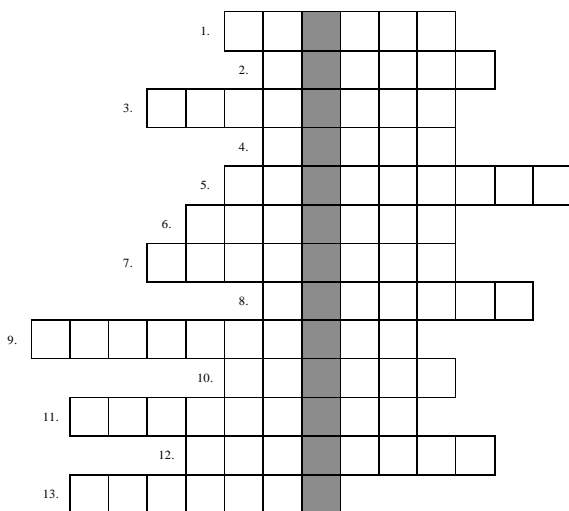
1. Bis repetita placebunt. – Двічі повторене сподобається.
2. Primus inter pares. – Перший серед рівних.
3. Tertium non datur. – Третього не дано.
4. Duobus certantibus tertius gaudet. – Коли двоє б'ються, третій радіє.

Otium post negotium

Переставити літери таким чином, щоб утворилися назви місяців. Вписати їх у горизонтальні рядки. Позначена вертикаль містить відгадку:

1. Nuuisi.
2. Suluii.
3. Emdrcebe.
4. Amsiu.
5. Tepbersem.
6. Toberoc.
7. Bervemno.

- 8. Ripasil.
- 9. Rifebusrua.
- 10. Liusiu.
- 11. Riiausnua.
- 12. Gussutau.
- 13. Ustimar.

LECTIO TRICESIMA QUARTA

Римський календар

РІК, МІСЯЦІ, ДНІ МІСЯЦЯ

З часу виникнення Римської держави виникла потреба у літочисленні. Перший римський цар Ромул поділив рік на 10 місяців. Рік починався з першого березня. Місяці виступали прикметниками-означеннями при слові місяця (чоловічого роду) і мали такі назви:

I – Mensis Martius (на честь бога війни Марса).

II – Mensis Aprilis (походження невідоме).

III – Mensis Maius (на честь богині родючості Майі).

IV – Mensis Junius (на честь богині Юнони, покровительниці Риму).

Шість наступних місяців своєю назвою показували, котрими по порядку з початку року вони були (їх назви утворені від порядкових числівників):

V – Mensis Quintilis (п'ятий місяць). З 44 року до н.е. на честь Гая Юлія Цезаря – Mensis Julius.

VI – Mensis Sextilis (шостий місяць). З 8 року до н.е. на честь римського імператора Августа – Mensis Augustus.

VII – Mensis September (сьомий місяць).

VIII – Mensis October (восьмий місяць).

IX – Mensis November (дев'ятий місяць).

X – Mensis December (десятий місяць).

Але вже на межі VII і VI століть до н.е. другий римський цар Нума Помпілій запозичив з Етрурії ще два місяці, які йшли після десятого:

XI – Mensis Ianuarius (по імені бога Януса).

XII – Mensis Februarius (від februae – очищати, приносити жертву в кінці року).

Однак рік у римлян не мав чітко визначеної кількості днів. Верховний жрець Понтифік мав право додавати чи віднімати дні від року.

В 46 році до н.е. Гай Юлій Цезар, за порадою єгипетського астронома Сосигена, провів корінну реформу календаря за зразком, прийнятим в Єгипті. Згідно цієї реформи встановлювався чотирирічний сонячний цикл ($365 + 365 + 365 + 366 = 1461$ день) з нерівною тривалістю місяців, що збереглося і по сьогоднішній день:

30 днів – Aprilis, Junius, September, November;

31 день – Ianuarius, Martius, Julius, Augustus, October, December;

Februarius – 28 днів на протязі трьох років і 29 днів для четвертого року.

Початок року Гай Юлій Цезар переніс на 1 січня, так як цього дня консули складали присягу і вступали на посаду. 1 січня і починався римський господарсько-фінансовий рік. З першого січня 45 року до н.е. святкують початок календарного року. А місяці змінили свої порядкові номери: починаючи з September до December назви місяців не відповідають своїм порядковим номерам.

Після падіння Римської імперії народи, що визволились, взяли римський календар в своє користування. Його застосовували в Західній Європі аж до кінця XVI століття. У 1582 році від імені Папи Григорія XIII був введений більш точний григоріанський календар (новий стиль), який відрізняється від юліанського (старого стилю) на 13 днів. А наша країна продовжувала жити за юліанським календарем аж до 1918 року. Декретом Ради Народних Комісарів РРФСР від 26 січня 1918 року і в Україні вводився новий стиль. Проте православна і греко-католицька церкви продовжують користуватися і до сьогодні юліанським календарем. Цим і пояснюється різниця у датах святкування дня народження Ісуса.

Позначення римлянами чисел місяця ґрунтується на виділенні в ньому трьох головних дат, що були спочатку пов'язані зі зміною фаз Місяця:

I. 1-ий день кожного місяця – Kalendae; спочатку перший день періоду новомісяччя, про який сповіщає верховний жрець (від дієслова *calare* – скликати, в даному випадку для оголошення про період новомісяччя).

II. 5-ий чи 7-ий день місяця – Nonae (від порядкового номера *nonus*, а, *um* – дев'ятий) день першої чверті місяця і дев'ятий день перед наступною датою.

III. 13-ий чи 15-ий день місяця – Idus – спочатку середина місяця, день повномісяччя – за етимологією римського вченого Варрона від етрусського *iduare* – ділити (*nop. lam. dividere*).

В місяцях, які входять до складу слова MARMAIULO

MAR	MA	IUL	O
Martius	Maius	Julius	October

они попадали на 7 число, а іди – на 15 число, а в інші місяці – нони – на 5 число, а іди – на 13 число.

В історії відомі, наприклад, IDUS MARTIAE – 15 березня 44 року до н.е., день вбивства Юлія Цезаря.

Назви календ, нон, ід при визначенні дати ставились в **Ablativus temporis**. Наприклад:

Kalendis Januariis – 1 січня;
Nonis Aprilibus – 5 квітня;
Idibus Maiis – 15 травня.

Дні, що безпосередньо йшли перед календами, нонами чи ідами позначались словом **pridie** – напередодні; а дні після календ, нон чи ід – словом **postridie** – після. Назва дати і місяця стояли в знахідному відмінку (pridie, post-ridie + **Acc.**). Наприклад:

31 грудня – pridie Kalendas Januarias;
2 лютого – post-ridie Kalendas Februarias;
8 жовтня – post-ridie Nonas Octobres;
4 серпня – pridie Nonas Augustas;
12 квітня – pridie Idus Apriles;
16 березня – post-ridie Idus Martias.

Інші дні позначалися шляхом вирахування, скільки днів залишиться до найближчого головного дня; при цьому в рахунок входили також день, який позначається і найближча головна дата.

Наприклад, нам треба позначити по-латині 25 серпня. Idus в серпні вже минули (13), найближча головна дата – Kalendae у вересні. Рахуємо: 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 серпня, 1 вересня – виходить 8 днів. Отже, 25 серпня позначаємо так: ante diem octavum Kalendas Septembres – за 8 днів у вересні. Звичайно писалось скорочено: a. d. VIII Kal. Sept. Практично ця виглядає так: місяць серпень має 31 день. Отже, $31 + 2 = 33 - 25 = 8$. До Нон і Ід додаємо 1. Наприклад: 9 травня – $15 + 1 = 16 - 9 = 7$. Отже, ante diem septimum Idus Maias.

Незвичайна граматична конструкція виникла, очевидно, з виразу типу die octavo ante Kalendas Septembres (у восьмий день перед вересневими календами); прийменник ante перемістився на перше місце, в зв'язку з чим назва дня, що визначався, також прийняла форму знахідного відмінка. Словосполучення ante diem іноді може бути випущено.

У четвертому році циклу вставлявся додатковий день безпосередньо після 24 лютого, тобто після шостого дня перед березневими ідами (24, 25, 26, 27, 28 лютого і 1 березня – 6 днів), і називався ante diem bis sextum Kalendas Martias (в повторний шостий день перед березневими календами).

Рік з додатковим днем називався bi(s) sextilis (з повторним шостим днем), звідки в українську мову (при допомозі грецького) проникла назва високосний.

Огляд року називався Kalendarium (звідси календар) так само називалась і боргова книга (проценти платили під час календ).

ТИЖДЕНЬ

Поділ місяця на семиденні тижні виник на Стародавньому Сході і почав вживатися у Римі в I столітті до н.е., звідки пізніше поширився по всій Західній Європі. Римляни назвали дні тижня на імена семи світил, які носили імена богів. Назви такі: субота – день Сатурна, далі день Сонця, Марса, Меркурія, Юпітера, Венери.

Латинські назви зазнали деяких відозмін і частково зберігаються до цього часу в назвах днів тижня в Західній Європі:

Українська	Латина	Французька	Англійська	Німецька
Понеділок	Lunae dies	Lundi	Monday	Montag
Вівторок	Martis dies	Mardi	Fuesday	Dienstag
Середа	Mercurii dies	Mercredi	Wednesday	Mittwoch
Четвер	Jovis dies	Jeudi	Thursday	Donnerstag
П'ятниця	Veneris dies	Vendredi	Friday	Freitag
Субота	Saturni dies	Samedi	Saturday	Sonabend
Неділя	Solis dies	Dimanche	Sunday	Sonntag

1) Samedi з sabbati dies – день суботній (середньовічна латинська);

2) з dies Dominica – день господній (середньовічна латинська).

З поданої таблиці видно, що в германських назвах днів тижня частина римських богів ототожнюється з богами германської міфології: богиня кохання Фрейд – з Венерою (Fri-day, Frei-tag), бог грому Тор – з Юпітером (Thur's-day, Donners-tag), бог війни Волан – з Марсом; при цьому відбувається перестановка днів: dies Martis – вівторок, а Wednesday (Woden's-day) – середа (для вівторка ж дається назва за іменем бога тьми: Tui, Tuesday, Tiu's-day).

ГОДИНИ

Поділ доби на години вживався з часу появи в Римі сонячного годинника (horologium solarium) в 291 році до н.е.; в 164 році до н.е. в Римі ввели водяний годинник (solarium ex aqua). День, як і ніч, був поділений на 12 годин. У різний час року тривалість одної години дня і одної години ночі змінювались. День – це час від сходу до заходу сонця, ніч – від заходу до сходу сонця. У рівнодення день вважався з 6 години ранку до 6 години вечора, ніч – з 6 години вечора до 6 години ранку. Наприклад:

Caesar hora quarta diei Britanniam attigit. – Цезар досяг Британії о четвертій годині дня (тобто о 10 годині ранку, через чотири години після 6 години ранку).

Ніч поділялась на 4 варті по 3 години кожна: prima vigilia – з 6 години вечора до 9 години вечора; secunda vigilia – з 9 години вечора до

12 години ночі; *tertia vigilia* – з 12 години ночі до 3 години ранку; *quarta vigilia* – з 3 години ранку до 6 години ранку. Наприклад:

Caesar in Britanniam fere tertia vigiliis solvit. – Цезар відплив в Британію приблизно в третю варту (сторожу) (між 12 і 3 годинами ночі).

ЛІТОЧИСЛЕННЯ

У римлян велись списки консулів (*fasti consulares*). Консули вибирались щорічно по два на рік. Рік позначався за іменами двох консулів даного року, імена ставились в **Ablativus**. Наприклад:

Marco Crasso et Gnaeo Pompeio consulibus Germani Rhenum transierunt. – В консульство Марка Красса і Гнея Помпея германські племена перешли Рейн (55 рік до н.е.).

З епохи Августа (з 16 року до н.е.) поряд з датуванням по консулам, вживається літочислення від року заснування Риму (753 рік до н.е.): *ab Urbe condita* або скорочено *ab U.C.*, *A.U.C.* – від заснування міста.

Після падіння Римської імперії, з поширення християнства в Західній Європі, церква приурочила початок літочислення до народження Ісуса Христа, час якого визначив в VI столітті н.е. *Dionysius Exiguus*; так виникло поняття “наша ера”, прийняте тепер в більшості країн (*пор. англ. a.D. – anno Domini* – в рік Господа, тобто нашої ери).

РИМСЬКИЙ КАЛЕНДАР

	Ianuarus Augustus December	Aprilis Iunius September November	Februarius	Martius Maius Iulius October
1.	Kalendis Ianuariis	Kalendis Aprilibus	Kalendis Februariis	Kalendis Martiis
2.	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV
3.	a.d. III	a.d. III	a.d. III	a.d. III
4.	pridie	pridie	pridie	pridie
5.	Nonis Ianuariis ect.	Nonis Aprilibus ect.	Nonis Februariis ect.	Nonis Martiis ect.
6.	a.d. VIII	a.d. VIII	a.d. VIII	a.d. VIII
7.	a.d. VII	a.d. VII	a.d. VII	a.d. VII
8.	a.d. VI	a.d. VI	a.d. VI	a.d. VI
9.	a.d. V	a.d. V	a.d. V	a.d. V
10.	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV
11.	a.d. III	a.d. III	a.d. III	a.d. III
12.	pridie	pridie	pridie	pridie
13.	Idibus Ianuariis ect.	Idibus Aprilibus ect.	Idibus Februariis ect.	Idibus Martiis ect.
14.	a.d. XIX	a.d. XIX	a.d. XIX	a.d. XIX
15.	a.d. XVIII	a.d. XVIII	a.d. XVIII	a.d. XVIII
16.	a.d. XVII	a.d. XVII	a.d. XVII	a.d. XVII

	Ianuarius Augustus December	Aprilis Iunius September November	Februarius	Martius Maius Iulius October
17.	a.d. XVI	a.d. XVI	a.d. XVI	a.d. XVI
18.	a.d. XV	a.d. XV	a.d. XV	a.d. XV
19.	a.d. XIV	a.d. XIV	a.d. XIV	a.d. XIV
20.	a.d. XIII	a.d. XIII	a.d. XIII	a.d. XIII
21.	a.d. XII	a.d. XII	a.d. XII	a.d. XII
22.	a.d. XI	a.d. XI	a.d. XI	a.d. XI
23.	a.d. X	a.d. X	a.d. X	a.d. X
24.	a.d. IX	a.d. IX	a.d. IX	a.d. IX
25.	a.d. VIII	a.d. VIII	a.d. VIII	a.d. VIII
26.	a.d. VII	a.d. VII	a.d. VII	a.d. VII
27.	a.d. VI	a.d. VI	a.d. VI	a.d. VI
28.	a.d. V	a.d. V	a.d. V	a.d. V
29.	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV	a.d. IV
30.	a.d. III	a.d. III	a.d. III	a.d. III
31.	pridie Kalendas Februarias	pridie Kalendas Maiaas	pridie Kalendas Martias	pridie Kalendas Apriles

Otium post negotium

З вертикальних рядків викреслити назви трьох днів тижня стародавніх римлян. З решти літер, вишикуваних горизонтально, утвориться гасло.

S	I	M
A	L	E
O	O	R
M	A	C
L	V	U
M	A	R
I	I	I
T	E	R
S	S	I

LECTIO TRICESIMA QUINTA

Відкладні дієслова (*Verbum deponens*)

Відкладними називаються такі дієслова, які переважно виступають у пасивних формах, а значення мають активні. Такі дієслова подаються в словнику у трьох формах:

- 1) **praesens indicatīvi passīvi: pers. I Sing.** (що роблю?);
- 2) **perfectum indicatīvi passīvi: pers. I Sing.** (що зробив? що зробила?);
- 3) **infinitīvus praesentis passīvi** (що робити?).

У числі основних форм не вказується **supīnum**, бо його основа подається в дієприкметнику (у другій основній формі). Наприклад:

arbitror	arbitrātus sum	arbitrāri
оцінюю	я оцінив, оцінила	оцінювати

polliceor	pollicitus sum	pollicēri
обіцяю	я обіцяв, обіцяла	обіцяти

loquor	locūtus sum	loqui
говорю	я сказав, сказала	говорити

experior	expertus sum	experīri
випробовую	я випробував, випробувала	випробовувати

Відкладні дієслова відмінюються як звичайні, але у пасивній формі. Значення ж вони мають активне.

Відмінювання відкладних дієслів

Praesens indicatīvi

I	II	III	IV
	Singulāris		
arbitror	polliceor	loquor	experior
arbitrāris	pollicēris	loquēris	experīris
arbitrātur	pollicētur	loquūtur	experītur
він (вона, воно) оцінює	він (вона, воно) обіцяє	він (вона, воно) каже	він (вона, воно) випробовує

Pluralis

arbitrāmur	pollicēmur	loquīmur	experīmur
arbitramīni	pollicemīni	loquimīni	experimīni
arbitrantur	pollicentur	loquuntur	experiantur

Imperfectum indicatīvi

I	II	III	IV
Singulāris			
arbitrābar	pollicēbar	loquēbar	experīēbar
arbitrabāris	pollicebāris	loquebāris	experiebāris
arbitrabātur	pollicebātur	loquebātur	experiebātur
він (вона, воно) оцінював	він (вона, воно) обіцяв	він (вона, воно) казав	він (вона, воно) випробовував
Plurālis			
arbitrabāmur	pollicebāmur	loquebāmur	experiebāmur
arbitrabamīni	pollicebamīni	loquebamīni	experiebamīni
arbitrabantur	pollicebantur	loquebantur	experiebantur

Futūrum I indicatīvi

I	II	III	IV
Singulāris			
arbitrābor	pollicebor	loquar	experiar
arbitrabēris	pollicebēris	loquēris	experīēris
arbitrabītur	pollicebītur	loquētur	experīētur
він (вона, воно) оцінюватиме	він (вона, воно) обіцятиме	він (вона, воно) говоритиме	він (вона, воно) випробовуватиме
Plurālis			
arbitrabīmur	pollicebīmur	loquēmur	experīēmur
arbitrabimīni	pollicebimīni	loquemīni	experiemīni
arbitrabuntur	pollicebuntur	loquentur	experientur

Perfectum indicatīvi

I	II	III	IV
Singulāris			
arbitrātus, a, um sum	pollicītus, a, um sum	locūtus, a, um sum	expertus, a, um sum
arbitrātus, a, um es	pollicītus, a, um es	locūtus, a, um es	expertus, a, um es
arbitrātus, a, um est	pollicītus, a, um est	locūtus, a, um est	expertus, a, um est
він (вона, воно) оцінив	він (вона, воно) пообіцяв	він (вона, воно) сказав	він (вона, воно) випробував
Plurālis			
arbitrāti, ae, a sumus	pollicīti, ae, a sumus	locūti, ae, a sumus	experti, ae, a sumus
arbitrāti, ae, a estis	pollicīti, ae, a estis	locūti, ae, a estis	experti, ae, a estis
arbitrāti, ae, a sunt	pollicīti, ae, a sunt	locūti, ae, a sunt	experti, ae, a sunt

Plusquamperfectum indicatīvi

I

II

III

IV

Singulāris

arbitrātus, a, um eram	pollicītus, a, um eram	locūtus, a, um eram	expertus, a, um eram
arbitrātus, a, um eras	pollicītus, a, um eras	locūtus, a, um eras	expertus, a, um eras
arbitrātus, a, um erat	pollicītus, a, um erat	locūtus, a, um erat	expertus, a, um erat
він (вона, воно)	він (вона, воно)	він (вона, воно)	він (вона, воно)
оцінив (давно)	пообцяв (давно)	сказав (давно)	випробував (давно)

Plurālis

arbitrāti, ae, a erāmus	pollicīti, ae, a erāmus	locūti, ae, a erāmus	experti, ae, a erāmus
arbitrāti, ae, a erātis	pollicīti, ae, a erātis	locūti, ae, a erātis	experti, ae, a erātis
arbitrāti, ae, a erant	pollicīti, ae, a erant	locūti, ae, a erant	experti, ae, a erant

Futūrum II indicatīvi

I

II

III

IV

Singulāris

arbitrātus, a, um ero	pollicītus, a, um, ero	locūtus, a, um, ero	expertus, a, um, ero
arbitrātus, a, um eris	pollicītus, a, um, eris	locūtus, a, um, eris	expertus, a, um, eris
arbitrātus, a, um erit	pollicītus, a, um, erit	locūtus, a, um, erit	expertus, a, um, erit
він (вона, воно)	він (вона, воно)	він (вона, воно)	він (вона, воно)
оцінить	пообцяє	скаже	випробує

Plurālis

arbitrāti, ae, a erīmus	pollicīti, ae, a, erīmus	locūti, ae, a, erīmus	experti, ae, a, erīmus
arbitrāti, ae, a erītis	pollicīti, ae, a, erītis	locūti, ae, a, erītis	experti, ae, a, erītis
arbitrāti, ae, a erunt	pollicīti, ae, a, erunt	locūti, ae, a, erunt	experti, ae, a, erunt

Наказову форму відкладні дієслова утворюють від основи інфінітива за допомогою закінчення **-re** у другій особі однини і закінчення **-mīni** у другій особі множини. Наприклад:

arbitrā -re! – оціни! подумай!	arbitrā -mīni! – оцініть! подумайте!
pollicē -re! – обцяй!	pollicē -mīni! – обцяйте!
loquē -re! – говори! розмовляй!	loquē -mīni! – говоріть! розмовляйте!
exerē -re! – випробуй!	exerē -mīni! – випробуйте!

Напіввідкладні дієслова

(Verba semideponentia)

Напіввідкладні – це такі дієслова, які в часових формах системи інфекту приймають активні закінчення, а в часових формах системи перфекту – пасивні. Наприклад:

audeo, ausus sum, audēre – насмілюватись;

gaudeo, gavīsus sum, gaudēre – радіти;
soleo, solītus sum, solēre – мати звичай;
confīdo, confīsus sum, confidēre – довіряти.

У деяких напіввідкладних дієсловах, навпаки, інфектні форми – пасивні, а перфектні – активні. Наприклад:

revertor, reverti, reverti – повертатись.

Зрозуміло, що в цих дієслів частина форм буде активна, а частина – пасивна. Наприклад, у дієслова audeo, ausus sum, audēre **praesens, imperfectum** і **futūrum I** матимуть активні форми, а **perfectum, plusquamperfectum** і **futūrum II** – пасивні. У дієслові revertor, reverti, reverti часи системи інфекта матимуть пасивні форми, а часи системи перфекта – активні.

Зразки відмінювання

Praesens indicatīvi

Singulāris

gaudeo	confīdo
gaudes	confīdis
gaudet	confīdit
він (вона, воно) радіє	він (вона, воно) довіряє

Plurālis

gaudēmus	confidīmus
gaudētis	confidītis
gaudent	confidunt

Imperfectum indicatīvi

Singulāris

gaudēbam	confidēbam
gaudēbas	confidēbas
gaudēbat	confidēbat
він (вона, воно) радів	він (вона, воно) довіряв

Plurālis

gaudebāmus	confidebāmus
gaudebātis	confidebātis
gaudebant	confidebant

Futūrum I indicatīvi**Singulāris**

gaudēbo	confidam
gaudēbis	confides
gaudēbit	confidet
він (вона, воно) радітиме	він (вона, воно) довіряться

Plurālis

gaudebīmus	confidēmus
gaudebitis	confidētis
gaudebunt	confident

Perfectum indicatīvi**Singulāris**

gavīsus, a, um sum	confīsus, a, um sum
gavīsus, a, um es	confīsus, a, um es
gavīsus, a, um est	confīsus, a, um est
він (вона, воно) зрадив	він (вона, воно) довірив

Plurālis

gavisi, ae, a sumus	confīsi, ae, a sumus
gavisi, ae, a estis	confīsi, ae, a estis
gavisi, ae, a sunt	confīsi, ae, a sunt

Plusquamperfectum indicatīvi**Singulāris**

gavīsus, a, um eram	confīsus, a, um eram
gavīsus, a, um eras	confīsus, a, um eras
gavīsus, a, um erant	confīsus, a, um erant
він (вона, воно) зрадив (давно)	він (вона, воно) довірив (давно)

Plurālis

gavisi, ae, a erāmus	confīsi, ae, a erāmus
gavisi, ae, a erātis	confīsi, ae, a erātis
gavisi, ae, a erant	confīsi, ae, a erant

Futūrum II indicatīvi**Singulāris**

gavīsus, a, um ero	confīsus, a, um ero
gavīsus, a, um eris	confīsus, a, um eris

gavīsus, a, um erit
він (вона, воно) зрадіє

confīsus, a, um erit
він (вона, воно) довірять

Plurālis

gavīsi, ae, a erīmus
gavīsi, ae, a erītis
gavīsi, ae, a erunt

confīsi, ae, a erīmus
confīsi, ae, a erītis
confīsi, ae, a erunt

В П Р А В И

1. Провідміняти в усіх часах такі дієслова:
nascor, natus sum, nasci – народжуватись;
soleo, solūtus sum, solēre – мати звичку.
2. Визначити форму дієслів і перекласти українською мовою:
oriebātur, oriētur; audent, audēbant; morītur, mortuus est; arbitrābor, arbitrāre; experti sumus, experiuntur.
3. Перекласти українською мовою:
a) “Ut arbitrātur, ita loquītur”, idem est, quod: “Ut putat, ita dicit”.
b) Vincēre scis, Hannībal, victoriā uti nescis.
c) Amor, ut lacrima, ab ocula oriitur, in cor cadit.
d) Audire disce, si nescis loqui.
e) Non moriuntur opēra poētārum clarōrum.
f) Medicamentōrum actiōnem viri docti in animalibus primo experiuntur.
g) Suebi frigidissimis locis quoque in fluminibus lavari solēbant.
h) Auxiliariibus ad pugnam non multum Caesar confidēbat.
i) Homo sapiens loquētur et tacēbit recto tempore.
j) Sine vitiiis nemo natus est, nemo nascitur, nemo nascētur.
4. Визначити зайве слово у ряду:
loquītur, experiebāmur, locūta est, pollicebīmīni, mutantur, arbitrāti erant.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання та вживання відкладних і напіввідкладних дієслів.
2. Провідміняти в усіх часах такі дієслова:
hortor, hortātus sum, hortāri – закликати;
utor, usus sum, uti – користуватись;
diffīdo, diffīsus sum, diffīdēre – не довіряти.

3. Перекласти дієслівні форми та подати від них словникові форми:

oriētur, expertus sum, sequi, reversi erāmus, gaudēbunt, confidemus.

4. Перекласти українською мовою:

a) Magistri discipulos hortantur.

b) Ego recte operam meam facio, tu autem semper solum pollicēris.

c) In bello populi multa mala patiuntur, immo vero multi moriuntur.

d) Scythae per montes et silvas vagabantur.

e) Legātis Samiōrum, longa oratiōne auxilium rogantibus Lacedaemonii responderunt: “Initium oratiōnis vestrae sumus obliti, finem non intelleximus, quia initium de memoria nostra excesserat”.

f) Catilina ausus est consulatum vi et armis petere.

5. Визначити, від яких латинських слів походять такі українські слова:

прогрес, регрес, конгрес, імітація, арбітр.

Dicta et proverbia Latina

1. Dulce et decōrum est pro patria mori. – Солодко і почесно померти за батьківщину.

2. Nīc mortui vivunt et muti loquuntur. – Тут мертві живуть, а німі говорять (про бібліотеки, меморіали тощо).

3. Non progrēdi est regrēdi. – Не простувати вперед – значить йти назад.

4. Memento mori. – Пам’ятай про смерть (форма привітання ченців ордену траппістів).

5. Concordiā parvae res crescunt, discordiā maxīmae dilabuntur. – Незначні справи у згоді ростуть, а найбільші у незгоді руйнуються.

6. Primum vivēre, deinde philosophāri. – Спершу жити, а потім – мудрувати.

7. Maria montesque pollicēri. – Обіцяти моря і гори (золоті гори обіцяти).

8. Rem tene, verba sequentur. – Влови суть, а слова придуть.

LECTIO TRICESIMA SEXTA

Неправильні дієслова (Verba anomala)

Неправильними називаються дієслова, які мають певні відхилення від загальних норм відмінювання дієслів. Наприклад:

- 1) атематичне утворення форм, тобто особові закінчення додаються безпосередньо до кореня (основи);
- 2) чергування основ у системі інфекта тощо.

Дієслова складені з *sum*

Від дієслова *sum, esse, fui* (бути) за допомогою префіксів утворюється ряд дієслів. Префікси надають дієслову нового значення: *ab* – віддалення, *ad* – наближення, *de* – усунення, *inter* – перебування серед чого-небудь, *prae* – перебування перед чим-небудь тощо. Наприклад:

absum, abesse, afui – бути відсутнім;
adsum, adesse, adfui (affui) – бути присутнім;
desum, deesse, defui – не вистачати;
insum, inesse, infui – бути всередині;
intersum, interesse, interfui – бути між чим-небудь, брати участь;
obsum, obesse, obfui – шкодити;
praesum, praeesse, praefui – очолювати, бути на чолі;
supersum, superesse, superfui – бути зайвим.

Відмінювання дієслова *absum, abesse, afui*

Praesens	Indicativus	
	Imperfectum	Futurum I
	Singularis	
<i>absum</i>	<i>aberam</i>	<i>abero</i>
<i>abes</i>	<i>aberas</i>	<i>aberis</i>
<i>abest</i>	<i>aberat</i>	<i>aberit</i>
	Pluralis	
<i>absumus</i>	<i>aberāmus</i>	<i>aberimus</i>
<i>abestis</i>	<i>aberātis</i>	<i>aberitis</i>
<i>absunt</i>	<i>aberant</i>	<i>aberunt</i>
Perfectum	Plusquamperfectum	Futurum II
	Singularis	
<i>afui</i>	<i>afueram</i>	<i>afuero</i>
<i>afuisti</i>	<i>afueras</i>	<i>afueris</i>

afuit	afuerat	afuerit
	Plurālis	
afuimus	afuerāmus	afuerimus
afuistis	afuerātis	afueritis
afuērunt	afuerant	afuerint

**Дієслова *possum, posse, potui* – могли;
prosum, prodesse, profui – допомагати**

Дієслово *possum* складене з *pot (is)*, або *pot (e)*, і *sum* (можу, спроможний). Тут “**t**” асимілювалось до “**s**”, що дало *possum*.

Дієслово *possum* утворене з *prod i sum*; перед приголосним “**d**” випадає, а перед голосним зберігається: *prosum, prodes, prodest, prosumus, prodestis, prosunt*.

Відмінювання дієслова *possum, posse, potui*

Praesens	Indicativus Imperfectum Singularis	Futūrum I
possum	poteram	potero
potes	poteras	poteris
potest	poterat	poterit
	Plurālis	
possumus	poterāmus	poterīmus
potestis	poterātis	poterītis
possunt	poterant	poterunt
Perfectum	Plusquamperfectum Singularis	Futūrum II
potui	potueram	potuero
potuisti	potueras	potueris
potuit	potuerat	potuerit
	Plurālis	
potuimus	potuerāmus	potuerimus
potuistis	potuerātis	potueritis
potuērunt	potuerant	potuerint

В П Р А В И

1. Визначити форми поданих дієслів та перекласти їх:
interest, potui, aberāmus, insunt, abest, potuerint, afueratis, praeſuimus, prosunt, posse.
2. Провідміняти в усіх часах системи інфекту дієслова:
adsum, adfui (affui), adesse;
praesum, praefui, praeesse.
3. Перекласти українською мовою:
a) Ades amīcis, amīci tibi adēerunt.
b) Vetus Roma a mari sedēcim milia passuum abērant.
c) Gens Belgārum a provincia longe abest, ubi cultus et humanitas floret.
d) Dux exercitui praeērat.
e) Nauta pugnae navāli interfuit.
f) Seni vires, invēni scientiae desunt.
g) Duobus domīnis nemo servīre potest.
h) Scientiae nobis omnibus prosunt.
i) Nemo post te nobis praeesse poterit.
j) Nunc multa possumus, quae olim non poterāmus.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання дієслів, складених з sum.
2. Провідміняти в усіх часах системи інфекту дієслова:
intersum, interesse, interfui.
3. Перекласти латинською мовою:
a) Хто сьогодні відсутній?
b) Ніхто сьогодні не відсутній.
c) Всі присутні.
d) Консул очолював римське військо.
e) Ми робимо все, що можемо.
f) Справжній друг завжди допомагає в біді.
g) Вивчення нових мов нам допоможе, друзі!
h) Найкращий з нас очолив товариство.
4. Перекласти українською мовою:

De triumpho Romāno

Magnus honor imperatōris Romāni erat triumphus. Magna multitūdo civium triumpho intererat; legiōnes victrices aderant, eis legionibus imperātor praeerat. In pompa triumphāli etiam principes victārum gentium ducebantur.

Ingens erat numerus plaustrōrum, quod ingens praeda aliter portāri non poterat. Eo tempore Urbi nihil ornamenti deerat. Nihil autem tam praeclārum excogitāre possumus, quam spectāmen imperatōris triumphantis: veste purpurea et corōna laurea ornātus, in sella aurāta sedens, triumphātor equis albis vehebātur. Postquam ad Capitolium pompa pervēnit, imperātor triumphans Iovi tauros albos immolābat.

Dicta et proverbia Latīna

1. Aut prosunt poētae aut delectant (*Vergilius*). – Поети або допомагають або розважають.
2. Nemo omnia potest scīre (*Varro*). – Ніхто не може знати все.
3. Vir bonus est, qui prodest, quibus potest (*Cicēro*). – Хороший муж (той), який допомагає (тим), яким може.
4. Fecī, quod potui, faciant meiōra potentes. – Я зробив, що зміг, нехай краще зроблять ті, хто зможе.
5. Non omnia possūmus omnes. – Ми не всемогутні.

Найпишнішою урочистістю на честь Юпітера був тріумф (trīumphus). Місто святково прикрашали. Храми і будівлі увінчували гірляндами квітів і зеленню. На вулицях, якими мав пройти тріумфальний похід, встановлювали дерев'яні помости, де згодом стоятимуть натовпи людей. У день тріумфу урочисто відчиняються двері всіх храмів, жреці приносять богам дарунки. Вранці біля Тріумфальної арки на Марсовому полі збираються найвищі урядовці міста. Настає урочиста хвилина. У місто в оточенні війська в'їжджає тріумфатор. Сенатори складають подяку полководцеві за його вміння і доблесть. Після цього урочиста процесія вирушає до Рима, щоб Святою дорогою піднятися на Капітолій. Нарешті переможне військо вступає на бруківку міста. Попереду йдуть сурмачі. За ними погоничі у багатих шатах женуть білих волів з позолоченими рогами. За волами виступають юнаки із золотим посудом для жертвоприношень. На возах везуть статуї із ворожих храмів, багато зброї, оздобленої золотом і коштовностями. За возами йдуть полонені, несучи в кошиках і глеках золоті та срібні монети, срібні чаші, вази, ювелірні вироби. На окремому возі – зброя і корона переможеного царя. За ним йде цар і вся царська родина, одягнена у темний одяг.

Нарешті на чудовій колісниці з'являється тріумфатор у туніці з білого полотна. Туніку прикрашає пурпурова тога. У руці переможець тримає скіпетр за слонової кістки, на голові – лавровий вінок. За полководцем крокує військо. В руках у воїнів гілки маслин.

Біля підніжжя Капітолію тріумфатор сходить із колісниці і прямує до храму Юпітера. Тріумфатор стає навколішки перед статуєю Юпітера і складає молитву. Після цього переможець приносить в дар богові свій лавровий вінок і пальмову гілку. Присутні радісними окликами вітають тріумфатора. Тоді переможець запрошує senatorів і урядовців на бенкет.

Відмінювання дієслова *fero, ferre, tuli, latum* – нести

Indicativus

Praesens		Imperfectum	
Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris			
fero	feror	ferēbam	ferēbar
fers	ferris	ferēbas	ferēbāris
fert	fertur	ferēbat	ferabātur
Plurālis			
ferimus	ferimur	ferēbāmus	ferēbāmur
fertis	ferimini	ferēbātis	ferēbamini
ferunt	feruntur	ferēbant	ferēbantur

Futūrum I

Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris		Plurālis	
feram	ferar	ferēmus	ferēmur
feres	ferēris	ferētis	feremini
feret	ferētur	ferēnt	ferentur

Perfectum

Plusquamperfectum

Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris			
tuli	latus, a, um sum	tuleram	latus, a, um eram
tulisti	latus, a, um es	tuleras	latus, a, um eras
tulit	latus, a, um est	tulerat	latus, a, um erat
Plurālis			
tulimus	lati, ae, a sumus	tulerāmus	lati, ae, a erāmus
tulistis	lati, ae, a estis	tulerātis	lati, ae, a erātis
tulērunt	lati, ae, a sunt	tulerant	lati, ae, a erant

Futūrum II

Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris			Plurālis
tulero	latus, a, um ero	tulerimus	lati, ae, a erimus
tuleris	latus, a, um eris	tuleritis	lati, ae, a eritis
tulerit	latus, a, um erit	tulerint	lati, ae, a erunt

Ряд дієслів, складених з *ferre* за допомогою префіксів, надають словам певних відтінків у значенні. Наприклад:

aufero, auferre, abstuli, ablātum – відносити;
defero, deferre, detuli, delātum – відносити, доносити;
differo, differre, distuli, dilātum – відкладати, відрізнятися;
infero, inferre, intuli, illātum – вносити;
perfero, perferre, pertuli, perlātum – переносити;
refero, referre, retuli, relātum – приносити назад, звітувати;
transfero, transferre, transtuli, translātum – переносити;
confero, conferre, contuli, collātum – зновити.

При відмінюванні названих дієслів *ferre* змінюється за загальним зразком, а префікси не змінюються.

Відмінювання дієслів

volo, velle, volui – хотіти; *nolo, nolle, nolui* – не хотіти;
malo, malle, malui – воліти, надавати перевагу

Indicativus

Praesens		Imperfectum			
		Singulāris			
volo	nolo	malo	volēbam	nolēbam	malēbam
vis	non vis	mavis	volēbas	nolēbas	malēbas
vult	non vult	mavult	volēbat	nolēbat	malēbat
		Plurālis			
volumus	nolumus	malumus	volebāmus	nolebāmus	malebāmus
vultis	non vultis	mavultis	volebātis	nolebātis	malebātis
volunt	nolunt	malunt	volēbant	nolēbant	malēbant

Futūrum I

Singulāris		Plurālis			
volam	nolam	malam	volēmus	nolēmus	malēmus
voles	noles	males	volētis	noletis	malētis
volet	nolet	malet	volent	nolent	malent

Perfectum		Plusquamperfectum			
		Singulāris			
volui	nolui	malui	volueram	nolueram	malueram
voluisti	noluisti	maluisti	volueras	nolueras	malueras
voluit	noluit	maluit	voluerat	noluerat	maluerat
		Plurālis			
voluimus	noluimus	maluimus	voluerāmus	noluerāmus	maluerāmus
voluistis	noluistis	maluistis	voluerātis	noluerātis	maluerātis
voluērunt	noluērunt	maluērunt	voluerant	noluerant	maluerant
		Futūrum II			
		Singulāris			Plurālis
voluero	noluero	maluero	voluerimus	noluerimus	maluerimus
volueris	nolueris	malueris	volueritis	nolueritis	malueritis
voluerit	noluerit	maluerit	voluerint	noluerint	maluerint

В П Р А В И

1. Визначити форми поданих дієслів та перекласти їх:
fert, tulisti, lata eram, ferēbant, ferētis;
vis, volunt, volam, voluimus, vult;
nolumus, nolētis, nolo, maluēro, maluērunt.
2. Утворити третю особу однини всіх часів дійсного способу від дієслів fero і malo. Перекласти українською мовою кожну форму.
3. Перекласти українською мовою:
 - a) Amīcus amīco opem fert.
 - b) Superbiam tuam non ferēmus.
 - c) Bellum nolūmus, sed omnes impētus hostium propulsabīmus.
 - d) Omnes eadem difficilia ferīmus.
 - e) Incōlae totius Galliae linguā, institūtis, legibus inter se differēbant.
 - f) Quae volumus, id libenter credīmus.
 - g) Parrhasius tabūlam tulērat, in qua puērūm pinxit.
 - h) Scīre aliquid laus est, culpa est nihil discere velle.
4. Перекласти латинською мовою:
 - a) Хотіти і робити – це не те саме.
 - b) Дерева приносять різні плоди.
 - c) Народи Галії відрізнялись між собою звичаями і законами.
 - d) Не всі можуть і хочуть добре вчитись.
 - e) Ми не хочемо війни.
 - f) Сам час приносить розраду.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання дієслів *fero, volo, nolo, malo*.

2. Визначити зайве дієслово у рядах:

volēmus, valēmus, nolēmus, malēmus;

fert, tulit, feret, latus est, floret;

nolēbant, nolent, noluērunt, nocuērunt, noluērunt.

3. Перекласти українською мовою:

A. Tib. Gracchus post mortem patris a Cornelia matre educātus est.

Quae, cum rex quidam Aegypti eam in matrimonium ducere vellet, “Nolo”, inquit, “regina appellāri, malo bona mater liberōrum meōrum esse”.

B. Aliquando, cum amīca ei ornamenta sua ostendisset, Cornelia filiis advocātis inquit: “Visne ornamenta vidēre? Haec sunt ornamenta mea”.

Dicta et proverbia Latīna

1. Multi sciunt, quae recta sunt, sed facere nolunt. – Численні знають, що правильно, але не хочуть робити.

2. Stultum facit fortuna, quem vult perdere. – Доля робить нерозумним (того), кого хоче знищити.

3. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt (*Seneca*). – Бажаючого доля веде, небажаючого тягне.

4. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes (*Vergilius*). – Щоб це не було, боюся данайців, які приносять дари.

5. Fer patienter opus, fac sapienter opus. – Терпляче носи тягар, розумно роби справу.

6. Volens – nolens. – Волею – неволею.

Відмінювання дієслова *eo, ire, ii, itum* – йти

Praesens	Indicativus Imperfectum Singularis	Futurum I
<i>eo</i>	<i>ibam</i>	<i>ibo</i>
<i>is</i>	<i>ibas</i>	<i>ibis</i>
<i>it</i>	<i>ibat</i>	<i>ibit</i>
	Pluralis	
<i>imus</i>	<i>ibāmus</i>	<i>ibimus</i>
<i>itis</i>	<i>ibātis</i>	<i>ibitis</i>
<i>eunt</i>	<i>ibant</i>	<i>ibunt</i>

Perfectum	Plusquamperfectum Singulāris	Futūrum II
ii (ivi)	ieram	iero
isti (iisti)	ieras	ieris
iit	ierat	ierit
	Plurālis	
imus	ierāmus	ierimus
istis (iistis)	ierātis	ieritis
iērunt	ierant	ierint

Відмінювання дієслова *fiō, fiēri, factus sum* – ставатись

Дієслово *fiēri* має пасивне значення, хоч всі часи системи інфекта мають активні форми.

Часи системи перфекта мають усі форми пасивні. Для їх утворення використовується **participium perfecti passivi** – *factus, a, um* від дієслова *faciō*. Таким чином, дієслово *fiō, fiēri, factus sum* – суплетивне: основа системи інфекта – “**fi**”, основа пасивного дієприкметника, який входить до складу часових форм системи перфекта, – “**fact**”.

У системі інфекта дієслово *fiō* відмінюється за четвертою дієвідміною з певними відхиленнями:

Indicativus actīvi		
Praesens	Imperfectum Singulāris	Futūrum I
<i>fiō</i>	<i>fiēbam</i>	<i>fiām</i>
<i>fis</i>	<i>fiēbas</i>	<i>fiēs</i>
<i>fiit</i>	<i>fiēbat</i>	<i>fiēt</i>
	Plurālis	
<i>fiimus</i>	<i>fiēbāmus</i>	<i>fiēmus</i>
<i>fitis</i>	<i>fiēbātis</i>	<i>fiētis</i>
<i>fiunt</i>	<i>fiēbant</i>	<i>fient</i>
Indicativus passīvi		
Perfectum	Plusquamperfectum Singulāris	Futūrum II
<i>factus, a, um sum</i>	<i>factus, a, um eram</i>	<i>factus, a, um ero</i>
<i>factus, a, um es</i>	<i>factus, a, um eras</i>	<i>factus, a, um eris</i>
<i>factus, a, um est</i>	<i>factus, a, um erat</i>	<i>factus, a, um erit</i>

	Plurālis	
facti, ae, a sumus	facti, ae, a erāmus	facti, ae, a erimus
facti, ae, a estis	facti, ae, a erātis	facti, ae, a eritis
facti, ae, a sunt	facti, ae, a erant	facti, ae, a erunt

Відмінювання дієслова *edo, edere (esse), edi, esum* – їсти

	Indicativus	
Praesens	Imperfectum	Futūrum I
	Singulāris	
edo	edēbam	edam
es (edis)	edēbas	edes
est (edit)	edēbat	edet
	Plurālis	
edimus	edebāmus	edēmus
editis	edebātis	edētis
edunt	edēbant	edent
Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
	Singulāris	
edi	ederam	edero
edisti	ederas	ederis
edit	ederat	ederit
	Plurālis	
edimus	ederāmus	ederimus
editis	ederātis	ederitis
edērunt	ederant	ederint

Дієслова *inquam, aio* – я говорю

Inquam (я говорю) вставляється у пряму мову:

	Indicativus	
Praesens	Futūrum I	Perfectum
	Singulāris	
inquam	–	–
inquis	inquires	inquisti
inquit	inquiet	inquit

Plurālis

—
—
inquiunt

Аіо (я говорю) вставляється у пряму мову. Виступає тільки в деяких формах **praesens** та **imperfectum**:

Praesens	Indicativus	Imperfectum
	Singulāris	
aiō		aiēbam
ais		aiēbas
ait		aiēbat
	Plurālis	
—		aiēbāmus
—		aiēbātis
aiunt		aiēbant

В П Р А В И

1. Визначити форми поданих дієслів та перекласти їх:
it, īmus, iisti (isti), fiebāmus, facta sunt, fīētis, est (edit), edunt, ederātis, inquit.

2. Утворити третю особу однини дійсного способу всіх часів системи інфекту від дієслів eo, fio, edo, aiō, inquam. Перекласти утворені форми.

3. Перекласти латинською мовою:
вони їдять; вони утворилися; вони говорили; вони їстимуть; вони придуть.

4. Перекласти українською мовою:

- Cras ad urbem ibo.
- Bene laborāmus, iucunde edīmus.
- Peccāre est tamquam transīre lineam.
- Nolīte id velle, quod fīēri non potest.
- Qui caseum est, sitim quaerit.
- Canes herbas non edunt.
- Este (edite) semper fructus recentes!
- Nomīna, ut aiunt, sunt odiōsa.
- Puēris Lacodaemoniōrum, ut aibant senes, non licuit sedēre.
- Lepus parvūlus inquit: "Homīnes mali me canibus sequuntur".
- Omnia fient, quae voluistis.

l) Nemo fit casu bonus.

5. Перекласти латинською мовою:

- a) Славні мужі, як кажуть люди, – щасливі.
- b) Кінь завжди охоче їсть овес.
- c) Вороги перейшли річку Дунай.
- d) Ніщо не стається проти законів природи.
- e) А мати: “Мій син, – каже, – відважний і чесний”.

Pensum domesticum

1. Вивчити відмінювання дієслів eo, fio, edo, inquam, aio.

2. Утворити другу особу однини всіх часів дійсного способу від дієслів:

eo, fio, edo, inquam, aio.

3. Перекласти українською мовою:

De Diogēne philosopho

Diogēnes philosophus Sparta Athēnas iter faciēbat. In itinēre vir Graecus Diogēnem interrogāvit: “Unde venis, o Diogēnes? Quo is?” Tunc sapiens statim: “A viris, inquit, ad muliēres. Existimābat enim Athenienses nimis molles et luxuriae cupidos mulieribus esse similes”.

Aesopus et viātor

Aesopus aliquando Athenis ibat, multa secum cogitans. Subito viātor quidam ei obviam iens: “Quot horas, – inquit, – usque ad urbem ibo?” Aesopus nihil respondit. Postquam irātus aliquantum prodiit. Aesopus, qui euntem observavērat, magna voce: “Duas horas ibis, – ait, – amice”. Tum ille: “Cur, – inquit, – non statim respondisti?” Et Aesopus: “Nunc tantum video te celeriter ire posse”.

Dicta et proverbialatīna

1. Edimus, ut vivāmus, non vivimus, ut edāmus. – Їмо, щоб жити, не живемо для того, щоб їсти.

2. Volenti non fit iniuria. – Бажаючому не спричиниться несправедливості.

Repetitorium

1. Які дієслова називаються неправильними? Їх основні особливості?

2. Яких значень надають префікси дієсловам, складеним з **sum**? Навести приклади.

3. Яких змін зазнає при відмінюванні дієслово **possum, potui**, –, **posse** – могли?

4. Які особливості дієвідмінювання дієслова **fero, ferre, tuli, latum** – нести?

5. Яка характерна особливість дієслова **eo, ii, itum, ire**?

6. За якою дієвідміною має більшість форм дієслово **edo, edi, esum, edere** – їсти?

7. Чергування яких голосних спостерігається при відмінюванні дієслова **volo, velle, volui** – хотіти, бажати в основі інфекту?

8. Від якого дієслова запозичує основу супіна дієслово **fio, fieri, factum sum**? Які дієслова нагадує його відмінювання?

LECTIO TRICESIMA SEPTIMA
Синтаксичний зворот знахідного відмінка
з неозначеною формою дієслова
(Accusativus cum infinitivo)

Додаткові підрядні речення зі сполучником **що, щоб**, вжиті після дієслів із значенням говорити, думати, відчувати, а також після безособових виразів типу ясно, відомо, слід, у латинській мові завжди замінюються синтаксичним зворотом **accusativus cum infinitivo** (скорочено **Acc. cum inf.**). У цьому звороті сполучник **що, щоб** опущено, підмет стоїть у знахідному відмінку, а присудок – у формі інфінітива.

Конструкція **accusativus cum infinitivo** перекладається за допомогою властивого українській мові додаткового підрядного речення зі сполучником **що, щоб**, у якому **accusativus** стає підметом, а **infinitivus** – присудком в особовій формі, узгодженій з підметом. Наприклад:

Video puerum pingēre. – Я бачу, що хлопчик малює.

Audio vos legēre. – Я чую, що ви читаете.

Constat laborem corpus firmāre. – Відомо, що праця зміцнює тіло.

Якщо присудок додаткового підрядного речення – іменний складений (наприклад: Ми знаємо, що земля є круглою), то у звороті **accusativus cum infinitivo** як підмет, так і іменна частина складеного присудка ставляться у **accusativus**. Наприклад:

Scimus terram rotundam esse. – Ми знаємо, що земля кругла.

Синтаксичний зворот знахідного відмінка з неозначеною формою дієслова вживається після дієслів зі значенням:

1) говорити (verba dicendi): dicēre – говорити, narrāre – розповідати, respondēre – відповідати, tradēre – передавати, nuntiāre – повідомляти;

2) думати (verba cogitandi): putāre – думати, вважати, intellegēre – розуміти, existimāre – вважати, scīre – знати, nescīre – не знати, iudicāre – думати;

3) відчувати (verba sentiendi): sentīre – відчувати, audīre – чути, vidēre – бачити;

4) бажати (verba voluntatis): velle – хотіти, nolle – не хотіти, cupēre – бажати, vetāre – забороняти;

5) після дієслів, які виражають емоції (verba affectum): gaudēre – радіти, dolēre – сумувати, admirāri – дивуватися.

Accusativus cum infinitivo вживається також при безособових дієсловах і висловах:

constat – відомо, встановлено, вважається;

notum est – відомо;

fama est – є чутка, згідно з чутками, говорять;
 oportet – треба, слід;
 appāret – очевидно;
 necesse est – необхідно, слід, треба.

Особові займенники в ролі підмета при латинському дієслові, як правило, не вживаються. Але це правило не поширюється на зворот **accusatīvus cum infinitivo**, де особовий займенник, який виконує роль логічного підмета, ніколи не пропускається. Якщо дія виходить від першої особи, то вживаються займенникові форми **me** або **nos**, якщо від другої, то форми **te** або **vos**. Форми **me**, **nos**, **te**, **vos** перекладаються називним відмінком. Наприклад:

Audīmus te cantāre. – Ми чуємо, що ти співаєш.

Appāret, vos valēre. – Ясно, що ви здорові.

У тих випадках, коли логічним автором дії є займенник третьої особи, розрізняються два варіанти передачі займенника у звороті **accusatīvus cum infinitivo**:

1) якщо у головному реченні та у звороті дію виконує одна і та сама особа, то у звороті в ролі логічного підмета і для однини, і для множини вживається форма **se** (**Acc.** зворотного займенника). Наприклад:

Nomines indocti saepe putant **se** omnia scīre. – Неосвічені люди вважають, що вони все знають.

2) якщо у головному реченні та у звороті автори дії різні, то у звороті в ролі логічного підмета вживається знахідний відмінок одного із вказівних займенників (eum від is, hunc від hic, illam від illa). Наприклад:

Notum est illos semper silēre. – Відомо, що вони завжди мовчать.

Зворот **accusatīvus cum infinitivo** може вказувати не лише на теперішню, а й на минулу чи майбутню дію. Крім того, дія звороту може передаватися через активні і пасивні форми. Для передачі різних часових відтінків висловлюваної думки у латинській мові розвинулось шість відтінків інфінітива: **infinitivus praesentis activi et passivi**, **infinitivus perfecti activi et passivi**, **infinitivus futuri activi et passivi**.

Таблиця утворення форм інфінітива:

Час Стан	Дієвідміна	Infinitivus praesentis	Infinitivus perfecti	Infinitivus futuri
Activum	1	amāre	amavisse	amatūrus, a, um esse
Activum	2	docēre	docuisse	docturus, a, um esse

Час Стан	Дієвідміна	Infinitivus praesentis	Infinitivus perfecti	Infinitivus futuri
Activum	3a	scribĕre	scripsisse	scriptūrus, a, um esse
Activum	3b	capĕre	cepisse	captūrus, a, um esse
Activum	4	audire	audivisse	audītūrus, a, um, esse
	Спосіб утворення	Основа praesentis + re	Основа perfecti + isse	Participium fut.act. та інфінітив esse
Passivum	1	amāri	amātus, a, um esse	amātum iri
Passivum	2	docĕri	doctus, a, um esse	doctum iri
Passivum	3a	scribi	scriptus, a, um esse	scriptum iri
Passivum	3b	capi	captus, a, um esse	captum iri
Passivum	4	audīri	audītus, a, um esse	audītum iri
	Спосіб утворення	Основа praesentis + ri 3 дієвідміна: основа praesentis + i	Participium perf. pass. та інфінітив esse	Супін та iri

Інфінітиви теперішнього часу виражають недоконану дію; залежно від дієвідмини, вони мають різні закінчення:

Activi	Passivi
1. -āre	1. -āri
2. -ĕre	2. -ĕri
3. -ĕre	3. -i
4. -īre	4. -īri

Інфінітив теперішнього часу передає дію одночасну з дією керуючого дієслова. Наприклад:

Video ruemum scribĕre. – Я бачу, що хлопчик пише.

Інфінітиви перфекта виражають дію попередню щодо дії керуючого дієслова. **Infinitivus perfecti activi** утворюється додаванням до основи

punio, -ivī, -itum, -īre – карати.

2. Перекласти, пояснити відтінки значення:

- a) Scio fratrem librum legēre.
- b) Scio librum a fratre legi.
- c) Scio fratrem librum legisse.
- d) Scio librum a fratre lectūrum esse.
- e) Scio fratrem librum lectum esse.
- f) Scio librum a fratre lectūrum iri.

3. Визначити форму інфінітивів:

cantāre, defendi, conditum iri, munītum esse, conditūram esse, defendisse, conditum esse, munīri.

4. Доповнити та перекласти речення:

- a) Amicus meus dixit ... bene scribēre et legēre Latine.
- b) Socrates dicebat ... nihil scīre.
- c) Gaudeo ... saepe ad me venīre.
- d) Discipūli mei dixērunt ... carmīna Catulli amāre.
- e) Pater de filio suo dixit ... bene pingēre.
- f) Dixit ... civem Romānum esse.
- g) Ab amīca mea cognovi ... hunc iuvenem amāre.
- h) Iulia sororem rogavit ... ad Terentiam venīre.

Слова для довідок: se, te, eum, eam, vos.

5. Перекласти українською мовою, пояснити усі відтінки значення інфінітивів, підкреслити зворот **accusativus cum infinitivo**:

Antiqui homīnes credēbant multos deos esse. Graecōrum poetae narrābant deos supēros in Olympo habitāre. A Iove et caelum et terram gubernāri antiqui homīnes credēbant. Ei et homīnes et deos parāre existimābant. Eum res humānas regēre credēbant, leges homīnum ab eo constitui et scelēra punīri putābant.

Iunōnem Iovis uxōrem fuisse scīmus.

Iovi filios et filias multos fuisse notum est.

Constat Neptunum maria omnia et fluvios gubernavisse.

Memoria tenēmus a Cerēre homines frumento donatos esse.

Ab Apolline hominībus artis musicae usum praebitum esse audimus.

Marcus dixit: "Spero me clarum oratōrem futurum esse (fore)".

6. Визначити відмінок іменників:

popūlos, victoriae, diērum, fructūbus, lege.

Pensum domesticum

1. Визначити форму інфінітивів:
scriptum iri, expugnatum esse, advenire, superavisse venturus esse, legi, fore.

2. Поставити речення залежно від дієслова scio або безособового виразу constat:

- a) Illa virgo bene cantat.
- b) Cicero orator maximus est.
- c) Terra circum solem moventur.
- d) Fabulae poetarum a pueris leguntur.

3. З поданих речень утворити синтаксичний зворот **accusativus cum infinitivo**:

- a) Omnes scimus. Hic homo sapiens est.
- b) Imperator videt. Hostes appropinquant.
- c) Homines antiqui putabant. Dei orbem terrarum regunt.
- d) Thales docebat. Omnia constat ex aqua.
- e) Populi antiqui putabant. Prometheus hominibus ignem donavit.

4. Розкрити дужки, поставити форму інфінітива від дієслова lego у відповідності до наведеного значення:

- a) Video epistulam a sorore (читається).
- b) Scio libros Vergilii a discipulis (прочитані).
- c) Magister sperat omnia opera Homeris a discipulo (будуть прочитані).
- d) Magister dixit discipulos carmina Homeris (читають).
- e) Puto illam virginem epistulam tuam (прочитає).
- f) Frater dixit se epistulam amici sui iam (прочитав).

5. Перекласти українською мовою:

De Aenea

Poetae antiqui narrant Aeneam Veneris deae filium fuisse. Dicunt eum cum patre Anchisa filioque Ascanio Troiam fugisse et in navem conscendisse. Mater enim praedixit illum regnum novum trans mare conditurum et vicissitudines permultas toleraturum esse. Fama refert virum Troianum a rege Latino indulgenter exceptum esse et eius filiam uxorem duxisse. Itaque Romani Aeneam proavum esse credebant.

6. Перекласти латинською мовою:

- a) Греки вірили, що Меркурій був вісником богів.
- b) Вже древні знали, що почесні міняють звичаї, але рідко – на кращі.
- c) Відомо, що труд і терпіння перемагають усе.

7. Визначити, від яких латинських слів походять українські слова:

ребус, манускрипт, авіація, мультфільм, абрєвіатура, ветеран, фонтан.

Dicta et proverbia Latina

1. Scio me nihil scire. – Я знаю, що я нічого не знаю (вислів, який антична традиція приписує Сократові).

2. Legem brevem esse oportet. – Закон мусить бути коротким.

3. Ruthenōrum me esse et libenter profiteor. – Я з українців, про що заявляю охоче і з гордістю (вислів Станіслава Оріховського, публіциста XVI століття).

4. Homo sum, humani nihil a me aliēnum puto. – Я – людина, і ніщо людське мені не чуже.

5. Nominem te esse memento! – Памятай, що ти – людина!

6. Notum est amorem caecum esse. – Відомо, що кохання сліпе.

Еней – син Анхіса й Афродіти; після Гектора найславетніший герой Трої, родич троянського царя Пріама, володар дарданів. Народився на горі Іда, його виховували німфи. У перші дні Троянської війни не брав у ній участі, та коли Ахіллес напав на нього й відтиснув до міста Лірнесс, Еней повів свої загони проти греків. У двобоях з Діомедом та Ахіллесом його врятувала від загибелі Афродіта, а потім Посейдон.

Про мандрі Енея та про заснування ним міста в Латії існують розмаїті оповідання. За “Енеїдою” Вергілія, Еней залишив Трою під час падіння міста. Він забрав із собою сина Асканія і на своїх плечах виніс старого батька Анхіса. Зібравши вцілілих троянців, Еней відплив на захід, відвідав Фракію, Крит, Сіцилію. Еней відплив у Латію, але Гера викликала велику бурю, внаслідок чого флот Енея віднесло до Карфагена. Тут в Енея закохалася Дідона, але Зевс наказав герояві покинути Карфаген. Спустившись в Аїд, Еней довідався від Анхіса про своє майбутнє, після чого вирушив у Латію, де його гостинно прийняв Латин.

Сюжети й образи легенд про Енея часто використовувалися в літературі. Відома трагічна опера “Еней і Лавінія”, текст якої написав Б. Фонтенель, трагедія “Енеїда” І.П. Котляревського.

LECTIO DUODEQUADRAGESIMA
Синтаксичний зворот називного відмінка
з неозначеною формою дієслова
(Nominativus cum infinitivo)

Nominativus cum infinitivo – це синтаксична конструкція, яка складається з підмета, вираженого іменником, субстантивованим прикметником або займенником у **nominativus** і присудка, вираженого дієсловом в **infinitivus** відповідного часу. Цей зворот вживається після тих самих дієслів, що і зворот **accusativus cum infinitivo**. Різниця полягає у тому, що у звороті **nominativus cum infinitivo** дієслова вживаються в пасивній формі. Особливістю конструкції **nominativus cum infinitivo** є те, що керуюче дієслово стоїть, як правило, після звороту, узгоджуючись у числі з його логічним підметом. Наприклад:

Fortuna caesa esse dicitur. – Говорять, що доля сліпа.

Romulus conditor Romae fuisse traditur. – Передають, що Ромул був засновником Риму.

Nominativus cum infinitivo вживається переважно тоді, коли особа, якій належить думка чи висловлення, не названа, тобто після безособових дієслів у третій особі однини чи множини. Наприклад:

dicitur, dicuntur (говорять); traditur, traduntur (передають); narratur, narrantur (розповідають); putatur, putantur (вважається).

NB! У випадку, коли логічним автором дії звороту **nominativus cum infinitivo** є займенник третьої особи (він, вона, воно, вони), цей займенник у звороті пропускається. Наприклад:

Inimicos vincisse fertur. – Кажуть, що він переміг ворогів.

При перекладі його треба обов'язково відтворювати.

Якщо у конструкції підмет виражений особовими займенниками, то вони не ставляться, а при перекладі визначаються за особовим закінченням керуючого дієслова-присудка. Наприклад:

dico – говорять, що я;

videor – здається, що я;

diceris – говорять, що ти;

vidēris – здається, що ти;

dicimur – говорять, що ми;

vidēmur – здається, що ми;

dicimini – говорять, що ви;

videmini – здається, що ви.

Vidēris beātus esse. – Здається, що ти щасливий(а).

Videor beātus esse. – Здається, що я щасливий(а).

Felix esse dico. – Говорять, що я щасливий(а).

В П Р А В И

1. Утворити усі види інфінітивів від дієслів:

voco, āvi, ātum, āre – кликати, називати;
moveo, movi, motum, ēre – рухати;
ignosco, novi, notum, ēre – прощати;
audio, īvi, ītum, īre – слухати.

2. Перекласти українською мовою:

- Vidētur discipūlus librum legēre.
- Videntur discipūli librum legēre.
- Videntur librum legēre.
- Videntur libros legēre.
- Vidēris librum legēre.
- Videmīni librum legēre.
- Errāre videor. Errāre vidēmur.

3. Поставити речення залежно від дієслівних форм putātur, dicitur, vidētur, tradītur, iubentur:

- Leo rex bestiarum est.
- Soror mea bene cantat.
- Lingua Latina nobis utilis est.
- Milites pontem struunt.
- Romulus conditor Romae fuit.

4. Перетворити зворот **accusatīvus cum infinitīvo** в **nominatīvus cum infinitīvo**:

- Tradunt Aesopum servum fuisse.
- Populi antiqui putabant multos deos mundum regēre.
- Tradunt Graecos Troiam expugnavisse.

Pensum domesticum

1. Визначити форми інфінітивів:

expugnātus esse, victum iri, laudāri, regi, victūrum esse, condidisse, mutāre, cremāri, intelexisse, lectūrus esse.

2. Перетворити зворот **accusatīvus cum infinitīvo** в **nominatīvus cum infinitīvo**:

- Iam antiqui putabant victoriam amare curam.
- Tradunt multas urbes a Caesare expugnatas esse.
- Dicunt, litterārum radices amaras esse, fructus dulces.

3. Перекласти українською мовою, визначити форми інфінітивів у складі звороту **nominatīvus cum infinitīvo**:

- Discipuli id intellectūri esse videntur.

- b) *Is pons deletum non iri putātur.*
 - c) *Cicero omnes oratores Romanos eloquentiā superavisse putātur.*
 - d) *Prometheus hominibus ignem dedisse traditur.*
 - e) *Nunquam id intellectūrus esse vidēris.*
 - f) *Libri Homeri a Pisistrato, tyranno Atheniensium, sic dispositi esse traduntur, ut nunc habēmus.*
 - g) *Thales primus defectionem solis praedixisse fertur.*
 - h) *Hippocrātes et Galēnus medici peritissimi fuisse putabantur.*
4. Перекласти речення латинською мовою, вживаючи синтаксичні звороти **accusativus cum infinitivo** та **nominativus cum infinitivo**:
- a) Греки вірили, що Меркурій був вісником богів.
 - b) Вважається, що Меркурій був вісником богів.
 - c) Люди думають, що вірний друг пізнається в біді.
 - d) Говорять, що вірний друг пізнається в біді.
 - e) Поети говорять, що кохання все перемагає.
 - f) Говорять, що кохання все перемагає.
5. Перекласти українською мовою:

De hesperidum insulā

Hesperidum insula fuit in fine orbis terrarum, prope Oceānum montemque Athlantem. Narrātur Hesperides, pulchrae Hesperii filiae in mirō insulae hortō habitavisse. Ibi ingentis arboris mala aurea omnium hominum admirationem movebat. Homines tamen egregia mala capere non poterant, quod draco arboris custos erat, etiam fortes viros terrebat. Sed Hercūles usque ad claram insulam ire et ibi mira mala capere constituit. Traditur terra marique iter fecisse multosque hostes in itinere interfecisse. Tandem Hesperidum insulam adiit. Dicitur Hercūles ibi in maximo periculo fuisse. Hesperides, Hercūli benignae, draconem sopivisse traduntur. Ita Hercūles immanem feram interficere potest atque cum malis aureis in Graeciam salvus redit.

Dicta et proverbialia Latina

1. *Qui tacet, consentire videtur.* – Той, хто мовчить, очевидно той погоджується.
2. *Fur semper moram facere videtur.* – Злодію завжди здається, що він занадто повільний.
3. *Admiror te, paries, non cecidisse ruinis,
Qui tot scriptorum toedia sustineas.* –
Я дивуюся тобі, стіно, що ти досі не впала в руїнах,
Витримуючи на собі дурниці стількох писак (графіті у Помпеях).

Гесперида – дочки Атланта й німфи Гесперида жили на щасливих островах у сусідстві з горгонами. Гесперида стерегли золоті яблука вічної молодості – весільний подарунок, який Гера одержала від Геї. Сад був під охороною дракона Ладона. Здобуття яблука – один із дванадцяти подвигів Геракла. Цар Еврісфей загадав Гераклові принести три золотих яблука. Але де той сад Гесперід, цар не знав, і жодна людина не знала, кого б не питався Геракл у нескінченній дорозі. Німфи порадили Гераклові знайти віщого бога Нерея. Хоч як випрочувався старий, хоч які дивні подоби приймав – ставав то птахом, то биком, то рибиною, – але із Гераклових обіймів вирватися не міг. І мусив тоді віщий бог пояснити, де знайти сад Гесперід та як золотих яблука добути.

– Гляди ж бо, герою, до яблуні не підходь і сам золотих яблука не рви, – напучував приборканий віщун. – Попроси титана Атланта, він охоче тобі зарадить, якщо потримаєш замість нього небесне склепіння. Довго йшов Геракл. Нарешті здійнявся перед ним могутній, як гора, Атлант. Колись Зевс, подолавши титанів, покарав його і примусив тримати над землею все небо із сонцем, місяцем і зірками. Геракл пояснив, хто він і навіщо прийшов аж на край світу. Атлант широко зрадів: йому так хотілося випростатись і трохи спочити! Тож він одразу взявся принести Зевсовому синові золоті яблука, аби тільки той потримав тим часом небесне склепіння. І титан переклав свій тягар на Геракла.

Хоч як зволікав Атлант, та нарешті повернувся, несучи золоті яблука, що світилися і сяяли навіть здаля.

– Мабузь, я сам віднесу їх до Мікен, – мовив титан, хитруючи, – надто вже йому не хотілося знову брати на плечі небесний тягар. Але Геракл збагнув, чого прагне Атлант, і собі вдався до хитрощів.

– Гаразд, – наче погодився він, – тільки потримай небо ще трохи, поки я примощу собі на плечах лев'ячу шкуру, аби не так сильно давило.

Простосердний титан поклав долі золоті яблука і знову став на своє місце.

– Могутній Атланте! – мовив тоді звільнений Геркулес. – Даруй мені нещирість, інакше-бо я зробити не міг. Адже смертній людині не до снаги те, що вільно титанові. Тож не гнівайся і прощавай.

Повернувшись у Мікени, герой віддав золоті яблука самому цареві до рук. Яблука так дивно сяяли і променилися, наче Еврісфеві руки пекли, і він мерщій віддав їх Гераклові, ховаючи назад руки, щоб ніхто не побачив, як вони невинно тремтять.

Геракл узяв яблука, але не залишив собі, а відніс до храму Афіни Паллади, своєї божественної опікунки. Богиня перенесла золоті яблука знов у сад Гесперід, де їм і належало бути.

А люди і досі не знають, де був той сад і де стояв могутній Атлант, або Атлас, як його ще називають, – чи там, де тепер в Африці здіймаються Атлаські гори, що сягають своїми вершинами неба; чи, може, на острові у бурхливому океані, що відтоді став зватися Атлантичним; а чи там, де серед лазурного моря лежала прекрасна земля Атлантида, яка зникла назавжди і тільки дивною казкою залишилася в пам'яті людства.

Отium post negotium

Загадкова стежка

Перед тобою низка слів. Закінчення кожного є початком іншого. Питання подаються зверху або знизу:

Миша	Найбільша одиниця хронологічного поділу історії Землі	Ніс
Покровительки мистецтва і науки	Жаба	Свиня

Repetitorium

Варіант А		Варіант В	
1. Яка з дієслівних форм вимагає після себе вживання звороту accusativus cum infinitivo :	1) videor 2) dicunt 3) traditur	1. Яка з дієслівних форм вимагає після себе вживання звороту nominativus cum infinitivo :	1) tradunt 2) constat 3) putatur
2. Вибрати форму інфінітива у відповідності з наведеним значенням: Mater dixit filiam librum (буде читати)	1) lectum iri 2) legisse 3) lecturum esse	2. Вибрати форму інфінітива у відповідності з наведеним значенням: Scio discipulos eum librum (прочитали)	1) legi 2) lecturum esse 3) legisse

3. Поставити у відповідній формі логічний підмет: Notum est ... curam amare	1) victoriae 2) victorias 3) victoriam	3.Поставити у відповідній формі логічний підмет: Necesses est ... ab optimis viris regi	1) civitatem 2) civitas 3) civitatum
4. Підібрати відповідну форму керуючого дієслова: ... Homerum caesum fuisse	1) narratur 2) narrant 3) narramur	4.Підібрати відповідну форму керуючого дієслова: Aesopus servus fuisse ...	1) tradunt 2) traditur 3) trador
5. Яка з форм інфінітива вживається у звороті: Populi antiqui putabant Oceanum terram cingere	1) inf. perfecti act. 2) inf. praesentis act. 3) inf. futuri act.	5.Яка з форм інфінітива вживається у звороті: Video eos in urbe remansisse	1) inf. perfecti act. 2) inf. futuri act. 3) inf. praesentis act.
Варіант С		Варіант D	
1. Яка з дієслівних форм вимагає після себе вживання звороту accusativus cum infinitivo :	1) fertur 2) notum est 3) videris	1.Яка з дієслівних форм вимагає після себе вживання звороту nominativus cum infinitivo :	1) videor 2) vident 3) videt
2. Вибрати форму інфінітива у відповідності з наведеним значенням: Magistra dixit discipulos carmina (співають)	1) cantavisse 2) cantatum iri 3) cantare	2.Вибрати форму інфінітива у відповідності з наведеним значенням: Scio discipulum librum (читав)	1) legisse 2) lecturum esse 3) legi
3. Поставити у відповідній формі логічний підмет: Constat ad salutem civium ... inventas esse	1) legem 2) leges 3) legum	3.Поставити у відповідній формі логічний підмет: ... temporibus Lycurgi fuisse traditur	1) Homero 2) Homerum 3) Homerus

<p>4. Підібрати відповідну форму керуючого дієслова: <i>Homines antiqui ... fata orbem terrarum regere</i></p>	<p>1) <i>putabant</i> 2) <i>putantur</i> 3) <i>putas</i></p>	<p>4. Підібрати відповідну форму керуючого дієслова: <i>Cicero omnes eloquentiam superavisse</i></p>	<p>1) <i>puto</i> 2) <i>putatur</i> 3) <i>putant</i></p>
<p>5. Яка з форм інфінітива вживається у звороті: <i>Notum est Romulum Romam condidisse</i></p>	<p>1) <i>inf. praesentis act.</i> 2) <i>inf. futuri act.</i> 3) <i>inf. perfecti act.</i></p>	<p>5. Яка з форм інфінітива вживається у звороті: <i>Constat urbem Romam a Romulo et Remo conditam esse</i></p>	<p>1) <i>inf. perfecti act.</i> 2) <i>inf. praesentis act.</i> 3) <i>inf. futuri act.</i></p>

LECTIO UNDEQUADRAGESIMA

Віддіслівні іменні форми (Gerundium et gerundivum)

Герундій – це віддіслівний іменник, який замінює непрямі відмінки інфінітива, взятого в значенні іменника.

Герундій утворюється додаванням до основи **praesentis** суфікса **-nd-** для дієслів першої і другої дієвідмін і суфікса **-end-** для дієслів третьої і четвертої дієвідмін та закінчення **-i** (в **genetivus**). Наприклад: mutandi, docendi, legendi, audiendi.

Герундій має чотири відмінки, відмінюється за другою відміною іменників середнього роду в однині. Логічним називним відмінком герундія вважається **infinitivus praesentis activi**. Наприклад:

Nom.	docere – навчання
Gen.	docendi – навчання
Dat.	docendo – навчанню
Acc.	ad docendum – для навчання
Abl.	docendo – навчанням

Герундій вживається:

- 1) у ролі означення до іменника: ars amandi – мистецтво кохання;
- 2) для висловлення мети з прийменником **ad**: tempus ad deliberandum – час для роздуму;
- 3) для позначення обставини способу дії: hominis mens discendo alitur – думка людини годується вченням.

Герундив – це віддіслівний прикметник, за значенням близький до дієприкметника майбутнього часу пасивного стану із значенням необхідності.

Герундив утворюється шляхом додавання до основи **praesentis** суфікса **-nd-** для дієслів першої і другої дієвідмін і суфікса **-end-** для дієслів третьої і четвертої дієвідмін та родових закінчень **-us**, **-a**, **-um**. Наприклад:

mutandus, a, um; docendus, a, um; legendus, a, um; audiendus, a, um.

Герундив відмінюється за першою та другою відмінками в однині та множині. Герундив означає повинність, необхідність. Може вживатися як означення і як іменна частина складеного присудка.

NB! Від латинського герундива утворено ряд слів, що увійшли до лексичного складу української мови. Наприклад:

меморандум – нагадування (із memorandum est – слід пам'ятати);
легенда – напис на монеті, карті (із legenda sunt – слід прочитати).

В П Р А В И

1. Утворити герундій від дієслів. Написати 4 відмінки одного з віддієслівних іменників:

discēre, tacēre, probare, punīre.

2. Утворити і перекласти герундив від дієслів:

rogāre, delēre, ducēre, munīre.

3. Перекласти українською мовою:

a) *Hominis mens discendo alitur et cogitando.*

b) *Nulla aetas ad discendum sera est.*

c) *Non exemplis sed legibus iudicandum est.*

d) *Non modo ars dicendi, sed etiam ars tacendi difficillima est.*

e) *Spes vincendi apud omnes magna erat.*

f) *Ex duobus malis minus est semper eligendum.*

g) *Plerisque in rebus gerendis tarditas odiosa est.*

h) *Consilia prudentium virorum audienda sunt.*

Dicta et proverbia Latīna

1. *Modus vivendi.* – Спосіб життя.

2. *Mutatis mutandis.* – Змінивши те, що має бути змінним.

3. *De gustibus non est disputandum.* – Про смаки не слід сперечатися.

4. *Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo.* – Крапля точить камінь не силою, а частим падінням.

5. *Docendo discimus.* – Навчаючи, ми вчимося.

LECTIO QUADRAGESIMA

Умовний спосіб (Modus coniunctivus)

Умовний спосіб виражає у латинській мові відношення дії до реального здійснення. Він характеризує дію як можливу, очікувану, бажану або й нереальну.

У латинській мові кон'юнктив вживається в незалежних реченнях для вираження заохочення, побажання, можливості, наказу, сумніву, уступки, а також у підрядних реченнях мети, додаткових, часових, причинових, допустових, наслідкових, умовних та ін.

Отже, застосування латинського кон'юнктива значно ширше, ніж умовного способу в українській мові.

На відміну від дійсного способу (**indicativus**), який має шість часів, кон'юнктив (**coniunctivus**) у латинській мові має чотири часи: **praesens**, **imperfectum**, **perfectum**, **plusquamperfectum** в активному і пасивному станах.

Зразки відмінювання Praesens coniunctivi activi

I	II	III	IV
Singularis			
laudo, āvi, ātum, āre – хвалити, прославляти:	moneo, ui, itum, ēre – згадувати, умовляти:	cresco, crevi, cretum, cres- cere – процві- тати, рости:	munio, īvi, itum, īre – укріплю- вати, зміцню- вати:
laudem	moneam	crescam	muniam
laudes	moneas	crescas	munias
laudet	moneat	crescat	muniat
нехай він (вона, воно) прославляє	нехай він (вона, воно) згадає	нехай він (вона, воно) росте	нехай він (вона, воно) зміцнює
Pluralis			
laudēmus	moneāmus	crescāmus	muniamus
laudētis	moneātis	crescātis	muniatis
laudent	moneant	crescant	muniant

Praesens coniunctivi activi від дієслова-зв'язки**sum, fui, esse – бути****Singulāris Plurālis**

sim simus

sis sitis

sit sint

нехай він (вона,
воно) буде**Praesens coniunctivi passivi****I****II****III****IV****Singulāris**

lauder

monear

crescar

muniar

laudēris

moneāris

crescāris

muniāris

laudētur

moneātur

crescātur

muniātur

нехай його

нехай його

нехай його

нехай його

(її, його)

(її, його)

(її, його)

(її, його)

прославляють

згадають

виростають

зміцнять

Plurālis

laudēmur

moneāmur

crescāmur

muniāmur

laudemīni

moneamīni

crescamīni

muniāmīni

laudentur

moneantur

crescantur

muniantur

Imperfectum coniunctivi activi**I****II****III****IV****Singulāris**

laudārem

monerem

crescērem

munīrem

laudāres

moneres

crescēres

munīres

laudāret

monēret

crescēret

munīret

хай би він

щоб він

щоб він

хай би він

(вона, воно)

(вона, воно)

(вона, воно)

(вона, воно)

хвалив

згадував

ріс

зміцнював

Plurālis

laudarēmus

monerēmus

crescerēmus

munirēmus

laudarētis

monerētis

crescerētis

munirētis

laudarent

monerent

crescerent

munirent

Imperfectum coniunctivi activi від дієслова-зв'язки**sum, fui, esse – бути**

Singulāris	Plurālis
essem	essēmus
esses	essētis
esset	essent

щоб він (вона,
воно) був**Imperfectum coniunctivi passivi**

I	II	III	IV
	Singulāris		
laudarer	monērer	crescērer	munīrer
laudarēris	monerēris	crescērēris	munirēris
laudarētur	monerētur	crescērētur	munirētur
хай би його (її, його)	хай би його (її, його)	нехай би його (її, його)	хай би його (її, його)
хвалили	згадували	виростили	зміцнювали
	Plurālis		
laudarēmur	monerēmur	crescērēmur	munirēmur
laudarēmīni	monerēmīni	crescerēmīni	munirēmīni
laudarentur	monerentur	crescerentur	munirentur

Perfectum coniunctivi activi

I	II	III	IV
	Singulāris		
laudavērim	monuērim	crevērim	munivērim
laudavēris	monuēris	crevēris	munivēris
laudavērit	monuērit	crevērit	munivērit
нехай би він (вона, воно)	щоб він (вона, воно)	щоб він (вона, воно)	щоб він (вона, воно)
похвалив	згадав	виріс	зміцнив
	Plurālis		
laudavērimus	monuerimus	creverimus	muniverimus
laudaveritis	monueritis	creveritis	muniveritis
laudaverint	monuerint	creverint	muniverint

Perfectum coniunctivi activi від дієслова-зв'язки**sum, fui, esse – бути**

Singulāris	Plurālis
fuērim	fuerīmus
fuēris	fuerītis
fuērit	fuērint

щоб він (вона,
воно) був**Perfectum coniunctivi passivi**

I	II	III	IV
Singulāris			
laudātus, a, um sim	monītus, a, um sim	cretus, a, um sim	munītus, a, um sim
laudātus, a, um sis	monītus, a, um sis	cretus, a, um sis	munītus, a, um sis
laudātus, a, um sit	monītus, a, um sit	cretus, a, um sit	munītus, a, um sit
щоб його	щоб його	щоб його	щоб його
(її, його)	(її, його)	(її, його)	(її, його)
похвалили	згадали	виросили	укріпили
Plurālis			
laudāti, ae, a simus	monīti, ae, a simus	creti, ae, a simus	munīti, ae, a simus
laudāti, ae, a sitis	monīti, ae, a sitis	creti, ae, a sitis	munīti, ae, a sitis
laudāti, ae, a sint	monīti, ae, a sint	creti, ae, a sint	munīti, ae, a sint

Plusquamperfectum coniunctivi activi

I	II	III	IV
Singulāris			
laudavissem	monuissēm	crevissem	munivissem
laudavisses	monuisses	crevisses	munivisses
laudavisset	monuisset	crevisset	munivisset
щоб він	нехай би він	щоб він	щоб він
(вона, воно)	(вона, воно)	(вона, воно)	(вона, воно)
похвалив	згадав	виріс	зміцнив
(давно)	(давно)	(давно)	(давно)
Plurālis			
laudavissēmus	monuissēmus	crevissēmus	munivissēmus
laudavissētis	monuissētis	crevissētis	munivissētis
laudavissent	monuissent	crevissent	munivissent

Plusquamperfectum coniunctivi activi від дієслова-зв'язки

sum, fui, esse – бути

Singulāris	Plurālis
fuissem	fuissēmus
fuiesses	fuissētis
fuisset	fuissent

щоб він (вона,
воно) був

Plusquamperfectum coniunctivi passivi

I II III IV

Singulāris

laudātus, a, um essem	monītus, a, um essem	cretus, a, um essem	munītus, a, um essem
laudātus, a, um esses	monītus, a, um esses	cretus, a, um esses	munītus, a, um esses
laudātus, a, um esset	monītus, a, um esset	cretus, a, um esset	munītus, a, um esset
щоб його (її, його)	нехай би його (її, його)	щоб його (її, його)	нехай би його (її, його)
похвалили	згадали	виростили	зміцнили

Plurālis

laudāti, ae, a essēmus	monīti, ae, a essēmus	creti, ae, a essēmus	munīti, ae, a essēmus
laudāti, ae, a essētis	monīti, ae, a essētis	creti, ae, a essētis	munīti, ae, a essētis
laudāti, ae, a essent	monīti, ae, a essent	creti, ae, a essent	munīti, ae, a essent

Вживання кон'юнктива у незалежних реченнях

У незалежних реченнях **coniunctivus** може виражати:

1. Заохочення, заклик до дії, спонукання – **coniunctivus hortativus**.

Виступає тільки в першій особі множини. Наприклад:

Gaudeāmus iġitur! – Отже, веселімося (радіймо)!

Omnia vincit amor et nos cedāmus amōri! (*Vergil.*) – Все перемагає любов і ми поступаймося любові!

2. Наказ, вимогу, ввічливе прохання, категоричне побажання – **coniunctivus imperativus**. Вживається у другій та третій особах однини та множини. Наприклад:

Audiātur et altēra pars! – Хай буде вислухана і друга сторона!

Quidquid agis, prudenter agas! – Що б ти не робив, роби розсудливо!

3. Заборону – **coniunctivus prohibitivus**. Вживається в другій та третій особах однини і множини. Наприклад:

Nemīnem cito laudaveris, nemīnem cito accusavēris. – Нікого поспішно не хвали, нікого поспішно не звинувачуй.

Ne venias! – Не приходи!

Ne dicas! – Не говори!

4. Побажання – **coniunctivus optativus**. Виступає в третій особі однини і множини. Треба запам'ятати, що **praesens coniunctivi** виражає бажання, яке відноситься до майбутнього; **imperfectum coniunctivi** – бажання, що стосується теперішнього (нездійсненне); **plusquamperfectum coniunctivi** – бажання, що стосується минулого (нездійсненне). Наприклад:

Vivat et res publica! – Хай живе республіка!

Utinam veniret! – О, якби він прийшов (зараз)!

Utinam culpam vitare potuisset! – О, щоб він тоді був зміг обминути помилку!

5. Сумнів, вагання, непевність – **coniunctivus dubitativus**. Наприклад:

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat? (*Petron.*) – Що можуть зробити закони там, де панують тільки гроші?

Quid facerem? – Що мені було робити?

6. Поступку, припущення – **coniunctivus concessivus**. Перекладається українською мовою за допомогою слів “припустимо що”, “допустимо що”, “хоч”, “нехай”. Наприклад:

Sit hoc verum! – Припустимо, що це так!

Fremant omnes licet, dicam quod sentio. – Хоч би всі шуміли, я буду говорити, що думаю.

7. Можливість – **coniunctivus potentialis**. Виражає можливу дію або некатегоричне твердження про майбутнє. Наприклад:

Aliquis dicat (dixerit). – Може, дехто каже (сказав).

Quis putaret? – Хто б міг подумати?

8. Нереальність – **coniunctivus irrealis**. Вживається для вираження нереальної дії. Наприклад:

Sine amicis vita tristis esset. – Без друзів життя було б сумним.

Quis Hectora novisset, si Troia felix fuisset? – Хто був би знав Гектора, якщо б Троя була щасливою?

В П Р А В И

1. Зробити морфологічний аналіз поданих дієслів та перекласти їх: agāmus, sit, respondeātis, edāmus, vivant, crescat, fecēris, fuisses, data sint, essem.

2. Провідніяти у всіх часах умовного способу активного і пасивного станів такі дієслова:

- narrō, narrāvī, narrātum, narrāre – розповідати;
moveo, movi, motum, movēre – рухати, подразнювати;
ago, egi, actum, agēre – діяти;
punio, īvi, ītum, īre – карати.

3. Виділити суфікси кон'юнктива у таких дієслівних формах:
moneātis, amēmus, fecēris, fuisset, dixissent, crescas, crescēret, munīrer, laudarent, moneamīni.

4. Перекласти українською мовою:

- a) Amēmus patriam, pareāmus legībus.
b) Ante victoriam ne canas triumphum!
c) Cedant arma togae, concedat laurea laudi (*Cic.*).
d) Feci, quod potui, faciant meliōra potentes.
e) Fiat lux!
f) Palmam, qui meruit, ferat.
g) Quod dubitas, non fecēris.
h) Vivat nostra civitas, vivat, crescat, floreat!
i) Nihil est in intellectū, quod non antea fuērit in sensu.
j) Cave, quid dicas, quanto et cui.

5. Перекласти латинською мовою:

- a) Любімо свою Батьківщину, підкоряймося законам!
b) Вивчаймо латинську мову! Читаймо стародавні книги!
c) О, якщо б він написав.
d) Тобі не слід було цього робити.
e) Хто б міг подумати?
f) Я, мабуть, цього не скажу.

Pensum domesticum

1. Вивчити утворення часів умовного способу активного і пасивного станів.

2. Провідніяти у всіх часах умовного способу активного і пасивного станів такі дієслова:

- pugno, āvi, ātum, āre; maneo, mansi, mansum, ēre; defendo, defendi, defensum, ēre; servio, īvi, ītum, īre.

Перекласти українською мовою дієслівні форми третьої особи однини.

3. Визначити форми дієслів, перекласти їх:
putet, moveātur, veniatis, claudēret, responderint, serviam, discāmus, imperarēmus, agas, faciātis.

4. Перекласти українською мовою:

a) Si volumus aequi rerum omnium iudices esse, hoc primum nobis persuadeāmus, neminem nostrum esse sine culpa (*Sen.*).

b) Utinam tam facile vera invenire possim, quam falsa convincere!
(*Cic.*)

c) Qui beneficium dedit, taceat; narret, qui accepit (*Sen.*).

d) Taceat de Achille, qui non Homērus est.

e) Vivāmus, mea Lesbia, atque amēmus.

f) Dicāmus bona verba.

g) Ante mortem ne laudes hominem quemquam.

h) Pro patria quis bonus dubitet mortem oppetere? (*Cic.*)

Quae sint in horto necessaria

Multa sunt in horto necessaria. Sit primum aquae copia. Dividatur ea per rivulos adducatur in omnes horti partes. Claudatur hortus, cuius portulae animalia plantis noxia removeant. Ne multae sint arborea, quarum umbra noceat. Vertatur humus, iniciatur stercus. Si dabis terrae, dabit. Si non des, non det.

Dicta et proverbia Latina

1. Audiatur et altera pars! – Хай буде вислухана і друга сторона!

2. Fiat lux! – Хай буде світло!

3. Pereat mundus et fiat iustitia! – Хай згине світ, але здійсниться правосуддя!

4. Sit mens sana in corpore sano! – Хай буде здоровий дух у здоровому тілі!

5. Ante victoriam ne canas triumphum. – До перемоги не оспівуй триумфу.

6. Actum ne agas. – Не роби зробленого.

7. Quod sentimus, loquamur, quod loquimur, sentiāmus: concordet sermo cum vita! (*Seneca*) – Що відчуваємо, говоримо, що говоримо, відчуваймо: нехай поєднується слово з життям!

8. Quidquid agis, prudenter agas et respice finem! – Щоб ти не робив, роби розсудливо і дивись в кінець!

Repetitorium

1. Які часи має у латинській мові кон'юнктив?

2. Як утворюється **praesens coniunctivi activi et passivi**? Провідміняти дієслово-приклад.

3. При допомозі якого суфікса утворюється **imperfectum coniunctivi activi et passivi**? Навести приклад дієвідмінювання.

4. Як утворюються **perfectum et plusquamperfectum coniunctivi activi et passivi**?

5. Провідміняти дієслово у **perfectum et plusquamperfectum coniunctivi activi**.

6. Провідміняти дієслово у **perfectum et plusquamperfectum coniunctivi passivi**.

7. Провідміняти дієслово-зв'язку **sum, fui, esse** у всіх часах умовного способу.

8. Які значення має **coniunctivus** в незалежних реченнях?

9. У якій особі виступає **coniunctivus hortativus**?

10. Що виражає **coniunctivus imperativus**?

11. В яких особах вживається **coniunctivus prohibivus**?

12. Які часи вживаються для вираження бажання?

13. Що виражає **coniunctivus dubitativus**?

14. Як перекладається українською мовою **coniunctivus concessivus**?

15. Що виражає **coniunctivus potentialis**?

16. Який вид кон'юнктива вживається для вираження нереальної дії?

LECTIO QUADRAGESIMA PRIMA

Часи кон'юнктива у підрядних реченнях

Складні речення, в яких одне просте речення за змістом підпорядковане іншому і зв'язане з ним сполучником підрядності або сполучниковим словом, називається складнопідрядним.

В українській мові дієслово-присудок підрядного речення стоїть у тій часовій формі, яку воно мало б, коли б підрядне речення виражало незалежну самостійну думку.

У класичній латинській мові у системі складнопідрядного речення широко використовується як дійсний спосіб, так і кон'юнктив. Вживання кон'юнктива у різних типах підрядних речень показує, що в одних із них він зберіг зв'язок зі своєю семантикою (у підрядних додатка, мети, допустових, умовних), в інших – відступив від неї (у підрядних наслідку, причини, часу, відносних та ін.).

Вживання часів кон'юнктива у підрядному реченні залежить від часу у головному реченні. Часи у головному реченні поділяються на дві групи: головні та історичні.

До головних часів належать: **praesens, futurum primum, futurum secundum, imperativus**.

До історичних належать: **imperfectum, perfectum, plusquamperfectum**.

Залежність форми присудка у підрядному реченні від форми присудка у головному реченні у латинській мові називається "послідовність часів" (**consecutio tempörum**). Правило послідовності часів може бути проілюстроване такою таблицею:

Часи головного речення	Часи підрядного речення		
	Одночасна дія	Минула дія	Майбутня дія
praesens, futurum I, futurum II, imperativus	praesens coniunctivi	perfectum coniunctivi	описова конструкція на -urus sim
imperfectum, perfectum, plusquamperfectum	imperfectum coniunctivi	plusquamper- fectum coniunctivi	описова конструкція на -urus essem

Отже, **consecutio tempörum** відображає залежність умовного способу, вжитого у підрядному реченні, від присудка головного речення, а саме від того:

1) у якій часовій формі стоїть дієслово-присудок головного речення;

2) як співвідноситься в часі дія головного речення з дією підрядного.

NB! Якщо в головному реченні присудок стоїть в одному з головних часів (**praesens, futurum I, futurum II, imperativus**), то в підрядному реченні при одночасності дії вживається **praesens coniunctivi**, при передуванні дії – **perfectum coniunctivi**, а при наступній дії – форма на **-urus sim**.

Якщо в головному реченні присудок стоїть в одному з історичних часів (**imperfectum, perfectum, plusquamperfectum**), то в підрядному реченні при одночасності дії вживається **imperfectum coniunctivi**, при передуванні дії – **plusquamperfectum coniunctivi**, а при наступній дії – форма на **-urus essem** (тобто **participium futuri activi** + форма дієслова **esse** в **imperfectum coniunctivi**).

Participium futuri activi, що входить до складу описового звороту (**coniugatio periphrastica**), утворюється додаванням до основи суфіна суфікса **-ūr-** та родових закінчень **-us, -a, -um**. Наприклад:

laudatūrus, a, um – той (та, те), що має намір хвалити;

doctūrus, a, um – той (та, те), що має намір навчати;

scriptūrus, a, um – той (та, те), що має намір писати;

auditūrus, a, um – той (та, те), що має намір слухати.

Participium futuri activi відмінюється як прикметники першої та другої відміни. У реченні вживається як означення і як іменна частина складеного присудка, утворюючи разом з дієсловом **esse** **coniugatio periphrastica activa** (активну форму описової дієвідміни).

У повному обсязі правило послідовності часів вживається у непрямо-питальних реченнях (**quaestio obliqua**). Непрямо-питальне речення – це тип додаткових підрядних речень, що приєднуються до головного речення питальними займенниками (**quis, quid, qui, quae, quod**), питальними словами (**quantus, a, um; uter, utra, utrum**), питальними прислівниками (**cur, ubi, unde, quam, quamdiu, quot, quo, quando**), питальними частками (**ne, num, nonne**).

Непрямо-питальні речення залежать від дієслів зі значенням “говорити, питати, бачити, знати” та безособових зворотів **notum (ignotum) est** – відомо (невідомо). Наприклад:

Rogo quid agas? – Я питаю, що ти робиш?

Rogo quid egeris? – Я питаю, що ти робив?

Rogo quid acturus sis? – Я питаю, що ти будеш робити?

Rogavi quid ageres? – Я запитав, що ти робиш?

Rogavi quid egisses? – Я запитав, що ти робив?

Rogavi quid acturus esses? – Я запитав, що ти будеш робити?

В П Р А В И

1. Утворити третю особу однини і множини усіх часів дійсного та умовного способу від дієслова *dicere*.
2. Порівняти дієслівні форми:
Videamus – videamur.
Videres – videris.
Viderint – visi sint.
3. Зробити морфологічний аналіз дієслів. Визначити, за якою ознакою вони відрізняються:
defendit, defendebat, defendet; defendant, defenderent; laborant, laborabant; labores, laborares.
4. Перекласти українською мовою:
a) *Ceres diu nescivit, ubi filia sua esset, quam Pluto ad inferos abduxerat.*
b) *Multi nesciunt, quam vim scientia habeat.*
c) *Philosophus quidam interrogatus, quid esset amicitia, respondit: “Unus animus in duobus corporibus”.*
d) *Sapiens quidam interrogatus, quid homo pessimum, quid homo optimum haberet, respondit: “Linguam”.*
e) *Ex epistulis Demosthenis intellegi licet, quam saepe fuerit Platonis auditor.*
f) *Fur facile, quem observat, videt, custos, qui fur sit, nescit.*
g) *Lacedaemonii non interrogabant, quot essent hostes, sed ubi essent.*
h) *Unus ex Lacedaemoniis, interrogatus, cur urbem non munitur: “Sparta, inquit, non moenibus, sed nostris corporibus munita est”.*
5. Перекласти українською мовою:

De libris Sibyllinis

In antiquis annalibus memoria de libris Sibyllinis haec prodita est. Anus quaedam incognita olim ad Tarquinium Superbum regem advenit, novem libros portans, quos esse divina oracula dicebat, eos regi vendere conabatur. Tarquinus pretium percontatus est. Mulier immensum pretium poposcit, rex autem, quasi anus desperet risit. Tum illa tres libros ex novem incendit et e quibus sex eodem pretio emere optaret regem interrogaret. Sed Tarquinus multo magis risit et dixit annum insanam esse. Mulier ibidem nihil morata statim tres alios libros excussit atque denuo rogavit, ut tres reliquos eodem pretio emeret. Tarquinus iam attentiore animo factus est et libros tres reliquos mercatur nihilo minore pretio, quam quod erat pretium pro omnibus. Ea mulier tunc a

Tarquinio digressa postea nunquam visa est. Libri tres, in sacranium conditi, “Sibyllini” appellati sunt.

Dicta et proverbia Latina

1. Quod dubitas, ne feceris. – Не роби того, у чому сумніваєшся.

2. Quidquid praecipies, esto brevis. – Чого б ти не навчав, будь лаконічним.

3. Qui nil potest sperare desperet nihil. – Хай ні на що не втрачає надію той, хто ні на що не може сподіватися.

Сивіліні книги – 9 книг, написаних грецькою мовою, які Кумська Сивіла запропонувала купити Тарквінієві Гордому, але він відмовився. Тоді Сивіла кинула у вогонь три книги й запропонувала цареві купити решту. При повторній відмові царя Сивіла спалила ще три книги і знову запропонувала купити за ту саму ціну три книги, які залишилися. Порадившись з авгурами, Тарквіній купив ці книги й віддав до Капітолійського храму. Охороняти книги доручили двом патріціям і ще двом грекам, які їх перекладали й тлумачили. Згодом до трьох книг додали віщування Тібурської Сивіли Альбуней, які, за переказом, були занесені в Рим водами Тібру, а також “Книги братів Мартіїв”, укладені латинською мовою. Після пожежі Капітолійського храму в 83 році до н.е. сенат відрадив до Ерітру, Іліону й Самосу послів, які зібрали там новий збірник сивіліних пророцтв. За переказом, пророцтва були записані на пальмових листках і зберігались у суворій таємниці. Навіть римляни, крім колегії жерців, не мали до них доступу. За Сулли колегія жерців – зберігачів сивіліних книг – складалася з 15 членів. Жерці в присутності службових осіб відкривали сивіліні книги й дізнавалися, що означають ті чи інші прикмети, яка жертва найприємніша богам, чим закінчиться той чи інший захід.

Майже всі нові обряди й культу, встановлені в історичну епоху римської держави, завдячують своїм походженням сивіліним книгам.

Сивіліні книги, які збереглися до нашого часу, на думку вчених, походять з II століття н.е.

LECTIO QUADRAGESIMA SECUNDA

Підрядні речення зі сполучниками *ut* (щоб), *ne* (щоб не)

Сполучник **ut** (**ne**) вводить підрядні речення мети, з'ясувальні, наслідкові, пояснювальні. У таких підрядних реченнях дієслово-присудок стоїть завжди в кон'юнктиві. Вживання часів кон'юнктива у підрядному реченні залежить від часу в головному:

1) Якщо у головному реченні вживається один із головних часів, то у підрядному ставиться кон'юнктив теперішнього часу (**praesens coniunctivi**).

2) Якщо у головному реченні вжито один із минулих часів, то у підрядному вживається кон'юнктив минулого часу недоконаного виду (**imperfectum coniunctivi**).

Ut (ne) finale – підрядні речення мети, які відповідають на питання навіщо?, для чого? Вживаються при дієсловах, що означають мету дії. Наприклад:

Pecuniam do, ut rem accipiam. – Я даю гроші, щоб одержати річ.

Pecuniam dedi, ut rem acciperem. – Я дав гроші, щоб одержати річ.

Ut (ne) obiectivum – підрядні з'ясувальні речення. Відповідають на питання про що?, чому? Вживаються після дієслів, що означають піклування, прагнення, прохання, побоювання, перешкоду. Наприклад:

Omnes cives optant, ut pax sit. – Усі люди бажать, щоб був мир.

NB! У підрядних з'ясувальних реченнях поряд з кон'юнктивом може вживатися індикатив. Такі речення вводяться сполучником *quod*. У головному реченні йому відповідає вказівний займенник. Наприклад:

In malis unum hoc tuis bonum est, quod mala ignoras tua. – У твоїх бідах одне добре є те, що ти їх не помічаш.

Ut consecutivum – наслідкові підрядні речення. Відповідають на питання як?, яким чином? Сполучник *ut* у наслідкових реченнях перекладається як що, так що, а заперечення перекладається за допомогою *ut non* – що не, так що не. У головному реченні можуть вживатися займенникові прикметники *talis, tantus*; прислівники *sic, ita, adeo, tam*. Наприклад:

Tanta est vis veritatis, ut se ipsam sua claritate defendat. – Сила істини така велика, що вона сама себе захищає своєю ясністю.

Ut (ne) explicativum – пояснювальні підрядні речення. Вживаються після безособових висловів: *fit, accedit, evenit* – буває, трапляється; *mos (lex) est* – існує звичай, є закон; *sequitur, efficitur* – виходить, виникає. Наприклад:

Apud Romanos mos erat, ut mortui cremarentur. – У римлян існував звичай, що мертвих спалювали.

Ut concessivum – допустові підрядні речення. У цих реченнях сполучник *ut* має значення хоч, нехай, незважаючи на те, що. У головному реченні часто вживається *tamen*. Наприклад:

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. – Нехай не вистачає сил, але саме бажання заслуговує на похвалу.

Ut comparativum – порівняльні підрядні речення. Вводяться сполучниками *ut* (як), *sicut* (оскільки), *velut* (неначе), *quasi* (немов би). При судок порівняльного речення завжди вживається в *indicativus*. Наприклад:

Ut sementem feceris, ita metes. – Як посієш, так і жатимеш.

В П Р А В И

1. Визначити форми дієслів. Перекласти:

erat, esset, fuerat, fuisset;
rogatus est, rogatus sit;
relinquerem, relinquam;
occidit, occissus est, occidisset, occivus esset.

2. Визначити відмінкові форми словосполучень та прийменникових конструкцій. Перекласти:

in regnum suum, in eo bello, eo tempore, omnium gentium, de officio, nobiles Romani, ipsius regis, bona fide, fortunam magnam, omnium Graecorum, magna victoria.

3. Перекласти українською мовою. Визначити тип підрядних речень:

- a) Opto, ut semper verum dicatis.
- b) Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus (*Socr.*).
- c) Habemus duas aures et unum os, ut plus audiamus, minus dicamus.
- d) Nascimus, ut moriamur.
- e) Imperator Adrianus equos et canes sic amavit, ut eis sepulcra constitueret.
- f) Factus est, ut nemo eum videret.
- g) Orpheus tam dulce cantavit, ut animam dei tangeret.
- h) Plerique lacrimas fundunt, ut aliis dolorem suum ostendant.
- i) Socrates ita in iudicio pro se ipso dixit, ut non reus, sed magister videretur.
- j) Plinius Secundus in sua “Historia naturali” de illo clarissimo Apelle, pictore Graeco, scripsit industriam huius tam maximam fuisse, ut nulla dies ei sine linea esset. Unde proverbium: nulla dies sine linea.

4. Перекласти українською мовою:

De Mida

Rex Midas a Baccho petivit, ut quidquid tetigisset aurum fieret. Tum deus: "Quidquid tetigeris, aurum fiet". Et omnia, quae tangebatur, subito aurea fiebant, etiam panis et alius cibus. Ita factum est, ut paene fame interiret. Itaque Bacchum adiit et eum imploravit, ut, si posset, hoc donum sibi eriperet. Bacchus eum in flumine Pactolo lavari iussit. Midas oboedivit. Ex eo tempore ille fluvius aurum vehit.

5. Пояснити значення імен:

Костянтин, Регіна, Віктор, Валентин, Северин, Марина.

Dicta et proverbia Latina

1. Ante victoriam ne canas triumphum. – До перемоги не опсивуй тріумф.

2. Actum ne agas. – Не роби зробленого.

3. Prima lex historiae, ne quid falsi dicat (Cic.). – Перший закон історії – не говорити неправди.

4. Non vivimus, ut edamus, sed edimus, ut vivamus. – Ми живемо не для того, щоб їсти, але їмо для того, щоб жити.

5. Ut desint virēs, tamen est laudanda voluntas. – Хоч і не вистачає сил, заслуговує на похвалу саме бажання.

Мідас – син Гордія і Кібели, фригійський володар. Одного разу в його садах заблукав силен із почту Діоніса. Мідас гостинно прийняв його, за що дістав від Діоніса силу перетворювати все, до чого тільки доторкнеться, на золото. Владар став дуже багатим, однак йому загрожувала смерть з голоду, бо на золото оберталась і їжа. Мідас ублагав Діоніса зняти з нього чари. Бог наказав йому викупатись у річці Пактолі. З того часу у річці з'явилося золото.

В іншій легенді розповідається, що Мідас був одним із суддів у музичному змаганні між Аполлоном і Марсієм і присудив першість Марсієві. Розлючений Аполлон нагородив за це Мідаса осличими вухами, які він ховав під фригійською шапкою. Його таємницю знав лише цирюльник, що змушений був мовчати під страхом смерті. Одного разу цирюльник викопав ямку в землі й шепнув туди: "Мідас має осличі вуха!" На цьому місці виріс очерет, який розшелестів світові владареву таємницю.

LECTIO QUADRAGESIMA TERTIA

Умовні періоди

Умовним періодом називається складнопідрядне речення з умовним підрядним, що приєднується до головного за допомогою сполучників *si* (якщо, якщо б, коли б, якби), *nisi* (якщо не, коли б не, якби не).

Цей тип складнопідрядних речень характеризується тим, що підрядне речення містить передумову, з якої як наслідок випливає дія головного речення. Присудки головного і підрядного речень умовного періоду стоять в одному і тому ж часі і способі. Їх форма визначається тим, наскільки реальною є умова, поставлена для виконання конкретної дії. Залежно від цього у латинській мові розрізняють три типи умовних періодів:

Modus realis (реальний умовний період);

Modus potentiālis (потенційний або можливий умовний період);

Modus irrealis (ірреальний або нездійснений умовний період).

Modus realis – такий тип підрядних речень, в яких із певної умови випливає наслідок. Умова та наслідок з неї наводяться як реальні факти теперішнього, минулого або майбутнього часу. І в головному, і в підрядному реченнях присудок виражається дійсним способом дієслова у такому часі, який відповідає логічному змісту. Наприклад:

Si vales, bene est; ego valeo. – Якщо ти здоровий, добре; я здоровий.

Si id scripsisti, erravisti. – Якщо ти це написав, ти помилився.

Si ininterrogaverit, respondebo. – Якщо він запитає, я відповім.

Modus potentiālis – такий тип умовних періодів, у яких умова та наслідок наводяться як можливі або бажані. Дія головного речення залежить від того, наскільки здійсниться умова, що її виражає підрядне речення. І в головному, і в підрядному реченнях присудок виражається умовним способом дієслова у теперішньому часі (**praesens coniunctivi**) або минулому часі доконаного виду (**perfectum coniunctivi**).

При цьому **praesens coniunctivi** вказує на теперішню або майбутню незавершену дію, а **perfectum coniunctivi** – на минулу завершену дію. Наприклад:

Si ita putes, erres. – Якщо ти так думатимеш, то помилятимешся.

Si id dixeris, engraveris. – Якби ти це сказав, ти б, мабуть, помилився.

Modus irrealis – такий тип підрядних речень, який виражає дію, що не відповідає дійсності: ні умова, ні наслідок не можуть здійснитися. І в головному, і в підрядному реченнях вживається **imperfectum coni-**

unctivi, коли дія не може здійснитися зараз, і **plusquamperfectum coniunctivi**, якщо дія не могла бути здійснена в минулому. Наприклад:

Si id faceret, prudens esset. – Якби він зробив це (зараз), він був би розумним.

Si id fecisset, prudens fuisset. – Якби він зробив це (в минулому), він був би розумним.

Modus realis		Modus potentiālis		Modus irrealis	
Умова та наслідок наводяться як фактичні дані		Умова можлива, хоча реалізація її не передбачається		Умова та наслідок суперечать: 1) тому, що є 2) тому, що було	
Підрядне	Головне	Підрядне	Головне	Підрядне	Головне
indicativus усіх часів	indicativus усіх часів	praesens/ perfectum coniunctivi	praesens/ perfectum coniunctivi	imperfectum/ plusquam- perfectum coniunctivi	imperfectum/ plusquam- perfectum coniunctivi

В П Р А В И

1. Зробити морфологічний аналіз дієслів, перекласти українською мовою:

es, sis, eras, esses, eris, fueris (2 форми), fuisses, scribebam, scriberem, scripsi, scripserim.

2. Провідміняти у **praesens, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum coniunctivi** дієслова:

erro, āvi, ātum, āre – помилятися;
vinco, vici, victum, ēre – перемагати.

3. Перекласти українською мовою. Визначити тип умовного періоду:

- Si id scripsisses, erravisses.
- Si ita putas, erras.
- Si hoc scissem, dixissem.
- Si te rogo, responde mihi.
- Faciam, si potuero.
- Lac gallinaceum, si quaesiveris, invenies.
- Si librum haberem, tibi darem.
- Minus saepe erres, si scias, quod nescias.
- Si id faciat, prudens sit.

Pensum domesticum

1. Утворити третю особу однини і множини усіх часів умовного способу від дієслів:

nomino, āvi, ātum, āre;
scribo, scripsi, scriptum, ěre.

2. Зробити морфологічний аналіз дієслівних форм:
docuērunt, docuērunt, docuērunt, docuissent;
occupāti sunt, occupāti sint, occupāti erant, occupāti essent;
audiunt, audiant, audiebant, audirent;
scribit, scribat, scribebat, scriberet.

3. Перекласти українською мовою:

noli dicĕre, ne dicas, ne dixĕris;
noli scribĕre, ne scribas, ne scripsĕris.

4. Перекласти українською мовою. Визначити тип умовного періоду:

a) Si hoc dicit, errat.
Si hoc dixisset, erravisset.
Si hoc dicat, erret.
Si hoc dixit, erravit.

b) Si veniat, hoc videat.
Si venit, hoc vidit.
Si venisset, hoc vidisset.

c) Nisi iram vitavistis, multos amicos amisistis.
Nisi iram vitaretis, multos amicos amitteretis.
Nisi iram vitetis, multos amicos amittatis.

d) Si venires, laetus essem.
Si venias, laetus sim.
Si veniebas, laetus eram.

5. Перекласти українською мовою:

De Proserpina

Proserpina Iovis et Cereris filia fuit. Celebris virginis pulchritudo Plutonis, Orci regis, amorem incitavit. Proserpina aliquando in campo celebri floribus et caelo salubri delectabātur. Tum Pluto e regno suo evolavit et virginem in Orcum asportavit. Gravi dolore incitata mater ad Iovem properavit. “Filia mea, – inquit, – a Plutone asportata est. Nisi atrox fratris nostri scelus cohibueris, mortales homines deorum iura repudiabunt”. At Iupiter: “Non omni tempore in Orco Proserpina manebit, sed dimidium anni tecum in terris, dimidium autem Plutone coniuge erit”.

Itaque dum Proserpina in tristi Plutonis regno est, gravi hieme terrae tenentur. Sed aestate dea in terras et ad matrem remigrat, agris et hortis fruges, campis flores, hominibus mortalibus voluptatem praebet.

6. Від яких латинських дієслів утворилися граматичні терміни: nominativus, dativus, accusativus, vocativus, praepositio, (gradus) possessivus, (verbum) deponens.

Dicta et proverbia Latina

1. Si tacuisses, philosophus mansisses. – Якби ти помовчав, ти б залишився філософом.

2. Si vis amari, ama! – Якщо хочеш бути любимим – люби!

3. Si vis pacem, para pacem! – Якщо хочеш миру – готуй мир!

4. Si vivis Romae, Romano vivito more. – Якщо живеш у Римі, живи за римським звичаєм.

5. Si sapis, sis apis! – Якщо ти розумний, будь бджолою!

6. Si felix esse vis, esto! – Якщо хочеш бути щасливим, будь!

Прозерпіна – римське ім'я Персефони, дочки Деметри й Зевса. За міфом, Аїд з дозволу Зевса викрав Персефону, коли вона з подругами гуляла на луці, і зробив своєю дружиною. У підземному царстві Аїд змусив її проковтнути гранатові зерна – символ нерозривності шлюбу. Розгнівана Деметра наслала на землю неврожай, тому Зевс, щоб урятувати життя на землі, наказав Аїдові відпустити Персефону до матері на три чверті року.

У цьому міфі відбито природний процес щорічного вмирання й оживання рослинного світу. Атрибутами Персефони були колоски, маки, нарцис, гранатовий плід. Зображали її (разом з матір'ю) вродливою дівчиною. Як владарка підземного світу вона сиділа на троні поруч з Аїдом, у вінку з нарцисів, із маками або рогом достатку в руці.

LECTIO QUADRAGESIMA QUARTA

Підрядні речення із сполучником *cum*

Різні типи підрядних речень поєднуються з головним сполучником *cum*. Найчастіше сполучник *cum* вживається у підрядних реченнях часу. У підрядних реченнях часу із сполучником *cum* дієслово-присудок може вживатися як в **indicativus**, так і в **coniunctivus**. Це залежить від того, як співвідносяться між собою факти, про які розповідається у головному і підрядному реченнях. За цією ознакою серед підрядних речень часу виділяють такі типи:

Cum temporale. Цей тип підрядних речень часу вживається для вираження простого зіставлення дій у головному і підрядному реченнях. У головному реченні сполучникові *cum* можуть відповідати прислівники *tum*, *nunc*, словосполучення *eo die*, *eo tempore*. У підрядному реченні цього типу присудок виражається дієсловом у дійсному способі. Наприклад:

Cum Caesar in Galliam venit, ibi duae fractiones erant. – Коли Цезар прибув у Галлію, там існувало два угруповання.

Cum iterativum. Підрядне речення часу, яке вказує на повторювану дію. Сполучник *cum* має значення щоразу як; кожен раз, коли; завжди, коли. У підрядному реченні цього типу присудок виражається дієсловом у дійсному способі. Наприклад:

Discipuli consurgunt, cum magister advenit. – Учні завжди встають, коли заходить учитель.

Cum explicativum. Підрядне пояснювальне речення, яке встановлює збіг не тільки в часі, а й за змістом головного і підрядного речення. Присудок підрядного речення виражається дієсловом у дійсному способі. Сполучник *cum* перекладається за допомогою виразу тим, що. Наприклад:

Cum alios docemus, ipsi discimus. – Коли ми вчимо інших (тим, що ми вчимо інших), ми самі вчимося.

Cum historicum. Цей тип підрядних речень часу вживається в оповідях про минулі події, свідчить про внутрішній зв'язок між дією головного і підрядного речення. Дія підрядного речення є необхідною умовою, без якої не відбулася б дія головного речення. Присудок у підрядному реченні вживається в **coniunctivus** за правилом **consecutio temporum**, а саме:

1) **Imperfectum coniunctivi** вживається при одночасності дії головного і підрядного речення;

2) **Plusquamperfectum coniunctivi** вживається тоді, коли дія підрядного речення передусє дії головного речення. Наприклад:

Cum Athenis essem, Zenonem frequenter audiebam. – Коли я був в Афінах, я часто слухав (філософа) Зенона.

Сполучник cum може поєднувати з головним не лише підрядні речення часу, а й підрядні речення причини (**cum causale**). Присудок підрядного речення з **cum causale** ставиться в **coniunctivus** за правилом послідовності часів. Сполучник cum на українську мову перекладається тому що, оскільки, бо. Наприклад:

Cum ignoraret, rogavit. – Оскільки він не знав, то запитав.

NB! Підрядні речення причини можуть поєднуватися з головним і за допомогою сполучників quod, quia, quoniam (тому що, оскільки, бо). У підрядних реченнях зі сполучниками quod, quoniam присудок виражається дієсловом як у дійсному, так і в умовному способі. Дійсний спосіб дієслова-присудка вказує на реально існуючу причину, а умовний – на вірогідну. Наприклад:

Non venio ad te, quod aegrotus sum. – Я не приходжу до тебе, через те що ти хворий.

Cum concessivum. Підрядне допустове речення. У допустових підрядних реченнях зі сполучником cum присудок завжди виражається дієсловом в умовному способі за правилом послідовності часів. На українську мову сполучник cum перекладається як хоч, навіть якби, нехай, незважаючи на. Наприклад:

Litterae, cum sint paucae, tamen innumerabilia verba efficiunt. – Хоча літери й нечисленні, проте утворюють безліч слів.

NB! Підрядні речення можуть поєднуватися з головним за допомогою сполучників etiamsi, licet, quamvis, tamensi, quatenus (хоч, хоч би, навіть якщо, нехай, незважаючи на). При цьому слід пам'ятати, що у підрядних реченнях зі сполучником quatenus присудок виражається дієсловом в дійсному способі.

В П Р А В И

1. Перекласти українською мовою. Визначити тип підрядного речення:

a) Galli, cum hostes superaverunt, animalia capta immolant.

b) Philosophus Crates, cum indoctum puerum vidisset, paedagogum eius accusavit.

c) Plato varios Socratis sermones immortalitati scriptis suis tradidit, cum Socrates ipse litteram nullam reliquisset.

d) Avari, cum multa habeant, perpetuo egent.
e) Cum Persae Athenas venissent, templa deorum diruerunt.
f) Cum tempus mihi deesset, tamen saepe tibi scripsi.
g) Cum “Cognosce te ipsum” sapientes antiqui dixerant, hoc dixerant “Cognosce animum tuum”.

h) Cum ver advenit, multae aves in nostras regiones advolant.
i) Cum Alexander Magnus ad templum accederet, sacerdos eum Iovis filium appellavit.

j) Cum vita sine amicis tristis sit, ratio ipsa monet amicitias comparare.

2. Замінити інфінітив потрібною дієслівною формою:

a) Cum ultimus rex Romanorum (expellere), duo consules Romae creati sunt.

b) Aedui, cum se ab Helvetiis defendere non (posse), legatos ad Caesarem miserunt.

c) Cum agricolae bene agros (colere), bonos fructus accipiunt.

d) Graeci, cum Troiam (expugnare), omnes fere incolas necaverunt.

e) Cum mihi otium (esse), poetarum Graecorum libros legere amo.

3. Зробити морфологічний аналіз дієслівних форм:

nuntiet, nuntiaret, nuntiavit;

creverint, crescant, crescebant;

accuses, accusabis, accusares;

dicatis, diceretis, dixissetis.

4. Визначити відмінкові форми іменників:

pacem, naturam, amicum, fructum, rem, dei, orationis, terrae, usus, spei;

hominum, populorum, bestiarum, rerum, avium, exercituum;

fide, lingua, amico, mari, lege, fructu;

tempora, amici, oratores, oppida, fructus, res, bestiae, animalia.

5. За допомогою латинських слів gladius, lupus, producere, memoria, herba, surgere, sanus пояснити українські слова:

гладіолус, люпин, продукт, мемуари, гербарій, конкурс, санаторій.

6. Перекласти українською мовою:

Deucalion et Pyrrha

De Deucalione et Pyrrha a poetis antiquis haec fabula narratur.

Iuppiter, cum aliquando de Olympo despexisset et feros mores hominum notavisset, consilium cepit genus humanum fluctibus delere. Et ipse ingentes imbres ex nubibus fudit. Neptunus iussu Iovis terram concussit et aquarum fontes patefecit. Brevi tempore summi montes aquis tecti sunt. Omnes, qui ad summos montes cucurrerant, fluctibus obruti sunt. Deucalion,

Promethei filius, cum Pyrrha uxore navem conscendit, ut vitam servaret. Cum navis illa ad Parnassum montem advenisset, Iuppiter immortalis voluit Deucalionem et Pyrrham servari. Eo consilio capto, nubes diffudit et Neptunum iussit fluctus et flumina revocare. Deucalion et Pyrrha, cum totum orbem terrarum inanem conspexissent, timore et dolore premebantur, quod soli relictii essent. Deinde a Iove petiverunt, ut novos homines crearet. Iuppiter autem iis mandavit, ut ossa terrae matris effossa post se iactarent. Quod mandaverat, fecerunt: lapides, ossa terrae, ex ea effoderunt et post terga iecerunt. Ex lapidibus, quos Deucalion iecerat, iuvenes creverunt, ex lapidibus a Pyrrha iactis, virgines. De Deucalione et Pyrrha igitur, ut poetae antiqui narrant, nova gens humana orta est.

Dicta et proverbialia Latina

1. Cum bonis bonus eris, cum malis perverteris. – З добрими (людьми) будеш добрим, з поганими – зіпсуєшся.

2. Cum recte vivis, ne cures verba malorum! – Якщо чесно живеш, не бійся злих язиків!

3. Tunc canent cygni, cum tacebunt graculi. – Лебеді заспівають тоді, коли замовкнуть галки (вислів вживається тоді, коли хочуть сказати: “Якщо ти мудрий, почекай, поки замовкнуть дурні”).

4. Cum rem animus occupavit, verba ambiunt. – Коли розум оволодів темою (предметом), то слова приходять самі собою.

5. Fortuna vitrea est – tum, cum splendet, frangitur. – Доля, немов скло: коли вона блищить, то ламається (Неважко видертися вгору, важче там утриматися).

Девкаліон

Девкаліон – син Прометея і Клімени, володар Фессалії, чоловік Пірри. Коли Зевс вирішив затопити все грішне людство, за його велінням урятували своє життя тільки Девкаліон та його дружина Пірра. За порадою батька Девкаліон збудував ковчег, який 9 днів плавав по затопленій землі. Коли води почали спадати, Девкаліон висадився на вершині Парнасу в Фокіді. Зевс, зваживши на бажання Девкаліона поновити людський рід, наказав через Гермеса, щоб урятована пара кидала через плече кості (каміння) Великої Матері (Землі). З каменів, кинутих рукою Девкаліона, поставали чоловіки, а з каменів, кинутих Піррою, – жінки. Згодом Девкаліон оселився в східній Локріді і став правити Фоїотідою.

Найдавнішою батьківщиною цього переказу слід вважати епірську Додону, але згодом він змінювався й локалізувався в багатьох інших мі-

сцях. У різних місцевостях Греції існували гробниці Девкаліона й Пірри;
славнозвісна гробниця була в Афінах біля храму Зевса Олімпійського.

АНТИЧНЕ ВІРШУВАННЯ

Античне віршування принципово відрізняється від сучасного українського. Українській мові притаманний динамічний, тобто силовий, наголос, а грецькій та латинській мові – музичний. Крім того, в українській мові тривалість голосних – довгота та короткість – визначаються їх позицією: наголошені голосні довші, ненаголошені – коротші. У давніх мовах тривалість голосних залежить не тільки від позиції, а й від їхньої природи. У зв'язку з цим основою українського віршування є чергування наголошених і ненаголошених складів, тобто воно тонічне. Античне віршування базується на чергуванні довгих та коротких складів, особливого для кожного вірша, тобто воно метричне. Властивий античним мовам музичний наголос не впливає на ритмічну будову вірша, але надає йому своєрідного звучання і краси. Отже, для читання латинських віршів важливо вміти правильно визначати тривалість складу, яка залежить від довготи чи короткості голосного. Часокількість голосного визначається правилами фонетики.

Читання латинських віршів передбачає також знання таких компонентів поетичної мови, як стопа, вірш, строфа, елізія і цезура.

Стопа – це певне сполучення довгих і коротких складів, підпорядкованих одному ритмічному наголосу. Стопи можуть бути двоскладовими, трискладовими й багатоскладовими. З них найчастіше використовуються двоскладові й трискладові стопи:

ямб $\cup -$	дактиль $- \cup \cup$
хорей (трохей) $- \cup \cup$	анapest $\cup \cup -$

Вірш – це різне сполучення певних стоп в одному рядку. Вірш є основною одиницею ритмічної мови. В середині багатостопних віршів обов'язкова ритмічна пауза, так звана цезура, яка у віршованих схемах визначається двома скісними лініями //.

У римській поезії поширилися такі види віршів: гекзаметр дактилічний, пентаметр дактилічний, ямбічний триметр (сенарій), малий Асклепідів вірш, Адонійський, Сапфічний та інші вірші. Деякі з них названі іменами поетів, які або їх створили, або часто їх використовували у своїй творчості.

Строфа – це ряд віршів, з'єднаних певною метричною, ритмічною, інтонаційно-синтаксичною будовою. Римські поети часто використовували Алкееву, Архілохову, Асклепідову та Сапфічну строфи.

Для латинського віршування характерним є таке явище, як елізія. Елізія унікає збігу двох голосних та стику слів. Кінцевий голосний попереднього слова не вимовляється.

Елізії підлягають також сполучення голосного з “m” (-am, -um, -em), qui перед голосною наступного слова. У латинському тексті слідовані голосні інколи ставляться в дужках. Наприклад:

Carmin(a) erunt forme //
Fortunata meo // si qu(a) es celebrata libello
Nec Iovis Elei // cael(um) imitata domus.

Якщо кінцевий голосний або сполучення голосного з “m” стоять перед est, то елізії підлягає початкове “e” у слові est. Наприклад:

patria (e)st...

Твори античної поезії назв не мали, вони нумерувалися. Книга, до складу якої вони входили, визначалася римською цифрою, а сам твір – арабською. Назви поетичним творам античності додали у пізніші часи. Наприклад:

Quintus Horatius Flaccus

(8 грудня 65 року до н.е. – 27 листопада 8 року до н.е.)

Ad Melpomēnen (III, 30)

До теми про роль поета та поезії Квінт Горацій Флакк звертався неодноразово. Найбільш повне художнє втілення ця тема отримала у вірші “До Мельпомени”, що фактично започаткувала літературні пам’ятки у світовій літературі. Не випадково у багатьох поетів різних народів пізніших часів початкові слова з неї “Exegi monumentum...” бралися як епіграф до їх підсумкових творів.

Для Горація тема оди була дуже важливою й урочистою, тому для її розкриття він обрав малий Асклепіадів вірш, який, на його думку, найбільше гармоніював з такою значною темою.

Схема малого Асклепіядового вірша:

— — | — — — — | — — // — — — — | — — — — | — — — —

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens

- Possit diruere aut innumerabilis
5 Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinum: usque ego postera
Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine pontifex.
10 Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
Et qua pauper aquae Daunus agrestium
Regnavit populorum, ex humili potens

- Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxisse modos. Sume superbiam
15 Quaesitam meritis et mihi Delphica
Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

Пояснення:

1. aere (**Abl. comparationis**) – залежить від perennius.
2. Regalique situ (**Abl. comparationis**) – залежить від altius.
3. quod = ut id – такий що...
6. multaque pars mei – “краща частина мене”.

Libitinam – богиня смерті, вживається метонімічно, замість funus – “похорон”.

7-8. postera crescam laude recens – краще перекласти підметом – “слава моя буде зростати у нащадків”.

9. Scandet cum tacita virgine pontifex – тут йдеться про давній щорічний звичай, коли верховний жрець Понтифік зі старшою весталкою підіймався на Капітолій, щоб молити Юпітера Капітолійського дарувати Риму благоденство.

tacita virgo – йдеться про весталку, жрицю богині Вести. Під час здійснення релігійних обрядів весталка повинна була мовчати.

10. qua = ea, qua... – там, де.

Aufidus – ріка в Апулії, де народився Гораций.

11. Daunus – Давн, міфічний цар Апулії.

rauper aquae – “бідний на воду”, якість країни перенесена на царя Давна.

12. Princeps... deduxisse (**Nom. cum inf.**) залежить від dicar.

13. Aeolium carmen – “еолійська поезія”, тобто лірична.

- 13-14. ad Italos... modos – на італійські лади.

14-15. Sume superbiam quaesitam... – “переймися заслуженою гордістю”.

15-16. Delphica... lauro (**Abl. instrumenti**) – У Дельфах знаходився храм і при ньому оракул бога світла й поезії Аполлона. Лаврове дерево було присвячене Аполлону, тому переможці змагань на його честь увінчувалися лавровим вінком.

volens – тут: “прихильно”.

16. Melpomene – муза трагедії і ліричної поезії.

comam – тут: “голову”.

Publius Vergilius Maro

(70-19 pp. до н.е.)

Публій Вергілій Марон – один з провідних поетів епохи Августа. Світову славу йому забезпечила героїчна поема “Енеїда”. Цей твір прис-

вячений Енею, синові Анхіза та Венери, якому судилося стати фундатором латинської держави. З “Енеїдою” Вергілія пов’язано виникнення у світовій літературі пародійних жанрів – травестій і бурлесків. Ім’я Вергілія відоме в Україні з XVI століття. У Києво-Могилянській академії, колегіях та братських школах його твори читали, аналізували, вивчали їх метричні особливості.

У поданому уривку з “Енеїди” поет звертається до музи з благанням допомогти йому гідно оспівати ратні боріння греків і троянців та героя, на долю якого випало безліч випробувань.

“Енеїда” написана гекзаметром, що складається з шести дактилів (шостий усічений), у перших чотирьох стопах дактиль може змінюватися спондеями. Схема:

— — — | — — — | — // — — — | — — — | — — — | — — —

Aeneis, I, 1-11

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris

Italiam fato profugus Laviniaque venit

Litora; multum ille et terris iactus et alto

Vi superum, saevae memorem Iunonis ab iram,

5 Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem

Inferretque deos Latio, genus unde Latinum

Albanique patres atque altae moenia Romae,

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso

Quidve dolens regina deum tot volvere casus

10 Insignem pietate virum, tot adire labores

Impulerit. Tantaen(e) animis caelestibus irae?

Пояснення:

1. Arma virumque = arma viri.

ab oris (**Abl. separationis**).

2. fato – “з волі богів”.

2-3. Lavinia litōra – Лавінські береги.

2. que – уточнює місце в Італії; тут: “а саме”.

3. iactatus – “після тривалих блукань”.

4. superum = superorum (deorum).

memorem – “злопам’ятлива” Юнона.

6. Latio (**Dat.**) = in Latium.

7. patres – “предки”.

8. quo numine laeso – “через порушення волі богині”. Юнона, покровителька Карфагена, мріяла про його владу над світом і перешкождала заснуванню Риму.

**GAUDEAMUS
(CARMEN SCHOLASTICUM)**

Gaudeamus igitur	Vivant omnes virgines,
Iuvenes dum sumus!	Faciles, formosae!
Post iucundam iuventutem	Vivant et mulieres,
Post molestam senectutem	Tenerae, amabiles,
Nos habebit humus.	Bonae, laboriosae.
Vita nostra brevis est	Vivat et respublica,
Brevi finietur.	Et qui illam regit!
Venit mors velociter	Vivat nostra civitas,
Rapit nos atrociter	Maecenatum caritas
Nemini parcetur.	Quae nos hic protegit.
Vivat academia,	Pereat tristitia,
Vivant professores!	Pereant dolores.
Vivat membrum quodlibet	Pereat diabolus,
Vivat membra quaelibet	Quivis antiburschius
Semper sint in flore!	Atque irrisores!

ГАУДЕАМУС

Погуляймо юнаки, Поки в нас є сила. Мине молодість щаслива, Мине старість докучлива, Вкриє нас могила.	Хай дівчата всі живуть, Негорді, красиві, Хай живуть нам молодіці, Наші любі, ніжнолиці, Добрі, не ліниви!
Ми не довго живемо, Швидко вік минає. Смерть, не гаючись, прилине, Без розбору всіх поглине – Смерть жалю не знає.	Хай живе республіка Й той, хто управляє; Хай живе наша спільнота Й благодійників щедрота, Що про всіх нас дбає.
Хай живуть нам вузи всі, Вся наша еліта: Професори і доценти, Аспіранти і студенти, – “Многая їм літа!”	Всякий смуток геть від нас, Песимізму досить; Всякий біс нехай сконає, Що студентам не сприяє, На глум їх підносить.

Переклад М. Білика

ТЕКСТИ ДЛ Я ЧИТАННЯ

* * *

Daedalus, artifex clārus, in insula Creta labyrinthum aedificāvit. Sed Minos Daedalum et Icarum in labyrintho inclusit. Daedālus autem vir peritus fuit. Pater et filius mirabili modo e labyrintho fugērunt.

Daedalus in labyrintho cum filiō suō intra muros errābat, nec exitum invenīre poterat, esti ipse labyrinthum aedificaverat. Vir audax per aërem effugēre constituit. “Minos, qui terrae marique imperat, domīnus aëris non est, – inquit, – per aërem hinc evolabīmus. Hoc est consilium meum”. Icarus inquit: “Homīnes sumus, non aves. Nemo nisi deus natūram suam mutāre potest. Aves natūrā volāre possunt, homīnes non item”. Tum Daedalus: “Multas res mirabiles iam confeci. Alas quoque conficēre possum, quamquam opus haud facile est”.

Daedalus igitur sibi et filio ex pennis alas ingentes confecit. Pennas cerā iunxit et in lacertis fixit. “Nunc carcerem nostrum effugīmus – libēri sumus” – dicit Daedalus et cum filio e labyrintho evolāvit. Sed puer in summum caelum ascendit. Ignis solis ceram mollivit et pennas ussit. Atque miser Icarus ante patris oculos in altum mare cecidit. Ita undae Icaro sepulcrum fuērunt. A nomine eius mare Icarium appellātur.

* * *

Mira de Arachne fabula ab antiquis poētis nobis narratur.

Arachne maximā arte telas texere didicerat. Itaque puellae fama in dies crescebat. Tam egregiā arte Minervae deae invidia vehementer movētur, nam dea in omnibus artibus prima esse cupivit. Tum Arachne sine timore Minervae dixit: “Ego, profecto pulchriorem telam quam tu texam”. Nunc et puella et dea maximā diligentīā telas texunt, in quibus fabulae vidēri poterant. Minerva in telā antiquam de urbis nomine litem texit; Arachne vero clarissima Iovis facta texit. Puellae autem tela pulchrior quam deae tela fuit. Itaque irata dea Arachnem in araneam mutāvit.

De Herculis laboribus

Apud antiquos poētas multas fabulas de Hercule, Iovis filio, legimus.

Iam in cunis Hercules infans duōrum anguium capita sine timore fregit. Deinde, Hercules adulescens feras immanes, Graeciam terrentes, interfecit. Ingenii quoque testimonium non deest: fluminis enim aquam in sordida regis Augiae stabula vertit; ita ingenti aquae copiā stercus e stabulis pellere potuit. Per orbem terrārum iter fecit mirisque factis homīnum admiratiōnem movit. Etiam in Plutonis regnum descendere constituit; ibi Cerberum canem, In-

ferōrum custodem, vicit. Hercules non tantum fortis, sed etiam hominibus benignus fuit.

De vera amicitia

Veri amici semper rari sunt. Amicitia bonōrum fīrma et certa est. Amicus amico carus est. Amicitia vitam humanam ornat multis bonis. Amicitia improborum amicōrum non est certa. Mala exempla saepe erat causa magnōrum malōrum et multōrum vitiōrum. In pericūlis amici veri sunt praesidium firmum. Probi amici amicis sunt exempla industriae et diligentiae.

De Aesculapio

Apud Graecos multi clari medici erant. Primus Graecōrum medicus Aesculapius erat, vir doctus, peritus et ingeniōsus. Postea Aesculapius medicōrum deus existimabatur. Medici Aesculapio gallos immolabant. Multa templa Graecōrum Aesculapio sacra erant. Tempa Aesculapii plerumque in lucis erant, luci quoque deo sacri erant.

Medici Graecōrum apud templa domicilia habent. Virum aegrotum midici in templo ponere solent. Cum aegrotus addormit, deus ei (ἵομο) in somno medicinam demonstrat. Aegrotus somnum medicis narrat et medici remedium designant. Si convalescit aegrotus, morbum suum et remedium in tabula inscribit et muro templi ponit. Ita gratias deo agit.

De Graecōrum et Romanōrum scriptoribus

Non solum virōrum fortium, sed etiam scriptorum insignium Graecia patria erat. Poetae Graeciae antiquae carminibus suis animos hominū et antea delectabant, et nunc delectant, et semper delectābunt. Nam immortalia sunt carmina Homeri, qui acria proelia Graecōrum et Troianōrum narrat. Apud Athenienses studium litterarū in magno honore erat, et gloria virorum, doctrina sua, insignium magna erat. Multi viri docti in Athenis, capite civitatis Atheniensium, erant. Nota sunt nomina philosophorum et scriptorum Graecōrum. Socrātes, Plato, Aristotēles philosophi erant, scriptores – Herodōtus, Thucydides, Xenophon. Praecepta Socratis ex libris scimus. Numerus librorum Platonis ingens est.

Inter antiquos scriptores Romānos princeps est Marcus Tullius Cicero. Multa opēra clari oratoris nobis nota sunt, exempli causa: “De legibus”, “De arte orationis”, “De officiis”, “Tusulanāe disputationes”. Libri et orationes Ciceronis etiam nunc homines delectant. Praeter Ciceronem Sallustius, Caesar, Livius, Tacitus egregii scriptores erant. Augusti aetate in urbe Roma artes et litterae florebant. In numero poetarū et amicōrum Augusti Vergilius et Horatius erant.

De nummis Romanōrum

In multis Romanōrum nummis unā ex parte Minervae caput, ex altera – navis imago erat. Itaque pueri Romāni ludum, qui “caput aut navis” nominabātur, agebant. Erant etiam alii nummi. In unā parte eōrum littērae erant, verbum “Roma” formantes, ex adversā parte – Victoriae deae imago, duos aut tres equos agentis.

De Olympiis

Graeci publicis ludis deos colebant; Olympiae autem, omnium clarissimi ludī, quī Hercules Iovi instituērat, fuērunt. Apud Graecos mos erat dicēre: “Qui Olympia nondum vidit, is profecto baetus habēri non potest”.

Nulla igitur civitas in totā Graeciā bellum gerēbat, nullum civis in iudicium vocārī poterat. Tum in finitimis urbibus viri (nam mulieres ludis adesse non poterant) domos relinquebant et Olympiam conveniēbant. Omnia genera certaminum spectantes delectābant: athletae, quōrum cōrpora validissima erant, cursu acriter certābant, et currus ducēbant quos celeres equi trahēbant, et omnibus modis aequales superāre cupiēbant. Post ludos victōres ad magistrātus procedēbant, qui eis corōnam, victoriae praemium, dabant. Poetae eos athletas, qui Olympiae vicerant, pulchris carminibus laudābant. Aliquando Graeci victorum statuas in urbium foris ponebant, quod athletae in magno honōre erant.

De deis antiquis

Vetēres fabulas de origine dēorum antiquōrum libenter audīmus. Quomōdo nati sunt Bacchus, Minerva et Venus?

Venus in multis locis non longe a mari colebātur, quod e maris undis nata erat.

De Minerva quoque mira fabula a poētis narrabātur. Olim Iuppiter, qui magno capitis dolore opprimebātur, magna voce clamābat. Celeriter ad eum itur. Tum Iuppiter inter deos Vulcanum filium delegit et ab eo quaesivit: “Nonne mihi adesse potes? Gravi securi tuā aperi caput meum: ita doloris causa tollētur”. Vulcanus paret et partis caput ferit. Simul e vulnere exit virgo egregiā pulchritudine: Minerva nata erat. Quod e Iovis capite exiērat, sapientiae dea habebātur.

De Baccho quoque similis fabula tradebātur. Iuppiter enim Bacchum infantem intra femus incluserat. Paulo post, ex Iovis femore deus facile exiit. Sic Bacchus ludi reddebātur.

De Aenea

Post saevum proelium Troia urbs a Graecis capta erat. Graeci non tantum viros, sed etiam mulieres et senes et infantes sine misericordiā ceciderant aut in vincula coniecērant. Milites victōres omnia moenia deleverant, universas urbis domos, etiam sacra templa diripuērunt. Aeneas solus e ducibus Troianis saevam mortem effugērat. Cum parte et filio in navem conscendit et patriam reliquit. Sed mox fluctus magno vento vehementer sublāti sunt. Aeneās, a tempestate tectus matris Veneris operā, in Africam salvus pervenit, ubi ipse eiusque comites a Didone, quae Carthaginiensibus praecērat, benigne accepti sunt. Aeneas mirabilem reginae pulchritudinem animadvertit, et amore captus apud eam vivēbat, cum Mercurius deus iussit eum Italiam petere et ibi novam urbem condere. Nova urbs nomināta est Lavinium, quod Aeneas Laviniam, filiam regis eius regiōnis, uxorem duxeret. Aeneae autem filius in propinquis collibus Albam Longam condidit. Post multos annos Romulus in illa urbe natus est.

De aetatibus populi Romāni

Res populi Romāni comparāri possunt cum quattuor vitae humanae aetatibus. Primā aetatē, quae urbis pueritia vocari potest, reges Romae regnābant. Qui cum finitūmis populis pugnavērunt, quod Urbis fines augere voluērunt. Secunda aetate, respublica Romāna erat similis adulescenti qui vires suas augere quam otio se dare mavult. Nam tunc totius Italiae populi a Romānis sunt superāti. Tertiam autem aetatem iuventūtem populi Romāni appellare possumus. Qua tempestāte eius potestas fuit maxīma: imperium enim Romānum latissīme patebat. Deinde quarta aetas senectuti similis fuit; imperii vires non iam crescebant, sed in dies frangebantur. Tandem barbarōrum copiis Italiam invadentibus, imperium Romānum perit.

De foro Romāno

Forum Romānum inter Palatium et Capitolium patebat. Primum finitimi agricolae fructus in forum ferebant et vendebant. Postea privāta et publica negotia ibi agebātur.

In Vestae aede virgines Vestales sacrum Urbis ignem alebant. In curiā senatōres omnium gentium legatos audiebant et saepe hostibus bellum inferred constituēbant. In foro quoque contiōnes habebantur; clarissimi oratōres verbis certābant. Iudices ibi reos in iudicium vocābant. Si res adversae nuntiabantur, et plebs et nobilitas in forum repente se conferebant. Saepe Urbis incōlae viā Sacra ambulābant et cum familiaribus suis sermonem habebant. Sic plebs et nobīles in urbe semper miscebantur.

De Vestalibus

Si antiquis fabulis credimus, iam ante Urbem conditam fuerunt Vestales virgines, quoniam Rhea Silvia, Romuli mater, Vestalis fuit. Postea Numa Pompilius, secundus rex Romanorum, Vestalibus deinde sex, denique septem Vestales, inter viginti puellas delectae. Per triginta annos in Vestalium aedibus manebant, et ignem sacrum in Vestae aede alebant. Per id temporis spatium parere debebant. Puram vitam agebant, neque nubere poterant. Propter gravissimam culpam, usque ad mortem verberabantur aut vivae in sepulcrum coniciebantur. Tradunt duodecim aut, ut quidam scribunt, sex et viginti Vestales ita periisse. Maxima vero erat earum auctoritas: qui capitis damnatus erat a Vestalibus auxilium petere poterat; tum magistratus eius vitae parcere debebant.

De Romae antiquae initio

Si Plutarcho, scriptori Graeco, credimus, urbs Roma eo modo condita est. Romulus, postquam novam urbem condere decrevit, ad montem Palatinum pervenit et ibi constitit. Loco occupato, Romulus, vir summa religione, immortales deos oravit et victimas sacras immolavit. Amicitiam cum deis Romulus auxilium perpetuum immortalium et praesidium attulit. Confectis rebus, fossam in colle fecit. Tum universi eius commites concurrerunt: in eam fossam fructus Albae collectos iecerunt et humum, quam ex ea urbe secum portaverunt. Ut primum fossa plena fuit, Romulus, igne facto, ibi aram collocavit. Deinde aratro sacrum sulcum duxit, in quo urbis moenia postea aedificata sunt. Aratro tamen aliquando sublato, supererant certa spatia, ubi portae urbis fuerunt. Urbe condita, Romulus intra moenia domos aedificari iussit.

De Appio Cladio

Romae erat vir, Appius Claudius nomine. Magnum et longum aqueductum aedificavit. Romani hunc aqueductum ab eius nomine appellaverunt. Aqueductus aquam bonam in urbem Romam portavit. Appius Claudius etiam longam et bonam viam ad oppidum Capuam Italiae aedificavit. Hanc viam "Via Appia" Romani appellaverunt. Erant multae aliae viae in Italia, sed Via Appia clarissima erat. In Via Appia multi Romani ambulabant. Magnus numerus agricolarum prope Viam Appiam habitabant. Diu laborabant et frumentum carris ad villas portabant. Via et aqueductus in Italia hodie manent.

De Pelia et Iasone

Antiquis temporibus Pelias in Thessalia regnabat. Malus rex erat: nonne fratrem Aesonem e regno vi expulerat. Aeson autem, dolore confectus,

misere interiit. Tunc Chiron centaurus Iasonem, Aesonis filium, magnā cum curā educāvit. Iason omnes aequales virtute corporis et viribus superābat. Cum fuit adolescens, patris regnum recuperāre constituit. Itaque in Thessaliam rediit, Peliam sine metu adiit et patris regnum a malo rege petiit. Iasonis adventus Peliam terruit. Malus rex pulchrum et opulentum regnum servāre cupiēbat. Tum Pelias fraudem excogitāverat et adolescenti dixit: “Gaudium meum magnus est, quod fratris filium hic video. Regnum habēbis, nam probus sum et mihi carus es. Sed primo in Colchorum fines ad regem Aetam venīre debes. Illic draco in silvā velleris aurei custos est. Tam pulchrum vellus habēre cupio. Ego autem iam senex sum et ingentem draconem superāre non potero. Tu validus adolescens es; tu potes vellus aureum capere et mihi dare. Tunc magna erit tibi gloria, mihi autem laetitia”.

De equo Troiano

Graeci diu urbem Troiam capere non potērant. Tum Ulixes, rex Ithacae, fraudem invenit. Milites, iussu Ulixis, equum ligneum fecerunt. Equus tam altus erat quam collis, tam latus quam navis. Fortes duces Ulixes, Menelaus et Pyrrhus in equum ingentem intraverunt. Equum in Troiae litore relinquerunt. Mane Troiani, hostium classem non iam videntes, sine metu ex oppido in campum exierunt. Plurimi Troiani cupiebant mirum equum in oppidum trahere. Laocoon tamen sacerdos atque Cassandra, Priami filia, eos ita monuerunt: “Nolite id facere; timete Graecorum donum”. Troiani nec Laocoonis nec Cassandrae verba crediderunt, sed equum in oppidum ad Minervae templum traxerunt. Mediā nocte milites Graeci ex equo exierunt. Ad oppidi custodes clam processerunt eosque interfecerunt. Iam classis Graecorum ad Troiae litus redierat. Ulixes autem et comites portas aperuerunt; ita Graecorum exercitus in urbem invasit.

De ruinis Troiae

Diu Graeci Troiam expugnaverunt. Anno decimo Ulixes, rex Ithacorum fraudem excogitavit. Milites Graeci iussu Ulixis equum ligneum fecerunt. Equum in litore Troiae relinquerunt. Troiani equum in oppidum ad templum Minervae traxerunt. Nocte Ulixes et comites portas Troiae aperuerunt. Milites Graeci in urbem invasērunt. Graeci non solum viros, sed etiam mulieres et senes, et infantes sine misericordia necaverunt. Tandem milites victores omnes urbis domos, etiam sacra templa incendērunt. Ita antiquam urbem, quae diu omnium admiratiōnem moverat, delevērunt. Arbores in eo loco creverunt ubi fuerant alta moenia Troiae. Solutus e ducibus Troianis, Aeneas cum patre et filio et paucis comitibus saevam mortem effugere potuit. Postea ad Italiae litus pervenit, ibique urbem condidit. Eius incolae Romanorum maiores fuerunt.

De Ulixē et Lotophagis

Diu propter dei odium Ulixes cum comitibus per maria errabat. Denique Ulixis classis Ciconum fines pervenit. Ibi Graeci, cum saevis incōlis pugnantes, urbem Ismaram vi cepērunt. Paulo post novus Ciconum impetus eos ex urbe expulit. Cicones multos Graecos interfecērunt et Ulixes ab eōrum finibus cum ceteris sociis fugit. Post novem dies et noctes miseri nautae terram vidērunt. Ulixes tres comites ad Lotophagos, eius regionis incolas, misit. Lotophagi eos benigne accepērunt et eis egregia poma dedērunt. Tum Graeci non iam patriae meminērunt et in Lotophagōrum finibus manēre cupivērunt. Ulixes diu eōrum reditum exspectaverat, tandem ad eos processit et eos invitos ad naves vi duxit. Omnes nautae rursus in naves conscendērunt et id litus relinquērunt.

De Ulixē et Cyclopibus

Ulixes ad litus pervenit, ubi habitabant Cyclopes, saeva monstra, quibus unus oculus in fronte erat. Cyclopes miseros homines, quos capere poterant, interfecērunt et devoravērunt. Ulixes tamen consilium cepit mores Cyclopium congoscere. Cum fortissimis comitibus in Polyphemi Cyclopi antrum sine metu intravit. Polyphemus magna voce clamavit: “Qui estis? Quod nomen vobis est? Pirataene estis?” Tum Ulixes: “Graeci sumus, ad patriam redimus. Mihi nomen est Nemo. Saevus deus in litus tuum non coniecit. Orāmus te: noli nobis nocere”. Ulixis autem verba Cyclopem non movērunt. Monstrum sex Ulixis comites interfecit et devoravit. Tum Ulixes Polyphemo vinum praebuit. Cum somnūs Cyclopem ebrium oppressit, Graeci eius oculum effodērunt. Deinde callidus Ulixes sub ovibus comites alligavit. Itaque cum oves prima luce ex antro exiērunt. Polyphemus frustra terga eārum manibus tetigit. Ita Graeci ex antro salvi exiērunt.

De Ulixē et Circa

Tam multis periculis una navis supererat. Denique Ulixes cum paucis comitibus insulam pervenit, ubi Circa, Solis filia, habitabat. Ea magicas artes cognoverat. Eos comites, quos Ulixes ad eam miserat, libenter accepit. Solus Eurylochus in Circae domum non intravit. Dea Graecis iucundissimum cibum magicamque potionem praebuit, quae miseros viros in porcos mutavit. Eurylochus autem, qui amicos diu exspectaverat, tandem solus ad navem rediit. Ulixes, cui Mercurius adfuit, comitibus libertatem reddere potuit, nam Circa eos rursus in homines mutavit.

De certamine Minervae et Neptuni

Oliva est arbor, quae apud Graecos in magno honore fuerat. Notum est certamen, quod aliquando inter deos fuit. Neptunus, Oceani et omnium marium et fluviorum deus, et Minerva, omnium artium et sapientiae dea, de principatu certabant et operibus suis se iactabant. Neptunus equum velocem incolis Atticae donavit, Minerva – olivam, arborem utilem. Incolis Atticae placuit donum Minervae. Ex eo tempore oliva a Graecis arbor sacra putatur.

* * *

Antiquis temporibus Thebani crudelitate Sphingis, horribilis monstri, multa mala patiebantur. Sphinx, in saxo ante portas oppidi sedens, omnibus aenigma proponebat et eos qui solvere non poterant, interficiebat. Hoc autem erat aenigma: “Quid ingreditur mane quattuor pedibus, meridie duobus, vespere tribus?” Oedipus adolescens ad oppidum Thebas venit et illud aenigma solvit: “Homo” – inquit. Tum Sphinx de saxo se deiecit. Oedipus cum laetitia a plebe acceptus est et rex fit (factus est) (срав) Thebanorum.

Примечание [A.O.2]:

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

А

a, ab, abs з **abl.** (“**a**” перед приголосними, перед голосними і перед “**h**”, “**abs**” перед “**c**”, “**qu**”, “**t**”) – від, з, із.

abdo, didi, ditum, ěre – приховувати, ховати, **se abděre** – відступати.

abdomen, inis, n – живіт, ненажерливість.

abduco, duxi, ductum, ěre – відводити, відхиляти, віддаляти.

abeo, ii (ivi), itum, ěre – відходити, проникати, шезати.

aberro, avi, atum, ěre – блукати, заблудитися, відхилятися.

abhorreo, ui, -, ěre – ненавидіти, різнитися, не погоджуватись.

abicio – *div.* abicicio.

abiicio, ieci, iectum, ěre – кидати, відкидувати, принижувати (когось).

aboleo, levi, litum, ěre – знищувати, усувати, **pass. aboleri** – згасати, вмирати.

abrogo, avi, atum, ěre – знищувати, скасовувати, позбавляти (когось, чогось).

abrumpo, rupi, ruptum, ěre – відривати, зривати, розривати, руйнувати.

abscondo, condi (condidi), conditum, ěre – ховати, приховувати.

absolvo, solvi, solutum, ěre – відділяти, звільняти, оправдувати, оплачувати.

abquee з **abl.** – без (мене, тебе), крім, за винятком.

abstergeo, tersi, tersum, ěre – витирати, відламувати, усувати.

abstinentia, ae, f – стриманість, безкорисність.

abstineo, tinui, tentum, ěre – стримувати, не допускати.

absum, afui (abfui), afuturus, abesse – не бути, бути відсутнім, не брати участі.

abundantia, ae, f – багатство, добробут, велика кількість.

abundo, avi, atum, ěre – розливатися, бути в достатній кількості, переповнювати.

abutor, usus sum, uti depon. – користуватися, вживати, марнувати.

ac – *div.* atque.

academia, ae (Academia, ae), f – академія.

Academicus, i, m – філософ-академік.

Acanānes, um, m – мешканці Акарнанії.

accedo, cessi, cessum, ěre – підходити, наближатись, приступати.

accendo, cendi, censum, ěre – запалювати, освітлювати.

accido, cidi, -, ěre – відбуватися, діятися, траплятися.

accio, civi (ii), itum, ěre – закликати, залучати, запрошувати.

accipio, cepi, ceptum, ěre – отримувати, приймати, сприймати.

accipiter, tris, m – хижий птах.
acommodo, avi, atum, are – пристосовувати, погоджувати.
accumbo, cubui, cubitum, ere – лежати.
accurate – старанно, точно, уважно.
accurro, cucurri (curri), cursum, ere – прибігати, поспішати.
acceso, avi, atum, are – скаржитись, дорікати, звинувачувати.
acer, eris, n (рідко *f*) – клен.
acer, acris, acre – гострий, а, е; різкий, а, е.
acerbus, a, um – терпкий, а, е; суворий, а, е.
Achilles, is i ei, m – Ахілл (син Пелея і Фетіди).
Achivus (Achaeus), i, m – Ахей (легендарний родоначальник ахейців).
acies, ei, f – вістря, бойова лава.
acriter – гостро, різко, сильно.
actio, onis, f – дія, судовий процес.
actus, a, um – part. pert. до ago.
actus, us, m – рух, сила, діяльність.
acus, us, f (іноді *m*) – вістря, голка.
acutus, a, um – гострий, а, е; різкий, а, е.
ad з acc. – до, при, біля, на, для.
addo, didi, ditum, ere – додавати, підсилювати, збільшувати.
adduco, duxi, ductum, ere – приводити, приносити, притягати.
adeo (adv.) – до того, такою мірою, настільки.

adeo, ii (ivi), itum, ire – приходити, прибувати, вступати, входити, нападати, атакувати.
adhaereo, haesi, haesum, ere – триматися (за що), бути прикріпленим, прилягати, знаходитися близько.
adhibeo, bui, bitum, ere – застосовувати, прикладати, охоплювати.
adhortor, atus sum, ari depon. – підбадьорювати, заохочувати, умовляти.
adhuc – дотепер, досі, до того.
adiaceo, -, -, ere – лежати біля, прилягати, бути суміжним.
adicio – div. adicio.
adiicio, ieci, iectum, ere – підкидати, накидати, додавати, приєднувати.
adimo, emi, em(p)tum, ere – відбирати, позбавляти (когось чогось), забирати.
adipiscor, adeptus sum, adipisci depon. – досягати, доганяти, домогатися.
aditus, us, m – прихід, вхід, доступ.
adiungo, iunxi, iunctum, ere – приєднувати, примикати, придбати.
adiutor, oris, m – помічник, прибічник.
adiutrix, icis – f до adiutor.
adiuvo, iuvi, iutum, are – помагати, підтримувати, сприяти.
administro, avi, atum, are – допомагати, прислужувати, подавати, виконувати.

admirabilis, e – дивний, а, е; дивовижний, а, е; чудовий, а, е.

admiratio, onis, f – здивування, подив, захоплення.

admiror, atus sum, āri depon. – дивитися з подивом, дивуватися, захоплюватися.

admitto, misi, missum, ěre – допускати, відпускати, розпускати (волосся).

admodum (adv.) – дуже, надміру, досить, найвище.

admoneo, monui, monitum, ěre – нагадувати, спонукати, радити.

admoveo, movi, motum, ěre – рухати, присувати, наближати.

adn – *див.* app.

adolescens, adolescentia – *див.* adolescens, adolescentia.

adolesco, olevi (рідко alui), ultum, ěre – підростати, збільшуватися, міцніти.

adoperta, ōrum, n – таємниці.

adorior, ortus (orsus) sum, tri depon. – приходити, приступати, нападати.

adoro, avi, atum, āre – благати, обожнювати, шанувати, вклонятися.

adp – *див.* app.

ads – *див.* ass.

adsum (assum), affui (adfui), adesse – бути присутнім, знаходитися, допомагати.

Aduatuci, ōrum, m – адуатуки (германське плем'я).

adolescens, entis – підростаючий, а, е; юний, а, е; молодий, а, е.

addlescentia, ac, f – юнацький вік, юність, молодість.

adulescentūlus, i, m – зовсім молододина.

adulo, avi, atum, āre – ластитися, лестити, пестити.

adveho, vexi, vectum, ěre – привозити, підвозити, постачати.

advenio, veni, ventum, ěre – приходити, приїжджати, прибувати.

adventus, us, m – прибуття, прихід, приїзд.

adversarius, a, um – протилежний, противний, ворожий.

adversus, a, um – протилежний, а, е; ворожий, а, е.

adversus (з acc.) – проти, напроти.

adverto, verti, versum, ěre – обертати, повертати, скеровувати.

advoco, avi, atum, āre – закликаати, скликати, запрошувати, залучати.

aedes (aedis), is, f – кімната, храм; **plur.** житловий дім, будинок.

aedificium, i, n – будова, будинок.

aedifico, avi, atum, āre – будувати, споруджувати.

Aedui (Haedui), orum, m – едуї (плем'я в Галлії).

aeger, gra, grum – хворий, а, е; розладнаний, а, е.

Aegeus, ei, m – Егей (цар Афіні).

Aegina, ac, f – Егіна (дочка Асопа, мати Еака); острів у Сардонійській затоці.

Aegros flumen – Егоспотамос (ріка і місто в Херсонесі Фракійському, місце перемоги Лісандра над афінянами в 405 році до н.е.).

aegre (adv.) – ледве, невдоволено.

aegrōtus, a, um – хворий, а, е; страждаючий, а, е.

Aegyptus, i, f – Єгипет.

Aemilius, a, um – Емілій (**nomen** древнього патриціанського роду).

Aenēas, ae, m – Еней (син Анхіза і Венери, легендарний цар дарданців, родоначальник римського народу).

Aenēis, idos, f – Енеїда (твір Вергілія).

aēneus (aheneus), a, um – мідний, а, е; бронзовий, а, е.

Aeōles, um, m – еолійці (мешканці Еоліди в Малій Азії).

Aeolia, ae, f – Еолія (один із Еолійських островів).

Aeolius, a, um – еолійський, а, е.

Aeolus, i, m – Еол (бог вітрів).

aequālis, e – рівний, а, е; однаковий, а, е.

aequālis, is, m, f – ровесник, сучасник.

Aequi, ōrum, m – екви (плем'я у Галлії).

aequitas, ātis, f – рівномірність, рівність, пропорція.

aequo, avi, atum, āre – робити рівним, вирівнювати, порівнювати.

aequor, ōris, n – рівна поверхня, рівнина, море.

aequus, a, um – рівний, а, е; рівнинний, а, е; плоский, а, е; вигідний, а, е.

āēr, āēris, m – повітря, атмосфера.

aera, ae, f – окреме число, вихідна цифра, ера.

aerarium, i, n – державна скарбниця.

aes, aeris, m – мідь, бронза.

Aesculapius, i, m – Ескулап (бог лікування).

Aesōpus, i, m – Езоп (знаменитий грецький байкар VI століття до н.е.).

aestas, atis, f – тепла пора року, літо.

aestimo (aestumo), avi, atum, āre – оцінювати, визначати (щось), вважати.

aestus, us, m – жар, спека.

aetas, ātis, f – час життя, пора, епоха.

aeternitas, atis, f – вічність, безсмертя.

aeternus, a, um – вічний, а, е; непорушний, а, е; незабутній, а, е.

aether, ēris, m – повітря, ефір, небо.

Aethna, ae, f – Етна (вулкан у східній Сицилії).

aeuum, i, n – вік, життя, вічність.

Afer, fra, frum – африканський, а, е.

affecto, avi, atum, āre – досягати, домагатися, пристрасно бажати.

affectus, us, m – стан, настрій, переживання.

affero, attuli, allatum, afferre – приносити, додавати, повідомляти.

afficio, feci, fectum, ěre – спричиняти, постачати, наділяти, діяти.

affigo, fixi, fixum, ěre – прибивати, прикріплювати, притискати.

affirmo, avi, atum, ěre – підкріпляти, підтримувати, зміцнювати, твердити.

afflicto, avi, atum, ěre – сильно вдаряти, пошкоджувати.

affrango (affringo), fregi, fractum, ěre – ламати, розбивати.

Africa, ae, f – Африка.

Africānus, a, um – африканський, а, е.

Africus, i, m – африк (південно-західний вітер).

affringo – *див.* affrango.

Agamemnon, ōnis, m – Агамемнон (цар Мікен, головнокомандувач грецькими військами в Троянській війні).

ager, agri, m – земля, область, територія.

Agesilaus, i, m – Агезілай (спартанський цар і полководець, 401-361 роки до н.е.).

agger, eris, m – насип, вал, дамба.

aggredior, gressus sum, grēdi depon. – приступати, підходити, відправлятися, нападати.

aggrego, avi, atum, ěre – приєднувати, прилучати.

agito, avi, atum, ěre – рухати, гнати, хвилювати (море), розвивати.

agmen, ĩnis, n – натовп, похід, військава колона.

agnosco, novi, nitum, ěre – пізнавати, погоджуватись, довідуватись.

agnus, i, m – ягнятко.

ago, egi, actum, ěre – приводити в рух, вести, поганяти, гнати, діяти.

agrarius, a, um – аграрний, а, е; земельний, а, е.

agrestis, e – польовий, а, е; сільський, а, е; некультурний, а, е.

agricōla, ae, m – землероб, селянин.

agricultūra, ae, f – землеробство, сільське господарство.

Agrigenturn, i, n – Агригент (місто на південному узбережжі Сицилії).

Aiax, acis, m – Аякс або Еант.

aio, ait – кажу, каже.

ala, ae, f – крило, фланг.

alācer, cris, cre – бадьорий, а, е; веселий, а, е; радісний, а, е.

alacrĭtas, ātis, f – бадьорість, веселість, збудженість.

Alba Longa – Альба Лонга (місто в Італії).

Albānus, i, m – мешканець міста Альба Лонга.

albus, a, um – білий, а, е; блідий, а, е; сірий, а, е.

Alcibiādes, is, m – Алквіад (афінський полководець і політичний діяч, 452-104 роки до н.е.).

Alcinous, i, m – Алкіной (цар феаків).

alea, ae, f – кістка (гральна), ризик, випадковість, небезпека.

Alesia, ae, f – Алезія (місто в Галлії).

Alexander, dri, m (Magnus) – Олександр (Великий) (засновник Македонської імперії, 356-323 роки до н.е.).

Alexandria, ae, f – Александрія (місто в Єгипті).

algor, ōris, m – холод, мороз.

alibi (adv.) – де-небудь в іншому місці, в інших відношеннях.

alibi ... alibi – тут ... там.

alienatio, ōnis, f – відчуження, поступка, продаж, передача.

aliēnus, a, um – чужий, а, е; сторонній, я, є; невластивий, а, е.

alimentum, i, n – їжа, утримання.

aliquando (adv.) – коли-небудь, іноді, колись, одного разу.

alīqui (aliquis), alīqua, alīquod – хтось, хто-небудь, деякий, а, е.

alīquis, alīquid – будь-хто, будь-що, хто-небудь, що-небудь.

aliquōt – небагато, декілька.

alīter – інакше, по-іншому.

alītus, a, um – **part. perf.** до alo.

alius, a ud – інший, а, е.

alligo, avi, atum, āre – зв'язувати, з'єднувати.

alloquor, locutus sum, loqui depon. – звертатися, заговорити, потішати, підбадьорювати.

almus, a, um – живильний, а, е; годувальний, а, е.

alo, alui, alītum (altum), ěre – годувати, виховувати, утримувати.

Alpes, ium, f – Альпи.

alte – високо, глибоко, далеко.

alter, altĕra, altĕrum – один, а, е із двох; другий, а, е; наступний, а, е.

alternus, a, um – поперемінний, а, е; послідовний, а, е; взаємний, а, е.

altitudo, ĩnis, f – висота, товщина, височина, гора.

altus, a, um – високий, а, е; глибокий, а, е; далекий, а, е.

alvus, i, f – живіт, шлунок.

amabilis, e – милий, а, е; приємний, а, е; люб'язний, а, е.

amarities, ěi, f – гіркота, гіркий смак.

amārus, a, um – гіркий, а, е; гострий, а, е; злий, а, е.

ambitio, ōnis, f – ходіння довкола, оточення, честолюбство.

ambo, ambae, ambo – обидва, обидві, обоє.

ambulo, avi, atum, āre – ходити, гуляти, рухатися, переходити.

amica, ae, f – приятелька, подруга.

amicitia, ae, f – дружба, симпатія.

amicus, a, um – дружній, я, є; прихильний, а, е.

amicus, i, m – друг, приятель.
amīta, ae, f – тітка по батькові.
amitto, misi, missum, ěre – відпускати, кидати, залишати.
amnis, is, m (іноді *f*) – ріка, потік (*poem.*).
amo, avi, atum, āre – любити, доглядати, бути задоволеним.
amor, ōris, m – любов, пристрасть, сильне бажання.
Amor, ōris, m – Амур (бог любові).
Amphio(n), ōnis, m – Амфіон (чоловік Ніуби).
amphitheātrum, i, n – амфітеатр.
ample – багато, щедро, пишно.
amplector, plexus sum, plecti depon. – обіймати, охоплювати.
amplifico, avi, atum, āre – розширяти, збільшувати, поширювати.
amplitūdo, ĩnis, f – величина, обширність, амплітуда, значимість.
Amulius, i, m – Амулій (цар Альби Лонги).
an – але ж, бо; у прямих питаннях “чи”.
anceps, cipītis – двоголовий, а, е; двосторонній я, е; подвійний, а, е.
ancōra, ae, f – якір, скоба.
angustia, ae, f – тіснота, вузькість.
angustus, a, um – тісний, а, е; вузький, а, е; короткий, а, е.
anĭlis, e – старечий, а, е.
anima, ae, f – повітря, дихання, життя.

animadverto, verti, versum, ěre – помічати, спостерігати, слідкувати.
animā, alis, n – тварина.
animus, i, m – дух, думка, мислення.
anno, -, -, āre – припливати, плавати.
annuo, ui, utum, ěre – кивати головою, кивати на знак згоди.
annus, i, m – рік.
annuus, a, um – річний, а, е; щорічний, а, е.
anser, ěris, m (рідко *f*) – гуска.
ante (adv.) – перед, раніше; (*praep. з acc.*) – перед, до.
antea – перед тим, раніше.
antecapio, cepi, ceptum (captum), ěre – раніше займати, оволодівати, випереджати.
antecedo, cessi, cessum, ěre – іти попереду, випереджувати, перевищувати.
antecello, -, -, ěre – відрізнятись, перевищувати, виступати вперед.
anteo, ii (ivi), -, ĩre – іти попереду, передувати, перевищувати.
antepono, posui, positum, ěre – виставляти наперед, поставити перед, надавати переваги.
antequam – раніше ніж.
antiburschius, a, um – протимолодіжний, а, е.
Antiochus, i, m – Антіох (філософ родом із Аскалона).
Antipāter, ri, m – Антіпатр (полководець Філіпа Македонського і Олександра Македонського).

antiquitas, ātis, f – древність, старовина.

antiquus (adv.) – з давніх давен, колись.

antiquus, a, um – попередній, я, є; давній, я, є; старовинний, а, е.

Antonius, a, um – Антоній (римський **nomen** M. Antonius, 143-87 роки до н.е., консул 99 року до н.е., прибічник Сулли, видатний оратор до Цицерона).

antrum, i, n – печера, порожнина.

anus, us, f – стара жінка.

Aonia, ae, f (Aonie, es, f) – Аонія (частина Беотії).

Apelles, is, m – Апеллес (найзнаменитіший живописець, сучасник Олександра Македонського).

aper, apri, m – дика свиня, кабан.

aperio, perui, pertum, ire – відкривати, відчиняти, робити явним, показувати.

aperte – відкрито, широко.

apertus, a, um – **part. perf.** до **aperio**.

apis, is, f – бджола.

Apollo, īnis, m – Аполлон (покровитель поезії і науки).

appareo, parui (paritum), ēre – з'являтися, показуватись, бути очевидним.

apparo, avi, atum, āre – готувати, готуватися.

appello, avi, atum, āre – кликати, називати, оголошувати.

Appenninus, i, m – Апенніни.

appētens, entis – **part. praes.** до **appeto**.

appeto, petivi (petii), petitum, ēre – досягати, захоплювати, домагатись, нападати.

Appia(via), f – Аппієва дорога.

appono, posui, positum, ēre – ставити, приставляти, додавати.

apporto, avi, atum, āre – приносити, наносити, спричиняти.

appositio, ōnis, f – додаток, зіставлення.

appropinquo, avi, atum, āre – наближатися.

apud, a, um – приладжений, а, е; припасований, а, е; відповідний, а, е.

apud (praep. з acc.) – при, біля, коло, у.

Apulia, ae, f – Апулія (східна область південної Італії).

aqua, ae, f – вода, волога, дощ, ріка.

aquae, arum, f – лікувальні джерела.

aquila, ae, f – орел; знак легіону.

Aquilo, ōnis, m – Аквілон (бог північного вітру).

Aquitānus, i, m – житель Аквітанії.

ara, ae, f – вівтар, жертвник, пам'ятник.

Arabia, ae, f – Аравія.

Arabius, a, um – арабський, а, е.

Arabs, ābis – арабський, а, е.

Arar, āris, m – Арар (притока Родана).

arātor, ōris, m – плугатар, орач.

aratrum, i, n – плуг.

arbitrium, i, n – арбітральне рішення, судження.

arbitror, atus sum, āri depon. – спостерігати, розглядати, оцінювати.

arbor, ōris, f – дерево.

arbutus, a, um – той, який стоується суниці (рослини); суничний.

arceo, ui, -, ēre – закривати, стримувати, перешкоджати.

arcesso, ivi, itum, ēre (īre) – кликати, запрошувати, доставляти, присилати.

Archimēdes, is, m – Архімед (287-212 роки до н.е., математик, фізик).

arceo, -, -, āre – згинати, вигинати.

arcus, us, m – лук, дуга.

ardeo, arsi, arsurus, ēre – горіти, палати.

arduus, a, um – крутий, а, е; стрімкий, а, е; високий, а, е.

arēna, ae, f – пісок, арена.

argenteus, a, um – срібний, а, е; грошовий, а, е.

argentum, i, n – срібло, срібні гроші, предмети.

Argivus, i, m – аргів'янин; (*no-em.*) грек.

Argos (indecl.), n – Аргос (давня назва Арголіди).

argumentum, i, n – доказ, виклад, зміст, аргумент.

arguo, ui, utum, ēre – показувати, виявляти, звинувачувати, доводити.

Ariadna, ae, f – Ариадна (дочка критського царя Міноса).

arīdus, a, um – сухий, а, е; худий, а, е.

Ariovistus, i, m – Аріовіст (цар племені свевів).

arista, ae, f – колос.

Aristides, is(i), m – Арістід (афінянин, державний діяч).

Aristotēles, is, m – Аристотель (384-322 роки до н.е.).

arma, ōrum, n – зброя, війна, боротьба, військовий обладунок.

armātus, a, um – part. perf. до *armo*.

Armenius (Arminius), i, m – Арміній (вождь херусків, убитий 19 або 21 року н. е.).

armentum, i, n – велика худоба, стадо, табун.

armifer, fera, ferum – озброєний, а, е; той, та, те, який, а, е носить зброю.

armo, avi, atum, āre – озброювати, споряджати, постачати.

aro, avi, atum, are – орати, борознити.

arrideo, risi, nsum, ēre – сміятися, посміхатися.

ars, artis, f – мистецтво, ремесло, наука.

Artaxerxes, is, m – Артаксеркс.

arte – тісно, вузько, глибоко.

arteria, ae, f – дихальне горло, артерія.

artifex, icis, m – майстер, художник, знавець.

artificium, i, n – мистецтво, майстерність, техніка, ремесло, теорія, вчення.

artus, a, um – вузький, а, е; тісний, а, е; тугий, а, е; міцний, а, е.

arx, arcis, f – замок, фортеця.

as, assis, m – асс, римський фунт.

ascendo, scendi, scensum, ěre – підніматися, підноситись, починати, зароджуватись.

ascribo (adscribo), scripsi, scriptum, ěre – приписувати, письмово додавати, надписувати.

Asia, ae, f – Азія.

asinus, i, m – осел, дурень.

asper, ěra, ěrum – нерівний, а, е; тяжкий, а, е; суворий, а, е.

aspornor, atus sum, ěri depon. – відкидати, відхиляти, нехтувати.

aspicio (adspecio), spexi, spectrum, ěre – дивитись, глядіти, спостерігати, оглядати, досліджувати.

asportatio, ěnis, f – відвезення, віддалення, перевезення.

asporto, avi, atum, ěre – забирати, відвозити, відправляти.

assequor (adsequor), secutus sum, sequi depon. – слідувати (за ким), доганяти, домагатися, досягати.

asservo (adservo) avi, atum, ěre – старанно зберігати, берегти, охороняти.

assuefacio (adsuefacio), feci, factum, ěre – привчати, звикати.

assumo (adsumo), sumpsi, sumptum, ěre – брати, приймати, приробляти, користуватись.

ast (apx.) – duē. at.

asto (adsto), stiti (astatum або astitum), ěre – стояти біля, прямо стояти, стирчати.

Astraea, ae, f – Астрєя (богиня справедливості; назва сузір'я).

astringo (adstringo), strinxī, strictum, ěre – натягувати, зв'язувати.

astrum, i, n – зірка, сузір'я.

at, a – але, однак.

ater, atra, atrum – темний, а, е; чорний, а, е; зловісний, а, е.

Athēna, ae, f – Афїна.

Athēnae, arum, f – Афїни.

Atheniensis, e – афінський, а, е.

Atheniēnsis, is, m – афїнянин.

Atlantiādes, ae, m – нащадок Атланта.

Atlas, antis, m – Атлант.

atque – і, а також.

atqui – проте, однак, але.

atrociter – суворо, жорстоко, безжалісно.

attāmen – однак, все ж.

attente – уважно, напружено.

Attica, ae, f – Аттика (область Греції).

Atticus, i, m – Аттік (друг Цицерона).

attineo, tinui, tentum, ěre – тримати, стримувати, простягати, досягати.

attingo, tigi, tactum, ěre – торкатися, дотикати.

attonitus, a, um – поражений, а, е.

attribuo, bui, butum, ěre – давати, постачати, виділяти, признавати, передавати.

auctio, ōnis, f – збільшення, публічні торги, аукціон.

auctor, ōris, m – засновник, творець, письменник, автор.

auctoritas, ātis, f – судження, думка, погляд, рада, повага, авторитет.

aucupium, i, n – ловля птахів, улов, здобич.

audacia, ae, f – сміливість, відвага, зухвальство.

audacter – сміливо, відважно, зухвало.

audax, ācis – відважний, а, е; сміливий, а, е; безстрашний, а, е.

audeo, ausus sum, ěre semidepon. – наважуватися, осмілюватися, сміти, вирішити.

audio, ivi (ii), itum, ěre – слухати, вислухувати, підкорятися, погоджуватись.

auditus, us, m – слухання, слух.

aufero, abstuli, ablatum, auferre – нести, відносити, відбирати, викладати.

Aufidus, i, m – Ауфід (головна ріка в Апулії).

augeo, auxi, auctum, ěre – помножувати, збільшувати, поширювати, наділяти.

augur, ūris, m – авгур, жрець, провісник, віщун.

augurātus, us, m – посада і звання авгура, авгурат.

augurium, i, n – спостереження і пояснення прикмет, ознака, прикмета.

Augustus, i, m – Август (**cognomen** Октавіана).

aura, ae, f – подув, повітря, віяння.

aurātus, a, um – прикрашений, а, е; позолочений, а, е; прикрашений, а, е, золотом; золотистий, а, е.

aureus, a, um – золотий, а, е; позолочений, а, е; прекрасний, а, е; дорогоцінний, а, е.

auris, is, f – вухо, слух, слухач.

auritus, a, um – довговухий, а, е; вухастий, а, е; уважно слухаючий, а, е.

aurum, i, n – золото; (*поет.*) золоті вироби.

Aurunculeius, a, um – Аврункулей (рим. **nomen**).

ausculto, avi, atum, āre – вслухуватись, вислухувати, підслухувати.

Ausonia, ae, f – Авзонія (країна авзонів).

auspicium, i, n – ауспії, віщий знак, віщування з льоту птахів.

auspico, avi, atum, āre – займатися віщуванням з льоту птахів, передбачати, пророкувати.

auster, tri, m – австр (південний вітер).

aut – або.

autem – але, зате, навпаки.

autumnus, i, m – осінь.

auxiliarius, a, um – надаючий, а, е допомогу; допоміжний, а, е.

auxilior, atus sum, āri depon. – помагати, надавати допомогу.

auxilium, i, n – допомога, підтримка; **p1.** допоміжні війська.

avaritia, ae, f – жадність, користолюбство, скупість.

Aventinus, i, m – Авентян (цар Альби Лонги; Авентинський пагорб у Римі).

aveo (haveo), -, -, ěre – бути живим і здоровим, пристрасно бажати, прагнути.

ave – привіт, прощай.

averto, verti, versum, ěre – відвертати, повертати, відхиляти.

avidus, a, um – жадібний, а, е; дикий, а, е; ненажерливий, а, е.

avis, is, f – птах, віщий птах.

avoco, avi, atum, āre – відкликати, відривати, відділяти, відчувувати.

avolo, avi, atum, āre – відлітати, віддалятися.

avus, i, m – дід, прадід; (*noem.*) предок.

axis, is, m – вісь.

В

Babylonia, ae, f – Вавілонія.

Babylonius, i, m – вавілонянин.

baculum, i, n – палиця, жезл, тростина.

balneum, i, n – баня, ванна.

barba, ae, f – борода.

barbārus, a, um – негрецький, а, е; варварський, а, е; італійський, а, е; римський, а, е.

barbātus, a, um – бородатий, а, е; довгобородий, а, е; дорослий, а, е; мохнатий, а, е.

Baucis, idis, f – Бавкида.

baubor, -, āri depon. – гавкати (про собак).

beātus, a, um – щасливий, а, е; блаженний, а, е; багатий, а, е.

Belgae, ārum, m – бельги (народність в північно-західній Галлії).

bello, avi, atum, āre – воювати, вести війну, боротися.

Bellovāci, ōrum, m – белловаки (бельгійське плем'я).

bellua (belua), ae, f – тварина, чудовисько.

bellum, i, n – війна, боротьба; (*noem.*) бій, битва.

bene – добре.

benedico – *div.* bene dico.

beneficium, i, n – благодіяння, милість, послуга.

Beneventum, i, n – Беневент (місто племені гірпінів в Самнії).

benevōlus, a, um – доброзичливий, а, е; прихильний, а, е.

benigne – ласкаво, мило, люб'язно, щедро.

benignus, a, um – ласкавий, а, е; добрий, а, е; дружній, я, е.

bestia, ae, f – тварина, худоба.

bestiōla, ae, f – маленька тварина.

Bias, antis, m – Біант (один із "семи мудреців" Греції).

bibo, bibi, -, ěre – пити, всмоктувати, вбирати.

bicōlor, ōris – двоколірний, а, е.

bicornis, e – дворогий, а, е.
biennium, i, n – дворіччя.
bini, ae, a – по два, по дві, по двос.
bis (adv.) – два рази, двічі.
bissextilis (bisextilis), e – високо-сний (рік).
blande – ласкаво, ніжно.
blandus, a, um – ласкавий а, е; ніжний, а, е; дружлюбний, а, е.
Boi(i), orum, m – бої (кельтське плем'я).
bonitas, atis, f – доброта, добродушність, добросердечність.
bonum, i, n – добро, благо, користь; р1. майно.
bonus, a, um – добрий, а, е; сла-вний, а, е.
Borysthēnes, is, m – Борисфен (Дніпро).
bos, bovis, m, f – віл, корова.
Brennus, i, m – Бренн (кельтський вождь).
brevis, e – короткий, а, е; корот-кочасний, а, е; малий, а, е.
brevitas, ātis, f – невелика дов-жина, стислість.
breviter (adv.) – коротко.
Britannia, ae, f – Британія.
Britannus, i, m – житель Брита-нії.
Brundisium, i, m – Брундізій (портове місто в Калабрії).
Brutus Iunius M., i, m – Брут Юній (85-42 роки до н.е., небіж Катона Молодшого, учасник змови проти Цезаря).
bustum, i, n – місце спалювання померлих, могила.

С

cadāver, ēris, n – труп, падло.
cado, cecidi, casum, ēre – падати, заходити (сонце).
caducifer, feri, m – жезлоносець.
cadūcus, a, um – минуший, а, е; незначний, а, е; хиткий, а, е.
caecus, a, um – сліпий, а, е; тем-ний, а, е; отуманений, а, е.
caedes, is, f – зрубування, вбив-ство, різня.
caedo, cecidi, caesum, ēre – бити, колоти, рубати, вбивати.
caelāmen, īnis, n – різьба, граві-ювання.
caelātus, a, um – part. perf. pass. до caelo.
caelestis, e – небесний, а, е.
caelicōla, ae, m – небожитель; (поет.) бог.
caelo, avi, atum, āre – вирізува-ти, гравіювати, чеканити.
caelum, i, n – небо, небозвід.
Caesar, aris, m – Цезар, **Gaius Iulius Caesar** (100-44 роки до н. е., політик, полководець, письменник).
Caeso (Kaesō), ōnis, m – Цезон (Кезон).
caesus – part. perf. до caedo.
calamitas, ātis, f – нещастя, лихо.
calcar, āris, n – шпора, стимул, заохочення.
Calendae (Kalendae), arum, f – Календи (перший день місяця).
calidus, a, um – теплий, а, е; гар-ячий, а, е.
Caligūla, ae, m – Калігула.

calix, icis, m – кубок, бокал, склянка.

Calpurnia, ae, f – Кальпурнія, дружина Ю. Цезаря.

Camillus, i, m – Камілл.

Campānus, i, m – житель Кампанії.

Campania, ae, f – Кампанія (область у середній Італії).

campester, stris, stre – польовий, а, е; рівнинний, а, е; степовий, а, е.

campus, i, m – відкрите поле, рівнина, степ, поле бою.

cancer, cri, m – рак, краб.

candeo, ui, -, ēre – бути білим, блискучим, блищати, сіяти.

candidus, a, um – сліпучо білий, а, е; білосніжний, а, е; сивий, а, е; сріблястий, а, е.

caneo, -, -, ēre – сіріти, бути сріблястим, бути сірим.

canis, is, m, f – собака.

canna, ae, f – тростина, очерет.

Cannae, ārum, f – Канни (село в Апулії).

Cannensis, e – каннський, а, е (від Cannae).

cano, cecini cantum, ēre – співати, кричати.

canto, avi, atum, āre – співати, оспівувати.

cantus, us, m – спів, мелодія.

capella, ae, f – кізочка.

capesso, sivi (sii), situm, ēre – жадібно хапати, ловити.

capio, cepi, captum, ēre – брати, взяти, отримувати, приймати.

capillāris – волосняний, а, е.

capillus, i, m – волос, шерсть.

carpo – *див.* серего (*арх.* форма до *carpio*).

Capitolium, i, n – Капітолій, Капітолійський пагорб.

captivus, i, m – полонений.

capto, avi, atum, āre – хапати, ловити, намагатися досягнути.

Capua, ae, f – Капуя (головне місто Кампанії).

caput, pitis, n – голова, голівка, початок, людина.

Carāles, ium, f – Карали (місто і мис на південному узбережжі Сардинії).

Carbo, ōnis, m – Карбон.

carcer, ēris, m – в'язниця.

careo, ui (iturus), ēre – не мати, бути позбавленим, бути вільним.

caritas, ātis, f – висока ціна, дорожнеча, повага, любов.

carmen, īnis, n – пісня, вірш, поема.

caro, carnis, f – м'ясо.

carpo, psi, ptum, ēre – зривати, збирати, виривати.

carrus, i, m – підвода, хура.

Carthaginiensis, e – карфагенський, а, е.

Carthago, ginis, f – Карфаген.

carus, a, um – дорогий, а, е; люб'язний, а, е; милий, а, е.

casa, ae, f – хатинка.

caseus, i, m – сир.

Casius (mons), i, m – гора в Єгипті.

castellum, i, n – укріплене місце, форт, фортеця.

castrum, i, n – укріплення, форт;
pl. військовий табір.

casu (adv.) – випадково.

casus, us, m – падіння, загибель,
випадок; (*грам.*) відмінок.

catēna, ae, f – ланцюг, кайдани.

Catīlina, ae, m – Катіліна (організатор змови проти Ціцерона в 63 році до н.е.).

Cato, ōnis, m – Катон.

Catullus, i, m – Катулл (ліричний поет, бл. 84 – бл. 54 року до н.е.).

catūlus, i, m – маля, переважно кошеня, щуцня.

causa (іноді caussa), ae, f – причина, привід, основа, положення, обставина, судова справа.

causa (з gen.) – ради, для, через.

cautus, a, um – обережний, а, е; обачний, а, е; хитрий, а, е; лукавий, а, е.

caveo, cavi, cautum, ēre – бути пильним, обережним, берегтися.

cavo, avi, atum, āre – видовбувати, робити заглиблення.

cavus, a, um – пустий, а, е; видовбаний, а, е; вигнутий, а, е.

cedo, cessi, cessum, ēre – іти, ступати, ходити, пересуватись.

celēber, bris, bre – поширений, а, е; часто вживаний, а, е; урочистий, а, е; славний, а, е.

celebro, avi, atum, āre – часто відвідувати, святкувати, звеличувати, робити загальновідомим.

celer, ēris, e – швидкий, а, е; поспішний, а, е.

celeritas, ātia, f – швидкість, швидка дія.

celeriter – швидко, поспішно.

celo, avi, atum, āre – приховувати.

Celsus, i, m – *div.* Cornelius Celsus.

Celtae, ārum, m – кельти.

cena (coena), ae, f – обід, страва, їдальня.

ceno, avi, atum, āre – обідати.

censeo, sui, sum, ēre – визначати ціну, оцінювати, інвентаризувати.

ensor, ōris, m – цензор, критик, учитель моральності.

census, us, m – оцінка майна, ценовий облік, перепис.

Centaurus, i, m – Кентавр, наполовину людина, наполовину кінь; сузір'я Кентавра.

centimetrum, i, n – сантиметр.

centrum, i, n – центр, ніжка циркуля.

centum (indecl.) – сто.

centuria, ae, f – центурія (загін воїнів, який спочатку складався зі ста воїнів).

cera, ae, f – віск, воскова фігура.

Cereālis, e – **прикм.** до Ceres; (*noem.*) хлібний, а, е.

Ceres, eris, f – Церера; (*noem.*) урожай, зерно, хліб.

cerno, crevi, cretum, ēre – розрізняти, розбирати, помічати, бачити.

certāmen, īnis, n – змагання, боротьба, битва, бій.

certe – напевно, дійсно.

certo, avi, atum, āre – змагатися, сперечатися, воювати.

certus, a, um – вірний, а, е; відомий, а, е; безсумнівний, а, е.

certiorem facere – повідомляти.

cervix, icis, f – шия, потилиця.

ceterus, a, um – інший, а, е.

Cethegus, i, m – Цетег.

ceu (adv.) – як, подібно, немовби.

Chabrias, ae, m – Хабрій (афінський полководець).

Chersonesus, i, f – Херсонес.

chorda (corda), ae, f – струна.

cibus, i, m – їжа, корм, пожива.

Cicero (Marcus Tullius), onis, m – Ціцерон (106–43 роки до н.е., письменник, оратор, політичний діяч).

cieo, civi, citum, ciere – рухати, хвилювати.

Cilicia, ae, f – Кілікія (область у Малій Азії).

Cimo(n), onis, m – Кімон.

Cincinnatus (Lucius Quinctius), i, m – Цінціннат (консул 460 року до н.е. і диктатор 458 року до н.е.).

cinctus – part. perf. до *cingo*.

cingo, cinxi, cinctum, ere – підперізувати, обхоплювати, оточувати, обвивати, обрамовувати.

cinis, eris, m – попіл, прах, порох.

Cinna, ae, m – Цінна (**L. Cornelius, Cinna** – консул у 87 і 86 роках до н.е.).

circa (z acc.) – кругом, біля.

Circe (Circa), ae, f – Кірка або Цірцея (німфа-чарівниця).

circenses, ium, m – циркові видовища.

circiter (z acc.) – біля, коло.

circiter (adv.) – поблизу, приблизно.

circulus, i, m – окружність, круг, коло, обруч, перстень.

circum (z acc.) – довкола, кругом.

circum (adv.) – довкруги, кругом.

circumago, egi, actum, ere – водити кругом, обводити, обертати, згинати.

circumcingo, cinxi, cinctum, ere – оточувати, замикаєти.

circumdo, dedi, datum, are – ставити навкруги, розташовувати довкола, оточувати.

circumfundo, fudi, fusum, ere – обливати, оточувати з усіх боків.

circumsisto, steti, –, ere – ставати кругом, обступати, оточувати.

circumsto, steti, –, are – стояти навкруги, обступати, оточувати.

circumvenio, veni, ventum, ire – обходити кругом, оточувати з усіх боків.

cis (z acc.) – по цей бік, з цього боку.

cisalpinus, a, um – цизальпійський, а, е (той, який живе, знаходиться по цей бік Альп).

citerior, ius – той, який знаходиться по цей бік; найближчий, а, е; більш близький, а, е.

cithara, ae, f – кіфара; гра на кіфарі.

citharistae, ae, m – кіфарист.

cito (*adv.*) – скоро, швидко, живо.

cito, avi, atum, āre – приводити в рух, потрясати, розхитувати, ви-кликати.

citra (з *acc.*) – по цей бік, на цьому боці.

citra (*adv.*) – по цей бік, на цьому боці.

citus, a, um – швидкий, а, е; моторний, а, е.

civīcus, a, um – громадський, а, е; вітчизняний, а, е.

civīlis, e – громадський, а, е; державний, а, е; політичний, а, е.

civis, is, m, f – громадянин, громадянка, співгромадянин.

civitas, ātis, f – громадянство, держава.

clades, is, f – нещастя, поразка.

clam – таємно, таємним способом, крадькома.

clamito, avi, atum, āre – голосно кричати, вигукувати.

clamo, avi, atum, āre – кричати, галасувати, вигукувати, кликати (когось), проголошувати, оголошувати.

clamor, ōris, m – крик, галас, шум, тріск.

claritas, ātis, f – яскравість, ясність, блиск, слава, повага.

clarus, a, um – ясний, а, е; світлий, а, е; славний, а, е; знаменитий, а, е.

classis, is, f – розряд, клас, флот.

claudio, clausi, clausum, ěre – замикати, зачиняти, запрудити, оточувати.

claudus, a, um – кривий, а, е; недостатний, я, е; хиткий, а, е; ненадійний, а, е.

claustrum, i, n – замок, засув, переділка, схованка.

clausus – *part. perf.* до claudio.

clavus, i, m – цвях, кермо.

clemens, entis – м'який, а, е; по-гожий, а, е; легкий, а, е; ніжний, а, е; слабкий, а, е.

clementer – спокійно, тихо, поступово.

clementia, ae, f – м'якість, поміркованість, ніжність, ласкавість.

Cleopatra, ae, f – Клеопатра.

clipeus, i, m – круглий щит із бронзи.

clivus, i, m – схил, спад.

Clodius (Claudius), i, m – Клодій (Клавдій).

Cloelia, ae, f – Клелія.

Clusium, i, n – Клузій (місто в Етрурії).

coactus, a, um – *part. perf.* до сого.

coena – *div.* сена.

(coepio) coepi, coeptum (ěre) – починати, братися.

coeptus, a, um – *part. perf.* до соеріо.

coerceo, cui, citum, ěre – стримувати, обмежувати, придушувати, приборкувати.

coetus, us, m – збори, сполучення, зв'язок.

cogitatio, ōnis, f – мислення, обдумування, роздумування.

cogito, avi, atum, āre – обдумувати, роздумувати, задумувати, вирішувати, мати намір.

cognatio, ōnis, f – кровне споріднення, родичі, рід.

cognātus, a, um – рідний, а, е; родич, родичка, близький, а, е; властивий, а, е.

cognitio, ōnis, f – пізнання, ознайомлення, поняття, уява, розслідування.

cognītus – **part. perf.** до *cognosco*.

cognomen, inis, n – індивідуальне прізвисько.

cognosco, novi, nitum, ěre – пізнавати, спостерігати, довідуватися, перевіряти, знайомитись.

cogo, coegi, coactum, ěre – зганяти, збирати, змушувати.

cohors, tis, f – когорта, відділ римської піхоти.

cohortor, atus sum, āri depon. – закликати, заохочувати, переконувати.

Colchis, idis, f – колхидянка (переважно Медея).

collegium, i, n – товариство, спільність, колегія.

colligo, avi, atum, āre – зв'язувати, перев'язувати, сполучати.

colligo, legi, lectum, ěre – збирати, нагромаджувати, підбирати, піднімати, скликати (військо).

collis, i, m – пагорб.

colloco, avi, atum, āre – розставляти, розміщати, розташовувати.

colloquor, locutus sum, loqui depon. – розмовляти, говорити.

colo, colui, cultum, ěre – обробляти, жити, населяти, вшановувати.

colonia, ae, f – колонія, поселення громадян на чужій території.

colōnus, i, m – землероб, селянин, житель колонії.

color, oris, m – колір.

colosseus, a, um – колосальний, а, е; величезний, а, е.

colon, i, n – частина вірша.

colum, i, n – *div.* *colon*.

columna, ae, f – стовп, колона.

colus, us, f (colus, i, f) – прядка, спрядена нитка.

coma, ae, f – волосся, грива.

comedo, edi, esum (essum, estum), ěre – з'їдати, пожирати, проїдати.

comes, ĩtis, m, f – супутник, проводир, супроводжувачий, а, е.

comīter (adv.) – ласкаво, люб'язно, ввічливо

comitia, ōrum, n – народні збори.

comitium, i, n – місце народних зборів.

comitor, atus sum, āri depon. – проводити, супроводити.

commeātus, us, m – ходіння туди і сюди, відпустка, караван, постачання, продукти.

commemoro, avi, atum, āre – пригадувати, нагадувати.

commendatio, ōnis, f – рекомендація, схвалення, привабливість.

commendo, avi, atum, āre – рекомендувати, доручати, передавати.

commentarius, i, m – записки, замітки, тлумачення, коментар.

commeo, avi, atum, āre – ходити сюди і туди, приходити, відходити, роз'їжджати, заїжджати, проїжджати.

commilito, ōnis, m – товариш по військовій службі, соратник.

commīnus (adv.) – близько, безпосередньо, особисто.

committo, misi, missum, ěre – заводити (битву), випускати, нацьковувати, порівнювати.

commōde – як слід, вміло, зручно.

commōdus, a, um – належний, а, е; повний, а, е; хороший, а, е; зручний, а, е.

commoror, atus sum, āri depon. – перебувати, залишитись, затриматись, зупинятись.

commoveo, movi, motum, ěre – приводити в рух, зсувати, переслідувати.

communio, ivi (ii), itum, ĩre – сильно укріплювати, утверджувати.

commūnis, e – спільний, а, е; звичайний, а, е; загальноприйнятний, а, е.

comoedia, ae, f – комедія.

comparatio, ōnis, f – порівняння, зіставлення.

compareo, ui, -, ěre – з'являтися, показуватись, бути присутнім.

comparo, avi, atum, āre – готувати, влаштовувати, порівнювати.

comperio, peri, pertum, ĩre – довідуватись, бути повідомленим, наводити достовірні дані.

compleo, evi, etum, ěre – наповняти, заливати, виконувати.

complexus, us, m – обійми, зв'язок.

comploratio, ōnis, f – плач, оплакування.

complures, a – більше, кілька, багато.

compono, posui, positum, ěre – складати, творити, писати, будувати.

compositus, a, um – part. perf. до *compro*.

comprehendo, prehendi, prehensum, ěre – зв'язувати, скріплювати, схоплювати, піймати.

concāvus, a, um – увігнутий, а, е; запалий, а, е.

concedo, cessi, cessum, ěre – відходити, переходити, відступати.

concido, idi, -, ěre – гинути, приходить у занепад.

concido, idi, isum, ěre – розрубати, збивати, висікти, знищити.

concilio, avi, atum, āre – з'єднувати, зближувати, набувати.

concupio, cepi, ceptum, ěre – збирати, приймати, містити, вбирати в себе.

concito, avi, atum, āre – швидко рухати, потрясати, побуджувати, підбурювати.

conclamo, avi, atum, āre – разом кричати, підбадьорювати криком, оголошувати, скликати, закликати.

concludo, clusi, clusum, ěre – замикати, огороджувати, поміщати.

concordia, ae, f – згода, однострійність.

concordo, avi, atum, āre – узгоджуватись, бути згідним.

concurro, curri (рідше **cucuri**), **cursum, ěre** – збігатися, сходитися, стікатися.

concursum, us, m – скупчення, збіг, зустріч, сутичка.

concutio, cussi, cussum, ěre – трясти, качати, розхитувати.

condemno, avi, atum, āre – осуджувати, присудити, звинувачувати.

condicio, ōnis, f – стан, положення, обставина.

conditor, oris, m – засновник, творець, родоначальник.

conditus, a, um – part. perf. до **condo**.

condo, didi, ditum, ěre – будувати, залити, засновувати, творити, складати.

confero, tuli, collatum, ferre – зносити в одне місце, звозити звідусіль, об'єднувати, наближати.

confertus, a, um – густий, а, е; переповнений, а, е.

conficio, feci, fectum, ěre – робити, виготовляти, завершувати.

confido, fisus sum, ěre semidepon. – твердо надіятися, покладатись, розраховувати.

confirmo, avi, atum, āre – укріплювати, загартовувати, посилювати, підтверджувати.

confiteor, fessus sum, ěri semidepon. – усвідомлювати, визнавати.

conflagro, avi, atum, āre – згоряти, спалювати.

configo, flixi, flictum, ěre – зіштовхуватися, боротися, битися, бути в протиріччі.

confluo, fluxi, –, ěre – зливатися, стікатися, з'єднуюватися.

confodio, fodi, fossam, ěre – скопати, зрити, проколоти, погубити.

conformo, avi, atum, āre – надавати належну форму, утворити, влаштувати, формувати.

confugio, fugi, –, ěre – бігти, шукати притулку, захисту, вдаватися (до когось).

confusus, a, um – заплутаний, а, е; неясний, а, е; збентежений, а, е.

congregior, gressus sum, ědi depon. – сходитися, вступати в бій, почати битися.

congrego, avi, atum, are – зганяти в одне місце, збирати, з'єднувати, нагромаджувати.

conicio – div. coniciio.

conicio, ieci, lectum, ěre – скидати, зносити, звозити, звалювати.

coniunctus, a, um – **part. perf.** до *coniungo*.

coniungo, nxi, nctum, ěre – з'єднувати, сполучати, запрягати.

coniunx, iūgis, m, f – чоловік, дружина.

coniuratio, ōnis, f – змова, з'єднання, союз.

coniurātus, i, m – змовник.

coniuro, avi, atum, āre – разом клястися, зобов'язуватися клятвою, таємно змовлятися.

connubium, i, n – шлюб, одруження.

Conon, ōnis, m – Конон (афінський полководець).

conor, atus sum, āri depon. – намагатися, пробувати.

conquiro, sivi, situm, ěre – підшукувати, шукати всюди, збирати.

consanguineus, a, um – єдинокровний, а, е; рідний, а, е; споріднений, а, е.

consendo, scendi, scensum, ěre – сходити (на гору), виходити, підноситися.

scientia, ae, f – обізнаність, згода, свідомість, розуміння, переконання.

conscio, –, ěre – знати, почувати себе винним.

consciūs, a, um – знаючий, а, е; обізнаний, а, е; співчасний, а, е.

conseribo, scripsi, scriptum, ěre – записувати, вносити до списку, набирати, формувати (легіони).

conscriptus, a, um – **part. perf.** до *conscribo*.

consecutio, ōnis, f – наслідок, заключення, висновок, зв'язок, послідовність (часів).

consensio, ōnis, f – згода, єдність, змова.

consensus, us, m – згода, єдність, одностайність.

consentio, sensi, sensum, ěre – погоджуватись, одностайно обирати, змовлятися.

consequor, sequi, secutus sum depon. – іти за кимсь, наслідувати, досягати, домагатися.

conservo, āre, avi, atum – зберігати, берегти, рятувати, щадити, жаліти.

consido, sedi, sessum, ěre – сидати, сидіти, розташовуватись, поселитись.

consilior, atus sum, āri depon. – радитись, давати пораду, радити.

consilium, i, n – нарада, обговорення, засідання, рішення, план.

consisto, stiti, –, ěre – ставати, з'явитися, поміщатися, зайняти позицію.

consonans, antis – приголосний (звук).

consono, sonui, –, āre – шуміти, гудіти, сурмити.

conspetus, us, m – вид, зовнішність, огляд, нарис, конспект.

conspicio, spexi, spectum, ěre – побачити, дивитись.

conspicor, atus sum, āri depon. – дивитись, побачити, помітити.

constans, ntis part. praes. до consto (**adi.**) – постійний, а, е; незмінний, а, е; одностайний, а, е.

constanter – постійно, стійко, незмінно.

constantia, ae, f – незмінність, твердість, стійкість, витримка.

constat – impers. до consto.

constituo, ui, utum, ěre – ставити, поміщати, будувати, постановляти.

consto, stiti (staturus), āre – стояти твердо, утримуватись, залишатись незмінним.

constat (impers.) – відомо.

constrictus, a, um part. perf. до constringo (**adi.**) – обмежений, а, е; малий, а, е; підрізаний, а, е.

constringo, strinxi, strictum, ěre – стягувати, зв'язувати, зрушувати, стримувати, приборкувати.

constructio, ōnis, f – складання, структура, побудова; (*грам.*) зв'язок, конструкція.

consuesco, suevi, suetum, ěre – звикати, мати звичку, привчати.

consuetudo, inis, f – звичка, звичай, знайомство.

consul, is, m – консул.

consulāris, e – консульський, а, е.

consulāris, is, m – особа з рангом консула, колишній консул.

consulātus, us, m – консульське звання, консульство.

consulo, lui, ltum, ěre – радитись, обговорювати, міркувати.

consulto, avi, atum, āre – радитись, обдумувати, обговорювати, турбуватись.

consultum, i, n – визначення, постановова, рішення.

consumo, sumpsi, sumptum, ěre – витратити, вживати, вичерпувати.

contemno, tempesi, temptum, ěre – ставитись з презирством, зневажати, гордувати.

contendo, tendi, tentum, ěre – натягувати, стягувати, цілитись, протягнути, напружувати.

contentio, onis, f – напруження, зусилля, полеміка, боротьба; (*грам.*) порівняння, підсилення.

I contentus, a, um – натягнутий, а, е; напружений, а, е.

II contentus, a, um – задоволений, а, е.

conterminus, a, um – суміжний, а, е; сусідній, я, є.

contestor, atus sum, āri depon. – взяти у свідки, благати, заклинати.

continenter – безперервно, невинно, помірковано.

contineo, tinui, tentum, ěre – тримати разом, замикати, стримувати, охоплювати.

contingo, tigi, tactum, ěre – доторкатися, бути суміжним, межувати, мати відношення.

continuo, avi, atum, āre – з'єднувати, зв'язувати, продовжувати, розширювати.

continuus, a, um – безперервний, а, е; суміжний, а, е; зв'язний, а, е; постійний, а, е.

contio, ōnis, f – збори, промова (на зборах).

contionor, atus sum, āri depon. – скликати збори, збиратись, виголошувати промову, обнародувати.

contra (adv.) – проти, навпаки; (**praep.** з **acc.**) – напроти, проти.

contraho, xi, ctum, ěre – стягати, стискати, скорочувати, обмежувати.

contrapono, pasui, poslum, ěre – протиставити.

contrarius, a, um – протилежний, а, е; ворожий, а, е.

contravenio, -, -, ĩre – противитись, протидіяти.

controversia, ae, f – зворотний рух, суперечка.

contumelia, ae, f – образа, зневага.

conubium, i, n – *div.* connubium.

convalesco, ui, -, ěre – видужувати, посилюватися.

convenio, veni, ventum, ĩre – сходитися, з'їжджатися, збиратися.

conventus, us, m – віче, збори, засідання.

conversus, a, um – **part. perf.** до **converto**.

converto, verti, versum, ěre – повертати, обертати, змінити напрямок, скеровувати.

convinco, vici, victum, ěre – викривати, доказувати, виявляти, спростовувати.

convoco, avi, atum, āre – скликати, кликати, запрошувати.

copia, ae, f – запас, велика кількість; **p1. copiae, arum, f** – війська.

coquo, coxi, coctum, ěre – варити, готувати, кип'ятити, пекти, робити м'яким.

cor, cordis, n – серце, дух, настрій, глузд

coram (adv.) – у присутності, на очах усіх; (**praep.** з **abl.**) у присутності, перед.

Corcyra, ae, f – Коркіра (острів у Іонічному морі).

corda, ae, f – *div.* chorda.

Corinthus, i, f – Корінф (місто у північно-західному Пелопоннесі).

Cornelia, ae, f – Корнелія.

Cornelius, i, m – Корнелій.

cornix, icis, f – ворона.

cornum, i, n – ягода кизилу.

cornu, us, n – ріг, сурма, фланг.

cornūtus, a, um – рогатий, а, е.

corōna, ae, f – вінок, карниз, межа.

Corōnis, idis, f – Короніда (мати Ескулапа).

corono, avi, atum, āre – увінчувати, прикрашати вінком, підпезувати.

corpus, ōris, n – тіло, людина, матерія, звід, корпорація.

corrigo, rexi, rectum, ěre – випрямляти, виправляти, покращувати.

corripio, ripui, reptum, ěre – схоплювати, захопити, скорочувати, звинувачувати.

corrumpo, repi, ruptum, ěre – псувати, виснажити, знищити, підкупляти.

corruo, rui, –, ěre – рушиться, рухнути, провалитися, падати.

corruptio, ģnis, f – підкуп, зіпсуття, занепад.

cortex, ģcis, m – кора, шкаралупа.

corvus, i, m – ворон.

cotidiānus, a, um – щоденний, а, е; повсякденний, а, е; звичайний, а, е.

cotidie (adv.) – щоденно.

Cotta, ae, m – Котта.

cras – завтра.

Crassus, i, m – Красс.

crater, ěris, m – кратер, велика посудина, водоймище.

Crates, etis, m – Кратет.

creber, bra, brum – частий, а, е; тісно розташований, а, е.

crebro – часто, багатократно.

credibilis, e – імовірний, а, е; правдоподібний, а, е.

credo, didi, ditum, ěre – ввіряти, доручати, довіряти, вірити.

Creměra, ae, f – Кремера (притока Тібра).

cremo, avi, atum, ěre – спалювати.

creo, avi, atum, ěre – творити, створювати, встановлювати, обрати, призначити.

crepito, –, –, ěre – брязкати, дзвеніти, скрипіти, шелестіти, тріщати.

creresco, crevi, cretum, ěre – рости, виникати, додаватись, посилюватись.

Creta, ae, f – Кріт.

crimen, ģnis, n – обвинувачення, злочин, провина, проступок.

criminator, atus, sum, ěri depon. – звинувачувати, брехливо доносити, робити наклеп.

crinis, is, m – волосся.

Croesus, i, m – Крез.

crudělis, e – безсердечний, а, е; жорстокий, а, е; страшний, а, е.

crudelitas, ģtis, f – жорстокість, безжалісність.

crudeliter – жорстоко, безжалісно.

cruentus, a, um – кривавий, а, е; куплений, а, е кров'ю; кровожерний, а, е.

crux, ucis, f – хрест, знаряддя тортур і страти, мука, горе.

crystallus, i, f – гірський кришталь.

cuubo, bui, bitum, ěre – лежати, спочивати, спати.

culpa, ae, f – провина, проступок, помилка.

cultūra, ae, f – обробіток, догляд, землеробство, освіта, розвиток.

cultus, a, um part. perf. до solo (adi.) – оброблений, а, е; освічений, а, е; культурний, а, е.

cultus, us, m – обробіток, догляд, культура, спосіб життя.

cum (praep. з abl.) – з, разом, спільно.

cum (з coni.) – коли, з того часу як, тому що, хоч.

Cumae, arum, f – Куми (приморське місто в Кампанії).

cunctator, oris, m – баламут, бунтівник.

cunctor, atus sum, āri depon. – зволікати, вагатись.

cunctus, a, um – весь, вся, все; сукупний а, е; цілий, а, е.

cuniculus, i, m – кролик, підземний хід; (військ.) підкоп.

cupiditas, ātis, f – сильне бажання, пристрасть, потяг, жадібність.

cupido, īnis, f – бажання, прагнення, потяг.

cupidus, a, um – жадібний, а, е; пристрастний, а, е.

cupio, ivi (ii), itum, ěre – бажати, прагнути.

cur (adv.) – чому, з якої причини.

cura, ae, f – турбота, опіка, прагнення.

curatio, ōnis, f – піклування, догляд, лікування.

curia, ae, f – курія, збори, місце засідань сенату.

Curiatii, orum, m – Куріації (албанський рід).

Curio, ōnis, m – Куріон.

curo, avi, atum, āre – піклуватися, турбуватися, доглядати, лікувати.

curro, cucurri, cursum, ěre – бігати, поспішати, текти, летіти.

currus, us, m – колісниця, запряг, тріумф.

curso, -, -, āre – безперервно бігати.

cursus, us, m – біг, їзда, маршрут, курс.

cuspis, īdis, f – гострий кінець, вістря, спис, дротик.

custodia, ae, f – охорона, варта, застава, арешт.

custodio, ivi (ii), itum, ěre – охороняти, захищати, берегти, тримати під вартою.

custos, ōdis, m, f – сторож, наглядач, охоронець, захисник.

cutis, is, f – шкіра, оболонка, кора, зовнішність.

cygnus, i, m – лебідь (птах, присвячений Аполлону).

cygnus – div. суспус.

Cyrus, i, m – Кір (Кір старший, перський цар, 559-529 роки до н.е.).

cytus, i, m – клітина.

D

Daci, ōrum, m – даки (народність фракійського походження).

Daedālus, i, m – Дедал (афінянин, батько Ікара, будівник критського Лабіринту).

Damascēna, orum, n – дамаські сливи.

damno, avi, atum, āre – звинувачувати, засуджувати.

damnōsus, a, um – шкідливий, а, е; згубний, а, е; небезпечний, а, е.

damnum, i, n – втрата, збиток, шкода.

Damocles, is, m – Дамокл (прибічник Діонісія Сиракузького Старшого).

Danāi, ōrum i, um, m – данайці (аргів'яни, греки).

Danuuius, i, m – Дунай.

daps, dapis, f – учта, урочистий обід, їжа.

Dardānus, i, f – Дардан (місто в Троаді на Геллеспонті).

Dareus (Darius), i, m – Дарій (перський цар, батько Ксеркса, царював у 521-485 роках до н.е.).

Datis, idis, m – Датіс (командував перською армією при Марафоні).

Daunus, i, m – Давн (міфічний цар північної Апулії).

de (praep. з abl.) – про, із.

dea, ae, f – богиня.

debeo, ui, itum, ēre – бути зобов'язаним, заборгувати.

debilito, avi, atum, āre – знесилювати, віднімати мужність.

dededo, cessi, cessum, ēre – відходити, від'їжджати, відправлятися, відхилитись.

decem – десять.

December, bris, m – грудень.

decemvir, i, m (звичайно **pl. decemviri**) – децемвір, член адміністративного або законодавчого органу, член колегії десяти.

decemo, crevi, cretum, ēre – вирішувати, дозволяти, постановляти, виносити вирок.

decerpo, cerpsi, cerptum ēre – обривати, зривати, брати, взяти, рвати.

decerto, avi, atum, āre – вести бій, сперечатися, боротися.

deceo, ui, -, -, ēre – прикрашати, личити, годитися.

decet – личить, годиться.

decido, cidi, -, ere – падати, спадати, спускатись, рухнути, впасти.

decimus, a, um – десятий, а, е; (*noem.*) значний, а, е; величезний, а, е.

decipio, cepi, ceptum, ēre – обманювати, ошукувати.

declaro, avi, atum, āre – заявляти, проголошувати, свідчити, показувати.

decōrum, i, n – пристойність, гідність.

decreasco, crevi, cretum, ēre – зменшуватись, спадати, понижуватись.

decrētum, i, n – рішення, постановна, декрет.

decurro, curri (cucurri), cursum, ēre – збігати, спускатися, сходити вниз, ринути.

decus, ōris, n – краса, прикраса, честь, слава, гордість.

dedēcus, ōris, n – безчестя, сором.

dedico, avi, atum, āre – показувати, виявляти, посвячувати, вшановувати.

deditio, ōnis, f – капітуляція.

deduco, duxi, ductum, ěre – зводити (вниз), спускати (вниз), стягати.

defatigatio, ōnis, f – втома, виснаженість.

defectio, onis, f – відпадання, відкладання, зменшення, недостатність.

defectus, us, m – відпадання, відкладання, зменшення, втома, безсилля, затемнення (сонця).

defendo, fendi, fensum, ěre – захищати, давати відсіч, відвертати (небезпеку).

defensio, ōnis, f – оборона, захист, оправдання.

defensor, ōris, m – захисник, борник, заступник.

defero, tuli, latum, ferre – переносити вниз, зносити, знімати, встромити, текти.

deficio, feci, fectum, ěre – відкладати, відпадати, змінювати, бути недостатнім, бракувати.

defleo, flevi, fletum, flěre – оплакувати, плакати.

defodio, fodi, fossum, ěre – закопувати, хоронити.

dego, degi, –, ěre – прожити, жити, перебувати.

degrumo, –, –, āre – вирівнювати.

dehaurio, –, –, ěre – вичерпувати.

Deianira, ae, f – Деяніра (остання дружина Геркулеса).

deicio – *див.* deicio.

deicio, ieci, iectum, ěre – скидати, звалювати, зрубати, спростувати.

dehinc – звідси, з того часу.

deinceps (adv.) – підряд, одне за одним, за порядком, далі.

deinde – згодом, потім, після того.

delectatio, ōnis, f – забава, задоволення, насолода.

delecto, avi, atum, āre – забавляти, веселити, розважати.

delectus, us, m – вибір, відбір, добір, набір війська.

deleo, evi, etum, ěre – знищувати, руйнувати.

delibero, avi, atum, āre – обговорювати, обдумувати, зважувати, вирішувати.

delictum, i, n – провина, гріх, правопорушення.

delictus, a, um – part. perf. до delinquo.

deligo, avi, atum, āre – прив'язувати, зав'язувати.

deligo, legi, lectum, ěre – збирати, зривати, обирати.

delinquo, liqui, lictum, ěre – зробити проступок, провинитися, бракувати.

Delos, i, f – Делос (один із Кікладських островів).

Delphi, ōrum, m – Дельфи (місто в Фокіді); жителі Дельф.

Delphicus, i, m – дельфієць, тобто Аполлон.

delphinus, i, m – дельфін.

delubrum, i, n – храм, святилище.

demens, entis – безумний, а, е; нерозумний, а, е.

demigro, avi, atum, āre – переселитися, виселитися, сьезати, проходити.

demitto, misi, missum, ěre – спускати, опускати, валити, рубати, рити, саджати.

demonstro, avi, atum, āre – показувати, вказувати, викладати, пояснювати, означати.

Demosthēnes, is, m – Демосфен.

demum – нарешті.

denique – нарешті, щойно, остаточно, загалом.

dens, dentis, m – зуб, вістря, гачок.

densus, a, um – густий, а, е; щільний, а, е; частий, а, е.

depello, puli, pulsum, ěre – зіткнутися, скидувати, гнати, відганяти, відкидати, відштовхувати.

deponens, entis – (*грам.*) відкладний, а, е.

depono, posui, positum, ěre – класти, відкладати убік, залишати, відмовлятися.

deporto, avi, atum, āre – відносити, відвозити, привозити, постачати.

depravo, avi, atum, āre – викривляти, перекручувати.

descendo, di, sum, ěre – сходити, спускатися, вступати, їти, приходити.

describo, scripsi, scriptum, ěre – списувати, описувати, змальовувати.

desero, –, situm, ěre – сіяти, кидати всередину.

desero, serui, sertum, ěre – залишати, покидати, кидати, дезертирувати, відмовлятися.

desiderium, i, n – бажання, туга, причина, втрата.

desidero, avi, atum, āre – бажати, тужити, вимагати, втрачати.

designātus – **part. perf.** до **designo**.

designo, avi, atum, āre – означати, вказувати, влаштовувати, затівати.

desilio, silui (silivi i silii), sultum, ěre – зіскочити, отруїтися, бризкати.

desino, sii (sivi), situm, ěre – переставати, зупиняти, покинути, закінчити.

desipio, sipui, –, ěre – бути безрозсудним, бути безумним.

desisto, stiti, stitum, ěre – відступати, відмовлятися, переставати.

despero, avi, atum, āre – не мати надії, впасти у відчай.

despicio, spexi, spectum, ěre – дивитися вниз, оглядати, дивитися з презирством.

destituo, ui, utum, ěre – поставити, залишати, покинути.

destringo, strinxī, strictum, ěre – зривати, обривати, стягати.

desum, fui, –, esse – бракувати, бути відсутнім, не допомагати.

detego, texi, tectum, ěre – відкривати, розкривати, очолювати.

deterior, ius – гірший, а, е.

determinatio, ōnis, f – межа, кодон, висновок.

deterreo, terrui, temptum, ěre – страшити, лякати, відхиляти, відганяти, відбивати.

detraho, traxi, tractum, ěre – стягати, знімати, повалити, зруйнувати, вийняти, вирвати.

detnmentum, i, n – втрата, шкода, нещастя, поразка.

deus, i, m – бог.

devictus, a, um – part. perf. до devinco.

devinco, vici, victum, ěre – отримувати повну перемогу, остаточно перемогти.

devoro, avi, atum, ěre – ковтати, пожирати, прогайнувати.

dexter, tra, trum – правий, а, е; спритний, а, е; умілий, а, е.

diabolus, i, m – чорт, диявол

diaeta, ae, f – дієта, вірний, спосіб життя, кімната, зал, житло.

Diagoras, ae, m – Діагор (родоський атлет).

Diana, ae, f – Діана (дочка Юпітера і Латони).

dicio, ōnis, f – панування, влада.

dico, dixi, dictum, ěre – говорити, називати, іменувати, призначати, встановлювати.

dictator, ōris, m – диктатор.

dictio, ōnis, f – вимова, вислів, мова.

dictio, avi, atum, ěre – часто говорити, постійно називати, твердити.

dicto, avi, atum, ěre – часто говорити, повторювати, диктувати.

dictum, i, n – вираз, слово, вислів.

dido, dididi, diditum, ěre – роздавати, розподіляти.

diduco, duxi, ductum, ěre – розводити, розсувати, розкривати, розділяти.

dies, ei, m, f – день, дата, число.

differo, distuli, dilatam, differre – розносити, розганяти, розсівати, поширювати, відкладати.

difficilis, e – тяжкий, а, е; важкий, а, е; небезпечний, а, е.

difficultas, ātis, f – трудність, незручність, недолік.

difficulter – нелегко, важко.

diffluo, fluxi, fluxum, ěre – розпливатися, розливатися, розділятися, обливатися, тонути.

diffugio, fugi, -, ěre – розбігатися, розсіюватись, розподілюватись.

diffundo, fudi, fusum, ěre – розливати, розтікатися, поширювати.

digitus, i, m – палець.

dignitas, ātis, f – гідність, положення, звання.

dignus, a, um – гідний, а, е; похвальний, а, е.

diudico, avi, atum, ěre – розсудити, вирішити, розрізнати.

dilabor, lapsus sum, labi depon. – розпадатися, руйнуватися, пропадати, розливатися, гинути.

diligens, entis – старанний, а, е; акуратний, а, е; уважний, а, е.

diligenter – старанно, дбайливо, уважно.

diligentia, ae, f – пильність, старанність, точність.

diligo, lexi, lectum, ěre – високо цінити, поважати, вшановувати.

dilucesco, luxi, –, ěre – світліти, вияснятися.

diluculum, i, n – світанок.

dimico, avi, atum, ěre – боротися, битися, домагатися.

dimidium, i, n – половина.

dimitto, misi, missum, ěre – розпускати, розсилати, відсилати, звільнювати.

dimoveo, movi, motum, ěre – розсувати, розділяти, розсіювати, розганяти.

Diogenes, is, m – Діоген (філософ-матеріаліст іонійської школи).

Dio(n), onis, m – Діон (знатний сиракузець).

Dionysius, i, m – Діонісій.

directus, a, um – прямий, а, е; безпосередній, я, є.

dirimo, emi, emptum, ěre – роз'єднувати, розділяти, переривати, припиняти.

diripio, ripui, reptum, ěre – грабувати, розкрадати, спустошувати, зривати, здирати.

diruo, rui, rutum, ěre – руйнувати, зносити (стіну), розганяти; розсіювати.

dirus, a, um – жахливий, а, е; страшний, а, е; грізний, а, є.

discedo, cessi, cessum, ěre – розходитись, розділяти, відходити, віддаляти.

disciplina, ae, f – учення, навчання, освіта, теорія.

discipula, ae, f – учениця.

discipulus i, m – учень, послідовник.

disco, didici, –, ere – вчитися, довідуватись, знайомитись.

discordia, ae, f – розбрат, розлад, чвари, незгода, протиріччя.

Discordia, ae, f – богиня незгоди.

discribo, scripsi, scriptum, ěre – розписувати, розподілювати.

desertus, a, um – ясний, а, е; точний, а, е; красномовний, а, є.

disicio – *div.* disiicio.

disiicio, ieci, iectum, ěre – розкидати, розганяти, розсіювати.

dispergo, persi, persum, ěre – розсіювати, розкидати, розносити, поширювати.

dispicio, spexi, spectrum, ěre – відкривати очі, побачити, роздивляти.

displiceo, plicui, plicium, ěre – не подобатись, бути неприємним.

dispono, posui, positum, ěre – розставляти, розміщувати, розташовувати, розподіляти.

disputatio, ōnis, f – дослідження, обговорення, наукова бесіда.

disputo, avi, atum, ěre – підраховувати, досліджувати, сперечатися, пояснювати.

dissentio, sensi, sensum, ěre – не погоджуватись, розходитись в поглядах.

dissero, serui, sertum, ěre – досліджувати, обговорювати.

dissero, sevi, situm, ěre – сіяти, розсівати, саджати.

dissimilis, e – неподібний, а, е; відмінний, а, е.

dissimilitudo, inis, f – неподібність, різниця, розбіжність.

dissimulātor, ōris, m – приховувач, облудник, лицемір.

dissipo, avi, atum, āre – розсипати, розкидати, розганяти, поширювати.

distinguo, stinxi, stinctum, ěre – відділяти, розділяти.

disto, -, -, āre – бути на відстані, різнитися; **imper. distat** – є різниця.

distraho, traxi, tractum, ěre – тягнути, розділяти, роз'єднувати.

distribuo, tribui, tributum, ěre – розділяти, розбивати, розподілювати.

disturbo, avi, atum, āre – розганяти, роззброювати, руйнувати, порушувати (угоду).

diu – довго, протягом довгого часу.

diuturnus, a, um – тривалий, а, е; довгий, а, е; затяжний, а, е.

divello, velli (vulsi), vulsum (volsum), ěre – розривати, переривати, порушувати.

diversus, a, um – різний, а, е; протилежний, а, е.

dives, itis – багатий, а, е; розкішний, а, е.

divido, visi, visum, ěre – ділити, розділяти, роз'єднувати, розколоти.

divinus, a, um – божественний, а, е; божий, а, е; богоподібний, а, е; чудесний, а, е.

divitiae, arum, f – багатство, дорогоцінність, добробут.

Divitiācus, i, m – Дівітіак (впливовий едуй).

divus, a, um – божественний, а, е.

do, dedi, datum, dāre – давати, подавати, протягувати, пропонувати, роздавати.

doceo, docui, doctum, ěre – навчати, повідомляти, пояснювати, показувати.

docte – вчено, розумно, вміло.

doctor, oris, m – вчитель, викладач.

doctrīna, ae, f – вчення, навчання, вченість, освіченість.

doctus, a, um part. perf. до doceo (**adi.**) – вчений, а, е; освічений, а, е; умілий, а, е.

Dolabella, ae, m – Долабелла.

doleo, ui (iturus), ěre – хворіти, страждати, сумувати.

dolor, ōris, m – біль, страждання, сум.

dolus, i, m – хитрість, підступ, обман.

domicilium, i, n – житло, резиденція.

dominatio, ōnis, f – панування, верховна влада.

dominor, atus sum, āri depon. – панувати, володіти.

dominus, i, m – пан, хазяїн, власник, розпорядник.

Domitius, i, m – Доміцій.

domus, us, f – дім, житло, місце перебування.

donec – поки, до тих пір.

dono, avi, atum, āre – дарувати.

donum, i, n – подарунок, жертвоприношення.

dormio, ivi (ii), itum, ĩre – спати, нічого не робити.

dormito, avi, atum, āre – бути сонним, хотіти спати, гаснути, помилятися.

dorsuālis, e – спинний, а, е.

dos, dotis, f – посаг, обдарування, талант.

drachma, ae, f – драхма (грецька монета).

Druidae, arum, m (Druides, um, m) – друїди.

dubie – непевнено, нерішуче.

dubitatio, ōnis, f – сумнів, нерішучість, вагання.

dubito, avi, atum, āre – сумніватися, вагатися

dubium, i, n – сумнів, критичне положення.

dubius a, um – сумнівний, а, е; непевний, а, е; нерішучий, а, е.

ducentesĭmus, a, um – двохсотий, а, е.

ducentĭ, ae, a (m, f, n) – двісті.

duco, xi, ctum, ěre – водити, вести, проводити, командувати.

dudum – перед тим, тільки що, раніше, давно.

dulcis, e – солодкий, а, е; соковитий, а, е; приємний, а, е.

dum – поки, під час, коли.

dummōdo – якщо тільки, тільки б, поки.

Dumnorix, ĩgis, m – Думноріг (єдуй, голова національної партії).

duo, duae, duo – два, дві, двоє.

duodĕcim – дванадцять.

duodecĭmus, a, um – дванадцятий, а, е.

duodeoctoginta – сімдесят вісім.

duodequadraginta – тридцять вісім.

duodequingagesĭmus, a, um – сорок восьмий, а, е.

duodequingaginta – сорок вісім.

duodesexagesĭmus, a, um – п'ятдесят восьмий, а, е.

duodesexaginta – п'ятдесят вісім.

duodetriginta – двадцять вісім.

duodevicesĭmus, a, um – вісімнадцятий, а, е.

duodeviginti – вісімнадцять.

duplex, ĩcis – подвійний, а, е; складений, а, е.

durities, ěi, f – твердість, жорсткість.

durus, a, um – жорсткий, а, е; твердий, а, е; терпкий, а, е; різкий, а, е.

dux, ducis, m – вождь, полководець, голова, начальник.

Е

e – *див. ex.*

ea (adv., розум. via) – тою дорогою, тим шляхом.

eādem (adv.) – тою ж дорогою, там же, водночас.

ecce – ось, дивись.

edax, ācis – ненажерливий, а, е; руйнівний, а, е; винищувальний, а, е.

edico, dixi, dictum, ěre – оголошувати, наказувати, призначати.

edictum, i, n – висловлювання, положення, наказ, едикт.

edisco, didici, –, ěre – вивчати.

editus, a, um part. perf. до **edo (adi.)** – піднесений, а, е; високий, а, е; видатний, а, е.

edo, didi, ditum, ěre – виробляти, видавати, здійснювати, творити.

edo, edi, esum (essum), eděre (esse) – їсти, пожирати, знищувати.

edoceo, cui, ctum, ěre – вивчати, навчати, повідомляти.

educatio, ōnis, f – виховання, розведення (тварин), вирощування.

educo, avi, atum, āre – виховувати, вирощувати, створювати.

educo, duxi, ductum, ěre – виводити, відводити, піднімати.

effemino, avi, atum, āre – розслабляти.

effero, extuli, elatum, efferre – виносити, вивозити, видавати (звук), виражати.

efficio, feci, fectum, ěre – зроби-ти, виготовити; виконувати, виробляти.

efflo, avi, atum, āre – видихати, видувати, втрачати.

effloresco, florui, –, ěre – розквітати, процвітати, виростати, виникати.

effodio, fodi, fossam, ěre – вико-нувати, виривати, рити.

effrenātus, a, um – неприборка-ний, а, е.

effugio, fugi, (fugiturus), ěre – втекти, обминати, ухилитися.

egeo, ui, –, ěre – потребувати, не мати, бути позбавленим.

ego – я.

egredior, gressus sum, gredi depon. – виходити, виступати, віддалятися, ухилитися.

egregius, a, um – відмінний, а, е; чудовий, а, е; блискучий, а, е; славний, а, е.

elegans, antis – розбірливий, а, е; витончений, а, е; стрункий, а, е; гарний, а, е.

elegantia, ae, f – витонченість, вишуканість, дотепність, логіч-ність.

elephantus, i, m – слон, слонова кістка.

elephas, antis, m – слон, слонова хвороба.

eligo, legi, lectum, ěre – вирива-ти, полоти, викорінювати, виби-рати.

Elisa (Elissa), ae, f – пунічне ім'я Дідони.

eloquentia, ae, f – красномовст-во.

eloquium, i, n – мова, красномо-вність.

eloquor, loquutus (locutus) sum, loqui depon. – висловлювати, викладати, говорити.

eludo, lusi, lusum, ěre – обмина-ти, знущатися, вигравати, обма-нювати.

emigro, avi, atum, āre – виселя-
тись, переселятись.

emitto, misi, missum, ěre – висі-
лати, виганяти, випускати, кида-
ти (списи).

emo, emi, emptum, ěre – купува-
ти, набувати, підкуповувати.

enim – бо, тому, що, адже.

**enitor, nisus (nixus) sum, niti
depon.** – пробиватись, вибира-
тись, домагатися, прагнути.

Ennius, i, m – Енній (Квінт, 239-
169 роки до н.е.).

ensis, is, m – меч; (*noem.*) війна.

enurnero, avi, atium, āre – пере-
числювати, перераховувати.

eo, ii (ivi), itum, ěre – йти, ходи-
ти, їздити, плавати, літати.

eo (adv.) – туди, до тих пір, та-
кою мірою.

eōdem (adv.) – туди ж, там же.

Eraminondas, ae, m – Епамінонд
(фіванський полководець).

Ephesus(os), i, f – Ефес (примор-
ське місто в Іонії).

Epicurus, i, m – Епікур (афінсь-
кий філософ, 341-270 роки до
н.е.).

Epirotes, ae, m – житель Епіра.

Epirus(os), i, f – Епір (гориста
область у західній Греції).

epistula, ae, f – послання, лист.

epulae, arum, f – урочистий обід,
учта, їжа.

epulor, atus sum, āri depon. – ї-
сти, обідати.

equa, ae, f – кобила.

eques, itis, m – вершник, їздець,
кавалерист.

equester (equestris), stris, stre –
кінський, а, е; вершницький, а, е.

equidem – справді, дійсно, зви-
чайно.

equitatus, us, m – кіннота, верш-
ницький стан.

equus, i, m – кінь.

Erechtheus, ei, m – Ерехтей
(афінський герой).

erga (praep. з acc.) – біля, стосо-
вно.

ergo – отже, тому.

eripio, ripui, reptum, ěre – ври-
вати, вихоплювати, позбавляти,
рятувати.

erro, avi, atum, āre – заблукати,
помилятися, вагатися.

error, oris, m – помилка, блукан-
ня.

erudio, ivi (ii), itum, ěre – дати
освіту, навчати, наставляти.

eruditus, a, um – освічений, а, е;
вчений, а, е; досвідчений, а, е.

erumpo, rupi, ruptum, ěre – про-
риватися (назовні), вириватися,
впасти, вилитись.

essedarius, i, m – воїн або гладіа-
тор, який бореться в колісниці.

essurio – *div.* esurio.

esurio, ivi (itum), ěre – бути го-
лодним, зазнати голоду.

et – і, та.

etenim – адже, тому що, оскіль-
ки.

etiam – також, навіть ще, так,
очевидно.

etiamsi – навіть якщо, якщо б,
хоч би.

etsi – хоч, навіть якщо.

Etruria, ae, f – Етрурія (область Італії).

Etruscus, i, m – етрус, житель Етрурії.

Euphrātes, is, m – Євфрат.

Euripīdes, is, m – Еврипід.

Eurōpa, ae (Europe, es), f – Європа.

eurus, i, m – евр (південно-східний вітер).

evado, vasi, vasum, ěre – виходити, виїжджати, впадати (про ріку), робитися.

evenio, veni, ventum, ĩre – виходити, заявлятися, звершуватися, закінчуватися.

everto, verti, versum, ěre – перевертати, вивертати, руйнувати, губити.

evoco, avi, atum, āre – кликати, викликати, запрошувати.

evolo, avi, atum, āre – вилітати, злітати, поспішно вибігати, кидатись.

ex (перед приголосними “e”) (**praep.** з **abl.**) – з, від, із, через, внаслідок.

exactus, a, um part. perf. до **exigo (adi.)** – точний, а, е; старанний, а, е; акуратний, а, е.

exagito, avi, atum, āre – тривожити, лякати, трюїти, гнати, виганяти.

exardesco, arsi, arsum, ěre – загорятися, запалюватись.

excedo, cessi, cessum, ěre – відходити, від’їжджати, віддалятися, виходити, доходити, переходити.

excello (cellui), (celsum), ěre – виділятися, висуватися, перевершувати, підніматись, відрізнятись.

excidium, i, n – зруйнування, розорення, знищення, загибель.

excido, cidi, –, ěre – власти, падати, шезати, пропадати.

excido, cidi, cisum, ěre – вирубувати, видовбувати, вирізати, спустошити.

excito, avi, atum, āre – заставляти піднятися, викликати, розбудити, підняти, спонукати, тривозити.

exclamo, avi, atum, āre – кричати, голосно говорити, вигукувати.

excogito, avi, atum, āre – вигадувати, придумувати.

excolo, colui, cultum, ěre – старанно обробляти, вирощувати, розводити, доглядати, прославляти, вшановувати.

excurro, cucurri (curri), cursum, ěre – вибігати, витікати, від’їжджати, робити напад.

excuso, avi, atum, āre – вибачати, оправдувати.

exemplar, aris, n – зразок, приклад.

exemplum, i, n – зразок, проба, приклад, образ.

exeo, ii (ivi), itum, ĩre – виходити, від’їжджати, витікати; (*військ.*) виступати.

exerceo, cui, citum, ěre – тривожити, мучити, ганяти, вправлятись, займатись.

exercitatio, ōnis, f – вправа, приведення в дію, здійснення, практика, досвід.

exercitus, us, m – військо, армія, вправа.

exhaurio, hausi, haustum, ire – вичерпувати, виймати, брати, відбирати.

exhorresco, horruī, –, ěre – лякатися, жахатися, здригатися.

exigo, egi, actum, ěre – виганяти, витіснити, усувати, встромити, кидати.

exiguitas, ātis, f – недостатність, убозтво, короткість.

exiguus, a, um – незначний, а, е; невеликий, а, е; малий, а, е; недостатний, я, є; короткий, а, е.

exilium, i, n – *div.* exsilium.

eximius, a, um – винятковий, а, е; відмінний, а, е; чудовий, а, е; особливий, а, е.

eximie – відмінно, винятково, чудово.

existimo (existumo), avi, atum, āre – судити, вважати, думати.

existo – *div.* exsisto.

exitium, i, n – загибель, падіння, руйнування, катастрофа.

exitus, us, m – вихід, привід, мета.

exorior, ortus sum, iri depon. – підніматися, сходити, виникати.

expectatio – *div.* exspectatio.

expecto – *div.* exspecto.

expedio, ivi (ii), itum, ire – розплутувати, розв'язувати, звільняти, спорядити, підготувати.

expeditus, a, um perf. до **expedio (adi.)** – безперешкодний, а, е; готовий, а, е; рішучий, а, е.

expello, puli, pulsum, ěre – виганяти, виривати, вибивати, розганяти, усувати.

experior, pertus sumjri depon. – пробувати, випробувати.

expers, pertis – непричетний, а, е; не маючий, а, е відношення; незнаючий, а, е.

expeto, petivi, petitum, ěre – домагатися, намагатись, бажати.

expleo, evi, etum, ěre – наповнювати, насипати, переповнювати.

explico, avi (ui), atum (itum), āre – розвертати, розкривати, розмотувати, розкручувати.

exploro, avi, atum, āre – розслідувати, розвідувати, досліджувати, розглядати.

expono, posui, positum, ěre – виставляти, розкладати, викладати, приставляти, залишати.

expositus, a, um part. perf. до **expono (adi.)** – відкритий, а, е; доступний, а, е; ласкавий, а, е.

exprimo, pressi, pressum, ěre – витискати, випирати, вимагати, змушувати.

expugnatio, ōnis, f – завоювання, захоплення.

expugno, avi, atum, āre – завоювати, захоплювати, перемагати, підкоряти.

exquiro, sivi, situm, ěre – вишукувати, обшукувати, розвідувати, випитувати, досліджувати.

exquisitus, a, um part. perf. до exquiro (**adi.**) – старанний, а, е; добірний, а, е; чудовий, а, е; витончений, а, е; надуманий, а, е.
exsequor, secutus sum, sequi depon. – слідувати, бути прихильником, належати, переслідувати, домагатися, терпіти.
exsilio, silii, (sultum), ire – вискакувати, підскакувати, несподівано виникати, з'являтися.
exsilium, i, n – вигнання.
exsisto, sfti, -, ěre – виступати, виходити, показуватись, з'являтися.
expectatio, õnis, f – очікування, пристрасне бажання, прагнення.
expecto, avi, atum, āre – чекати, очікувати, потребувати, сподіватися.
expiro, avi, atum, āre – видувати, видихати, вмирати.
exstinguo, stinxi, stinctum, ěre – гасити, подавляти, знищувати, вбивати.
exsto, -, -, āre – стирчати, виділятися, бути, існувати.
exstruo, struxi, structum, ěre – будувати, настелювати, нагромаджувати.
exsul, exsulis, m, f – емігрант, засланець, вигнанець.
exulto, avi, atum, āre – скакати, підскакувати, бушувати, клекотіти, вихвалитися.
extemplo (adv.) – водночас, зараз же.
exter (exterus), era, erum – зовнішній, а, е; чужоземний, а, е.

exteri, õrum, m – чужинці.
externus, a, um – зовнішній, а, е; чужий, а, е; іноземний, а, е; сторонній, а, е.
extimus (extamus), a, um – *div.* extremus.
exto – *div.* exsto.
extra (praep. з acc.) – поза, ззовні.
extrēmus, a, um – останній, а, е; кінцевий, а, е; пограничний, а, е.
exturbo, avi, atum, āre – виганяти, проганяти, вибівати.
exul, ulis, m – *div.* exsul.
exulto – *div.* exsulto.
exuro, ussi, ustum, ěre – випалювати, спалювати, горіти, пекти.

Ф

faber, bri, m – майстер, ремісник, художник.
fabūla, ae, f – чутка, байка, розповідь, сюжет, фабула.
facēte – мило, тонко, дотепно.
facile – легко, без труднощів, безумовно, охоче.
facilis, e – легкий, а, е; неважкий, а, е; доступний, а, е; зручний, а, е.
facilitas, atis, f – легкість, податливість, люб'язність, м'якість.
facinus, õris, n – дія, вчинок, злочин.
facio, feci, factum, ěre – робити, здійснювати, виконувати, діяти, творити, виготовляти.
factio, õnis, f – дія, правомірність, напрям, партія, політичне угруповання.

factum, i, n – дія, вчинок, подія, факт, справа.

facultas, ātis, f – можливість, привід, дозвіл, здібність, уміння.

faginus, a, um – буковий, а, е.

Falerii, ōrum, m – Фалерії (місто у південній Етрурії).

Faliscus, a, um – фалерійський, а, е.

fallax, ācis – підступний, а, е; лукавий, а, е.

fallo, fefelli, falsum, ěre – обманювати, порушувати, не виконувати, приховувати.

falso (adv.) – неврно, помилково.

falsum, i, n – брехня, обман.

falsus, a, um part. perf. до fallo (**adi.**) – невірний, а, е; вигаданий, а, е; підставний, а, е.

fama, ae, f – чутка, громадська думка.

fames, is, f – голод, злидні, спрага.

familia, ae, f – сім'я, рідня, дім, сімейне майно.

familiāris, e – сімейний, а, е; домашній, я, е; родинний, а, е; приятельський, а, е.

famulus, i, m – слуга, служитель, прислужник.

fanum, i, n – посвячене місце, святиня, храм.

fas (indecl.) – природне право, закон, веління неба, дозволене.

fascis, is, m – зв'язка, пучок, фасції, пучки прутів з сокирою (ознака влади магистратів у Римі), консульська влада.

fasti, ōrum, m – календар із записами важливих подій, літопис, хроніка.

fateor, fassus sum, ěri depon. – визнавати, погоджуватись, допускати, показувати.

fatigo, avi, atum, āre – втомлювати, мучити, турбувати, тривожити.

fatum, i, n – призначення, доля, пророцтво.

faustus, a, um – щасливий, а, е; сприятливий, а, е.

fax, facis, f – смолоскип, полум'я, світло.

febris, is, f – лихоманка.

Februarius, i, m – лютий (місяць); очищення.

fecundus, a, um – родючий, а, е; багатий, а, е.

felicitas, ātis, f – щастя, добробут, родючість.

feliciter – щасливо, благополучно, урожайно.

felix, icis – щасливий, а, е; блаженний, а, е; урожайний, а, е.

femina, ae, f – жінка, самця.

femur, femōris (або **feminis**), **n** – стегно.

fenerātor, ōris, m – банкір, лихвар.

fera, ae, f – дика тварина, тварина.

fere (adv.) – майже, приблизно, переважно.

ferentarius, i, m – легкоозброєний воїн, списоносець, застрільник.

ferīnus, a, um – тваринний, а, е; виготовлений, а, е зі шкіри.
ferio, -, -, ire – копати, бити, рубати, вдаряти, вбивати.
fero, tuli, latum, ferre – нести, приносити, піднімати, забирати, вести, поширювати.
ferocitas, ātis, f – мужність, відвага, дикість, пихатість.
ferox, ōcis – відважний, а, е; мужній, я, е; дикий, а, е; неприборканий, а, е.
ferreus, a, um – залізний, а, е; жорстокий, а, е; непохитний, а, е.
ferrum, i, n – залізо, залізне знаряддя, плуг, меч.
fertilis, e – урожайний, а, е; родючий, а, е; багатий, а, е.
ferus, a, um – дикий, а, е; грубий, а, е; суворий, а, е.
ferveo, fervi, -, ěre – кипіти, клекотіти.
fervor, ōris, m – жар, запальність, кипіння, клекотіння, хвилювання.
fessus, a, um – втомлений, а, е; знесилений, а, е; виснажений, а, е; старий, а, е.
festino, avi, atum, āre – поспішати, прискорювати.
festus, a, um – святковий, а, е; урочистий, а, е; радісний, а, е.
fetus, us, m – народження, урожай, ріст, плід, потомство.
fetus, a, um – урожайний, а, е; плодотворний, а, е.
ficus, i (us), f – смоковниця.
fidēlis, e – вірний, а, е; надійний, а, е.

fides, ei, f – віра, довір'я, впевненість, кредит, чесність.
fides, is, f – струна; **pl.** струнний інструмент.
fido, fisis sum, ěre semidepon. – вірити, довіряти, покладатися (на когось).
figo, xi, xum, ěre – пробивати, прибавати, прикріплювати.
figūra, ae, f – постать, зовнішній вигляд, образ, зображення.
filia, ae, f – дочка.
filīōla, ae, f – дочка, донечка.
filīolus, i, m – син, синочок.
filius, i, m – син; **pl.** діти.
filum, i, n – нитка, пряжа, тканина.
finālis, e – прикордонний, а, е; кінцевий, а, е; цільовий, а, е.
tingo, nxi, ctum, ěre – торкатися, утворювати, вигадувати, удавати (з себе).
fines, ium, m – область, територія.
finio, ivi (ii), itum, ire – замикати, обмежувати, означати, встановлювати, закінчувати.
finis, is, m (іноді *f*) – межа, кордон, кінець.
finitimus, a, um – прикордонний, а, е; сусідній, я, е; близький, а, е.
fiō, factus sum, fiēri – ставати, виникати, діятися, траплятися.
firmiter – міцно, твердо, сильно.
firmo, avi, atum, āre – робити міцним, загартувувати, укріпляти, твердити, засвідчувати.
firmus, a, um – міцний, а, е; сильний, а, е; надійний, а, е.

fixus, a, um part. perf. до *figo* (**adi.**) – міцний, а, е; твердий, а, е; непохитний, а, е.

flagito, avi, atum, āre – наполегливо вимагати.

flagro, avi, atum, āre – горіти, блискати, палати.

flamma, ae, f – полум'я, вогонь, блиск.

flammo, avi, atum, āre – горіти, палати, запалювати.

flavesco, -, -, ěre – набувати золотисто-жовтого кольору, ставати золотавим, жовтим.

flavus, a, um – золотисто-жовтий, а, е; жовтий, а, е; золотавий, а, е.

flecto, xi, xum, ěre – гнути, згинати, викривляти, скеровувати, повертати, відхиляти.

fleo, flevi, fletum, ěre – плакати, ридати.

florens, entis part. perf. до *floreo* (**adi.**) – квітучий, а, е; процвітаючий, а, е; щасливий, а, е; прекрасний, а, е.

floreo, ui, -, ěre – цвісти, процвітати, блищати, сяяти.

floresco, -, -, ěre – починати цвісти, розцвітати, процвітати, прославлятися.

flos, oris, m – квітка, цвіт, краса.

flosculus, i, m – квіточка, квітка.

fluctus, us, m – течія, хвилювання, хвиля, буря.

flumen, inis, n – течія, ріка, вода, потік.

fluo, xi, (xum), ěre – текти, литися, струменіти, протікати, проходити.

fluvius, i, m – течія води, ріка.

focus, i, m – вогнище, жертвник, жар, вогонь.

fodio, fodi, fozsum, ěre – копати, рити, виколовати, штовхати.

foedus, a, um – гидкий, а, е; бридкий, а, е; огидний, а, е; ганебний, а, е.

foedus, ěris, n – союз, угода.

folium, i, n – листок.

fons, fontis, m – джерело, початок.

for, fatus sum, fari depon. – говорити, розповідати.

fore (*div. futurum esse*) **inf. fut.** до *sum*.

forensis, e – ринковий, а, е; той, та, те, який, а, е належить до справ громадських або судових.

forensis, e – зовнішній, я, е; іноземний, а, е.

forma, ae, f – форма, вид, зовнішність, зображення.

Formianum, i, n – Форміан (маєток Ціцерона біля Формій).

formica, ae, f – мурашка.

formo, avi, atum, āre – надавати форми, виду, формувати, утворювати, влаштовувати, робити.

formosus, a, um – стрункий, а, е; гарний, а, е.

fors, tis, f – випадковість, несподіваність.

forsitan (adv.) – мабуть.

fortasse (adv.) – можливо, мабуть, приблизно.

forte – випадково.

fortis, e – твердий, а, е; міцний, а, е; сильний, а, е; відважний, а, е; хоробрий, а, е.

fortiter – сильно, твердо, хоробро, мужньо.

fortitudo, inis, f – міцність, сила, твердість, хоробрість, безстрашність.

fortuna, ae, f – доля, випадок, щастя.

Fortuna, ae, f – Фортуна (римська богиня щастя і удачі).

fortunatus a, um – щасливий, а, е; багатий, а, е.

forum, i, n – ринкова площа, форум.

fossa, ae, f – рів, рівчак, яма, русло.

fossus, a, um – **part. perf.** до fodio.

foveo, fovi, fotum, ěre – гріти, зігрівати, пестити, оберігати, підтримувати, сприяти.

fractus, a, um part. perf. до frango (**adi.**) – надламаний, а, е; знесилений, а, е; підупалий, а, е.

fraga, orum, n – суниця.

fragilis, e – ламкий, а, е; крихкий, а, е; слабкий, а, е.

frango, fregi, fractum, ěre – ламати, роздроблювати, молоти, товкти, порушувати.

frater, tris, m – брат, двоюрідний брат, друг.

fraus, fraudis, f – обман, брехня, підступ.

fremitus, ds, m – гуготіння, гук, ричання, гудіння.

fremo, ui, (itum), ěre – шуміти, ревіти, дзижчати.

freno, avi, atum, ěre – загнудувати, приборкувати.

frequens, entis (adi.) – частий, а, е; звичайний, а, е; численний, а, е.

frequenter – часто, багато разів.

fretum, i, n – приплив, бушування, море.

fretus, a, um – довірливий, а, е; чванливий, а, е.

frigidus, a, um – холодний, а, е; заляклий, а, е; байдужий, а, е; в'ялий, а, е.

frigus, ěris, n – холод, зима, прохолода.

frondeo, -, -, ěre – бути покритим листям.

frons, dis, f – листя, зелень.

frons, ntis, f – чоло, обличчя, лицевий бік, фронт.

fructuosus, a, um – родючий, а, е; прибутковий, а, е; плідний, а, е.

fructus, us, m – плід, приріст, зародок, результат, користь, фрукт.

fructus, a, um – **part. perf.** до fruor.

frugifer, fěra, fěrum – родючий, а, е; плідний, а, е; корисний, а, е.

frumentum, i, n – хліб, зерно, збіжжя (переважно пшениця).

fruor, fruitus (fructus) sum, fruiti depon. – насолоджуватися, користуватися, експлуатувати.

frustra (adv.) – помилково, даремно, безуспішно, безцільно.

frutex, icis, m – кущ, чагарник.

frux, frugis, f – плід, фрукт, користь.

fuga, ae, f – втеча, біг, швидка течія, швидкий перехід.

fugax, ācis (adi.) – готовий а, е; втікати; втікаючий, а, е; швидконогий, а, е; боязкий, а, е.

fugio, fugi, (fugiturus), ěre – бігти, тікати, відходити, уникати, ухилятися.

fugo, avi, atum, āre – змушувати до втечі, проганяти, висилати на заслання.

fulguro, avi, atum, āre – блискати, гриміти.

fulica, ae, f – лисуха (водяний птах).

fulmen, ĩnis, n – блискавка, гроза.

fulvus, a, um – червоно-жовтий, а, е; темно-жовтий, а, е; рудий, а, е.

funditus (adv.) – дощенту, повністю, зовсім.

fundo, fudi, fusum, ěre – розливати, розсипати, розпорозувати, розбивати.

fundus, i, m – основа, земля, поле, маєток.

furca, ae, f – вила-двійчаки, вилоподібна підпора, рогатка.

furens, entis part. praes. до **furo (adi.)** – шалений, а, е.

furiōsus, a, um – безумний, а, е; жахливий, а, е.

furo, ury, ěre – шаленіти, божеволіти.

furor, ōris, m – шаленство, лють, біснування.

furtim – крадькома, потайки, нишком.

fusus, a, um part. perf. до **fundo (adi.)** – розлитий, а, е; плинний, а, е; рідкий, а, е.

futūrum, i, n – майбутність, майбуття.

futūrus, a, um part. fut. до **sum (adi.)** – майбутній, я, е; наступний, а, е.

G

Gabinus, i, m – Габіній.

Gaius, i, m – Гай (правознавець часів Антоніна Пія і Марка Аврелія).

galea, ae, f – шолом.

Galēnus, i, m – Гален (вчений, лікар, 129-199 роки н.е.).

Gallia, ae, f – Галлія.

Gallicus, a, um – галльський, а, е.

gallus, i, m – півень.

Gallus, i, m – галл.

gannītus, us, m – дзяккання, гарчання.

Ganymēdes, is, m – Ганімед (вродливий юнак, виночерпій царя богів).

Garumna, ae, m, f – Гарумна (головна ріка Аквітанії).

gaster, tris, f – шлунок.

gaudeo, gavisus sum, ěre – радіти, веселитись, тішитися.

gaudium, i, n – радість, втіха, задоволення.

gelīdus, a, um – холодний, а, е; прохолодний, а, е; крижаний, а, е.

Gellius A., m – Геллій Авл (II століття н.е.).

gelo, avi, atum, āre – заморожувати, замерзати.

gelu, us, n – мороз, лід, заляк-лість.

gemino, avi, atum, āre – подвоювати, з'єднувати попарно.

geminus, a, um – подвійний, а е; парний, а, е; подібний, а, е.

gemo, ui, itum, ěre – стогнати, зітхати, скрипіти.

gener, ěri, m – зять, швагер.

generālis, e – родовий, а, е; загальний, а, е.

Genēva, ae, f – Генева (Женева).

genitus, us, m – народження, розмноження.

geno, genui, genitum, ěre (арх.) – *div.* gigno.

gens, gentis, f – рід, родова община, плем'я, народ.

genus, ěris, n – походження, рід, плем'я, народи.

geometricus, a, um – землемірний, а, е; межовий, а, е; геометричний, а, е.

Germania, ae, f – Германія.

Germānus, i, m – германець.

gero, gessi, gestum, ěre – нести, вести (війну), приносити, показувати, виконувати, діяти.

gestus, a, um – part. perf. до gero.

gestus, us, m – положення, жест.

gigno, genui gemtum, ěre – родити, породжувати.

glacies, ěi, f – лід, твердість.

gladiātor, ōris, m – гладіатор, цирковий боєць.

gladiatorium, i, n – гладіаторський бій.

gladius, i, m – меч, леміш.

glans, glandis, f – жолудь, кісточковий плід.

glisco, -, -, ěre – збільшуватися, посилюватися, поширюватися, розгорятися.

gloria, ae, f – слава, гордість, шанобство.

glorior, atus sum, āri depon. – хвалитися, вихвалитися.

gloriōsus, a, um – славний, а, е; шанобливий, а, е; хвальковитий а, е.

Gnaeus, i, m – Гней.

gnarus, a, um – знаючий, а, е; знайомий, а, е; відомий, а, е.

Gorgias, ae, m – Горгій (вчитель красномовства в Афінах, V століття до н.е.).

Gracchus, i, m – Гракх; **Gracchus Tiberius** – Гракх Тіберій (народний трибун у 121 році до н.е.).

gracilis, e – стрункий, а, е; тонкий, а, е.

gradus, us, m – крок, ступінь, звання, ранг.

Graecia, ae, f – Греція.

Graecus, a, um – грецький, а, е.

Graecus, i, m – грек.

grammaticus, i, m – граматик, мовознавець, філолог.

grammatista, ae, m – вчитель грамоти.

granaria, ōrum, n – засіка, житниця, комора.

grandis, e – великий, а, е; величезний, а, е; об’ємний, а, е.

Granicus, i, m – Гранік (ріка в Мисії).

gratia, ae, f – принадність, приємність, люб’язність, подяка.

gratia (praep. з gen.) – заради, задля.

gratulator, atus sum, āri depon. – поздоровляти, висловлювати вдячність.

gratus, a, um – приємний, а, е; принадний, а, е; вдячний, а, е; бажаний, а, е.

gravidus, a, um – важкий, а, е; обтяжений, а, е.

gravis, e – важкий, а, е; важливий, а, е; вагомий, а, е.

graviter – тяжко, сильно, низько, густо, глибоко.

grex, ĕgis, m – стадо, натовп, група, загін.

grus, gruis, m, f – журавель.

gubernacŭlum, i, n – руль, кермо.

gubernare, avi, atum, āre – правити, керувати, скеровувати.

gustus, us, m – проба, смак.

gutta, ae, f – крапля, дещиця.

Н

habēna, ae, f – ремінь, батіг; pl. віжки.

habeo, ui, itum, ĕre – мати, володіти, вважати (когось за щось).

habitabilis, e – придатний для проживання.

habito, avi, atum, āre – жити, мешкати, населяти.

hac (adv., розум. via) – цією дорогою, по цей бік, тут.

hactenus – до цього місяця, до цього часу, до такої міри.

Hadriānus, i, m – Адріан (римський імператор, 117-138 роки н.е.).

Haedui, ōrum, m – *див.* Aedui.

haereo, haesi, haesum, ĕre – висіти, застрягати, триматися, вбитися, зависнути.

Halicarnassius, i, n – галікарнасець.

Hannibal, alis, m – Ганнібал.

Hanno, onis, m – Ганнон (карфагенський мореплавець, який об’їхав західну Африку – бл. 500 року до н.е.).

Hasdrūbal, alis, m – Гасдрубал.

haud (adv.) – не, не повністю, не зовсім.

haurio, hausi, haustum, ĩre – черпати, текти, пити.

haustus, a, um – **part. perf.** до haurio.

haustus, us, m – черпання, жменька, ковток.

Hecate, es (Hecata, ae), f – Геката.

Hector, ōris, m – Гектор (головний герой Трої).

Helēna, ae (Helene, es), f – Елена (дружина Менелая, красуня Греції, її викрадення Парісом стало приводом до Троянської війни).

Helicon, ōnis, m – Гелікон (лісисто-гірське пасмо у південній Бетії).

Hellespontus, i, m – Геллеспонт (сучасні Дарданелли).

Helvetii, ōrum, m – гельвети (кельтський народ на території сьогodнішньої Швейцарії).

hem! – гм! о!

Heraclēa(ia), ae, f – Гераклея (місто в Луканії, де Піпп переміг у 280 році до н.е. римлян).

herba, ae, f – трава, зелень, зілля.
hercle! – на Геракла! клянусь Гераклом!

Hercūles, is, m – Геракл.

heres, ēdis, m, f – спадкоємець, власник, володар.

heri (adv.) – вчора, нещодавно, днями.

Herodōtus, i, m – Геродот (батько грецької історіографії, бл. 484-425 роки до н.е.).

Hesiōdus, i, m – Гесіод (автор дидактичних поем “Труди і дні”, “Теогонія”; бл. 850 року до н.е.).

hesternus, a, um – вчорашній, я, е.

heu! – о! ах!

Hiber, eris, m – *div.* Hiberus.

Hibernia, ae, f – Ібернія (сучасна Ірландія).

hibernus, a, um – зимовий, а, е; холодний, а, е.

Hiberus, i, m – житель Іберії; ріка в Іспанії.

hic, haec, hoc – цей, ця, це.

hic (adv.) – тут, на цьому місці, тепер.

hiemo, avi, atum, āre – проводити зиму, зимувати, заморожувати.

hiems, hiemis, f – зима, холод, негода, злива.

Hilotae, ārum, m – ілоти (державні раби в Спарті).

hinc (adv.) – звідси, з цього місця, тут.

hinc ... hinc – з одного боку ... з другого боку.

hinnio, ivi (ii), -, tre – іржати.

hinnitus, us, m – іржання.

hirundo, īnis, f – ластівка.

Hispania, ae, f – Іспанія.

historia, ae, f – дослідження, відомості, знання, історія.

hodie – сьогодні, тепер.

holus – *div.* olus.

Homērus, i, m – Гомер.

homo, īnis, m – людина.

honestas, ātis, f – повага, честь, порядність.

honeste – гідно, з честю, благородно.

honestus, a, um – поважний, а, е; чесний, а, е; порядний, а, е.

honor, ōris, m – честь, пошана, повага, слава.

honorātus, a, um part. perf. до *hono*го (*adi.*) – шановний, а, е; поважний, а, е.

honoro, avi, atum, āre – поважати, вшановувати, прославляти.

hora, ae, f – час, час року, година.

Horatius, i, m (Quintus Horatius Flaccus) – Горацій (Квінт Горацій Флакк, римський поет часів Августа).

Horatius (Cocles) – Горацій Коклес (під час війни з етруським

царем Порсеною захистив міст через Тібр).

horrendus, a, um – жахливий, а, е; страшний, а, е.

horreo, ui, -, ēre – лотувати, тремтіти, ціпеніти, боятися.

horridus, a, um – суворий, а, е; страшний, а, е; дикий, а, е; противний а, е.

Hortensius, i, m – Гортензій (видатний римський оратор, 114-50 роки до н.е.).

hortor, atus sum, āri depon. – спонукати, підбадьорювати, закликаати, заохочувати.

hortus, i, m – город, сад, парк.

hospes, itis, m, f – чужинець, гість.

hospes, itis – іноземний, а, е; гостинний, а, е.

hostilis, e – ворожий, а, е.

hostis, is, m, f – чужинець, іноземець, ворог, противник.

huc (adv.) – сюди, для цього, такою мірою.

humanitas, atis, f – гуманність, дружельобність, людяність, освіченість.

humānus, a, um – людяний, а, е; ласкавий, а, е; приязний, а, е.

humilis, e – низький, а, е; неглибокий, а, е; незначний, а, е; маловажливий, а, е.

humus, i, f – земля, ґрунт, область, країна.

I

iaceo, cui, citum, ēre – лежати, простягатись, бути розташованим.

iacio, ieci, iactum, ēre – кидати, викидати, поширювати, висловлювати.

iacto, avi, atum, āre – кидати; **se iactare** – хвалитися, пишатися.

iaculor, atus sum, āri depon. – кидати, нападати, домагатися.

iam (adv.) – вже, зараз.

ianua, ae, f – двері (*noem.*), вхід, доступ.

Ianuaris, i, m – січень.

ibi – там, тоді, туди.

ibidem – там же, в тому ж місці, туди ж.

Icārus, i, m – Ікар (син Дедала).

ico, ici, ictum, ēre – бити, вдяряти, уражати.

ictus, us, m – удар, поштовх, напад, наголос.

idcirco (adv.) – з огляду на те, тому, з тієї причини.

idem, eadem, idem – той самий, один і той же, одна і та ж, одне і те ж.

ideo (adv.) – тому, з тієї причини.

idoneus, a, um – зручний, а, е; пристойний, а, е; придатний, а, е.

Idus, Iduum, f – Іди (15-ий день березня, травня, липня і жовтня та 13-ий день інших місяців).

iēcur, iecōris (iecinoris), n – печінка.

igītur (adv.) – отже, в такому разі, коротко.

ignārus, a, um – недосвідчений, а, е; незнаючий, а, е; незнайомий, а, е; невідомий, а, е.

ignāvus, a, um – кволий, а, е; бездяльний, а, е; лінивий, а, е; безсилий, а, е.

ignis, is, m – вогонь, пожежа.

ignorantia, ae, f – незнання, недосвідченість.

ignoro, avi, atum, āre – не знати, не мати поняття.

ignosco, novi, notum, ěre – вибачати, ставитись поблажливо.

ignōtus, a, um part. perf. до **ignosco (adi.)** – невідомий, а, е (невідомого походження); незнаючий, а, е.

ilex, icis, f – дуб, жолудь.

Ilion, i, n (*div.* **Pium**) – Іліон (місто в Македонії).

Pium, i, n – Іліон (Троя).

illac – там, тут і там, туди.

illacrimo, avi, atum, āre – проливати сльози, оплакувати.

ille, illa, illud – той, та, те.

illegitimus, a, um – незаконний, а, е.

illic – там.

illigo, avi, atum, āre – прив'язувати, зв'язувати, прикріплювати, вводити, з'єднувати.

illinc – звідти, з того боку, на тому боці.

illuc – туди, до того часу.

illudo, lusi, lusum, ěre – грати, знущатися, насміхатись, обманювати.

illustris, e – світлий, а, е; ясний, а, е; славний, а, е; відомий, а, е; знаменитий, а, е.

illustro, avi, atum, āre – освітлювати, прославляти, прикрашати, пояснювати.

Ilyrius, a, um – іллірійський, а, е.

imāgo, ĩnis, f – зображення, описування, картина.

imbellis, e – невоювничий, а, е; мирний, а, е; спокійний, а, е.

imber, bris, m – дощ, злива, дощова вода.

imitor, atus sum, āri depon. – наслідувати, відтворювати, підробляти, зображувати, представляти.

immemor, ĳris – той, що не пам'ятає; той, що забуває.

immensus, a, um – безмірний, а, е; безконечний, а, е; величезний, а, е.

immineo, -, -, ěre – здійснитися вгору, стирчати, звисати, загрожувати.

imminuo, minui, minutum, ěre – зменшувати, скорочувати, обмежувати, ослаблювати, понижувати.

immitto, misi, missum, ěre – відпускати, відправляти, посилати, проводити, відводити.

immo (adv.) – навпаки, очевидно, аякже.

immoderātus, a, um – непомірний, а, е; надмірний, а, е; розгнущаний, а, е.

immōlo, avi, atum, āre – приносити в жертву, заколювати, вбивати.

immortālis, e – безсмертний, а, е; вічний, а, е.

immortalitas, ātis, f – безсмертя, вічна слава.

immūnis, e – вільний, а, е від податків (повинностей); недоторканий, а, е.

impar, āris – нерівний, а, е; неоднаковий, а, е; різний, а, е.

impavidus, a, um – безстрашний, а, е.

impedimentum, i, n – перешкода; **pl.** військовий обоз, багаж.

impedio, ivi (ii), itum, ire – плутати, заплутувати, заважати, перешкоджувати, загороджувати.

impeditus, a, um part. perf. до **impedio (adi.)** – непрохідний, а, е; тяжкий, а, е; неготовий, а, е до бою.

impello, puli, pulsum, ěre – приводити в рух, гнати, відганяти, вдаряти.

impendo, pendī, pensum, ěre – витрачати, вживати, прикладати.

impensus, a, um part. perf. до **impendo (adi.)** – дорогий, а, е; високий, а, е; сильний, а, е.

imperātor, ōris, m – полководець, начальник, імператор.

imperitus, a, um – недосвідчений, а, е; невчений, а, е; невмілий, а, е.

imperium, i, n – наказ, влада, держава, імперія.

impero, avi, atum, āre – наказувати, панувати, керувати, управляти.

impetro, avi, atum, āre – випросити, вимолити, досягнути, домогатися.

impētus, us, m – натиск, наступ, напад.

impius, a, um – нечесний, а, е; злочинний, а, е; згубний, а, е.

impleo, evi, etum, ěre – наповнювати, обливати, доповнювати, виконувати.

impono, posui, positum, ěre – класти, поставити, накладати, додавати.

importo, avi, atum, āre – ввозити, привозити, приносити, вводити.

impotens, entis – безсильний, а, е; слабий, а, е; неспроможний, а, е.

imprīmis – насамперед, переважно, особливо.

imprōbus, a, um – негідний, а, е; нечесний, а, е; несправедливий, а, е; безсовісний, а, е.

imprudens, entis – незнаючий, а, е; той, що не помічає; недосвідчений, а, е.

imprudenter – нерозумно, необережно.

impudens, entis – безсоромний, а, е.

impudicus, a, um – безсоромний, а, е; негідний, а, е; розпусний, а, е.

impulsus, a, um – part. perf. до **impello**.

impulsus, us, m – поштовх, удар, падіння, обвал.

impunitas, atis, f – безкарність, прощення, амністія.

impuritas, atis, f – низькість, підлість, порочність.

imum, i, n – нижня частина, глибина, кінець.

imus, a, um – *див.* infimus, a, um.

in – в, до (**праеп.** на запитання “куди?” з **acc.**, на запитання “де?” з **abl.**).

inaequalis, e – нерівний, а, е; непростійний, а, е.

inānis, e – пустий, а, е; беззмістовний, а, е; спустошений, а, е.

inarātus, a, um – **part. perf.** до inago.

inaro, avi, atum, āre – орати, зорати.

inauditus, a, um – нечуваний, а, е; невідомий, а, е; невислуханий, а, е.

incautus, a, um – несподіваний, а, е; непередбачений, а, е; необережний, а, е.

incedo, cessi, cessum, ěre – виступати, крокувати, ходити, їздити, наближатися.

incendium, i, n – пожежа, полум'я, вогонь, жар.

incendo, cendi, censum, ěre – запалювати, підпалювати, спалювати, освітлювати; (*перен.*) спонукати.

incertum, i, n – неясність, недостовірність, сумнівність.

incertus, a, um – недостовірний, а, е; сумнівний, а, е; неозначе-

ний, а, е; нерішучий, а, е; туманний, а, е.

incido, cidi, –, ěre – падати, попадати, кидатись, нападали.

incipio, cepi, ceptum, ěre – починати, починатися, приступати.

incito, avi, atum, āre – приводити в рух, спонукати, заохочувати.

includo, clusi, clusum, ěre – замикати, обмежувати, перегороджувати.

incognitus, a, um – нерозслідуваний, а, е; невідомий, а, е.

incōla, ae, m – житель, мешканець, земляк.

incōlo, colui, cultum, ěre – населяти, жити.

incolūmis, e – неушкоджений, а, е; цілий, а, е; бездоганий, а, е.

incredibilis, e – неймовірний, а, е; незвичайний, а, е; ненадійний, а, е.

increpo, ui (avi), itum, (atum), āre – зашуміти, заскрипіти, загроміти.

increSCO, crevi, –, ěre – вростати, приростати, збільшуватись.

incubo, ui (avi), itum (atum), āre – лежати, перебувати, знаходитись.

incultus, a, um – необроблений, а, е; пустинний, а, е; незаселений, а, е.

incumbo, cubui, cubitum, ěre – лягати, прилягати, примикати.

incurro, curri (cucurri), cursum, ěre – набігати, кидатись, нападали, вторгались.

incutio, cussi, cussum, ěre – вдаряти, кидати, вселяти.

inde – звідси, згодом, відтоді.

India, ae, f – Індія.

indicium, i, n – заява, свідчення, виказ, доказ.

indico, avi, atum, āre – сказати, оголосити, назвати, доносити, заявляти.

indictus, a, um – неказаний, а, е; неназваний, а, е; незгаданий, а, е.

indigeo, gui, –, ěre – не мати, бути позбавленим, потребувати, зазнати злиднів.

indignans, antis – **part. praes.** до indignor.

indignor, atus, sum, āri depon. – вважати негідним, обурюватись, сердитись.

indoctus, a, um – невчений, а, е; недосвідчений, а, е.

induco, duxi, ductum, ěre – вводити, проводити, виводити, вносити.

induo, ui, utum, ěre – одягати, приймати на себе, присвоювати, покривати.

Indus, i, m – житель Індії, індієць.

Indus, i, m – Інд (ріка в Індії).

industria, ae, f – старанність, працелюбність.

indutiae, ārum, f – перемир'я.

Indutiomārus, i, m – Індутіомар (проводир тревєрів, ворог римлян).

inedia, ae, f – голод, голодування, піст.

ineo, ii (ivi), itum, ĩre – входить, вступати.

inermis, e – неозбробний, а, е; беззахисний, а, е; невоєвничий, а, е.

inertia, ae, f – бездіяльність, лінощі, квоість.

infandus, a, um – нечуваний, а, е; страшний, а, е; жахливий, а, е.

infans, ntis (adi.) – німий, а, е; маленький, а, е; молодий, а, е; дитячий, а, е.

infantia, ae, f – німота, дитинство.

infectus, a, um – незроблений, а, е; невиконаний, а, е; недоко-наний, а, е; необроблений, а, е.

infectus, a, um – **part. perf.** до inficio.

infecundus, a, um – неродючий, а, е; безплідний, а, е.

infelix, ĩcis – нещасливий, а, е; безплідний, а, е.

infēri, ōrum (um), m – підземні (боги), ті, що внизу, підземне царство.

infero, intuli, illatum, ferre – вносити, вводити.

infērus, a, um – підземний, а, е; той, та, те, що внизу.

infesto, –, –, āre – відправляти загрозувати.

infestus, a, um – небезпечний, а, е; ворожий, а, е; неприязний, а, е.

inficio, feci, fectum, ěre – змішувати, фарбувати, прикрашати, навчати.

infideliter – сумлінно, нечесно, підступно.

infigo, fixi, fixum, ěre – втикати, забивати, встромляти.

infimus (imus), a, um – найнижчий, а, е; найнезначніший, а, е; останній, я, є.

infinitivus, a, um – неозначений, а, е; (*грам.*) інфінітив.

infinitus, a, um – необмежений, а, е; безмежний, а, е; безконечний, а, е.

infirmitas, ātis, f – безсилля, слабкість, безпомічність, хвороба.

infirmus, a, um – безсилий, а, е; слабкий, а, е; хворобливий, а, е.

inflammo, avi, atum, āre – запалювати, спалювати, підбурювати.

inflo, avi, atum, āre – вдувати, втягувати, надувати, опухати.

influo, fluxi, fluxum, ěre – вливатися, текти, вторгатися.

infra (adv.) – низько, знизу, нижче, далі.

infra (praep. з acc.) – під, нижче, гірше, пізніше.

ingenium, i, n – характер, здібність, обдарованість, талант, геній.

ingens, entis – величезний, а, е; сильний, а, е; могутній, я, є.

ingenuus, a, um – благородний, а, е; щирий, а, е; прямодушний, а, е; природний, я, є.

ingratus, a, um – неприємний, а, е; прогивний, а, е; неблагородний, а, є.

ingravesco, –, –, ěre – важчати, посилюватись, ставати серйознішим.

ingredior, gressus sum, gredi depon. – вступати, входити, кидатись, нападати.

inicio – *див.* iniicio.

iniicio, ieci, iectum, ěre – вкидати, накидати, вводити, вставляти.

inimicus, a, um – ворожий, а, е; неприязний, а, є.

inimicus, i, m – ворог, противник.

iniquus, a, um – нерівний, а, е; обривчастий, а, е; незручний, а, е; тяжкий, а, є.

initium, i, n – вступ, початок; **pl.** походження, принципи.

iniucundus, a, um – неприємний, а, е; неласкавий, а, е; неприязний, а, є.

iniuria, ae, f – правопорушення, несправедливість, насильство.

iniuste – несправедливо, протизаконно.

iniustus, a, um – несправедливий, а, е; незаконний, а, є.

immortalis, e – *див.* immortalis, e.

innascor, natus sum, nasci depon. – родитися, рости, виростати.

innatus, a, um part. perf. до **innascor (adi.)** – природний, а, е; натуральний, а, є.

innocens, entis – нешкідливий, а, е; невинний, а, є.

innocentia, ae, f – нешкідливість, невинність, бездоганність.

innumerabilis, e – незчисленний, а, є.

inopia, ae, f – бідність, злидні, нестатки.

inopinabilis, e – неочікуваний, а, е.

inopinātus, a, um – несподіваний, а, е.

inops, ōpis – бідний, а, е; убогий, а, е; безпомічний, а, е.

inpello – *div.* impello.

inquam (defect.) – кажу; **inquit** каже.

inquirō, sivi, situm, ěre – шукати, розшукувати, розглядати, досліджувати.

inrito – *div.* irrito.

insanus, a, um – нерозважний, а, е; божевільний, а, е.

inscius, a, um – незнаючий, а, е.

inscribo, scripsi, scriptum, ěre – вписувати, надписувати.

insero, sevi, situm, ěre – сіяти, прививати, зв'язувати.

insidiae, ārum, f – засідка, підступ, інтриги.

insidior, atus sum, āri depon. – бути у засідці, підстерігати, інтригувати.

insignis, e – видатний, а, е.

insinuo, avi, atum, āre – класти за пазуху, впускати, пропускати.

insipiens, entis – нерозумний, а, е; нерозважний, а, е.

insisto, stiti, –, ěre – стояти (на), знаходитись.

insitīvus, a, um – прищеплений, а, е; привізний, а, е; чужоземний, а, е.

insitus, a, um part. perf. до *insero* (сіяти; **adi.**) – вроджений, а, е; притаманний, а, е.

insolens, ntis – незвичний, а, е; недосвідчений, а, е; безлюдний, а, е.

insono, nui, nitum, āre – звучати, шуміти, дзвеніти.

inspecto, avi, atum, āre – дивитись (на), оглядати.

inspicio, spexi, spectrum, ěre – дивитись, заглядати, розглядати, знайомитись.

instans, antis part. praes. до *insto (adi.)* – теперішній, я, е; поточний, а, е.

instituo, ui, etum, ěre – ставити, вибудовувати, встановлювати, вирішувати.

institutum, i, n – рішення, установа.

insto, stiti, –, āre – стояти, наплягати, наближатись.

instructus, a, um part. perf. до *instruo (adi.)* – споряджений, а, е; багатий, а, е; навчений, а, е.

instrumentum, i, n – знаряддя, інструмент.

instruo, strūxi, structum, ěre – споруджувати, будувати, підготовляти.

insuefactus, a, um – приручений, а, е; звиклий, а, е.

insuētus, a, um – незвиклий, а, е; незвичайний, а, е.

insūla, ae, f – острів.

inum, fui, –, esse – бути, знаходитись, бути властивим.

insūper (adv.) – нагорі, нагору, зверху.

insūper (praep. з acc.) – на, нагору, поверх.

intactus, a, um – недоторканий, а, е; незацеплений, а, е; непошкоджений, а, е.

integer, gra, grum – недоторканий, а, е; непошкоджений, а, е.

intellectus, a, um – **part. perf.** до *intellego*.

intellectus, us, m – відчуття, розуміння, поняття, розсудок.

intellego, lexi (legi), lectum, ěre – відчувати, сприймати, пізнавати, мислити, розуміти.

intendo, tendi, tentum, ěre – натягати, обтягувати, збільшувати, посилювати.

intentus, a, um part. perf. до *intendo (adi.)* – сильний, а, е; бурхливий, а, е; стрімкий, а, е; напружений, а, е.

inter (praep. з acc.) – між, всередині.

intercedo, cessi, cessum, ěre – входити, вступати, в'їжджати, рухатись (поміж).

intercessio, ōnis, f – заперечення, протест.

intercessor, ōris, m – той, що протестує, опонент, посередник.

intercludo, clusi, clusum, ěre – замикати, загороджувати, перешкоджати.

interdico, dixi, dictum, ěre – забороняти, відмовляти, наказувати.

interdiu – удень.

interdum – інколи, зрідка.

interea – між тим, тим часом.

interficio, feci, fectum, ěre – знищувати, вбивати, переривати (розмову).

intericio – *див.* *intericio*.

intericio, ieci, iectum, ěre – кидати, класти, ставити (між).

interim – тим часом, між тим.

interior, ius (compar. до неживаного *interus*, **superl.** *intimus*) – той, та, те, який, а, е знаходиться ближче до середини; внутрішній, я, е.

interitus, us, m – загибель, знищення.

internecivus, a, um – вбивчий, а, е; смертоносний, а, е.

Internum (mare), n – Середземне море.

interpres, etis, m, f – посередник, вісник, тлумач.

interrogo, avi, atum, āre – запитувати, допитувати, обвинувачувати.

interrumpo, rupi, ruptum, ěre – розривати, розбивати, розламувати, розрізати.

intersum, fui, esse – бути, знаходитись, бути присутнім, брати участь.

intervallum, i, n – проміжок, віддаль, інтервал.

intervenio, veni, ventum, ĩre – приходити, з'являтися, вмішуватись.

intestinus, a, um – внутрішній, я, е; міжособний, а, е.

intimus, a, um (superl. до *interior*) – найглибший, а, е; щирий, а, е.

intolerabilis, e – неперборний, а, е; нестерпний, а, е.
intolērans, antis – нетерплячий, а, е; нестерпний, а, е.
intollo, -, -, ēre – піднімати.
intra (praep. з acc.) – всередині, в середину, протягом.
intro (adv.) – всередину, всередині.
introdūco, duxi, ductum, ēre – вводити, приводити.
intus (adv.) – всередині, всередину.
inundo, avi, atum, āre – наводнювати, затоплювати, заповнювати.
inurgeo, ursi, -, ēre – тіснити, нападати, бити рогами (*Lucr.*).
inuitatus, a, um – неживаний, а, е; небувалий, а, е; незвичайний, а, е.
inutilis, e – некорисний, а, е; непридатний, а, е; шкідливий, а, е.
invado, vasi, vasum, ēre – нападати, вторгатись, входити, вступати.
invenio, veni, ventum, īre – знаходити, зіткнутися, здобувати.
inventum, i, n – винахід, відкриття.
invertus, us, m – div. inventum.
inverto, verti, versum, ēre – перевертати, повертати.
investigo, avi, atum, āre – відшукувати по слідах, розвідувати, дізнаватись.
invictus, a, um – непереможний, а, е; непоборний, а, е; непохитний, а, е.

invideo, vidi, visum, ēre – дивитись з недоброзичливістю, заздрити.
invidia, ae, f – заздрість, ненависть, злоба.
invisus, a, um – ненависний, а, е; огидний, а, е; ворожий, а, е.
invito, avi, atum, āre – запрошувати, пропонувати, викликати.
invito (adv.) – мимоволі, всупереч бажанню.
invītus, a, um – небажаний, а, е; вимушений, а, е.
invoco, avi, atum, āre – називати, іменувати, закликати, запрошувати.
iocus, i, m – жарт, гра, розвага.
iodum, i, n – йод.
ipse, a, um – сам, сама, саме.
ira, ae, f – злоба, гнів, дратування.
iracundia, ae, f – запальність, вибух гніву.
iracundus, a, um – запальний, а, е; дратівливий, а, е.
irascor, -, irasci depon. – гніватись, дратуватись.
irātus, a, um – розгніваний, а, е; сердитий, а, е.
irreparabilis, e – неповоротний, а, е; безповоротний, а, е.
irrigo, avi, atum, āre – зрошувати, наводнювати, зволожувати.
irrisor, ōris, m – насмішник.
irritabilis, e – дратівливий, а, е; вразливий, а, е.
irritamentum, i, n – спонукання, дратівливість.

irrito, avi, aturn, āre – дратувати, озлоблювати, спонукати.

irrumpe, rupi, ruptum, ěre – вламуватись, вриватися, проникати, входити.

irruo, rui (ruiturus), ěre – вриватися, кидатися, вламуватись, прямувати.

is, ea, id – цей, ця, це; він, вона, воно.

Ismenias, ae, m – Ісменій (фіванець, друг і соратник Пелопіда).

Isocrates, is m – Ісократ (афінський оратор, 436-338 роки до н.е., учень Горгія).

iste, ista, istud – той, та, те; той самий, та сама, те саме.

istic, istaec, istoc (istuc) – ось цей, ця, це; ось той, та, те; такий, така, таке.

istic (adv.) – там, тут.

istinc (adv.) – звідти, звідси, із цього.

istuc (adv.) – туди, до цього (питання), про це.

ita – так, таким чином.

Italia, ae, f – Італія.

Itālus, a, um – італійський, а, е.

itaque – отже, тому, таким чином.

item – так само, таким же чином, також.

iter, itinēris, n – дорога, рух, поїздка, перехід, марш.

iterum (adv.) – ще раз, знову.

itidem (adv.) – таким же чином, так же.

iubeo, inssi, iussum, ěre – наказувати, призначати, встановлювати.

iucunde – приємно, весело, радісно.

iucundus, a, um – приємний, а, е; милий, а, е.

iudex, icis, m – суддя.

iudicium, i, n – заява, донос, доказ.

iudico, avi, atum, āre – сказати, оголосити, називати, доносити, заявляти, свідчити.

iugum, i, n – ярмо, югер.

Iulia, ae, f – Юлія.

Iulius, i, m – Юлій.

iunctus, a, um part. perf. до **iungo (adi.)** – близький, а, е; суміжний, а, е; зв'язний, а, е.

iungo, iunxi iunctum, ěre – з'єднувати, сполучати, зв'язувати.

Iuno, ōnis, f – Юнона (дружина Юпітера).

Iuppiter, Iovis, m – Юпітер (цар неба, богів і людей).

iuro, avi, atum, āre – клястися, присягати, складати мову, заклінати.

ius, iuris, n – право, закон.

iusiurandum, iurisiurandi, n – клятва, присяга.

iussus, us, m – наказ, веління.

iuste – справедливо, законно, по праву.

iustitia, ae, f – справедливість, правосуддя.

iustus, a, um – справедливий, а, е; сумлінний, а, е; чесний, а, е.

iuvencus, i, m – молода людина, молодий вл.

iuvenilis, e – юнацький, а, е; молодий, а, е; юний, а, е.

iuvēnis, is, m, f – молода людина, юнак; молода жінка, дівчина.

iuventus, ūtis, f – молодість, юність, молодь, юнацтво.

iuvo, iuvi, iutum, āre – помагати, підтримувати, радувати.

iuxta (adv.) – поряд, близько, біля.

iuxta (praep. з acc.) – біля, коло, поряд.

К

Kalendae – *див.* Calendae.

Karthago – *див.* Carthago.

L

labefacto, avi, atum, āre – трясати, розхитувати, руйнувати.

Labienus, i, m – Лабієн (легат Цезаря).

labor, lapsus sum, labi depon. – ковзати, опускатися, котитися, падати.

labor, ōris, m – напруга, зусилля, праця, робота.

laboriōsus, a, um – важкий, а, е; працелюбний, а, е; діяльний, а, е.

laboro, avi, atum, āre – працювати, займатися, домагатися.

labyrinthus, i, m – лабіринт.

lac, lactis, n – молоко.

Lacedaemo(n), onis, f – Лакедемон, Спарта.

Lacedaemonius, i, m – житель міста Лакедемон.

lacero, avi, atum, āre – розривати, рвати, ламати, розбивати.

laccio, ivi (ii), itum, ěre – дратувати, турбувати, примушувати, бити, вдаряти.

Laconica, ae, f – Лаконіка, Лаконія.

lacrīma, ae, f – сльоза, крапля.

lacto, avi, atum, āre – давати груди, годувати молоком.

lacus, us, m – озеро; (*noem.*) вода, ріка.

Laeca або Lecca, ae, m – Лека (один із спільників Катіліни).

laedo, laesi, laesum, ěre – пошкоджувати, псувати, дратувати, ображати.

Laelius, i, m – Лелій.

laetitia, ae, f – радість, веселість, привабливість.

laetor, atus sum, āri depon. – веселитися, радіти.

laetus, a, um – жирний, а, е; вгодований, а, е; квітучий, а, е; багатий, а, е.

lambo, lambi, lambitum, ěre – лизати, ссати.

Lampsacus(os), i, f – Лампсак (місто у північно-східній частині Геллеспонта).

lapillus, i, m – камінець, дорогоцінний камінь.

lapis, idis, m (рідко *f*) – камінь, мрамур, дорогоцінний камінь.

lapsus, a, um – part. perf. до labor.

lapsus, us, m – ковзання, повільний рух, падіння, помилка.

lar, laris, m – лар, дух-хоронитель, домашнє вогнище, житло.
large – вдосталь, щедро, часто, сильно.
largior, itus sum, tri depon. – щедро давати, роздавати, дарувати.
late – широко, довго.
latebra, ae, f – схованка, притулок, затемнення.
lateo, ui, -, ere – ховатися, бути невідомим.
Latine – по-латинському.
Latīnus, a, um – латинський, а, е.
latitūdo, inis, f – ширина, протяжність обшир.
Latium, i, n – Лацій (область, центром якої був Рим).
Latōna, ae, f – Латона (дружина Юпітера, мати Аполлона і Діани).
latro, avi, atum, are – гавкати, репетувати, гарчати.
latro, onis, m – розбійник, бандит, найманий воїн.
latrocinium, i, n – розбій, пограбування.
latus, a, um – широкий, а, е; обширний, а, е; протяжний, а, е.
latus, eris, n – сторона, бік.
laudabilis, e – похвальний, а, е; славний, а, е.
laudatio, onis, f – хвала, слава.
laudator, oris, m – той, який відгукується з похвалою, прихильник.
laudo, avi, atum, are – хвалити, прославляти.

laurus, i, f – лаврове дерево, лавр.
laus, laudis, f – похвала, прославлення, слава, честь.
Lavinia, ae, f – Лавінія (друга дружина Енея).
lavo, lavi, lautum, або lavatum, are – мити, купати, зрошувати.
laxus, a, um – просторий, а, е; тривалий, а, е; обширний, а, е.
lectio, onis, f – збирання, вибір, читання.
lectito, avi, atum, are – часто читати, читати вголос, вимовляти.
lectus, a, um part. perf. до **lego (adi.)** – вибраний, а, е; добірний, а, е; відмінний, а, е.
lectus, i, m – ложе, ліжко; (*перен.*) шлюб, катафалк.
legatio, onis, f – посольство, доручення, посада легата.
legatus, i, m – посол, легат, помічник головнокомандувача.
legio, onis, f – легіон.
lego, legi, lectum, ere – збирати, вибирати, читати.
lente – поволі, спокійно.
leo, onis, m – лев.
Leonidas (Leonida), ae, m – Леонід (з 491 року до н.е. цар Спарти, захисник Фермопіл проти Ксеркса).
lepus, oris, m, f – заєць.
levis, e – гладкий, а, е; рівний, а, е.
levis, e – легкий, а, е; спокійний, а, е; нездоровий, а, е.
leviter – легко.

levo, avi, atum, āre – полегшувати; (*перен.*) зменшувати, ослаблювати.

lex, legis, f – закон, правило, принцип.

libellus, i, m – книжечка, невеликий твір.

libens, entis – той, що робить охоче.

libenter – охоче, з задоволенням.

liber, bera, berum – вільний, а, е; незалежний, а, е.

liber, libri, m – книжка, твір.

liberālis, e – вільний, а, е; ввічливий, а, е; щедрий, а, е.

liberalitas, ātis, f – благородність, доброта, щедрість.

liberaliter – пристойно, ввічливо, ласкаво.

libēre – вільно, необмежено, безперешкодно.

libēri, ōrum, m – діти.

libero, avi, atum, āre – звільняти, відпускати.

libertas, ātis, f – воля, свобода, щирість, відвертість.

libertinus, a, um – вільновідпущений, а, е.

libīdo, īnis, f – бажання, прагнення, пристрасть.

Libitina, ae, f – Лібітіна (богиня мертвих, смерті й похорону).

libs, libis, m – ліб, південно-західний вітер.

libum, i, n – пиріг, жертвний пиріг, коржик.

licentia, ae, f – свобода, право, свавілля.

Libya, ae, f – Лівія.

licet, licuit, licere – дозволено, можна, можливо.

lictor, ōris, m – ліктор (член свити вищих римських чиновників).

ligneus, a, um – дерев'яний, а, е.

lignum, i, n – деревина, дерево, колода.

Ligur, uris, m, f – лігурієць, лігурійка.

limen, īnis, n – поріг, двері, вхід.

limōsus, a, um – багnistий, а, е.

linea, ae, f – нитка, шнурок, лінія, риска, кордон.

lingua, ae, f – мова, говірка; язик.

lingūla, ae, f – язичок, ремінний язичок.

linter, tris, f – човен.

liquīdus, a, um – рідкий, а, е; водяний, а, е; прозорий, а, е.

littēra, ae, f – буква, почерк.

littērae, ārum, f – лист, наука, література.

litus, ōris, n – морський берег, узбережжя.

Livius (Titus), i, m – Лівій (Тіт), автор римської історії.

locupletus, avi, atum, āre – збагачувати, постачати.

locus, i, m – місце; **plur. loci:** місце, розділ, уривок, речення, думка; **pl. loca, n:** околиця, місце в черзі, становище, походження.

longe – далеко, вдалину, вдалині.

longitūdo, īnis, f – довжина, протяжність, тривалість.

longus, a, um – довгий, а, е; великий, а, е; глибокий, а, е; високий, а, е.

loquor, locutus, sum, loqui depon. – говорити, розказувати, називати.

lotos (lotus), i, f – лотос.

luceo, luxi, –, ěre – світити, сяяти, блищати.

Lucifer, i, m – Люцифер (бог ранішньої зірки).

Lucretia, ae, f – Лукреція (дружина Тарквінія Коллатіна).

Lucretius Carus – Лукрецій Кар (90-55 роки до н.е., поет, філософ, автор поеми “Про природу речей”).

luctator, oris, m – борець.

luctor, atus sum, ari depon. – боротися, змагатися.

luctuosus, a, um – сумний, а, е.

luctus, us, m – скорботне голо-
сіння, висловлення скорботи,
траурний одяг.

luculentus, a, um – світлий, а, е;
яскравий, а, е.

lucus, i, m – священний гай.

lucus, us, m – світло, день.

ludo, lusi, lusum, ěre – гратися,
танцювати, жартувати.

ludus, i, m – гра, розвага, жарт,
змагання.

lumen, ĩnis, n – світло, світило;
(поет.) день, світильник, смоло-
скип.

luna, ae, f – місяць.

luo, lui, (luiturus), ěre – омивати,
очищати, заплатити.

lupa, ae, f – вовчиця.

lupus, i, m – вовк.

luser, oris, m – гравець, жартів-
ник.

lustro, avi, atum, aere – освячува-
ти, очищувати, покупувати через
жертвоприношення.

lustrum, i, n – жертвоприношен-
ня, п’ятиріччя.

lustrum, i, n – багно, трясовина,
лігво.

lux, lucis, f – світло, освітлення,
блиск.

luxuria, ae, f – розкіш, пишність,
зарозумілість.

luxuries, ei, f – *див.* luxuria.

luxuriöse – розкішно, пишно, зарозуміло.

Lyceum, i, n – Лікей.

Lycurgus, i, m – Лікург (спар-
танський цар).

Lydia, ae, f – Лідія.

lyra, ae, f – ліра.

Lysander, dri, m – Лісандр (спар-
танський полководець у 407-
394 роках до н.е.).

Lysimachus, i, m – Лісімах (пол-
ководець Олександра).

М

Macedo, onis, m – македонець.

Macedonia, ae, f – Македонія.

macero, avi, atum, aere – робити
м’яким, розмочувати, знесило-
вати.

machina, ae, f – механізм, знаря-
ддя, машина.

machinor, atus sum, ari depon. –
творити, виготовляти, придуму-
вати.

macto, avi, atum, aere – прослав-
ляти, вшановувати, вбивати,
знищити.

mactus, a, um – прославлений, а, е.

madeo, ui, -, ēre – бути мокрим, вогким, просякнути.

Maecenas, ātis, m – Меценат (близький друг Августа, покровитель Вергілія, Горація та інших поетів).

Maenonia, ae, f – Меонія (стара назва Лідії).

Maenoides, ae, m – меонієць, лідієць (переважно Гомер).

Maenius, a, um – меонійський, а, е; лідійський, а, е; гомерівський, а, е.

maereo, ui, -, ēre – сумувати, журитися, тужити.

maeror, ōris, m – сум, журба, жаль.

maestitia, ae, f – сум.

maestus, a, um – печальний, а, е.

magis – більше.

magister, tri, m – вчитель, начальник, правитель.

magistra, ae, f – вчителька, наставниця.

magistrātus, us, m – державна посада, чиновник, начальник, представник влади.

magnanīmus, a, um – благородний, а, е.

magnificus, a, um – розкішний, а, е; славний, а, е; знаменитий, а, е.

magnitūdo, īnis, f – величина, значна кількість, сила.

magnopēre – дуже великою мірою.

magnus, a, um – великий, а, е; крупний, а, е.

magus, i, m – маг, жрець, чарівник.

maiōres, um, m – предки.

Maius, i, m – травень.

male – погано, нещасливо, невдало.

maledico, dixi, dictum, ēre – лихословити, ганити, лаяти.

maledictum, i, n – лайка, ганьба.

maledicus, a, um – лихослівний, а, е.

maleficium, i, n – лиходійство, злочин, вчинок.

malignus, a, um – злий, а, е; згубний, а, е.

malleŏlus, i, m – молоточок, паросток.

malo, malui, -, malle – більше бажати, воліти, надавати перевагу.

malum, i, n – зло, недолік, біда, нещастя.

malum, i, n – плід, яблуко.

malus, i, f – яблуня, плодове дерево.

malus, a, um – поганий, а, е; злий, а, е; безсовісний, а, е.

mando, avi, atum, āre – передавати, довіряти.

mane, n (indecl.) – ранок.

mane – рано, вранці.

maneo, mansi, mansuin, ēre – залишатися, тривати, зберігатися.

manipūlus, i, m – маніпул (загін воїнів).

Manlius (Marcus Capitolinus) – Марк Манлій Капітолійський (консул 392 року до н.е., вряту-

вав Канітолій від нічного нападу галлів).

mano, avi, atum, āre – текти, литися, струменіти.

Mantineā ae, f – Мантінея (місто у східній Аркадії, місце перемоги і смерті Епамінонда у 362 році до н.е.).

manumitto, misi, missum, ěre – відпускати на волю.

manus, us, f – рука.

Marathon, onis, f – Марафон.

Marathonius, a, um – марафонський, а, е.

Marcellus, i, m – Марцелл.

Marcus, i, m – Марк.

mare, is, n – море, морський берег.

marĭnus, a, um – морський, а, е.

maritĭmus, a, um – морський, а, е; приморський, а, е.

marĭtus, a, um – шлюбний, а, е; подружній, а, е.

marĭtus, i, m – муж, чоловік.

Marius (Caius Marius) – Марій (Гай Марій – переможець Югурти).

marmor, ħris, n – мармур, вироби з мармуру.

Mars, Martis, m – Марс (спочатку бог-покровитель богів і стад, бог війни у римлян).

Martius, a, um – присвячений, а, е Марсу; березневий, а, е; воєвничий, а, е.

mater, tris, f – мати, мати сім'ї.

materia, ae, f – матерія, речовина, крам, тканина.

matrimonium, i, n – шлюб, подружжя.

matrōna, ae, m – матрона, шанована заміжня жінка.

Matrōna, ae, m – Матрона (ріка в Галлії, сучасна Марна).

matūre – своєчасно, рано, скоро.

maturĭtas, ātis, f – зрілість, спілість.

matūro, avi, atum, āre – робити зрілим, дозрівати, поспішати.

matūrus, a, um – дозрілий, а, е; доспільний, а, е; вчасний, а, е.

maxĭme – найбільше, надзвичайно, досконало.

maxĭmus, a, um (maxumus, a, um) – **superl.** до magnus, a, um.

Maxĭmus, i, m – Максим.

meāmet, meapte – підсилені форми до mea.

Medea, ae, f – Медея.

medeor, -, ěri depon. – лікувати, зціляти.

medicamentum, i, n – ліки, лікувальний засіб.

medicĭna, ae, f – лікувальна наука, медицина.

medicus, i, m – лікар.

mediocrĭtas, ātis, f – посередність, поміркованість, незначність.

mediocrĭter – посередньо, помірковано.

medius, a, um – середній, а, е; центральний, а, е.

Medus, i, m – мідієць.

mel, mellis, n – мед.

melior, ius – **comp.** до bonus.

Melpomēne, es, f – Мельпомена (муза трагедії та ліричної поезії).

membrāna, ae, f – оболонка, перетинка.

membrum, i, n – член (тіла), тіло, частина.

memīni, avi, meminisse – пам'ятати, згадувати.

memor, ōris – пам'ятаючий, а, е; враховуючий, а, е; вдячний, а, е.

memorābilis, e – пам'ятний, а, е; чудовий, а, е.

memoria, ae, f – пам'ять, здібність запам'ятовування, спомин.

memōro, avi, atum, āre – нагадувати, згадувати, називати, розказувати.

Menapii, ōrum, m – менапії (бельгійське плем'я).

mendax, ācis – брехливий, а, е; оманливий, а, е.

Menelaus, i, m – Менелай (цар Спарти).

mens, mentis, f – розум, мислення, глузд, думка.

mensa, ae, f – стіл, лава, вівтар.

mensis, is, m – місяць.

mentor, ōris, m – землемір.

mensūla, ae, f – столик.

mensūra, ae, f – вимір, міра, величина, довжина, віддаль.

menta (mentha), ae, f – м'ята.

mentior, itus sum, īri depon. – говорити неправду, вигадувати, брехливо свідчити, робити наклеп.

meo, avi, atum, āre – ходити, проходити, йти, рухати.

mercātor, ōris, m – купець, покупець, скупник.

mercatūra, ae, f – торгівля, придбання.

mercātus, us, m – торг, торгівля, ринок, ярмарок.

merces, edis, f – плата, винагорода.

Mercurius, i, m – Меркурій (покровитель гімнастики, торгівлі і красномовства).

mereo, rui, ritum, ēre – бути гідним, заслуговувати, заробляти.

merges, itis, f – сніп.

mergo, mersi, mersum, ēre – занурювати, опускати, ховати.

mergus, i, m – нурець (водоплавний птах).

meridies, ei, m – полудень, південь, середина.

merito, avi, -, āre – заробляти, отримувати.

merito (adv.) – заслужено, справедливо.

merītus, a, um part. perf. до mereo (**adi.**) – заслужений, а, е; гідний, а, е.

merum, i, n – чисте, не змішане з водою вино.

metamorphōsis, is, f – метаморфоза, перетворення.

melior, ius – compar. до bonus, а, um.

meto, messui, messum, ēre – косити, жати, збирати (з поля).

metuo, ui, (utum), ēre – боятися, лякатися, турбуватися.

metus, us, m – страх, побоювання.

meus, a, um – мій, моя, моє.
mico, cui, -, āre – блискати, блищати, іскритися.
migro, avi, atum, āre – переїжджати, переселятись.
miles, ĩtis, m – воїн, борець, піхотинець.
militāris, e – військовий, а, е; воєнний, а, е.
militia, ae, f – похід, війна, військова справа, військо; **loc. militiae** – на війні.
milito, avi, atum, āre – бути воїном, перебувати на військовій службі, служити.
mille – тисяча.
millesimus, a, um – тисячний, а, е.
Milo, ōnis, m – Мілон (народний трибун у 57 році до н.е.).
Miltiādes, is, m – Мільтіад (династ в Херсонесі 518-493 років до н.е., переможець у битві з персами під Марафоном у 490 році до н.е.).
Minerva, ae, f – Мінерва (богиня-покровителька наук і мистецтв, ремесел, а також війни).
minime – найменше, мінімально.
minimus, a, um – найменший, а, е; дуже малий, а, е.
mino, avi, atum, āre – *див.* minor.
minor, atus sum, āri depon. – загрозувати.
Minos, ōis, m – Мінос (син Європи і Юпітера, цар Криту).
Minotaurus, i, m – Мінотавр (напівлюдина-напівбик, харчувався людським м'ясом).

minuo, ui, utum, ěre – зменшувати, обмежувати, ослаблювати.
minus (adv.) – менше.
mirabilis, e – гідний, а, е подиву; незвичайний, а, е; нещасний, а, е.
miror, atus sum, āri depon. – дивуватись.
mirus, a, um – дивовижний, а, е.
misceo, miscui, mixtum, ěre – мішати, змішувати.
miser, ěra, ěrum – нещасний, а, е; бідний, а, е; жалюгідний, а, е.
misĕret, -, -, ere (impers.) – жаль.
misericordia, ae, f – милосердя, жаль, співчуття.
miserĭcors, cordis – милосердний, а, е; повний, а, е співчуття.
miseror, atus sum, āri depon. – висловлювати співчуття, оплакувати, жаліти.
Mithridātes, is, m – Мітрідат (цар Понту, непримиренний ворог Риму).
Mithridaticus, a, um – adiect. до Mithridātes.
mitto, misi, missum, ěre – кидати, посилати, відправляти.
mixtio, ōnis, f – змішування, суміш.
mixtus, a, um – part. perf. до misceo.
moderāte – помірно, в міру.
moderātus, a, um – part. perf. до moderor.
moderor, atus sum, āri depon. – затримувати, загнздувати.
modestia, ae, f – поміркованість, розсудливість, обережність.

modestus, a, um – поміркований, а, е; розважний, а, е.

modicus, a, um – поміркований, а, е; середній, я, е; невеликий, а, е; невисокий, а, е.

modius, i, m – модій (римська міра сипких тіл).

modo – тільки що, недавно.

modus, i, m – міра, об'єм, величина.

moenia, ium, n – міські стіни, укріплення.

moles, is, f – маса, скеля, величезна споруда.

molestia, ae, f – непримне почуття, душевна мука, пригнічення.

molestus, a, um – обтяжливий, а, е; тяжкий, а, е; гнітючий, а, е.

mollis, i, n – м'який, а, е; ніжний, а, е; гнучкий, а, е.

mollis, e – м'який, а, е; ніжний, а, е; гнучкий, а, е.

Molossus, a, um – молоський собака.

monero, nui, nitum, ēre – нагадувати, звертати увагу, попереджувати.

mons, montis, m – гора, гірський хребет, скеля.

monstro, avi, atum, āre – вказувати, показувати, виказувати, подавати.

monstrum, i, n – знамення, знак, чудовисько, страхіття.

montānus, a, um – гірський, а, е.

monumentum, i, n – пам'ятник.

mora, ae, f – затримка, зволікання, зупинка.

morbus, i, m – хвороба, недуга.

mordeo, momordi, morsum, ēre – кусати, гризти, пожирати, мучити.

Morini, orum, m – моріни (бельгійське плем'я).

morior, mortuus sum, mori depon. – гинути, пропадати.

moritūrus, a, um – **part. fut.** до **morior.**

moror, atus sum, āri depon. – затримувати, зволікати, зупиняти.

mors, mortis, f – смерть, вбивство.

morsus, us, m – укус, кусання, злість, біль, сум.

mortalis, e – смертний, а, е; людський, а, е; земний, а, е.

mortuus, a, um – **part. perf.** до **morior.**

morum, i, n – ожина.

morus, i, f – тугове дерево, шовковиця.

mos, moris, m – звичай, спосіб життя, звичка.

motus, us, m – рух, вагання, потрясіння, землетрус.

moveo, movi, motum, ēre – приводити в рух, спонукати, викликати.

mox – скоро, незабаром, згодом, потім, пізніше.

mulceo, mulsi, mulsum, ēre – гладити, облизувати, пестити, заспокоювати.

mulier, ēris, f – жінка, заміжня жінка.

multifidus, a, um – розділений, а, е на багато частин.

multimōdis (adv.) – різноманітно, різним способом.

multitūdo, īnis, f – велика кількість, маса, численна армія.

multo, avi, atum, āre – карати, штрафувати, конфіскувати.

multum (adv.) – багато, сильно, часто.

multus, a, um – численний, а, е; великий, а, е; повний, а, е; обширний, а, е.

mulus, i, m – мул, в'ючак.

mundus, i, m – світ, всесвіт.

munio, ivi (ii), itum, ire – укріплювати, захищати, прокладати (дорогу).

munītio, ōnis, f – укріплення, будування укріплень.

munītus, a, um part. perf. до **munio (adi.)** – укріплений, а, е; захищений, а, е.

munus, ěris, n – обов'язок, служба, посада, повинність.

murmur, ūris, n – бурмотіння, гудіння, рев, шум, свист.

murus, i, m – стіна, мур, вал.

mus, muris, m – миша, дрібний хижак.

Musa, ae, f – Муза, поетична пісня, поема.

musīca, ae, f – мистецтво, музичне мистецтво.

musīca, ōrum, n – музика, музичне мистецтво.

mutabilis, e – мінливий, а, е; нестійкий, а, е.

muto, avi, atum, āre – змінювати, проміняти, обміняти.

mutus, a, um – мовчазний, а, е; безсловесний, а, е; німий, а, е.

mutuus, a, iim – позиковий, а, е; взятий, а, е у борг; взаємний, а, е.

N

nam – бо, дійсно, справді, а саме.

namque – бо, дійсно, справді.

nanciscor, nactus sum, cisci depon. – випадково отримати, знаходити, наштотхуватися, нападати.

naris, is, f – ніздзя, ніс.

narro, avi, atum, āre – розповідати, повідомляти, говорити.

nascor, natus sum, nasci depon. – народжуватись, походити, зароджуватись, починати.

Nasica (Scipio), ae, m – Назіка (Сціпіон), друг поета Еннія.

natālis, e – той, та, те, який, а, е стосується народження; рідний, а, е; вітчизняний, а, е.

natio, ōnis, f – походження, рід, плем'я, народ, нація.

nato, avi, atum, āre – плавати.

natūra, ae, f – природа, природжений нахил, характер.

natus, a, um – народжений, а, е; природжений, а, е.

natus, us, m – народження; **natu** – роками, за віком.

nauta, ae, m – моряк, матрос.

navālis, e – морський, а, е; морехідний, а, е; мореплавний, а, е.

navigatio, ōnis, f – плавання (на кораблі), мореплавання.

navigium, i, n – судно, плавання (на судні).

navigo, avi, atum, āre – плисти на судні, перепливати.

navis, is, f – корабель, судно.

navis longa – військовий корабель.

navis oneraria – вантажне судно.

Naxus (Naxos), i, f – Наксос (найбільший із Кікладських островів).

ne – (питальна частка) чи; **videsne?** – Чи бачиш?

ne (ne) – 1) (neg.) ні; 2) (coniun.) щоб не.

Neapolis, is, f – Неаполь.

nec – і не, також ні.

necessarius, a, um – необхідний, а, е; потрібний, а, е.

necesse – необхідно.

necessitas, ātis, f – необхідність, неминучість.

neco, avi, atum, āre – вбивати, знищувати.

nectar, āris, n – нектар, напій богів.

nefarius, a, um – нечестивий, а, е; злочинний, а, е; беззаконний, а, е.

nefas, n (indecl.) – беззаконня, лиходійство, гріх.

nefas est – нечестиво, грішно, недозволено, не можна.

negatio, ōnis, f – заперечення.

neglego, exi, ectum, ěre – нехтувати, ставитися з презирством.

nego, avi, atum, āre – заперечувати, відмовляти.

negotium, i, n – заняття, справа, робота, діяльність.

nemo, inis – ніхто.

nepos, ōtis, m – внук, правнук, нащадок.

Nepos, ōtis, m – Непот; **Cornelius Nepos** – Корнелій Непот (94-24 роки до н.е., римський історик).

Neptunius, a, um – **adject.** до Neptunus.

Neptunus, i, m – Нептун (бог морів та всіх водойм).

nequam (adject. indecl.) – нічого не вартий, а, е; негідний, а, е.

nequaquam (adv.) – жодним чином, ніяк, зовсім ні.

neque – і не, також ні.

nequeo, ivi (ii), itum, ĩre – не мати змоги.

nequiquam (adv.) – надаремно, безуспішно, безкарно.

nequiter – марнотратно, погано.

Nero, ōnis, m – Нерон; **Tiberius Claudius Nero** – Тіберій Клавдій Нерон (римський імператор 54-68 роки н.е.).

Nervii, ōrum, m – нервії (плем'я в Gallia Belgica).

nescio, ivi (ii), itum, ĩre – не знати, не бути знайомим, не розуміти.

Nestor, ōris, m – Нестор (цар Пілоса, учасник Троянської війни).

neu – *div.* neve.

neuter, tra, trum – ні один, а, е з двох; (*грам.*) середній, я, е.

neutrālis, e – (*грам.*) середній, я, е.

neve (neu) – і не, і щоб на.

neve ... neve – ні ... ні.
nex, necis, f – насильницька смерть, вбивство, страта.
nidus, i, m – гніздо, житло.
niger, gra, grum – чорний, а, е; темний, а, е; скорботний, а, е.
nihil (nil) – ніщо.
Nilus, i, m – Ніл (ріка в Єгипті).
nimbus, i, m – хмара, туман, вітер, буря.
nimis (adv.) – надто, надмірно, надзвичайно.
nimius, a, um – надто великий, а, е; надмірний, а, е; безмірний, а, е.
Nioba, ae (Niobe, es), f – Ніоба.
nisi – якщо не, оскільки не, хіба не.
niteo, ui, -, ěre – блищати, блискати.
nitor, nixus (nisus) sum, niti depon. – намагатися, наполягати.
nix, nivis, f – сніг.
nobilis, e – знатний, а, е; знаменитий, а, е; відомий, а, е; славний, а, е.
nobilitas, ātis, f – знатність, родовитість, знать.
noceo, ui, citum, ěre – шкодити, перешкоджати.
noctu – вночі.
nocturnus, a, um – нічний, а, е.
nolo, nolui, -, nolle – не хотіти, не бажати.
nomen, ĩnis, n – ім'я, назва, найменування.
nomino, avi, atum, āre – називати, найменувати, оголошувати.
non – не, ні.

Nonae, ārum, f – Нони (5-ий день місяця; 7-ий – у березні, травні, липні, жовтні).
nonagesimus, a, um – дев'яностий, а, е.
nonaginta – дев'яносто.
nondum – ще ні.
nonne – чи ні? чи не?
nonnullus, a, um – деякий, а, е; інший, а, е.
nonus, a, um – дев'ятий, а, е.
nos – ми; **nosmet** – підсилення до pos.
nosco, novi, notum, ěre – знайомитися, пізнавати, вивчати, знати.
noster, nostra, nostrum – наш, наша, наше.
notitia, ae, f – знайомство, відомість, слава, знання, поняття.
notities, ěi, f – *div.* notitia.
noto, avi, atum, āre – позначати, записувати, писати.
notus, a, um – **part. perf.** до posco.
Notus, i, m – сильний південний вітер.
novem – дев'ять.
November, bris, m – листопад.
novi, novisse – **perf.** до posco.
novies – дев'ять разів.
novitas, ātis, f – новина, новизна, незвичайність.
novus, a, um – новий, а, е; небувалий, а, е.
nox, noctis, f – ніч; (*noem.*) нічний спочинок.
noxius, a, um – шкідливий, а, е; винуватий, а, е.

nubes, is, f – хмара.
nubo, nupsi, nuptum, ěre – покривати, загортати; виходити заміж, одружуватись.
nudo, avi, atum, āre – оголювати, роздягати, спустошувати.
nudus, a, um – голий, а, е; непокритий, а, е; неозброєний, а, е.
nullus, a, um – жоден, жодна, жодне; ніякий, а, е.
num – невже, чи?
Numa(ae) Pompilius(i), m – Нума Помпільй (другий римський цар).
Numantia, ae, f – Нуманція (місто в Іспанії).
numen, ĩnis, n – кивок, знак, воля богів.
numero, avi, atum, āre – рахувати, нараховувати, перераховувати, оплачувати.
numĕrus, i, m – число, кількість, ритм.
Numitor, ōris, m – Нумітор (цар Альби Лонги).
numquam – ніколи.
nunc (adv.) – тепер, в даний час.
nundinae, ārum, f – нундіни, ринкові дні, ринок, торгівля.
nunquam (adv.) – *див.* numquam.
nuntio, avi, atum, āre – повідомляти, оголошувати, доповідати.
nuntius, i, m – вісник, вістка, повідомлення.
nuper (adv.) – недавно; (*перен.*) раніше.
nuptiae, ārum, f – весілля, одруження.
nurus, us, f – невістка.
numquam – ніде, нікуди.

nutrio, ivi (ii), itum, ĩre – годувати, вирощувати, виховувати.
nymphā, ae (nymphē, es), f – німфа.

O

o (oh!) – о! ах!
ob (praep. з acc.) – перед, внаслідок, задля.
obduco, duxi, ductum, ěre – приводити, підводити, проводити.
obeo, ii (ivi), itum, ire – входить, вступати, приходить.
obfero – *див.* offero.
obiicio – *див.* obicio.
obiicio, ieci, iectum, ěre – кидати вперед, виставляти вперед, протягувати.
obliquus, a, um – боковий, а, е; непряий, а, е; кривий, а, е.
oblivio, ōnis, f – забуття, амністія.
obliviscor, litus sum, livisci depon. – забувати, не пам'ятати.
obmutesco, mutui, -, ěre – німіти, затихати.
oboedientia, ae, f – покоря.
oboedio, ivi (ii), itum, ĩre – слухатися, коритися, підпорядковуватися.
obruo, rui, rutum, ěre – завалювати, закидати, засипати, заривати.
obsecro, avi, atum, āre – просити, молити, благати, заclinати.
obscurus, avi, atum, āre – затемнювати, затьмарювати, приховувати.

obscurus, a, um – темний, а, е; прихований, а, е.
obsequor, quutus (cutus) sum, sequi depon. – поступатися, слідувати, поважати.
obseruo, avi, atum, āre – спостерігати, слідити, зберігати.
obses, ĩdis, m (іноді *f*) – заручник, поручитель.
obsideo, sedi, sessum, ěre – населяти, жити, володіти.
obsidio, ĩnis, f – облога.
obsido, sedi, sessum, ěre – займати, оволодіти, обложити.
obsisto, stĩti, –, ěre – ставати попереk, загороджувати.
obsto, obstĩti (statum), –, āre – протистояти, протидіяти, перешкоджати.
obstrepo, strepui, strepitum, ěre – шуміти, гудіти, завивати.
obsum, fui, esse – шкодити, перешкоджати.
obtempero, avi, atum, āre – слухатись, підкорятись.
obtineo, tinui, tentum, ěre – володіти, населяти, займати, мати.
obtrunco, avi, atum, āre – обрізувати, обрубувати, вбивати.
obtundo, tudi, tesum (tunsum), ěre – бити, вдаряти, притупляти, приглушувати.
obviam (adv.) – назустріч, напроти.
obvius, a, um – зустрічний, а, е; протилежний, а, е.
occano, canui, –, ěre – сурмити, загра́ти на трубі.

occasio, ĩnis, f – випадок, привід, нагода.
occāsus, a, um – part. perf. до *occido*.
occāsus, us, m – захід, захід сонця.
occido, cidi, cisum, ěre – валити, вбивати, мучити.
occido, cidi, casum, ěre – падати, поневірятися, заходити (про сонце).
occulto, avi, atum, āre – ховати, приховувати.
ocumbo, cubui, cubitum, ěre – падати, опускатися, гинути, вмирати; заходити (про сонце).
occupatio, ĩnis, f – окупація, захоплення.
occupo, avi, atum, āre – займати, захоплювати, окупувати.
occurro, curri (cucurri), cursum, ěre – бігти, поспішати назустріч, зіткнутися, нападати.
Oceānus, i, m – океан.
octāvus, a, um – восьмий, а, е.
octo – вісім.
October, bris, m – жовтень.
octogesĩmus, a, um – вісімдесятий, а, е.
octoginta – вісімдесят.
ocūlus, i, m – око, погляд.
odi, –, odisse (defect.) – ненавидіти, не переносити, не терпіти.
odiōsus, a, um – ненависний, а, е; противний, а, е.
odium, i, n – ненависть, ворожечя.
odor, oris, m – запах, аромат.

offendo, fendi, fensum, ěre – вдаряти, пошкоджувати.

offensio, õnis, f – удар, пошкодження.

offero, obtuli, oblatum, offerre – представляти, пред'являти.

officio, feci, fectum, ěre – перегороджувати, заважати, перешкоджати, протидіяти.

officium, i, n – обов'язок, повинність, служба, посада.

offundo, fudi, fustum, ěre – лити, сипати, розливати, поширювати.

Oileus, ei (eos), m – Ойлей (міфічний цар локрів).

oleum, i, n – оливкова олія.

olim – колись, одного разу, давно.

olivum, i, n – *див.* oleum.

olle (apx.) – *див.* ille.

olus, ěris, n (holus) – зелень, година.

Olympia, ae, f – Олімпія (місцевість, де влаштовувались Олімпійські ігри).

Olympia, õrum, n – Олімпійські ігри.

Olympias, ādis, f – Олімпіада.

Olympius, a, um – олімпійський, а, е.

Olympus, i, m – Олімп (місце перебування богів).

omen, inis, n – знак, знамення, ознака.

omitto, misi, missum, ěre – випустити з рук, втрачати.

omnino – взагалі.

omnipõstens, ntis – всемогутній, я, с.

omnis, e – кожний, а, е; всякий, а, е; весь, вся, все.

onerarius, a, um – вантажний, а, е; в'ючний, а, е.

onero, avi, atum, āre – навантажувати, нав'ючувати, переповнювати, класти.

onus, ěris, n – вантаж, тягар, багаж.

opera, ae, f – праця, робота, справа, діяльність.

opes, um, f – *див.* ops.

opinio, õnis, f – думка, погляд, припущення, репутація.

oportet, uit, -, ere (impers.) – треба, належить, годиться.

oppeto, ivi (ii), itum, ěre – йти назустріч, приймати, наражати-ся, підпадати.

oppidulum, i, n – містечко.

oppidum, i, n – місто, укріплення.

oppleo, plevi, pletum, ěre – наповнювати, переповнювати.

oppono, posui, positum, ěre – ставити напроти, виставляти назустріч, протиставити.

opportune – вдало, доречно.

opportunus, a, um – вигідний, а, е; зручний, а, е; підхожий, а, е.

opprimo, pressi, pressum, ěre – стискати, задавити, топтати, пригнічувати.

oppugno, avi, atum, āre – нападати, атакувати, штурмувати.

ops, opis, f – сила, могутність; **pl.** засоби, війська.

optime (adv.) – **superl.** до bene.

optimus, a, um – **superl.** до bonus, a, um.

opto, avi, atum, āre – бажати, обирати.

opulentus, a, um – заможний, а, е; багатий, а, е; сильний, а, е.

opus, ēris, n – робота, заняття, діяльність, професія.

ora, ae, f – кордон, край, берег, узбережжя.

oraculum, i, n – оракул, пророкування, ворожба.

oratio, ōnis, f – мова, промова, речення.

orator, ōris, m – оратор.

orbis, is, m – круг, земна куля, диск, область, країна.

orbis, a, um – позбавлений, а, е (чогось); осиротілий, а, е; бездітний, а, е.

ordinarius, a, um – упорядкований, а, е; звичайний, а, е; нормальний, а, е.

ordino, avi, atum, āre – приводити в порядок, розповідати, розглядати у відповідній послідовності.

ordo, ĩnis, m – ряд, верства, стан, клас, порядок.

Orestes, ae (is), m – Орест (син Агамемнона та Клігемнестри).

Orgetorix, igis, m – Оргеторік (знатний гельвет).

oriens, entis – **part. praes.** до orior.

orientālis, e – східний, а, е.

origo, ĩnis, f – походження, початок, рід.

orior, ortus sum, ĩri depon. – сходити, з'являтися, починатися, виникати.

ornamentum, i, n – спорядження, озброєння, одяг, орнамент, прикраса.

orno, avi, atum, āre – прикрашати, постачати, споряджати.

oro, avi, atum, āre – говорити, просити, благати.

Orpheus, ei (eos), m – Орфей (міфічний поет і співак).

orthographia, ae, f – орфографія, правопис.

ortus, a, um – **part. perf.** до orior.
ortus, us, m – схід, початок, походження.

os, oris, n – рот, уста, паща.

os, ossis, n – кістка, хребет.

oscūlo, -, -, āre (apx.) – *div.* oscūlor.

oscūlor, atus sum, ari depon. – цілувати, ніжно любити.

oscūlum, i, n – поцілунок.

ossifrāga, ae, f – *div.* ossifragus.

ossifrāgus, i, m – той, що ламає кістки; різновид кречета.

ostendo, tendi, tentum, ěre – протягувати, виставляти, показувати.

ostium, i, n – вхід, двері, ворота, гирло.

otium, i, n – дозвілля, відпочинок.

Ovidius, i, m, Publius Ovidius Naso – Публій Овідій Назон (поет, 43 рік до н.е. – 17 рік н.е.).

ovis, is, f – вівця.

ovum – яйце.

P

pactum, i, n – угода, умова.

paedagōgus, i, m – керівник, вчитель, наставник, вихователь.

Paeligni, ōrum, m – пелігни (гірське сабінське плем'я).

paene – майже, ледве.

paeniteo – *див.* roeniteo.

pagus, i, m – село, сільська громада.

Palaeſtina, ae, f – Палестина (країна в басейні ріки Йордан).

Palatium, i, n – Палатинський пагорб у Римі; імператорський палац.

Pallas, adis (ados), f – Паллада (грецький епітет Мінерви).

palma, ae, f – долоня, пальма.

palus, udis, f – багно, очерет.

paluster, tris, tre – багnistий, а, е.

Panaetius, i, m – Панетій (філософ-стоїк із Родоса).

pancratiastes, ae, m – панкратіаст, універсальний борець.

panis, is, m – хліб.

panthēra, ae, f – пантера, барс.

papāver, ēris, n – мак.

papyrus, i, m, f – папірус, папір з папірусу.

par, paris – рівний, а, е; однаковий, а, е.

parātus, a, um part. perf. до paro (**adi.**) – підготовлений, а, е; готовий, а, е.

parātus, us, m – підготовка, приготування, організація; **pl.** одяг.

Parca, ae, f – Парка (богиня долі).

parco, peperci (parsis), -, ēre – берегти, жаліти.

parcus, a, um – ошадливий, а, е.

parens, ntis, m, f – родич (батько або мати).

pareo, ui, itum, ēre – являтися, з'являтися.

impers. paret – очевидно, ясно.

paries, etis, m – стіна.

parīlis, e – рівний, а, е; однаковий, а, е.

pario, peperci, par(i)tum, ēre – родити, висиджувати (яйця), виробляти.

Paris, idis, m – Паріс (син Пріама і Гекуби, винуватець початку Троянської війни).

parīter – рівно, однаково.

Parmenio(n), ōnis, m – Парменіон (полководець Філіппа і Олександра Македонською).

paro, avi, atum, āre – готувати, влаштовувати, організувати.

pars, partis, f – частіша, відділ;

pl. partes, ium, f – роль актора, партія.

Parthi, ōrum, um, m – парфяни (степове плем'я на південь від Каспійського моря).

particeps, cipis – той, та, те, що бере участь; причетний, а, е.

partim – частково.

partio, ivi (ii), itum, īre – ділити, розділяти, розбивати.

partior – *див.* partio.

parturio, ivi, -, īre – родити, давати паростки.

partus, us, m – народження, плід, походження, початок.

parum (adv.) – мало, незначно, недостатньо.

parvulus, a, um – маленький, а, е; крихітний, а, е; молоденький, а, е.

parvum, i, n – невелика кількість, дріб'язок.

parvus, a, um – малий, а, е; невеликий, а, е; дрібний, а, е.

pasco, pavi, pastum, ěre – пасти, годувати, утримувати (когось), доглядати.

pasuum, i, n (переважно **pl.**) – пасовисько, вигін.

passus, us, m – крок, стопа.

pastor, ōris, m – пастих.

patefacio, feci, factum, ěre – розкривати, розгортати, розсувати, розширювати.

pateo, ui, -, ěre – бути відкритим, бути доступним, простягатися.

pater, tris, m – батько, предок; **pl. patres** – сенатори; **patres conscripti** – (формула звертання) сенатори-патриції і сенатори вибірні.

paternus, a, um – батьківський, а, е; вітчизняний, а, е.

patiens, entis – витривалий, а, е; терпеливий, а, е; стійкий, а, е.

patienter – терпеливо.

patientia, ae, f – терпіння, витривалість, стійкість.

patior, passus sum, pati depon. – терпіти, переносити, зазнавати.

patria, ae, f – батьківщина.

patricius, a, um – патриціанський, а, е; належний, а, е до родової римської знаті.

patrius, a, um – батьківський, а, е; вітчизняний, а, е.

Patrocles, is, m – Патрокл (найближчий друг Ахілла, вбитий в єдиноборстві з Гектором).

patulus, a, um – відкритий, а, е; широкий, а, е.

paucus, a, um – малий, а, е; незначний, а, е; **pl. pauci** – деякі, декілька, нечисленні.

paulatim – поволі, помалу.

Paul(I)us, i, m, Iulius Paul(I)us, i, m – Юлій Павл (відомий юрист, сучасник Олександра Севера).

paulo – *див.* paulum.

paululum, i, n – *demin.* до paulum.

paulum – мало, трохи, небагато.

pauper, ěris – убогий, а, е; бідний, а, е; обмежений, а, е.

pauperies, ěi, f – *див.* paupertas.

paupertas, ātis, f – бідність, убогість.

pavo, ōnis, m – пава.

pax, pacis, f – мир, перемир'я, спокій.

peccatum, i, n – провина, гріх.

pecco, avi, atum, āre – грішити, провинитися.

pectus, ōris, n (переважно **pl.**) – груди, мужність, відвага, серце.

pecunia, ae, f – гроші, майно, власність.

pecus, ōris, n – худоба, свійські тварини.

pedes, t̄tis, m – пішохід, піхотинець.

pedester, tris, tre – піший, а, е; піхотний, а, е.

peditātus, us, m – піхота.

pelāgus, i, n – море.

Peleus, i (eos), m – Пелей (цар Фессалії).

Peloponnesius, a, um – пелопоннеський, а, е.

Pelia (Pelias), ae, m – Пелій (син Нептуна і німфи Тіро, цар Іюлка).

pellis, is, f – шкіра, хутро.

pello, pepuli, pulsum, ěre – бити, штовхати, потрясати, вражати.

Pelopidas, ae, m – Пелопід (фіванський полководець і політик, друг Епамінонда).

penātes, ium, m – пенати, боги-хоронителі.

pendo, rependī, pensum, ěre – важити, обмірковувати, цінити, поважати.

Penelōpe, es (Penelopa, ae), f – Пенелопа (дружина Одиссея).

penes (praep. з acc.) – в, у.

penicūlus, i, m – мітла, віничок.

penitus (adv.) – всередині, глибоко, далеко.

penna, ae, f – перо, крило.

pensum, i, n – завдання, обов'язок.

per (praep. з acc.) – через, під час, по, через щось, в, з, на.

peractus, a, um – **part. perf.** до **perago**.

perago, egi, actum, ěre – здійснити, зробити, пройти.

peragro, avi, atum, āre – проходити, обходити, об'їжджати.

percontor, atus sum, āri depon. – запитувати, розпитувати.

percutio, cussi, cussum, ěre – пробивати, проколювати, ранили, вбивати.

perdisco, didici, –, ěre – ґрунтовно вивчати.

perditus, a, um part. perf. до **perdo (adi.)** – безнадійний, а, е; загиблий, а, е.

perdo, didi, ditum, ěre – бити, розладнувати, руйнувати, нищити.

perduco, duxi, ductum, ěre – приводити, відводити, продовжувати.

peregrinatio, ōnis, f – мандрювання, подорож.

peregrinor, atus sum, āri depon. – жити на чужині, мандрувати, подорожувати.

peregrīnus, a, um – іноземний, а, е; чужий, а, е; привізний, а, е.

perennis, e – той, та, те, що триває цілий рік; постійний, а, е; тривкий, а, е.

pereo, ii, itum, ěre – пропадати, гинути, зникати.

perfero, tuli, latum, ferre – приносити, привозити, доносити, повідомляти.

perficio, feci, fectum, ěre – виготовляти, здійснювати, завершувати.

perfidia, ae, f – віроломність, невірність, зрада.

perflo, avi, atum, āre – продувати, обвівати, сурмити.

perfordio, fodi, fossum, ěre – прокопувати, проривати, пробивати, проколювати.

perfringo, fregi, fractum, ěre – розламувати, розбивати, порушувати (закони).

perfugio, fugi, fugitum, ěre – прибігати, перебігати.

perfugium, i, n – притулок.

pergo, perrexi, perrectum, ěre – йти далі, просуватись, продовжувати.

pergrātus, a, um – приємний, а, е.

perhibeo, hibui, hibitum, ěre – надавати (що-небудь), пропонувати, виражати.

perhorresco, horruī, –, ěre – сильно тремтіти, здригатись, лякати.

Pericles, is, m – Перікл (493-429 роки до н.е., афінський оратор і полководець).

periculōsus, a, um – небезпечний, а, е.

pericūlum, i, n – небезпека, ризик.

perinde – звідси, тому.

periōdus, i, f – період.

peripateticus, i, m – перипатетик, послідовник Аристотеля.

periphrasticus, a, um – перифрастичний, а, е; описовий, а, е.

perītus, a, um – досвідчений, а, е; умілий, а, е; знаючий, а, е.

periucondus, a, um – дуже приємний, а, е.

permaneo, mansi, (mansum), ěre – залишатися, зберігатись, утримуватись.

permitto, misi, missum, ěre – пускати, кидати, посилати, відправляти, доручати.

permoveo, movi, motum, ěre – приводити в сильний рух, зворушувати, хвилювати.

permultus, a, um – численний, а, е.

permutatio, ōnis, f – переміна, зміна, обмін.

perniciēs, ēi, f – знищення, загибель.

perniciōsus, a, um – згубний, а, е; небезпечний, а, е.

perpaucus, a, um (тільки в **pl.**) – нечисленні.

perpetior, pessus sum, peti depon. – твердо зносити, переносити, терпіти.

perpetuo – постійно, завжди.

perpetuus, a, um – вічний, а, е; постійний, а, е.

perrumpo, rupi, ruptum, ěre – прориватися, вриватися, вторгатися, ламати.

Persa, ae, m – перс.

persequor, secutus (persequutus) sum, sequi depon. – слідувати, супроводжувати, переслідувати, гнатись.

Perseus (eas) ei, m – Персей (останній цар Македонії, 212-166 роки до н.е.).

persevero, avi, atum, āre – бути стійким, продовжувати, тривати.

persōna, ae, f – особа, маска, особистість.

persuadeo, suasi, suasum, ēre – переконувати, умовляти, спонукати.

perterreo, terrui, territum, ēre – лякати.

pertineo, tīnui, –, ēre – простягатися, тягнутися, торкатися, відноситися.

perturbo, avi, atum, āre – приводити у безлад, замішання, розладувати.

pervenio, veni, ventum, īre – приходити, прибувати.

pervētus, ēris – дуже старий, а, е.

pes, pedis, m – нога, стопа (міра, віршова стопа).

pestīme – *superl.* до *male*.

pestīmus – *superl.* до *malus*.

pestis, is, f – зараза, чума, загибель.

petitio, ōnis, f – прохання, клопотання; (*юр.*) вимога, претензії.

peto, ivi (ii), itum, ēre – старатися, дістати, прагнути, просити, вимагати.

Petreius, i, m – Петрей (легат проконсула Г. Антонія, в 62 році до н.е. переміг Катіліну).

Petronius, i, m – Петроній (прибічник Нерона, помер у 66 році н.е., автор побутового роману “Сатирикон”).

Phaeacius, a, um – феакійський, а, е.

Phaeacus, a, um – *див.* Phaeacius.

Phaedrus, i, m – Федр (римський байкар).

Pharnāces, is, m – Фарнак (син Мітрідата, посів престол Боспорського царства у 63-47 роках до н.е.).

Pheneus(os), f (рідше **Pheneum, i, n**) – Феней (місто у північно-східній Аркадії).

Philēmon, ōnis, m – Філемон (старий фригійський селянин, чоловік Бавкіді).

Philippus, i, m – Філіпп (цар Македонії, батько Олександра Македонського).

philosophia, ae, f – філософія.

philosophor, atus sum, āri depon. – займатися філософією, філософствувати.

philosophus, i, m – філософ.

Phocion, ōnis, m – Фокіон (афінський полководець).

Phoenices, um, m – фінікійці, пунійці, карфагенці.

phosphorus, i, m – фосфор.

Phrygius, a, um – фригійський, а, е.

piētas, ātis, f – побожність, благочестя, справедливість.

piger, gra, grum – повільний, а, е; млявий, а, е; лінивий, а, е.

piget, guit, ere (impers.) – неприємно, соромно.

pigre – мляво, ліниво, повільно.

piget, ae, f – ступка, корито.

pigre, ae, f – м'яч, клубок.

pilum, i, n – дротик, спис.

pingo, pinxi, pictum, ēre – малювати, зображати.

pinguis, e – жирний, а, е; товстий, а, е; вгодований, а, е.

pinniger, gera, geruni – оперений, а, е; крилатий, а, е.
pinus, (i), f – сосна, смерека.
piper, ěris, n – перець.
pirāta, ac, m – морський розбійник, пірат.
piscātus, us, m – рибальство.
piscis, is, m – риба.
Pisistrātus, i, m – Пісістрат (беотійський проводир, друг римлян).
Piso, ōnis, m – Пізон.
pius, a, um – благочестивий, а, е; добродушний, а, е; побожний, а, е.
placeo, cui, citum, ěre – подобатись; **impers. placet** – хочеться, бажано.
placidus, a, um – спокійний, а, е; миролюбний, а, е; слухняний, а, е.
placo, avi, atum, āre – заспокоювати, мирити.
plaga, ae, f – удар, втрата, шкода.
Plancus, i, m – Планк.
plane – рівно, ясно.
planities, ěi, f – рівнина.
planta, ae, f – рослина, саджанець, розсада.
platea, ae, f – вулиця.
platea, ae, f – водоплавний птах.
Plato(n), ōnis, m – Платон (грецький філософ V століття до н.е.).
plaudo, plausi, plausum, ěre – бити, плескати, схвалювати.
plaustrum, i, n – підвода, віз.

Plautus, i, m (T. Maccius) – Плавт (римський комедіограф, 250-184 роки до н.е.).
plebs, plebis, f – плебс, простий народ.
plenus, a, um – повний, а, е; наповнений, а, е.
plerumque – переважно, звичайно, часто.
plerusque, pleraque, plerumque (переважно **pl. plerique, pleraeque, pleraque**) – більша частина, більшість.
Plinius, i (Plinius Caecilius Secundus), m – Пліній (римський природознавець, автор “Природничої історії” у 37 книгах).
ploro, avi, atum, āre – плакати, ридати.
pluma, ae, f – пір’я, пух.
pluo, plui, -, ěre – падати (про дощ), падати.
plures, a – більша кількість, численніші.
plurimum – дуже багато.
plurimus, a, um – дуже численний, а, е; (переважно **pl.**) дуже багато (які), більшість.
plus (adv.) – більше, частіше, довше.
 pocŭlum, i, n – чаша, бокал.
poĕma, atis, n – поема, поезія.
poena, ae, f – покарання.
poeniteo, tui, -, ěre – розкаюватися, жаліти, досадувати.
Poenus, i, m – пунісець, карфагенянин.
poĕsis, is, f – поезія.
poĕta, ae, m – поет.

poeticus, a, um – поетичний, а, е.
polliceor, licitus sum, ēri depon. – обіщати.

pompa, ae, f – святковий похід, процесія.

Pompeius, i, m – Помпей;
Cn. Pompeius Magnus – Гней Помпей Великий (римський полководець, переможець піратів та Мітрідата).

pondo (adv.) – за вагою (у фунтах).

pono, posui (posivi), positum, ěre – класти, ставити.

pons, pontis, m – міст.

Ponticus, a, um – **adiect.** до Pontus.

Ponticus, i, m – Понтик (римський поет, друг Овідія і Проперція).

pontifex, icis, m – понтифік, верховний жрець.

Pontus, i, m – Понт, узбережжя Чорного моря.

pontus, i, m – глибина, море.

populāris, e – народний, а, е; вітчизняний, а, е; туземний, а, е; популярний, а, е.

populatio, ōnis, f – спустошення, розорення, пограбування.

populor, atus sum, āri depon. – спустошувати, розоряти.

popūlus, i, m – народ, юрба, населення.

popūlus, i, f – тополя.

porro (adv.) – вперед, далі, згодом.

Porsēna, ae, m – Порсена (цар Клузія в Етрурії).

porta, ae, f – ворота, вхід.

porticus, us, f – портик, колонада, крита галерея.

porto, avi, atum, āre – носити, перевозити, ввозити.

portūla, ae, f – невеликі ворота, ворітця.

portus, us, m – порт, гавань.

posco, poposci, -, ěre – вимагати, просити, притягати до суду.

positio, ōnis, f – положення, постановка, твердження.

positus, a, um – **part. perf.** до pono.

possessio, ōnis, f – володіння, власність, маєток.

possideo, sedi, sessum, ěre – мати, володіти.

possum, potui, -, posse – могли, бути у змозі.

post (praep. з acc.) – після, за, пізніше.

postea (adv.) – пізніше.

posteaquam – після того як.

postēri, ōrum, m – нащадки, потомство.

posterior compar. до posterus, a, um – задній, я, е; наступний, а, е; останній, я, е.

posteritas, ātis, f – майбутність, потомство.

postērus, era, erum – наступний, а, е.

posthabeo, bui, bitum, ěre – вважати менш важливим, менше цінити, ставити нижче.

posthabitus, a, um – **part. perf.** до posthabeo.

postis, is, m – стовп, одвірок.

postpono, posui, positum, ěre – ставити нижче, ставити на другий план.

postquam – після того як, з того часу як.

postrĕmo – нарешті, врешті-решт.

postremus, a, um (superl. до posterus) – найостанніший, а, е; найменш важливий, а, е; задній, я, е.

postulo, avi, atum, āre – вимагати, просити, намагатися.

postŭmus, a, um (superl. до posterus) – останній, я, е; наймолодший, а, е; посмертний, а, е.

potens, ntis – сильний, а, е; могутий, я, е.

potentia, ae, f – сила, політичний вплив.

potestas, ātis, f – влада, державний пост.

potio, ōnis, f – напій, пиття, ліки.

potior, tītus sum, iri depon. – заволодівати, володіти, мати владу.

potior, ius (compar. до potis) – кращий, а, е; ліпший, а, е.

potis, pote – могутий, я, е.

poto, avi, atum (potum), āre – пити, напиватися, пиячити.

prae (adv.) – спереду, вперед.

prae (praep. з abl., рідко з acc.) – попереду, перед, порівняно з.

praebeo, bui, itum, ěre – давати, постачати.

praecedo, cessi, cessum, ěre – йти попереду, перевищувати.

praiceps, cipītis – стрімголов; стрімкий, а, е; швидкий, а, е.

praceptor, ōris, m – наставник, вчитель.

praecceptum, i, n – вказівка, настанова.

praecipio, cepi, ceptum, ěre – брати наперед, вчити, давати настанову, рекомендувати.

praecipito, avi, atum, āre – скидати, кидатись, падати, гинути.

praecipue – переважно, особливо.

praecĭlare – дуже ясно, чудово.

praecĭlārus, a, um – прекрасний, а, е; славний, а, е; знаменитий, а, е.

praeco, ōnis, m – провісник, вісник.

praeda, ae, f – здобич, пограбування.

praedico, avi, atum, āre – проголошувати, повідомляти, говорити.

praedico, dixi, dictum, ěre – говорити наперед, попереджувати.

praedo, ōnis, m – грабіжник, розбійник.

praedor, atus sum, āri depon. – грабувати, займатися розбоєм.

praeeo, ivi (ii), itum, ĩre – йти попереду, випереджувати, очолювати.

praefero, tuli, latum, ferre – носити попереду, виставляти вперед, надавати перевагу.

praeficio, feci, fectum, ěre – ставити над, ставити на чолі.

praemitto, misi, missum, ěre – висилати наперед, заздалегідь посилати.

praemium, i, n – нагорода, здобич.

praepōtens, entis – могутній, я, є.

praesens, ntis part. praes. до praesum (**adi.**) – присутній, я, є; сьогоднішній, я, є; теперішній, я, є.

praesentia, ae, f – присутність, наявність.

praesertim – зокрема, передусім.

praesidium, i, n – сторожа, захист, допомога.

praesigno, avi, atum, āre – заздалегідь зазначати.

praesto, stiti, stitum, āre – стояти попереду, стояти вище, виділятися, перевищувати.

praesto (adv.) – тут, під рукою, напоготові.

praesum, fui, esse – бути попереду, бути на чолі.

praeter (praep. з acc.) – при, повз, крім; (**adv.**) через, понад; більше ніж, крім.

praeterea – крім того, потім, далі.

praetereo, ivi (ii), itum, ĩre – проходити мимо, протікати мимо, минати.

praeterfluo, -, -, ěre – текти вздовж, протікати повз.

praeterĭtus, a, um part. pert. до praetereo (**adi.**) – минулий, а, є; давній, а, є; покійний, а, є.

praetermitto, misi, missum, ěre – пропускати, нехтувати, не згадувати.

praeterquam (adv.) – крім, за винятком.

praetor, ōris, m – претор, начальник.

praetorium, i, n – преторій, палатка полководця, військова рада.

praevehor, vectus sum, vehi depon. – виїжджати вперед, проїжджати, проноситися, пропливати.

preces, um, f – прохання, благання, молитва.

precor, atus sum, āri depon. – просити, вмовляти, молитися, проклинати.

prehendo, prehendi, prehensum, ěre – хапати, схоплювати, захоплювати.

premo, pressi, pressum, ěre – тиснути, топтати, стискати, пригнічувати.

prendo – синкопована форма до **prehendo**.

pretiōsus, a, um – дорогий, а, є; цінний, а, є.

pretium, i, n – ціна, вартість, цінність.

prex, precis, f – *див.* **preces**.

Priamus, i, m – Пріам (цар Трої).

pridem (adv.) – колись, давно, раніше.

pridie – напередодні, раніше.

primo – вперше, спершу, спочатку.

primōris, e – перший, а, є; передній, я, є.

primum – спершу, вперше, спочатку.

primus, a, um – перший, а, е; передній, я, є; головний, а, е; початковий, а, е.

princeps, cīpis (adi.) – перший, а, е; головний, а, е.

princeps, cīpis, m – принцепс, голова, керівник, вожак, володар.

principātus, us, m – принципат, керівна роль, першість, гегемонія, імператорська влада.

principium, i, n – початок, походження, принцип, основа, елемент.

prior, ius (adi. compar.) – передній, я, є; попередній, я, є; старший, а, е; минулий, а, е.

priscus, a, um – древній, я, є; прадідівський, а, е.

Priscus Tarquinius, i, m – Пріск Тарквіній (п'ятий римський цар).

pristīnus, a, um – колишній, я, є; старий, а, е; древній, я, є; минулий, а, е.

priusquam – раніше ніж.

privātum – приватним способом, від свого імені, для себе.

privātus, a, um – особистий, а, е; приватний, а, е.

privignus, i, m – пасинок, пасерб.
privo, avi, atum, āre – відбирати, позбавляти, звільняти.

pro (praep. з abl.) – відповідно, згідно, заради, для, за.

proāvus, i, m – прадід, предок.

probabilis, e – гідний, а, е схвалення; порядний, а, е; правдоподібний, а, е.

probo, avi, atum, āre – пробувати, оцінювати, схвалювати.

probus, a, um – чесний, а, е; скромний, а, е; порядний, а, е.

procedo, cessi, cessum, ěre – виходити, виступати, приходити, з'являтися.

procul – далеко, здалека.

procuro, avi, atum, āre – турбуватися, доглядати (кого-небудь), керувати.

procurro, cucurri (curri), cursum, ěre – вибігати вперед, виступати, спішити.

procus, i, m – наречений.

prodeo, ii, itum, ĩre – виходити, йти вперед, просуватися, виступати.

proditio, ōnis, f – зрада, запроданство.

prodo, didi, ditum, ěre – продовжувати, передавати, повідомляти, видавати.

produco, dexi, ductum, ěre – виводити, відводити, приводити.

proelior, atus sum, āri depon. – битися, боротися.

proelium, i, n – битва, бій, війна.
profānus, a, um – неосвячений, а, е; нечистий, а, е; нечестивий, а, е; зловісний, а, е.

praefectio, ōnis, f – відхід, від'їзд.
profecto – дійсно, напевно.

profero, tuli, latum, ferre – виносити, виводити, вивозити.

professor, ōris, m – викладач, вчитель.

proficio, feci, fectum, ěre – йти вперед, просуватися, проходити.

proficiscor, fectus sum, ficisci depon. – відправлятися, від'їжджати, відходити.

profiteor, fessus sum, ěri depon. – відкрито заявляти, прямо говорити, оголошувати.

profligo, avi, atum, ěre – вражати, руйнувати, ламати.

profluo, fluxi, fluxum, ěre – впливати, текти.

profūsus, i, m – втікач, перебіжчик, вигнанець.

profundo, fudi, fusum, ěre – проливати, виливати, марнувати.

profundus, a, um – глибокий, а, е; високий, а, е.

profūsus, a, um part. perf. до profundo (*adi.*) – непомірний, а, е; надмірний, а, е; марнотратний, а, е.

progenies, ěi, f – покоління, рід, потомство.

progigno, genui, genitum, ěre – родити, породжувати.

prognātus, a, um – народжений, а, е; виниклий, а, е.

progredior, gressus, sum, gredi depon. – виступати, виходити, йти вперед, переходити.

prohibeo, bui, bitum, ěre – стримувати, перешкоджати.

proicio – div. proiicio.

proiicio, ieci, iectum, ěre – кидати, протягувати, проганяти.

proinde – тому, отже, з огляду на це.

proles, is, f – нащадок, рід, дитина, потомство.

Prometheus, i (eos), m – Прометей.

promitto, misi, missum, ěre – обіцяти.

promo, prompsi, promptum, ěre – виймати, видобувати, діставати.

promptus, a, um – очевидний, а, е; явний, а, е; зручний, а, е.

promulgātus, a, um part. perf. до promulgo.

promulgo, avi, atum, ěre – оголошувати, обнародувати.

prope – близько, майже, певною мірою.

propello, puli, pulsum, ěre – гнати, виганяти, штовхати вперед.

propensus, a, um – схильний, а, е; прихильний, а, е; близький, а, е; важливий, а, е.

propero, avi, atum, ěre – спішити, прискорювати.

Propertius, i, m (Sextus) – Проперцій (бл. 49-15 років до н.е., римський поет, автор елегій).

propinquus, a, um – близький, а, е; сусідній, а, е; подібний, а, е.

propior, ius (adi.) – ближчий, а, е; ближче розташований, а, е.

propono, posui, positum, ěre – ставити вперед, виставляти, оголошувати.

proprius, a, um – своєрідний, а, е; особливий, а, е; власний, а, е; приватний, а, е.

propter (adv.) – поблизу, поряд.

propter (praep. з acc.) – побіч, внаслідок, через, завдяки.

propterea – з цієї причини, тому.

propulso, avi, atum, āre – відбивати, відганяти, захищати.

prorumpo, rupi, ruptum, ěre – кидатись, прориватися, пробиватися.

proscribo, scripsi, scriptum, ěre – публічно оголошувати, опубліковувати, конфіскувати.

proscriptio, ōnis, f – оголошення поза законом, проскрипція.

prosequor, secutus sum, sequi depon. – проваджати, слідувати, переслідувати.

prosocer, socĕri, m – дід дружини.

prosper, pĕra, pĕrum – благополучний, а, е; вдалий, а, е; щасливий, а, е.

prospicio, spexi, spectum, ěre – дивитись вперед, сторожити, уважно споглядати.

prosterno, stravi, stratum, ěre – валити, зрубати, кидати, знищити.

prosum, profui, prodesse – допомагати, бути корисним.

protego, texi, tectum, ěre – прикривати, приховувати.

proſtinus – далі, вперед, прямо.

protraho, traxi, tractum, ěre – тягнути, витягати, виволікати.

proverbium, i, n – прислів'я.

provideo, vidi, visum, ěre – ранише побачити, передбачити, потурбуватися.

provincia, ae, f – провінція, область.

provoco, avi, atum, āre – викликати, пробуджувати, підбурювати, апелювати.

proximus, a, um (superl.) – найближчий, а, е; попередній, я, є.

prudens, entis (adi.) – свідомий, а, е; знаючий, а, е; розумний, а, е.

prudenter – розсудливо.

prudentia, ae, f – знання, наука, розсудливість.

publice – офіційно, всенародно.

publicus, a, um – народний, а, е; суспільний, а, е; державний, а, е.

Publius Ovidius Naso – *div.* Ovidius.

pudeo, dui, ditum, ěre – соромитися.

pudicitia, ae, f – сором'язливість, скромність.

pudor, ōris, m – сором, совість.

puella, ae, f – дівчина, молода жінка.

puer, puĕri, m – дитина, хлопчик, юнак.

pueritia, ae, f – дитинство, отрочтво.

pugil, llis, m – кулачний боєць.

pugio, ōnis, m – кинджал.

pugna, ae, f – бій, бійка, боротьба.

pugno, avi, atum, āre – битися, боротися.

pulcher, chra, chrum – гарний, а, е; славний, а, е; благородний, а, е.

pulchre – гарно, чудово, відмінно.

pulchritūdo, īnis, f – краса.

pullus, i, m – молода тварина.

pulso, avi, atum, āre – сильно стукати, вдаряти, бити.

pulsus, a, um – part. perf. до pello.

pulvīnus, i, m – подушка, м'яке сидіння; грядка, клумба.

pulvis, ěris, m – порох, пісок.

punctum, i, n – укол, крапка.

pumilio, ōnis, m, f – карлик, карлиця.

Punicus, a, um – пунічний, а, е; карфагенський, а, е.

punio, ivi, itum, ĩre – карати, мстити.

puppis, is, f – корма; (*noem.*) корабель.

purgo, avi, atum, āre – чистити, прочищати, оправдовувати.

purpūra, ae, f – пурпурова тканина, пурпуровий одяг.

purus, a, um – чистий, а, е; ясний, а, е; світлий, а, е.

puto, avi, atum, āre – думати, вважати, припускати.

pyrāmis, idis, f – піраміда.

Pyreanaeus, i, m – Піренейські гори.

Pyrrhus, i, m – Пірр (цар Епіру).

Pythagōras, ae, m – Піфагор (грецький філософ середини VI століття до н.е.).

Q

qua (sc. via) (adv.) – де, куди, звідки.

quadragesīmus, a, um – сороковий, а, е.

quadrāginta – сорок.

quadrātus, a, um – квадратний, а, е; чотирикутний, а, е.

quadrīgae, ārum, f – квадрига, колісниця.

quadrīngēni, ae, a – по чотирис-та.

quadrīngēnti, ae, a – чотириста.

quaero, sivi (ii), situm, ěre – шукати, питати, досліджувати, вимагати, потребувати.

quaesītus, a, um part. perf. до quaero (**adi.**) – вишуканий, а, е; незвичайний, а, е.

quaeso, -, -, ěre – шукати, питати, просити.

quaeso – прошу, будь ласка.

quaestio, ōnis, f – питання, дослідження, розгляд.

quaestor, ōris, m – квестор (в епоху царів – слідчий або суддя; в епоху Республіки і цезарів – вищий фінансовий чиновник).

qualis, e – який, а, е.

qualitas, ātis, f – якість, властивість, характер.

quam (adv.) – як, ніж.

quamdiu (adv.) – як довго.

quamquam – хоч, хоча; незважаючи на те що.

quamvis – як-небудь, хоч, хоча.

quando – коли.

quandoquidem – тому що, оскільки.

quanto – наскільки, як.
quantum – скільки.
quantus, a, um – який, а, е великий, а, е; такий, а, е великий, а, е.
quapropter – чому; (на початку речення) тому, ось тому.
quāre – яким чином, як, чому, внаслідок чого, тому.
quartus, a, um – четвертий, а, е.
quasi – начебто, наче, нібито.
quater – чотири рази.
quattuor – чотири.
quattuordēcim – чотирнадцять.
que – і, і тому, і так, а саме.
quemadmodum – як, яким чином.
queo, ivi (ii), itum, ire – могли, бути у змозі.
quercētum, i, n – дубовий гай.
quercus, us, f – дуб, жолудь.
querēla, ae, f – скарга; судова скарга.
queror, queri, questus sum depon. – нарікати, скаржитися, жалітися, звинувачувати.
qui, quae (qua), quod – який, а, е.
quia – тому що, бо.
quicquam – *div.* quidquam, quisquam.
quicumque, quaecumque, quodcumque – який, а, е би не; хто б не; всякий, а, е.
quid (adv.) – навіщо?, для чого?, чому ж?
quidam, quaedam, quiddam (quoddam) – деякий, а, е; якийсь, якась, якість.
quidem (adv.) – справді, дійсно, напевно, очевидно.

quies, ētis, f – спокій, відпочинок.
quiesco, quievi, quietum, ěre – спати, відпочивати, не діяти.
quiētus, a, um – тихий, а, е; спокійний, а, е; бездіяльний, а, е.
quilibet, quaelibet, quidlibet – хто тільки, що тільки; хто-небудь, що-небудь.
quilibet, quaelibet, quidlibet – який, а, е; котрий-небудь, котра-небудь, котре-небудь.
quin – що не, чому не, хто не; який, а, е не.
quingentesimus, a, um – п'ятисотий, а, е.
quingenti, ae, a – п'ятсот.
quinquagesimus, a, um – п'ятдесятитий, а, е.
quinquaginta – п'ятдесят.
quinque – п'ять.
quinquennium, i, n – п'ятирічка.
quinquies – п'ять разів.
Quintiliānus, i, m (M. Fabius Quintilianus) – Марк Фабій Квінтіліан (теоретик красномовства, з 63 року н.е. керував риторичною школою).
Quintilis, is, m – п'ятий місяць римського року, тобто липень (починаючи з березня).
quintus, a, um – п'ятий, а, е.
Quintus Fabius, i, m – Квінт Фабій.
quippe – безумовно, очевидно.
Quiris, itis, m – квірит, римлянин: **pl. Quintes, ium, m** – квірити, римляни.
quis, quid – хто, який, а, е.

quisnam, quidnam – хто ж?, що ж?; хто-небудь, що-небудь.

quispiam, quaequam (*subst. i adi.*), **quodpiam** (*adi.*), **quidpiam** (*subst.*) – який-небудь, котра-небудь, котре-небудь, хто-небудь, що-небудь.

quisquam, quidquam (*quicquam*) – хто-небудь, що-небудь.

quisque, quaeque, quidque (*subst.*), **quodque** (*adi.*) – кожний, а, е; всякий, а, е.

quisquis, quaequae, quidquid – хто б не, що б не; який, а, е б не; всякий, а, е хто.

quivis, quaevis, quidvis (*subst.*) і **quodvis** (*adi.*) – кожний, а, е; будь-який, а, е; всякий, а, е.

quo (*adv.*) – куди, де, якою мірою.

quo (*coni.*) (*ut eo*) – щоб (тим).

quoad (*adv.*) – так далеко, як; так довго, поки.

quod (*adv.*) – чому?, скільки?, наскільки?

quod (*coni.*) – тому що.

quom (*cum*) – коли, в той час як, всякий раз як, з того часу як, тому, хоча.

quominus (*coni.*) – щоб, щоб не (після дієслів перешкоди).

quomodo – як, яким чином.

quondam – одного разу, колись, коли-небудь.

quonam – куди саме, куди ж.

quoniam – тому що, бо.

quoque – також.

quot – скільки.

quotannis – щорічно, кожного року.

quotidiānus, a, um – щоденний, а, е; повсякденний, а, е; звичайний, а, е.

quotidie – щоденно.

quotienscumque – скільки разів не, кожен раз як.

quoties (*quotiens*) – скільки разів.

quousque – доки, як довго, до якого часу.

quum (*cum*) – коли, в той час як, з того часу як, тому що, хоча.

R

rabies, ēi, f – шаленство, лють.

radicētus (*adv.*) – з коренем, у зародку.

radix, icis, f – корінь.

rado, rasi, rasum, ěre – чистити, витирати, шкрябати.

ramāle, is, n (переважно *pl.*) – сухі гілки, хмиз.

rapax, ācis – поривчастий, а, е; стрімкий, а, е; нестримний, а, е.

rapīdus, a, um – швидкий, а, е.

rapīna, ae, f – грабіж, захоплення.

rapio, rapui, raptum, ěre – хапати, виривати.

rare – *div.* гаго.

raro (*adv.*) – рідко.

rarus, a, um – рідкісний, а, е; незвичайний, а, е.

raster, tri, m – мотика, сапа.

rasus, a, um – *part. perf.* до rado.

ratio, ōnis, f – розум, план, наука, теорія, вчення.

ratis, is, f – пліт; (*noem.*) судно.
ravis (acc. **ravim**), **f** – хрипливість.
raucisōnus, a, um – хрипкий, а, е; глухий, а, е.
recedo, cessi, cessum, ěre – відходити назад, відступати.
recens, entis (adi.) – свіжий, а, е; недавній, я, е; останній, я, е.
recido, cidi, cisum, ěre – відрубати, відрізувати, відсікати.
recipio, cepi, ceptum, ěre – отримати назад, відносити.
se recipere – відступати; брати, добувати.
recondo, didi, ditum, ěre – прибирати, класти, вкладати, ховати.
recordor, atus sum, āri depon. – згадувати, пригадувати, пам'ятати.
recte (adv.) – прямо, вірно, справедливо.
rectio, ōnis, f – управління, керівництво.
rectus, a, um – прямий, а, е.
rectum, i, n – вірне, розумне, справедливе.
recupero, avi, atum, āre – знову отримувати, знову завойовувати, відстоювати.
recuso, avi, atum, āre – відмовляти, відхиляти, протестувати.
reddo, reddidi, redditum, ěre – віддавати назад, повертати.
redeo, ii (ivi), itum, ěre – йти назад, їхати назад, повертатися.
redigo, egi, actum, ěre – гнати назад, відганяти, проганяти.

redimo, emi, emptum, ěre – купувати, викупити, звільняти.
reditus, us, m – повернення, поворот, прихід.
reduco, duxi, ductum, ěre – відсувати назад, відводити, відтягувати.
refero, tuli, latum, ferre – відносити назад, віддавати, доносити, сповіщати.
refert, retulit, referre (impers.) – важливо, має значення, корисно.
refertus, a, um part. perf. до **refercio (adi.)** – наповнений, а, е; переповнений, а, е.
reficio, feci, fectum, ěre – знову робити, заново підготовляти, відбудовувати.
refugio, fugi, fugitum, ěre – бігти назад, втікати, відступати.
regālis, e – царський, а, е; розкішний, а, е.
regīna, ae, f – цариця.
regio, ōnis, f – область, район, кордон, межа.
regius, a, um – царський, а, е; розкішний, а, е.
regno, avi, atum, āre – царювати, панувати.
regnum, i, n – царська влада, царство, держава, володіння.
rego, rexī, rectum, ěre – правити, керувати.
regredior, gressus sum, gredi depon. – йти назад, повертатися.
regūlus, i, m – цар невеликої держави, царьок.
Regūlus, i, m – Регул.
reicio – *div.* reiciō.

reicio, ieci, iectum, ěre – кидати назад, гнати назад, відганяти, відмовляти.

relego, avi, atum, āre – відсилати, висипати, виганяти.

relevo, avi, atum, āre – піднімати, полегшувати, заспокоювати.

relictus, a, um – part. perf. до *relinquo*.

religio, ōnis, f – релігійність, благочестя, святість.

relinquo, lliqui, lictum, ěre – залишати, покидати.

reliquiae, ārum, f – залишки, рештки, спадщина.

reliquus, a, um – залишений, а, е; покинутий, а, е; решта.

relector, atus sum, āri depon. – протидіяти, протистояти.

remedium, i, n – ліки, засіб.

remigro, avi, atum, āre – переїжджати, повертатися.

reminiscor, –, minisci depon. – пригадувати, згадувати.

remitto, misi, missum, ěre – відсилати, відпускати, розпускати.

remoror, atus sum, āri depon. – затримуватись, залишатись, зволікати.

remōtus, a, um part. perf. до *removeo (adi.)* – віддалений, а, е; далекий, а, е.

removeo, movi, motum, ěre – відсунути, віддаляти.

remunero – *div.* *remuneror*.

remunero, atus sum, āri depon. – нагороджувати, відплачувати, карати.

remus, i, m – весло.

Remus, i, m – Рем (брат Ромула).

renovo, avi, atum, āre – оновлювати, поновлювати, омолоджувати.

renuntio, avi, atum, āre – повідомляти, доносити, оголошувати.

reor, ratus sum, rēri depon. – думати, припускати, рахувати.

repello, repuli (reppuli), repulsum, ěre – відштовхувати, відхиляти, відводити.

repente – несподівано, раптом.

reperio, repperi (reperi), repertum, ěre – знаходити, відкривати, знайомитись, отримувати.

repetitio, ōnis, f – повторення.

repeto, petivi (petii), petitum, ěre – знову нападати, знову направлятися, знову добувати.

repetundae, ārum, f – гроші, які підлягають поверненню.

repleo, evi, etum, ěre – знову наповнювати.

repono, posui, positum, ěre – класти назад, назад ставити, наново вносити, відкладати.

reposco, –, –, ěre – вимагати назад.

repostus, a, um part. perf. до *repono (adi.)* – віддалений, а, е; далекий, а, е.

reprehendo, prehendi, prehensum, ěre – затримувати, ганити, заперечувати.

reprimo, pressi, pressum, ěre – проганяти, придушувати.

repugno, avi, atum, āre – проти-діяти, чинити опір.

requies, ētis, f – спокій, відпочинок.

requiro, quisivi, quisitum, ěre – шукати, відшукувати, розшукувати, досліджувати.

res, rei, f – справа, річ, предмет, влада, подія, вчинок.

res secundae – щастя.

res adversae – нещастя.

res gestae – подвиги.

rescindo, scidi, scissum, ěre – знову розривати, розламувати, знищувати, руйнувати.

rescribo, scripsi, scriptum, ěre – письмово відповідати, знову писати, переписувати.

resecō, cui, cturn, āre – обрізати, усувати.

resideo, sedi, sessum, ěre – сідати, поселятися.

resisto, stiti, –, ěre – зупинятися, протидіяти, чинити опір.

respicio, spexi, spectrum, ěre – дивитися назад, озиратися, повертатися, враховувати.

respondeo, spondi, sponsum, ěre – відповідати, відгукуватись, узгоджуватись.

responsum, i, n – відповідь, заключення.

respublica (res publica), reipublicae – державні справи, держава, республіка.

restis, is, f – шнурок, канат.

restituo, ui, utum, ěre – зупинятися, відставати, вагатися, баритися.

resto, stiti, –, āre – залишатися.

restrictus, a, um part. perf. до **restringo (adi.)** – суворий, а, е; вузький, а, е; короткий, а, е.

restringo, strinxī, strictum, ěre – стягувати, зв'язувати, стискати.

retineo, tīnuī, tentum, ěre – затримувати, тримати, зв'язувати.

retro (adv.) – назад, позаду.

reus, i, m – обвинувачений, позивач, винуватець.

revertō, verti, versum, ěre – *div.* revertor.

revertor, reversus sum (reverti), reverti depon. – повертатися.

revoco, avi, atum, āre – викликати назад, відкликати, відхилити.

rex, regis, m – цар, принц, владика.

Rhenus, i, m – Рейн.

rhetor, ōris, m – ритор, оратор.

Rhodānus, i, m – Родан (ріка південно-східної Галії, сучасна Рона).

Rhodiensis, e – родоський, а, е.

Rhodos, i, f – Родос (острів біля південно-західного узбережжя Малої Азії).

rictum, i, n – *div.* rictus.

rictus, us, m – розкриття рота, відкритий рот, вищир.

rideo, risi, risum, ěre – сміятися, усміхатися, здаватися веселим.

ridicūlus, a, um – смішний, а, е; забавний, а, е.

riguus, i, m – зрошення.

riguus, a, um – той, що зрошує.

ripa, ae, f – берег ріки, морський берег.

risus, us, m – сміх, усмішка.
rivulus, i, m – маленький потік, канава, рів.
rivus, i, m – потік, канава.
robur, ōris, n – дубове дерево, сила, міць.
robustus, a, um – твердий, а, е; міцний а, е.
rogo, avi, atum, āre – питати, запитувати, просити.
Roma, ae, f – Рим.
Romānus, a, um – римський, а, е.
Romānus, i, m – римлянин.
Romulus, i, m – Ромул (брат-близнюк Рема; міфічний засновник і перший цар Риму, 753-716 роки до н.е.).
rosa, ae, f – роза, троянда.
rostra, ōrum, n – ростральна трибуна.
rostrum, i, n – дзьоб, носова частина судна.
rotundus, a, um – круглий, а, е; округлений, а, е.
rubēta, ae, f – жаба.
rubētum, i, n – ожиновий куш.
Rubico(n), ōnis, m – Рубікон.
rudis, e – необроблений, а, е; грубий, а, е; суворий, а, е.
Rufus Curtius (Quintus), i, m – Руф Курцій (Квінт), римський історик при імператорі Клавдії, I століття н.е.
rumor, ōris, m – глухий шум; чутка.
rumpo, rupi, ruptum, ěre – рвати, розривати, ламати, зносити.
ruo, rui, rutum, ěre – валитися, падати, кинутися, ринути.

rupes, is, f – скеля, прірва, міжгір'я.
rursus (rursum) (adv.) – назад, знову, навпаки.
rus, ruris, n – село, маєток.
rusticus, a, um – сільський, а, е; селянський, а, е.

S

Sabini, ōrum, m – сабіняни (плем'я на північний схід від Риму).
Sabinus, a, um – сабінський, а, е.
sacculus, i, m – мішечок, гаманець.
sacellus, i, m – *div.* saccellus.
sacer, cra, crum – посвячений, а, е; священний, а, е; таємничий, а, е.
sacerdos, ōtis, m – жрець.
sacrificium, i, n – жертва, жертвоприношення.
sacrifico, avi, atum, āre – приносити жертву.
saeculum, i, n – рід, покоління, епоха, період.
saepe – часто, багаторазово.
saevio, ii, itum, ěre – лютувати, біситися, бушувати.
saevus, a, um – лютий, а, е; жорстокий, а, е; суворий, а, е.
sagitta, ae, f – стріла.
Saguntinus, i, m – мешканець Сагунта.
Saguntum, i, n (Saguntus, i, f) – місто Сагунт.
sal, salis, m – сіль, морська вода.
Salaminus i, m – мешканець Саламіна.

Salamis, īnis, f – Саламін (острів).

Sallustius Caius Crispus – Салюстій Гай Крісп (римський історик, 83-34 роки до н.е.).

salsus, a, um – солоний, а, е; пересолений, а, е; гострий, а, е; ідкий, а, е.

salto, avi, atum, āre – танцювати, скакати.

saltus, us, m – вузький прохід, лісисте місце, гірське пасовисько.

saluber, bris, bre – здоровий, а, е; цілющий, а, е.

salus, ūtis, f – здоров'я, спасіння.

saluto, avi, atum, āre – вітати, поздоровляти.

salveo, -, -, ěre – бути здоровим, добре себе почувати.

salvus, a, um – непошкоджений, а, е; цілий, а, е.

Samnis, ītis, m – самніт

Samos (Samus), i, f – Самос (місто, острів).

sanctus, a, um – посвячений, а, е; святий, а, е; недоторканий, а, е; бездоганний, а, е.

sane – розумно, дійсно, звичайно

sanguineus, a, um – кривавий, а, е; кровопролитний, а, е.

sanguis, īnis, m – кров, кровопролиття, різня.

sanitas, ātis, f – здоров'я, глузд, тверезість, спокій.

sano, avi, atum, āre – лікувати, гоїти.

sanus, a, um – здоровий, а, е; непошкоджений, а, е; виважений, а, е.

sapiens, entis – розумний, а, е; виважений, а, е.

sapienter – розумно.

sapientia, ae, f – виваженість, розум, мудрість.

sapio, ii (ivi, ui), -, ěre – мати смак, бути розумним.

Sardes, ium, f – Сарди (столиця Лідії).

sat – *див.* satis.

satis (adv.) – достатньо, досить.

satelles, itis, m – охоронець, охорона, свита.

Saturnalia, ium (orum), n – Сатурналії (свято у Римі на честь Сатурна).

Saturninus Lucius Apuleius, i, m – Люцій Апулей Сатурнін (народний трибун 103 і 100 роки до н.е.).

Saturnius, i, m – син Сатурна, тобто Юпітер або Плутон.

Saturnus, i m – Сатурн (староіталійський бог землеробства).

satus, a, um – **part. perf.** до sēgo.

saucius, a, um – поранений, а, е; зритий, а, е; пошкоджений, а, е.

saxum, i, n – скеля, камінь.

scaenicus, a, um – сценічний, а, е; театральний, а, е.

scalae, ārum, f – драбина, сходінка.

scando, scandi, scansum, ěre – підніматися, досягати, скандувати.

scapha, ae, f – човен.

scelerātus, a, um part. perf. до scelero (**adi.**) – злочинний, а, е; згубний, а, е; лиходійський, а, е.
scelus, ěris, n – злодіяння, злочин, підступність.
sceptrum, i, n – жезл, скіпетр, царська влада.
schola, ae, f – школа, навчальний заклад.
scholasticus, a, um – шкільний, а, е; схоластичний, а, е; риторичний, а, е.
scientia, ae, f – знання, розуміння, вміння.
scilicet (adv.) – розуміється, звичайно, а саме.
scindo, scidi, scissum, ěre – розривати, розпускати, розколювати.
scio, ivi (ii), itum, ĩre – знати, вміти, розуміти, помічати.
Scipio, ōnis, m – Сципійон.
scissus, a, um part. perf. до scindo (**adi.**) – розщеплений, а, е; розірваний, а, е.
scitum, i, n – постанова, рішення, принцип, теза.
scopŭlus, i, m – гірська вершина, скеля.
scriba, ae, m – писар, секретар.
scribo, scripsi, scriptum, ěre – писати, креслити.
scrinium, i, n – скриня.
scriptio, ōnis, f – писання, письмо, текст.
scriptor, ōris, m – секретар, переписувач, письменник.
scriptum, i, n – лінія, риска, твір, книга.

sculpo, sculpsi, sculptum, ěre – вирізувати, висікати.
scutum, i, n – великий щит.
scymnus, i, m – молодий звір, щеня.
scyphus, i, m – чаша, кубок, бокал.
Scytha, ae (Scythes, ae), m – скіф.
Scythia, ae, f – Скіфія (країна скіфів).
secedo, cessi, cessum, ěre – відходити, віддалятися.
secerno, crevi, cretum, ěre – відділяти, відсторонювати.
seco, secui, sectum, ĩre – зрізати, розрізувати, розсікати.
secta, ae, f – вчення, школа, секта, напрям.
secum – *див.* cum se.
secundum (adv.) – за, слідом, по-друге.
secundus, a, um – наступний, а, е; другий, а, е.
secŭris, is, f – сокира, лікторська сокира.
secŭrus, a, um – безтурботний, а, е; спокійний, а, е; байдужий, а, е.
sed – але, однак.
sedeo, sedi, sessum, ěre – сидіти, засідати, залишатись.
sedes, is, f – сидіння, крісло, місце проживання.
sedile, is, n – сидіння, стілець, крісло.
seditio, ōnis, f – розходження, чвари, сварка, бунт, заворушення.

seduco, duxi, ductum, ěre – відводити вбік, відсувати, відвертати, відділяти.

sedūlus, a, um – діяльний, а, е; ревний, а, е; уважний, а, е.

sedulitas, ātis, f – старанність, пильність, запопадливість.

seges, ětis, f – посів, зерно.

Segestāni, ōrum, m – мешканці міста Сегеста.

sella, ae, f – крісло, престол, трон.

semel (adv.) – одного разу, один раз.

semen, ĩnis, n – насіння, розсада, нащадок.

sementis, is, f – насіння, посів.

semīta, ae, f – вузька доріжка, стежка.

semper – завжди, постійно.

sempiternus, a, um – постійний, а, е; вічний, а, е.

senātor, ōris, m – член сенату, сенатор.

senātus, us, m – сенат, державна влада (рада).

Senēca, ae, m – Сенека.

senectus, ūtis, f – старість, старе покоління.

senesco, senui, –, ěre – старітися, слабнути.

senex, senis, m – старець, старик.

senior, ōris (adi.) compar. до senex – людина похилого віку.

sensus, us, m – відчуття, почуття, здібність.

sententia, ae, f – думка, погляд, рішення.

sentio, sensi, sensum, ĩre – відчувати, сприймати, помічати, думати, вважати.

seorsum (adv.) – окремо, далеко, в стороні.

separātīm – окремо, нарізно.

separatio, ōnis, f – поділ, відмежування.

separo, avi, atum, āre – відділяти, розділяти, відрізняти.

sepelio, pelivi (pelli), pultum, ĩre – хоронити, закопувати.

septem – сім.

September, bris, m – вересень.

septentrio, ōnis, m – північ, північний вітер.

septimus, a, um – сьомий, а, е.

septingentesimus, a, um – семи-сотий, а, е.

septuagesimus, a, um – сімдесятий, а, е.

septuaginta – сімдесят.

sepulcrum, i, n – могила, надгробок.

Sequāna, ae, m – Секвана (сучасна Сена).

Sequāni, orum, m – секванці.

sequor, secutus sum, sequi depon. – слідувати, переслідувати, проваджати.

sera, ae, f – планка, рейка.

serēnus, a, um – ясний, а, е; чистий, а, е; світлий, а, е.

series, ěi, f – ряд, низка.

sermo, ōnis, m – розмова, бесіда, зміст бесіди, слова.

sero, sevi, satum, ěre – сіяти, саджати.

serus, a, um – пізній, я, є; тривалий, а, є; затяжний, а, є.

servio, ivi (ii), itum, ire – бути рабом, бути підвладним, служити.

Servius Tullius, i, m – Сервій Туллій (шостий римський цар, 578-534 роки до н.е.).

servītus, ūtis, f – рабство, неволя
servo, avi, atum, are – охороняти, зберігати.

servus, i, m – раб, невільник.

sessus, us, m – сидіння.

Sestius (Sextius), i, m – Сестій.

seu – *div.* sive.

severe – суворо.

severitas, ātis, f – суворість.

sevērus, a, um – суворий, а, є.

sex – шість.

sexagesīmus, a, um – шістдесятний, а, є.

sexaginta – шістдесят.

Sextilis, is, m – шостий місяць римського року (червень).

sextus, a, um – шостий, а, є.

sī – якщо.

sic (adv.) – так, таким чином.

siccus, a, um – сухий, а, є.

Sicilia, ae, f – Сицилія.

Sicūlus, i, m – сицилієць.

sicut (scuti) (adv.) – як, так як.

signīfer, fēra, fērum – маючий, а, є знак.

significo, avi, atum, āre – подавати знак, сигналізувати, помічати, означати.

signo, avi, atum, āre – позначати, відмічати, відрізняти.

signum, i, n – знак, відмітка, сигнал, команда.

silentium, i, n – мовчанка, тиша, спокій.

silva, ae, f – ліс, парк, сад.

silvester, tris, tre – лісовий, а, є; дикий, а, є; степовий, а, є.

simīlis, e – подібний, а, є.

similiter – подібно, подібним способом.

simplex, icis – простий, а, є; чистий, а, є; прямий, а, є.

simplicitas, ātis, f – простота, нескладність.

simul¹ (adv.) – одночасно, спільно.

simul² – як тільки, лише, тільки.

simulac – *div.* simul².

simulacrum, i, n – образ, зображення, статуя.

simulatio, ōnis, f – удаваність, видимість, симулювання.

simulātor, ōris, m – симулянт, лицемір.

simulatque – *div.* simul².

simulo, avi, atum, āre – робити подібним, вдавати, прикидати.

simultas, ātis, f – суперництво, ворожість.

sīn (coni.) – якщо ж, а якщо, але який же.

sine (praep. з abl.) – без.

singulāris, e – окремий, а, є; одинокий, а, є; єдиний, а, є у своєму роді; (*грам.*) однина.

singūli, ae, a – по одному, подинці.

sinister, tra, trum – лівий, а, є; невірний, а, є.

sino, -, situm, ěre – ставити, класти.

sino, sivi (sii), situm, ěre – допускати, дозволяти, залишати.

siquidem (coni.) – оскільки, бо, якщо тільки.

sitis, is, f – спрага, сухість, безводність.

situs, a, um part. perf. до **sino (adi.)** – побудований, а, е; зведений, а, е; живучий, а, е.

situs, us, m – положення, розташування, будова.

sive або seu (coni.) – або якщо, або.

socer, ěri, m – тесть, свекор.

sociĕtas, ātis, f – товариство, об'єднання.

socius, i, m – товариш, супутник, союзник.

Socrātes, is, m – Сократ.

socrus, us, f – теща, свекруха.

sodālis, is, m – товариш, приятель, друг.

sol, solis, m – сонце, світло сонця, день.

solatium, i, n – втіха, розрада.

soleo, solitus sum, ěre semidepon. – мати звичку, звичайно траплятися.

solitudo, ĩnis, f – самотність, безлюдність.

sollers, ertis – винахідливий, а, е; хитромудрий, а, е; вмілий, а, е; хитрий, а, е.

sollerter – вміло, хитро, хитромудре.

sollicĭto, avi, atum, āre – потрясати, вагатись, побуджувати, подразнювати.

sollicitudo, ĩnis, f – заворушення, тривога, турбота.

Solo(n), ōnis, m – Солон (афінський законодавець, архонт у 594 році до н.е.).

solum (adv.) – тільки, лише.

solus, a, um – лише один, а, е; самотній, а, е; безлюдний, а, е.

solvo, solvi, solutum, ěre – відв'язувати, розпрягати, платити, виконувати, розчиняти.

somnio, avi, atum, āre – бачити сон.

somnium, i, n – сон, сновидіння.

somnus, i, m – сон, дрімота, сонливість.

sonĭtus, us, m – звук, шум.

sono, ui, itum, āre – звучати, грати, шуміти.

sonorus, a, um – дзвінкий, а, е; звучний, а, е; шумний, а, е.

sordidus, a, um – брудний, а, е; нечистий, а, е; ганебний, а, е.

soror, ōris, f – сестра, двоюрідна сестра.

sors, sortis, f – жереб, віщування, доля, участь.

sospes, ĩtis (adi.) – непошкоджений, а, е; благополучний, а, е; щасливий, а, е.

Spartacus, i, m – Спартак.

Spartiātes, ae, m – спартиат, повноправний громадянин Спарти.

spatium, i, n – простір, місце, віддаль, проміжок.

species, ĕi, f – погляд, вид, зовнішність.

spectaeulum, i, n – вид, видовище, вистава.

spectāmen, ĩnis, n – ознака, властивість, видовище.

specto, avi, atum, āre – дивитися, приглядатись, оглядати.

speculatorius, a, um – розвідувальний, а, е; сторожовий, а, е.

specus, us, m – печера, шахта, заглиблення.

spelunca, ae, f – печера, грот.

spero, sprevi, spretum, ěre – відкладати, ставитись з презирством, нехтувати.

spero, avi, atum, āre – надіятися, очікувати, передбачати.

spes, ei, f – надія, сподівання.

spiritus, us, m – дихання, подув, вітер, дух.

spiro, avi, atum, āre – віяти, дуть, шуміти, дихати.

splendo, dui, –, ěre – блищати, сяяти.

splendĭdus, a, um – блискучий, а, е; сяючий, а, е.

spolio, avi, atum, āre – роздягати, викрадати, забирати силоміць.

spolium, i, n – знята шкіра, військава здобич, награбоване.

spondeo, sponodi, sponsum, ěre – урочисто зобов'язуватись, гарантувати.

sponsus, a, um – **part. perf.** до spondeo.

sponte – добровільно, само собою.

spretus, a, um – **part. perf.** до sperno.

spuma, ae, f – піна.

spumo, avi, atum, āre – пінитися, покривати піною, вивергати, викидати.

Spurius Maelius, i, m – Спурій Мелій.

st! (interi.) – те! тихіше!

stabilis, e – постійний, а, е; незмінний, а, е; стійкий, а, е.

stabĭlum, i, n – стоянка, лігво, місце перебування, хлів, кошара.

stadium, i, n – стадіон, арена, стадій (грецька міра довжини, дорівнює 184,97 м).

Stagĭra, ĥrum, n – Стагіри (македонське місто).

stagnum, i, n – озеро, ставок, болото.

statĭm – твердо, стійко, непорушно, постійно, негайно.

statua, ae, f – статуя, колона.

statuo, tui, tutum, ěre – ставити, встановлювати; схвалювати, вирішувати.

statĭra, ae, f – ріст, величина.

status, us, m – поза, позиція, стан, положення.

stella, ae, f – зірка, сузір'я, світлячок.

stercus, ĥris, n – гній, послід.

sterĭlis, e – безплідний, а, е; пустий, а, е; неродючий, а, е.

stillo, avi, atum, āre – капати, струменіти.

stilus, i, m – загострений кіл, стебло, стилос (паличка для писання по воску).

stīpātor, ōris, m – постійний охоронець, проводир.

stīpes, ītis, m – стовбур, стовп, жердина.

stīpula, ae, f – стебло, соломину.

stīrps, stīrpis, f – стовбур, пагінець, галузка, кущ.

sto, steti, statum, āre – стояти, протидіяти, бути проти.

Stoīcus, i, m – стоїк (філософ стоїчної школи).

stomachus, i, m – стравохід, шлунок.

stramen, īnis, n – солом'яна підстилка.

Stratonīcis, īdis, f – Стратонікіда (епітет Венери у Смірні).

strenuus, a, um – діяльний, а, е; рухливий, а, е; сильний, а, е.

structūra, ae, f – будова, побудова, розташування.

studeo, ui, –, ēre – намагатися, вивчати, займатися чимось, прагнути до чогось.

studiōse – старанно, пильно.

studiōsus, a, um – старанний, а, е; пильний, а, е; відданий, а, е науці; вчений, а, е.

studium, i, n – старання, прагнення, заняття, наука.

stultitia, ae, f – глупота, дурість.

stultus, a, um – дурний, а, е; нерозумний, а, е; нерозважний, а, е.

Stygius, a, um – стигійський, а, е; пекельний, а, е; страшений, а, е.

suadeo, suasi, suasum, ēre – радити, пропонувати, рекомендувати.

suavis, e – приємний, а, е; милий, а, е; солодкий, а, е.

suaviter – приємно, мило, солодко.

suesco, suevi, suetum, ēre – привчатися, звикати, мати звичку.

sub (praep. з acc. і abl.) – під, внизу, під час.

subagit – *div.* subigit.

subamārus, a, um – гіркуватий, а, е.

subaresco, –, –, ēre – злегка висихати.

subdo, didi, ditum, ēre – підкладати, підставляти, приднувати.

subdōlus, a, um – хитруватий, а, е; підступний, а, е.

subdūco, duxi, ductum, ēre – витягати, забирати, позбавляти, красти.

subeo, ii (ivi), itum, īre – підходити, змушувати, підступати, входити.

subfero – *div.* suffero.

subicio – *div.* subiicio.

subigo, egi, actum, ēre – приганяти, проганяти, примушувати, пригноблювати.

subinde – зараз же після, слідом за цим.

subīto – несподівано, раптово, без підготовки.

subītus, a, um – несподіваний, а, е; неочікуваний, а, е.

sublevo, avi, atum, āre – підтримувати, помагати, піднімати.

sublicius, a, um – пальовий, а, е (наприклад, міст на пальях).

submergo, mersi, mersum, ěre – занурювати, топити.

submitto, misi, missum, ěre – підставляти, підводити, посилати, присилати.

submoveo, movi, motum, ěre – віддаляти, проганяти, усувати.

subruo, rui, rutum, ěre – підкопувати, підривати, руйнувати.

subsequor, secutus sum, sequi, depon. – слідувати за кимось.

subsidium, i, n – резерв, підкріплення, допомога, підтримка.

subtĕmen, ĩnis, n – пряжа, нитка.

subter (adv.) – знизу, під.

subtilis, e – тонкий, а, е; дрібний, а, е; простий, а, е; точний, а, е.

subtus (adv.) – знизу.

subveho, vexi, vectum, ěre – поставити, привозити.

succedo, cessi, cessum, ěre – входити, йти слідом, наслідувати.

successio, ĩnis, f – наслідування, спадок.

succinctus, a, um – **part. perf.** до **succingo**.

succingo, cinxī, cinctum, ěre – підперізувати, оточувати.

succlamo, avi, atum, ěre – кричати у відповідь.

succresco, crevi, cretum, ěre – підростати, рости знизу.

Suebi, ĩrum, m – свеби (плем'я у Германії).

suffero, sustuli, –, ferre – підставляти, пропонувати, давати, терпіти, витримувати.

sufflo, avi, atum, ěre – дути, надувати.

sugo, suxi, suctum, ěre – смоктати, всмоктувати.

sulcus, i, m – борозна, оранка.

sulfur, ũris, n – сірка.

Sulla, ae, m – Сулла (жив у 138-78 роках до н.е.; 82-79 роки до н.е. – римський диктатор).

Sullānus, a, um – прикметник до Сулла.

Sulmo, ĩnis, m – Сульмон (місце народження Овідія).

Sulpicius P. – Сульпіцій (народний трибун у 88 році до н.е.).

sum, fui, esse – бути, існувати.

summarius, i, n – короткий виклад.

summitto – *div.* **submitto**.

summus, a, um (superl. до **superus**) – найвищий, а, е; верхній, я, е; крайній, я, е; останній, я, е.

sumo, sumpsī, sumptum, ěre – брати, збирати, приймати в середину, їсти.

suomet i suopte – підсилююча форма до **suo** від **suus**.

super (adv.) – нагорі, наверх, поверх.

super (praep. з acc. i abl.) – нагору, над, поверх, зверху.

superbia, ae, f – зарозумілість, чванливість, гордість.

superbus, a, um – зарозумілий, а, е; гордий, а, е.

superi, ĩrum, m – небесні боги.

supericio, ieci, ictum, ěre – накидувати, навалювати, насипати.

superiniicio – *div.* **supericio**.

supero, avi, atum, āre – перевищувати, перемагати, переборювати.

supersto, –, –, āre – стояти на чому-небудь, стояти нагорі.

supersum, fui, esse – залишатися в живих, пережити, уціліти.

superus, a, um – верхній, я, є; небесний, а, є.

supervacuum, a, um – зайвий, а, є; непотрібний, а, є; некорисний, а, є.

supinus, a, um – лежачий, а, є обличчям догори; звернений, а, є назад.

supplex, icis – благальний, а, є; благоячий, а, є.

supplicium, i, n – молитва, кара, благальне прохання.

supporto, avi, atum, āre – привозити, підвозити, постачати.

supra (adv.) – зверху, нагорі, вище, раніше.

suprēmus, a, um – найвищий, а, є; верхній, я, є; крайній, я, є.

surdus, a, um – глухий, а, є; німий, а, є; байдужий, а, є.

surgo (subrigo), rexī, rectum, ēre – піднімати, вставати.

sus, suis, m, f – свиня.

suscipio, cepi, ceptum, ēre – починати, підхоплювати, підтримувати.

suscito, avi, atum, āre – піднімати, побуджувати, підпалювати.

suspendo, pendi, pensum, ēre – вішати, підвішувати, піднімати.

suspicio, spexi, spectum, ēre – дивитися вгору, спостерігати, вшановувати.

suspikor, atus sum, āri depon. – підозрювати, передбачати, здогадуватись.

suspiro, avi, atum, āre – зітхати.

sustento, avi, atum, āre – підтримувати, підпирати, підкріпляти.

sustineo, tinui, tentum, ēre – підтримувати, підпирати, витримувати.

suus, a, um – свій, своя, своє.

syllāba, ae, f – склад; **pl.** вірші.

symbolum, i, n – характерна ознака, печатка.

Syracūsae, ārum, f – Сіракузи (місто на східному узбережжі Сицилії).

Syria, ae, f – Сирія.

T

tabernaculum, i, n – будка, шатро, намет.

tabula, ae, f – дошка, плита, таблиця, запис, протокол, акт, список.

taceo, tacui, tacitum, ēre – мовчати, зберігати мовчанку, не говорити.

Tacitus, i, m – Тацит (римський історик, бл. 55 року н.е. – після 117 року н.е.).

tacitus, a, um part. perf. до taceo (**adi.**) – таємний, а, є; мовчазний, а, є.

talentum, i, n – талант (грошова одиниця).

talis, e – такий, а, е; такий значний, а, е.

tam (adv.) – так, настільки, такою мірою.

tamen (adv.) – однак.

Tamēsis, is, m – Тамезіс (ріка у Великій Британії, сучасна Темза).

tametsi (coni.) – хоч, однак.

tamquam (tanquam) (adv.) – так ... як, подібно до того як.

tandem (adv.) – нарешті.

tango, tetigi, tactum, ěre – торкати.

Tantalus, i, m – Тантал (син Юпітера, терпів у підземному царстві вічний голод і спрагу).

tantopĕre (adv.) – настільки, такою мірою.

tantŭlus, a, um – настільки малий, а, е.

tantum (adv.) – настільки, такою мірою.

tantus, a, um – такий, а, е; такий, а, е великий, а, е.

tarde – поволі, пізно.

tardus, a, um – повільний, а, е; в'ялий, а, е.

Tarentinus, i, m – мешканець Тарента.

Tarquinius Superbus, i, m – Тарквіній Гордий (сьомий цар Риму).

Tartarus, i, m – Тартар (підземне царство).

taurus, i, m – віл, бик.

tectum, i, n – покрівля, будинок.

tegumentum (tegmentum), i, n – покривало, вбрання, навіс.

tego, texi, tectum, ěre – крити, покривати, захищати, охороняти.

tellus, ūris, f – земля, суша, країна.

Tellus, ūris, f – богиня Землі.

telum, i, n – метална зброя (спис, дротик, стріла).

temĕre (adv.) – навмання, необачно, випадково, неочікувано.

tempero, avi, atum, āre – зм'якшувати, нагрівати, приготувляти, керувати.

tempestas, ātis, f – проміжок часу, період, погода, негода, буря, гроза, біда.

templum, i, n – храм, посвячене місце, святилище.

temporalis, e – тимчасовий, а, е; перемінний, а, е.

tempto, avi, atum, āre – мацати, торкатися, пробувати.

tempus, ōris, n – час, проміжок часу, момент, період.

tendo, tetendi, tentum, ěre (tensum) – тягнути, напружувати, протягувати.

tenebrae, ārum, f – темнота, темрява, неясність.

tenebrōsus, a, um – темний, а, е; похмурий, а, е.

Tenēdos(us), i, f – Тенедос (острів біля узбережжя Троади, на південний схід від входу в Гелеспонт).

teneo, tenui, tentum, ěre – тримати, володіти, досягати, мати.

tener, ěra, ěrum – м'який, а, е; молодий, а, е; ніжний, а, е.

tenĕre (adv.) – ніжно, м'яко.

tenuis, e – тонкий, а, е; легкий, а, е; м'який, а, е
tenus (praep. з abl. або gen.) – до, аж до.
tepeo, ui, –, ēre – бути теплим, бути байдужим.
tepīdus, a, um – теплий, а, е; теплуватий, а, е.
Terentia, ae, f – Теренція (перша дружина Ціцерона).
Terentius, i, m, P. Terentius Afer – Публій Теренцій Афер (185-159 роки до н.е., комедіограф).
tergeo (tergo), tersi, tersum, ēre – терти, витирати.
tergum, i, n – спина, хребет.
tergus, ōris, n – div. tergum.
terminus, i, m – прикордонний камінь, кордон, кінець.
terni, ae, a – по три, троє, три.
terra, ae, f – земля, ґрунт, країна.
terreo, ui, itum, ēre – лякати, страшити, проганяти.
terribilis, e – страшний, а, е; жакхливий, а, е.
terror, ōris, m – страх, жакх, предмет страху.
tertius, a, um – третій, я, е.
testa, ae, f – цегла, черепок, горщик, куколь.
testamentum, i, n – заповіт.
testis, is, m, f – свідок, очевидець.
testimonium, i, n – свідчення, показання.
testor, atus sum, āri depon. – свідчити, підтверджувати, запевняти, робити заповіт.

Teucri, ōrum, m – тевкри (тобто троянці).
Teutōni, ōrum (um) (Teutones, um), m – тевтони (германське плем'я).
theatrum, i, n – театр, сцена, вистава.
Thebae, ārum, f – Фіви (місто в Беотії).
Thebanus, i, m – фіванець.
Themistocles, is (i), m – Фемістокл (525-461 роки до н.е., афінський політик і полководець, переможець у битві при Саламіні у 480 році до н.е.).
Thermopylae, arum, f – Фермопіли (ущелина в горах Ети, місце загибелі Леоніда Спартанського і його 300 воїнів).
Thales, etis (is), m – Фалес (із Мілета, філософ).
thesaurus, i, m – скарб, схованка.
Theseus, ei (eas та i), m – Тезей (афінський цар).
Thessalia, ae, f – Фессалія (країна у північній Греції).
Thetis, idis, f – Фетіда (богиня моря).
Thrasylūlus, i, m – Фрасибул (полководець, який скинув у 403 році до н.е. владу 30 тиранів).
Thucydides, ae, m – Фулідід (461-400 роки до н.е., автор історії Пелопоннеської війни).
Tiberinus, i, m – Тіберін (цар Альби, його іменем названа ріка Тібр).

Tībēris, is, m – Тібр (ріка у середній Італії).

Tiberius, i, m – Тиберій.

Ti. Claudius Nero – Тиберій Клавдій Нерон, другий римський імператор 14-37 роки н.е.).

Tibullus, i, m (Albius) – Тібул Альбій (57-19 роки до н.е., автор елегій).

tignum, i, n – балка, брусок.

Tigranes, is, m – Тігран (цар Вірменії з 96 по 56 рік до н.е.).

timendus, a, um (gerundivum do timeo) – страшний, а, е.

timeo, ui, -, ěre – боятися, лякатися.

timidus, a, um – боязкий, а, е.

timor, ōris, m – страх, боязнь, жах.

tingo (tinguo), tinxi, tinctum, ěre – змочувати, зволожувати, змащувати.

Titurius, i, m (Q.) – Тітурій (легат Цезаря у Галлії).

Titus Manlius Torquatus, i, m – Тіт Манлій Торкват (у 340 році до н.е. наказав стратити свого сина за порушення дисципліни).

toga, ae, m – тога.

tolero, avi, atum, āre – переносити, витримувати, терпіти.

tollo, sustuli, sublatum, ěre – піднімати, возвеличувати.

tono, tonui, -, āre – гриміти, видавати приглушений шум.

tormentum, i, n – метална машина, мука, страждання, катування.

torpeo, -, -, ěre – бути в заціпенінні, залякнутися від холоду, замерзнути.

Torquātus Titus Manlius – *див.* Titus Manlius Torquatus.

torquis, is, m, f – намисто (золоте), гірлянда, вінок.

tortus, a, um part. perf. до torqueo (**adi.**) – покручений, а, е; заплутаний, а, е; неясний, а, е.

tot – стільки, так багато.

totidem – стільки ж.

totus, a, um – весь, вся, все; цілий, а, е.

trado, didi, ditum, ěre – передавати, вручати, видавати, доручати, довіряти.

tradūco, duxi, ductum, ěre – перекладати, переміщати, переправляти.

traho, traxi, tractum, ěre – тягнути, волочити, притягати, приводити.

Traianus, i, m – Траян (римський імператор 95-117 років н.е.).

traicio – *див.* traiciio.

traicio, ieci, iectum, ěre – перекидувати, переміщати, перевозити.

trano, avi, atum, āre – плисти, перепливати, перелітати.

tranquillitas, atis, f – спокій, тиша, штиль.

trans (praep. з acc.) – через, за, з того боку.

Transalpīnus, i, m – житель заальпійських країн.

transcendo, scendi, scensum, ěre – переходити, перебиратися, переступати.

transcribo, scripsi, scriptum, ěre – переписувати, передавати, записувати.

transcurro, (cu) curri, cursum, ěre – перебігати, швидко проходити, проїжджати.

transeo, ii (ivi), itum, ěre – переходити, переселятися, проходити, переправлятися.

transfero, tuli, latum, ferre – переносити, перевозити, пересувати, перекидувати.

transfigo, flxi, fixum, ěre – пробивати, проколювати, встромляти.

transgredior, gressus sum, gredi depon. – переходити, перебиратися, проходити, проїжджати.

transitus, us, m – прохід, перехід.

transmarinus, a, um – заморський, а, е.

transporto, avi, atum, ěre – переносити, пересувати, переміщати, переходити.

transvolo, avi, atum, ěre – перелітати, пролітати, переноситися.

Trasumē(n)us, i, m – Тразуменське озеро.

trecentésimus, a, um – трьохсотий, а, е.

trecenti, ae, a – триста.

tredecim – тринадцять.

tremo, tremui, -, ěre – тремтіти, тріпотіти.

tremulus, a, um – тремтячий, а, е; схвилюваний, а, е.

trepido, avi, atum, ěre – тремтіти, тріпотіти, хвилюватися, боятися.

tres, tria – три.

tribunal, alis, n – трибунал, крісло, пам'ятник.

tribunicus, a, um – трибунський, а, е.

tribunus, i, m – трибун.

tribuo, tribui, tributum, ěre – ділити, розділяти, віддавати, наділяти.

tribus, us, f – триба, простий народ.

tributum, i, n – податок, данина.

tricenī, ae, a – по тридцять.

tricesimus, a, um – тридцятий, а, е.

triennium, i, n – триліття.

trigemīnus, a, um – потрійний, а, е.

triginta – тридцять.

trirēmis, is, f – судно з трьома рядами весел.

tristiculus, a, um – **demin.** до **tristis.**

tristis, e – сумний, а, е; похмурий, а, е; журливий, а, е.

tristia, ium, n (**sc. carmina**) – скорботні пісні.

tristitia, ae, f – сум, смуток, суворість, журба.

triumphālis, e – триумфальний, а, е.

triumpho, avi, atum, ěre – мати триумф, ставати триумфатором, торжествувати.

triumphus, i, m – триумф, перемога, урочистість.

triumvir, viri, m – триумвір, член трійки.

trivium, i, n – перехрестя (трьох доріг), велика дорога; навчальний цикл із трьох словесних дисциплін.

Troes, um, m – pl. до Tros.

Troia, ae, f – Троя.

Troiānus, a, um – троянський, а, е.

Troiānus, i, m – троянець.

tropaeum, i, n – трофей, перемога, пам'ятник.

Tros, Trōis, m – троянець.

trucido, avi, atum, āre – різати, вбивати, знищувати.

trunco, avi, atum, āre – обрубувати, відрізати, відскапати.

truncus, i, m – стовбур, стрижень, тулуб.

tu – ти.

tuba, ae, f – труба, сурма.

tuber, ěris, n – пагорб, пухлина, хиба, вада.

tueor, tuitus sum, ěri depon. – дивитися, спостерігати, оберігати, охороняти.

Tullia, ae, f – Туллія (дочка Марка Туллія Ціцерона).

Tullius, i, m – Туллій; **Servius Tullius** – Сервій Туллій (шостий римський цар, 578-534 роки до н.е.).

tum (adv.) – тоді, в той час.

tumulo, avi, atum, āre – хоронити, ховати.

tumultus, us, m – шум, бунт, заколот.

tunc (adv.) – тоді, в той час.

tunīca, ae, f – туніка.

turba, ae, f – замішання, метушня, сварка.

turbīdus, a, um – бурхливий, а, е; тривожний, а, е; неспокійний, а, е.

turbo, avi, atum, āre – хвилювати, приводити в рух, в замішання, тривожити.

turifer, fĕra, fĕrum – багатий, а, е курильними пахощами.

turpis, e – огидний, а, е; ганебний, а, е; безчесний, а, е.

turris, is, f – башта, палац.

Tuscus, a, um – туський, а, е (єтрусський, а, е).

tussis, is, f – кашель.

tutĕla, ae, f – охорона, захист, покровительство.

tuto (adv.) – у безпеці, у надійному стані.

tutor, atus sum, āri depon. – захищати, охороняти, обороняти.

tutus, a, um part. perf. до tueor (**adi.**) – безпечний, а, е; надійний, а, е; захищений, а, е.

tuus, a, um – твій, твоя, твоє.

tyrannus, i, m – тиран, деспот.

Tyrus(os), i, f – Тір (стародавня столиця Фінікії).

U

uber, ěris, n – вим'я, сосок, груди.

uber, ěris – родючий, а, е; плідний, а, е.

ubi (adv.) – де; (**coni.**) – коли, як тільки, після того як.

ubicumque (ubicunque) (adv.) – де б то не було, всюди.

ubīnam (adv.) – де?, де ж?

ubīque (adv.) – всюди, скрізь.

ulciscor, ultus sum, ulcisci depon. – мстити, карати.

Ulixes, is (i, ei), m – Одиссей.

ullus, a, um – який-небудь, яка-небудь, яке-небудь; із запереченням – жодний, а, е; ніхто.

ultra (adv.) – далі, по той бік.

ultrix, icis, f – месниця.

ultra (adv.) – по той бік, зверху того, до того ж.

ululo, avi, atum, āre – вити, завивати, ридати.

umbra, ae, f – тінь, тьма, темнота.

umērus, i, m – верхня частина руки до ліктя, передпліччя, лопатка.

unquam – *див.* unquam.

una (adv.) – разом, водночас, спільно.

unda, ae, f – вал, хвиля, вологість, вода.

unde (adv.) – звідки?

undequadraginta – тридцять дев'ять.

undequingagesimus, a, um – сорок дев'ятий, а, е.

undequingaginta – сорок дев'ять.

undetricesimus, a, um – двадцять дев'ятий, а, е.

undetriginta – двадцять дев'ять.

undeviginti – дев'ятнадцять.

undique (adv.) – звідусіль, з усіх боків.

unquam (adv.) – коли-небудь, інколи; non unquam – ніколи.

unguis, is, m – ніготь, копито, лапа.

unicus, a, um – єдиний, а, е; одинокий, а, е у своєму роді.

universus, a, um – весь, вся, все; цілий, а, е; загальний, а, е.

unus, a, um – один, одна, одне; тільки один, одна, одне.

unusquisque, unaquaque, unumquodque – кожен, кожна, кожне зокрема; усякий, а, е.

unusquisquis, unumquidquid – кожен, кожна, кожне; кожна річ.

urbānus, a, um – міський, а, е; приміський, а, е.

urbs, urbis, f – місто, населення міста.

uro, ussi, ustum, ěre – пекти, палити, розпалювати.

usque (adv.) – безперервно, постійно, аж до.

ustus, a, um – part. perf. до уро.

usus, us, m – користування, вживання, застосування, досвід, практика.

ut (nidсил. uti) (adv.) – як; **ut ... ita** – як ... так.

ut (nidсил. uti) (coni.): 1) **ut primum** – як тільки; 2) з того часу як; 3) **ut finale** – для того щоб; 4) **ut consecutivum** – так ... що, настільки ... що; 5) **ut concessivum** – нехай, навіть якщо; 6) при **verba timendi** – що (як би) не.

uter, utra, utrum – який, а, е з двох, якщо; який, а, е-небудь з двох.

uterque, utraque, utrumque – кожний, а, е із обидвох; і той, та, те і другий, а, е.

uti (adv.) – як.

uti – inf. до utor.

utilis, e – корисний, а, е.

utilitas, ātis, f – користь, вигода.

utīnam – о коли б, о якщо б.

utor, usus sum, uti depon. – вживати, застосовувати, користуватись.

utrimque (adv.) – з того і другого боку, з обох боків.

utrum – чи, як; **utrum ... an** – чи ... чи.

uva, ae, f – ягода винограду.

uxor, ōris, f – дружина, жінка.

V

vacatio, ōnis, f – звільнення, визволення, воля.

vacca, ae, f – корова.

vacuum, i, n – простір, пустота, вільне місце, вакансія.

vacuus, a, um – пустий, а, е; порожній, я, е; вільний, а, е; незалежний, а, е.

vado, (vasi), –, ěre – йти, відправляти, рухати, направлятись.

vae! – на жаль! горе!

vagabundus, a, um – мандрівний, а, е; бродячий, а, е.

vagor, atus sum, āri depon. – мандрувати, блукати, кочувати, бродити.

valde – сильно, дуже.

valeo, lui, itum, ěre – бути сильним, міцним, бути здоровим, мати силу, мати значення.

Valerius, i, m – Валерій.

valeŭdo, ĩnis, f – здоров'я, стан здоров'я.

validus, a, um – сильний, а, е; здоровий, а, е; міцний, а, е; сильнотіючий, а, е.

vallus, i, m – кіл, частокіл, огорожа.

varie – різно, різноманітно.

variĕtas, ātis, f – розбіжність, різниця, різнорідність.

varius, a, um – різний, а, е; різноманітний, а, е; перемінний, а, е.

Varro, ōnis, m – Варрон; **Marcus Terentius Varro** – Марк Теренцій Варрон (116-28 роки до н.е., грамати́к).

vas, vasis, n – посуд, посудина.

vastitas, ātis, f – пустинність, спустошення.

vasto, avi, atum, āre – робити пустинним, спустошувати, розбивати.

vastus, a, um – пустинний, а, е; ненаселений, а, е; спустошений, а, е.

vates, is, m, f – пророк, віщун, ворожбит, співіць.

ve – або, чи.

vectĭgal, ālis, n – податок, збір.

vehĕmens, entis – сильний, а, е; міцний, а, е; рішучий, а, е; суворий, а, е.

vehementer – сильно, міцно, рішуче, енергійно.

vehiculūm, i, n – віз, повозка.
veho, vехi, vectum, ěre – носити, везти, тягнути.
Veiens, entis, m – житель міста Веї.
vel – або, чи.
velum, i, n – вітрило, корабель.
velociter – швидко, хутко.
velox, ōcis – швидкий, а, е; хуткий, а, е; моторний, а, е.
velut(i) – як, немовби, неначе.
vena, ae, f – вена, жила, пульс.
venabūlum, i, n – мисливський спис, рогатина.
venālis, e – продажний, а, е; підкупний, а, е.
venatio, ōnis, f – полювання, звіроловство.
venēnum, i, n – отрута, любовний напій, чари.
veneo, ii (ivi), –, ěre – поступати в продаж, продаватись.
venerabundus, a, um – сповнений, а, е поваги.
veneror, atus sum, āri depon. – шанувати, поважати, благувати.
venia, ae, f – милість, благодіяння, пробачення, дозвіл.
venio, veni, ventum, ěre – приходити, приїжджати, прибувати.
venor, atus sum, āri depon. – полювати, ловити, домагатися.
venter, tris, m – живіт, черво.
ventus, i, m – вітер, буря.
Venus, ěris, f – Венера.
ver, veris, n – весна.
Veragri, ōrum, m – верагри.
verbŏsus, a, um – багатослівний, а, е.

verbum, i, n – слово, дієслово.
Vercingetŏrix, ěgis, m – Верцингеторіг (цар галльської федерації, у 52 році до н.е. почав війну проти Цезаря, але був переможений).
vere – вірно, істинно.
verecundia, ae, f – боязкість, сором'язливість, повага.
vereor, itus sum, ěri depon. – побоюватися.
Vergilius (Publius Maro), m – Вергілій (Публій Марон, римський поет, 70-19 роки до н.е.).
vergo, (versi), –, ěre – хилитися, бути зверненим, простягатися, знаходитись.
veritas, ātis, f – істина, правда, чесність.
vero – дійсно, достеменно, звичайно.
verto, verti, versum, ěre – повертати, перевертати, крутити, обертати.
verum, i, n – правда, істина.
verum – але, однак, саме так, проте.
Verres, is, m – Веррес (у 73-71 роках до н.е. пропретор на Сіцилії).
verro, –, versum, ěre – мести, підмітати, змітати, вигрібати, збирати.
verso, avi, atum, āre – повертати, крутитися, обертатися.
versor, atus sum, āri depon. – крутитися, повертатися, обертатися, знаходитись, перебувати.

versus, us, m – ряд, лінія, віршовий рядок, вірш.
versus (adv.) – у бік, в напрямку.
versus (praep. з acc.) – до, в напрямку до.
vertebra, ae, f – хребет, суглоб.
vertebralis, e – хребетний, а, е; суглобний, а, е.
vertex, icis, m – водограй, тім'я, голова, вершина, висота.
verto, verti, versum, ère – повертати, звертати, перевертати(ся).
verum, i, n – правда, істина, правильність.
verus, a, um – істинний, а, е; дійсний, а, е; правдивий, а, е.
Vesontio, ònis, m – Везонтіон (головне місто секванів у бельгійській Галлії).
Vespasiānus, i, m (T. Flavius) – Веспазіан (Тіт Флавій, римський імператор у 69-79 роках н.е.).
vesper, èri (eris), m – вечір, вечірний час, захід.
Vesta, ae, f – Веста.
vester, vestra, vestrum – ваш, ваша, ваше.
vestigium, i, n – підосва ноги, слід.
vestio, ivi (ii), itum, ire – покривати, одягати, наряджати.
vestis, is, f – одяг, покривало, шкура.
Vesuvius, i, m – Везувій (вулкан у Кампанії).
veterānus, a, um – старий, а, е; випробуваний, а, е.
vetitus, a, um – part. perf. до **veto (adi.)** – заборонений, а, е.

veto, ui, itum, āre – не допускати, не дозволяти, заперечувати.
vetus, èris – старий, а, е; минулий, а, е; попередній, я, е.
vetustus, a, um – старий, а, е; древній, я, е; довговічний, а, е.
vetustas, ātis, f – старість, довголіття, древність.
vexo, avi, atum, āre – кидати, розганяти, тривожити, пригнічувати.
via, ae, f – дорога, шлях.
vicesimus, a, um – двадцятий, а, е.
vicinia, ae, f – сусідство, близькість, подібність.
vicinus, a, um – сусідній, я, е; близький, а, е.
vicinus, i, m – сусід.
victor, òris, m – переможець.
victoria, ae, f – перемога.
victrix, icis, f – переможниця.
victus, a, um – part. perf. до **vinco**.
victus, us, m – продовольство, харчі, спосіб життя.
vicus, i, m – село, вулиця.
video, vidi, visum, ère – бачити, глядіти, помічати.
vigeo, ui, -, ère – бути повним сил, бути сильним, міцним.
vigilanter – пильно, невтомно.
vigilia, ae, f – охорона, варта, сторожа.
viginti – двадцять.
vilis, e – дешевий, а, е; малоцінний, а, е; незначний, а, е.
villa, ae, f – вілла, маєток, дача.
villus, i, m – вовна, руно.

Viminālis, is, m – Вімінал (один із семи пагорбів Рима).

vincio, vinxī, vinctum, īre – обвивати, прив'язувати, скріпляти, зв'язувати.

vinco, vici, victum, ēre – перемагати, бути переможцем, перевищувати.

vincūlum, i, n – шнур, зав'язка, кайдани, в'язниця.

vindex, icis, m – захисник, заступник, визволитель, месник, каратель.

vindico, avi, atum, āre – вимагати, відпускати на волю, оберігати, захищати, мстити.

vinum, i, n – вино, виноград.

viola, ae, f – фіалка, фіолетовий колір.

violens, entis – бурхливий, а, е; стрімкий, а, е.

violentia, ae, f – злобливість, жорстокість.

violo, avi, atum, āre – здійснювати насильство, пригноблювати, поразити.

vir, viri, m – муж, чоловік, людина.

virga, ae, f – гілочка, паросток, прут.

vireo, ui, -, ēre – бути зеленим, зеленіти, бути сильним.

virgo, inis, f – діва, дівчина, молода жінка.

Viriat(h)us, i, m – Віріат (лузітанський пастух, вождь повстання проти римлян у 150-140 роках до н.е.).

viridis, e – зелений, а, е; вкритий, а, е зеленню.

virilis, e – чоловічий, а, е; дорослий, а, е; зрілий, а, е.

virtus, ūtis, f – мужність, хоробрість стійкість, рішучість, чесно-та.

virus, i, n – отрута.

vis (acc. vim, abl. vi), f – сила, міць, насильство.

viscus, ēris, n – м'ясо, нутроші.

visito, avi, atum, āre – відвідувати.

visus, us, m – зір, погляд.

vita, ae, f – життя, спосіб життя.

vitium, i, n – помилка, недолік, провина, хиба.

vito, avi, atum, āre – ухилятися, обминати, рятуватись.

vitulus, i, m – теля, бичок.

vitupero, avi, atum, āre – ганити, гудити, сварити.

vivo, vixi, victum, ēre – жити, прожити, дожити.

vivus, a, um – живий, а, е; живучий, а, е.

vix (adv.) – ледве, навряд чи.

vocabulum, i, n – найменування, назва, слово.

voco, avi, atum, āre – кликати, просити.

volito, avi, atum, āre – літати, перелітати.

volo, avi, atum, are – літати.

volo, volui, -, velle – хотіти, бажати, надавати перевагу.

Volsci, ōrum, m – вольски (ста-роіталійське плем'я у Лації).

volucris, e – літаючий, а, е; пернатий, а, е; крилатий, а, е.

voluntas, ātis, f – воля, бажання.

voluptas, ātis, f – задоволення, насолода.

volūto, avi, atum, āre – котити, котитися, струмитися.

volvo, volvi, volutum, ěre – котити, скочувати, повертати.

vomere, ěris, m – леміш, плуг.

vos – ви.

vosmet – *відсил.* до vos.

votum, i, n – жертва, урочиста обіцянка, молитва, бажання.

vox, vocis, f – голос, слово, вираз, термін.

Vulcānus, i, m – Вулкан; (*поет.*) вогонь.

vulgus, i, n – народ, натовп.

vulnero, avi, atum, āre – поранити, поражати, шкодити.

vulnus, ěris, n – рана, пошкодження, удар.

vulpes, is, f – лисиця.

vultur, ūris, m – шуліка, хижак.

vultus, us, m – риси обличчя, вираз обличчя, обличчя, зовнішній вигляд.

X

Xantippe, es, f – Ксантіппа (дружина Сократа).

Xenophon, ontis, m – Ксенофонт (грецький історик і публіцист, учень Сократа, 440-354 роки до н.е.).

Xerxes, is, m – Ксеркс (цар Персії у 486-465 роках до н.е.).

Z

Zeno(n), ōnis, m – Зенон (філософ V століття до н.е., вчитель Перікла).

Zephyrus, i, m – зефір, західний весняний вітер.

Zeuxis, idis, m – Зевксід (грецький живописець другої половини V століття до н.е.).

З М І С Т

	стор.
Передмова.....	3
Вступ.....	5
<i>Lectio prima.</i> Латинський алфавіт.....	10
Голосні (Vocāles).....	12
Сполучення голосних (Diphthongi).....	13
Приголосні (Consonantes).....	14
Буквсполучення.....	16
<i>Lectio secunda.</i> Поділ на склади. Часокількість складів. Правила наголосу.....	21
<i>Lectio tertia.</i> Іменник (Substantivum).....	26
Перша відміна іменників (Declinatio prima).....	27
Синтаксис простого поширеного речення.....	29
<i>Lectio quarta.</i> Дієслово (Verbum).....	33
Дієвідмини (Coniugatiōnes).....	35
<i>Lectio quinta.</i> Наказовий спосіб теперішнього часу активного стану (Imperativus praesentis actīvi).....	40
<i>Lectio sexta.</i> Теперішній час дієслів дійсного способу активного стану (Praesens indicatīvi actīvi).....	42
<i>Lectio septima.</i> Теперішній час дійсного способу активного стану дієслів третьої дієвідмини (Praesens indicatīvi actīvi verbōrum coniugationis tertiae).....	46
Просте речення (Oratio simplex).....	46
Односкладне непоширене речення.....	47
Односкладне поширене речення.....	47
Двоскладне непоширене речення.....	48
Двоскладне поширене речення.....	48
<i>Lectio octava.</i> Друга відміна іменників (Declinatio secunda).....	55
<i>Lectio nona.</i> Прикметник (Nomen adiectivum).....	60
<i>Lectio decima.</i> Особові займенники (Pronomina personalia).....	69
Зворотний займенник (Pronomen reflexivum).....	69
Присвійні займенники (Pronamina possessiva).....	69
<i>Lectio undecima.</i> Теперішній час дійсного способу пасивного стану (Praesens indicatīvi passīvi).....	72
Неозначена форма дієслова теперішнього часу пасивного стану (Infinitivus praesentis passīvi).....	73
Заміна активної конструкції на пасивну.....	74

<i>Lectio duodecima.</i> Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану (Imperfectum indicatīvi actīvi).....	81
Imperfectum indicatīvi actīvi дієслова sum, esse – бути.....	82
<i>Lectio tertia decima.</i> Минулий час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (Imperfectum indicatīvi passīvi).....	85
<i>Lectio quarta decima.</i> Майбутній час недоконаного виду дійсного способу активного стану (Futūrum primum indicatīvi actīvi).....	89
Допоміжне дієслово sum, esse в futūrum primum indicatīvi.....	90
<i>Lectio quinta decima.</i> Майбутній час недоконаного виду дійсного способу пасивного стану (Futūrum primum indicatīvi passīvi).....	94
<i>Lectio sexta decima.</i> Прийменник (Praepositiones).....	100
Ablativus loci.....	101
<i>Lectio septima decima.</i> Третя відміна іменників (Declinatio tertia)..	103
Приголосна група іменників третьої відмини (Classis consonans).....	103
<i>Lectio doudevicesima.</i> Голосна група іменників третьої відмини (Classis vocālis).....	108
<i>Lectio undevicesima.</i> Мішана група іменників третьої відмини (Classis mixta).....	111
<i>Lectio vicesima.</i> Особливості відмінювання деяких іменників третьої відмини.....	114
<i>Lectio vicesima prima.</i> Прикметники третьої відмини (Adiectiva tertiae declinationis).....	120
<i>Lectio vicesima secunda.</i> Дієприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis actīvi).....	126
<i>Lectio vicesima tertia.</i> Четверта відміна іменників (Declinatio quarta).....	132
<i>Lectio vicesima quarta.</i> П'ята відміна іменників (Declinatio quinta).	136
<i>Lectio vicesima quinta.</i> Ступені порівняння прикметників (Gradus comparatīōnis adiectivōrum).....	141
Вищий ступінь порівняння (Gradus comparatīvus).....	141
Найвищий ступінь порівняння (Gradus superlatīvus).....	142
Утворення ступенів порівняння прикметників від різних основ.....	144
Неповні ступені порівняння.....	144
<i>Lectio vicesima sexta.</i> Прислівник (Adverbium).....	151
Утворення похідних прислівників.....	151
Ступені порівняння прислівників (Gradus comparatīōnis adverbiorum).....	152

Суплетивні ступені порівняння.....	152
<i>Lectio vicesima septima.</i> Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Perfectum indicatīvi actīvi).....	154
<i>Lectio duodetricesima.</i> Давноминулий час дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi).....	159
Майбутній час II (другий) дійсного способу активного стану (Futūrum II (secundum) indicatīvi actīvi).....	160
<i>Lectio undetricesima.</i> Дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану (Participium perfecti passīvi).....	164
Синтаксичний зворот незалежного аблатива (Ablatīvus absolutus).....	165
Часи доконаного виду у пасивному стані.....	165
<i>Lectio tricesima.</i> Вказівні займенники (Pronomīna demonstratīva).....	172
.....	
Означальні займенники (Pronomīna determinatīva).....	173
<i>Lectio tricesima prima.</i> Відносні займенники (Pronomīna relatīva).....	175
Питальні займенники (Pronomīna interrogatīva).....	175
Заперечні займенники (Pronomīna negatīva).....	175
<i>Lectio tricesima secunda.</i> Кількісні числівники (Numeralia cardinalia).....	180
.....	
Відмінювання кількісних числівників.....	182
Узгодження кількісних числівників з іменниками.....	183
<i>Lectio tricesima tertia.</i> Порядкові числівники (Numeralia ordinalia).....	188
Розділові і прислівникові числівники (Numeralia distributiva et adverbialia).....	188
<i>Lectio tricesima quarta.</i> Римський календар.....	193
<i>Lectio tricesima quinta.</i> Відкладні дієслова (Verbum deponens).....	199
Напіввідкладні дієслова (Verba semideponentia).....	201
<i>Lectio tricesima sexta.</i> Неправильні дієслова (Verba anomala).....	206
Дієслова складені з sum.....	206
Дієслова possum, posse, potui – могли; prosum, prodesse, profui – допомагати.....	207
Відмінювання дієслова fero, ferre, tuli, latum – нести.....	210
Відмінювання дієслів volo, velle, volui – хотіти; nolo, nolle, nolui – не хотіти; malo, malle, malui – воліти, надавати перевагу.....	211

Відмінювання дієслова <i>eo, ire, ii, itum</i> – йти.....	213
Відмінювання дієслова <i>fio, fiēri, factus sum</i> – ставатись.....	214
Відмінювання дієслова <i>edo, edere (esse), edi, esum</i> – їсти.....	215
Дієслова <i>inquam, aio</i> – я говорю.....	215
<i>Lectio tricesima septima.</i> Синтаксичний зворот знахідного відмінка з неозначеною формою дієслова (<i>Accusatīvus cum infinitīvo</i>)..	219
<i>Lectio duodequadragesima.</i> Синтаксичний зворот називного відмінка з неозначеною формою дієслова (<i>Nominatīvus cum infinitīvo</i>).....	226
<i>Lectio undequadragesima.</i> Віддієслівні іменні форми (<i>Gerundium et gerundīvum</i>).....	233
<i>Lectio quadragesima.</i> Умовний спосіб (<i>Modus coniunctīvus</i>).....	235
Вживання кон'юктива у незалежних реченнях.....	239
<i>Lectio quadragesima prima.</i> Часи кон'юктива у підрядних реченнях.....	244
<i>Lectio quadragesima secunda.</i> Підрядні речення зі сполучниками <i>ut</i> (щоб), <i>ne</i> (щоб не).....	248
<i>Lectio quadragesima tertia.</i> Умовні періоди.....	251
<i>Lectio quadragesima quarta.</i> Підрядні речення із сполучником <i>cum</i>	255
Античне віршування.....	260
<i>Gaudeamus</i>	264
Тексти для читання.....	265
Латинсько-український словник.....	273

Автори висловлюють подяку за сприяння і допомогу в підготовці цього видання:

*– директору Української гімназії №1 м. Івано-Франківська
п. І.І. Дейчаківському.*

– вчителю інформатики п. А.О. Ступаріку.

Навчальне видання

Дяків О.Ю., Петришин М.Й.

VIA LATINA

**(посібник з латинської мови для студентів
гуманітарних факультетів та учнів гімназій)**

Редактор: *Марія Грицишин*
Художній редактор: *Володимир Будник*
Комп'ютерна верстка: *Андрій Ступарик*
Коректор: *Лариса Шипайло*

© Видавництво “Нова Зоря”
м. Івано-Франківськ, пл. А. Міцкевича, 5
тел./факс (0342) 55-24-45; тел. (03422) 2-54-49
e-mail: nz@com.if.ua; <http://nz.com.if.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи серія ДК №402 від 4.04.2001 р.

Підписано до друку 30.09.2003. З'яно 23.10.2003. Формат 60 × 84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк різнограф. Ум.
друк. арк. 22,6. Тираж 300 екз. Зам. №182.